Ali Şükrü Bey'in Makaleleri
Medeniyet, Tarih ve Siyaset

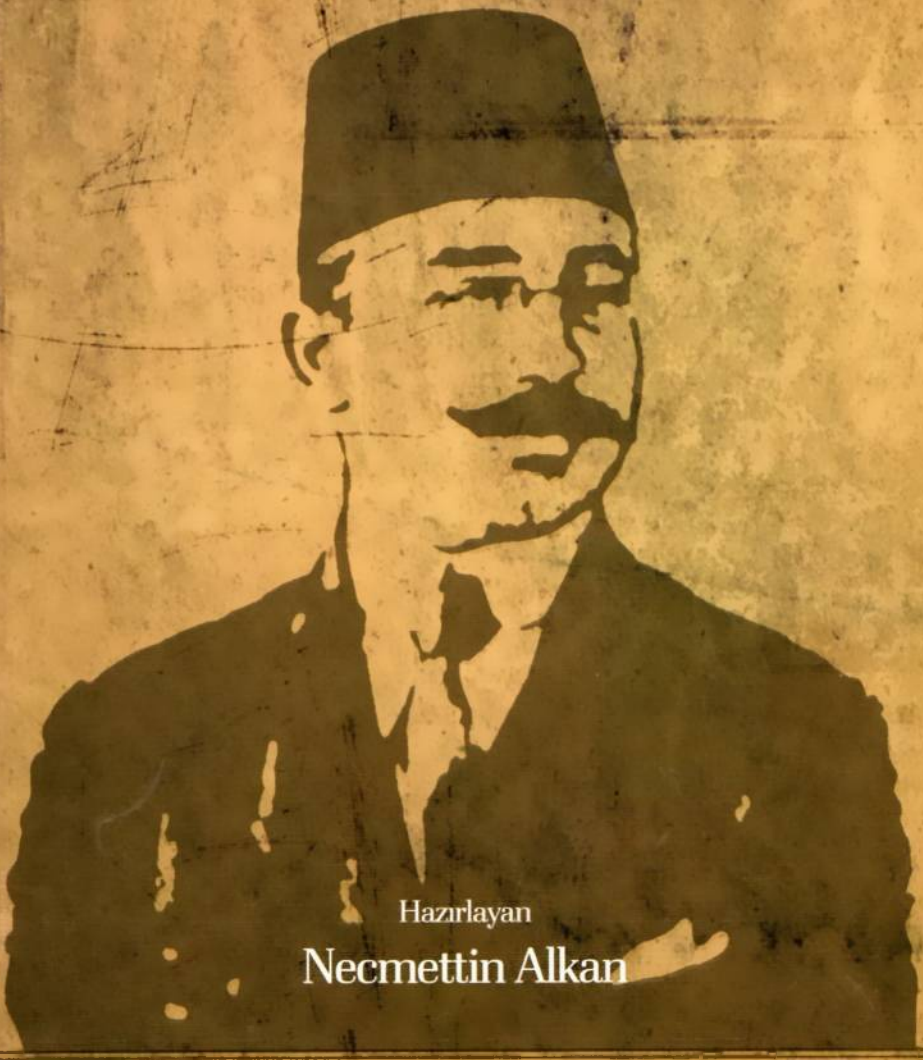

Hazırlayan

Necmettin Alkan

TRABZON BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
1865

Ali Şükrü Bey'in Makaleleri
Medeniyet, Tarih ve Siyaset

Hazırlayan
Necmettin Alkan

Trabzon Büyükşehir Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı

Yayın No: 110

Hazırlayan
Prof Dr. Necmettin Alkan

Tasarım
İbrahim Cihan

Baskı
Melisa Matbaacılık
sertifika no:12088

Yayın Kodu- ISBN
978-605-4925-76-6

İstanbul, Mayıs-2016

TAKDİM

Kadim medeniyetlerin beşiği ve Türkiye'nin önemli kültür merkezlerinden biri olan Trabzon bu medeniyetlerin yapıtlarının yanısıra doğal güzellikleri, coğrafi konumu, ticaret ve ulaşım yollarının üzerinde oluşu sebebiyle zengin ve köklü bir kültür mirasına sahiptir.

Trabzon, tarih boyunca birçok kıymetli ismi yetiştirmiştir. Kendi alanlarında büyük eserlere imza atan yazar, şair, siyasetçi ve sporcunun şehrimizde yetişmesinin onurunu taşımamızın beraberinde bu isimlerle hemşehri olmak halkımızın sevinç kaynaklarından biri olmuştur... Bu şehrin yetiştirdiği mümtaz hemşehrilerimizden biri de Ali Şükrü Bey'dir. Mesleki olarak askeri eğitim almış bahriyeli olmasının yanında, yazar, yayıncı, siyasetçi, gazeteci ve aydın olarak başarılı icraatlarda bulunarak adından gururla söz ettirmiştir. Meclis-i Mebusan'da ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Mebusu olarak görev yapmıştır. İstiklal Harbinde siyasi cephede mücadele etmiştir. Trabzon Mebusu iken 27 Mart 1923 tarihinde şehid edilmiştir. Şehid-i Muazzez Ali Şükrü Bey 39 yıl gibi kısa sayılabilecek bir ömre farklı alanlarda sayısız hizmetler sığdırarak adını yakın tarihimize yazdırmıştır.

Trabzon Büyükşehir Belediyesi olarak bu büyük mütefekkir ve mücadele insanının aziz hatırasını yaşatmak; onun mücadelesini ve savunduğu ilkeleri gençlerimize öğretmek amacıyla ***Ali Şükrü Bey Hürriyet Uğruna 39 Yıl*** adlı kitabı okuyucuyla buluşturmuştuk. Ali Şükrü Bey'in mütefekkir/yazar kimliğini ortaya koymak için bu kez **Medeniyet, Tarih ve Siyaset** konularında kaleme almış olduğu makaleleri yayınlıyoruz.

Bu çalışmanın Milli bir tarih şuuru oluşmasına vesile olması ve yakın tarihimize ışık tutması temennisiyle Şehid-i Muazzez Ali Şükrü Bey'i rahmetle ve minnetle anıyor, Kitabı yayına hazırlayan Prof. Dr. Necmettin Alkan'a ve emeği geçenlere şükranlarımı sunuyorum.

Dr. Orhan Fevzi Gümrükçüoğlu

Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı

Prof. Dr. Necmettin Alkan, Gümüşhane'de doğdu. 1990 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Tarih doktorasını Almanya'da Albert Ludwig Üniversitesi'nde yaptı. Sırasıyla 2003'te Dr., 2004'te Yrd. Doç. Dr. 2009'da Doç. Dr. ve 2014'te Prof. Dr. unvanlarını aldı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi görevini îfâ ediyor. İlgi ve çalışma alanları; Yakınçağ Osmanlı Tarihi, Osmanlı Modernleşmesi, Osmanlı-Alman Münasebetleri, Balkan Tarihi, Tarih Felsefesi ve Medeniyet Tarihi'dir. 100'ün üzerinde makalesi olan, 30'ün üzerinde bilimsel toplantıya katılan ve TRT 1'de yayınlanan Filinta dizi filminin tarih danışmanlığını yapan Alkan'ın telif eserleri şunlardır:

1. *Dağılan Yugoslavya Mozaiğinde Bosna*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995.

2. *Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe. Die deutsch-osmanischen Beziehungen in der deutschen Presse 1890 -1909*, Lit Verlag, Münster 2003.

3. *Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı*, Selis Kitaplar, İstanbul 2006.

4. *Mutlakiyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jöntürkler*, Selis Kitaplar, İstanbul 2009.

5. *Selanik İstanbul'a Karşı: 31 Mart Vak'ası ve Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

6. *Selanik'in Yükselişi: Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilâli*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

7. *Ve Selanik Düştü: 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimeti*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

8. *Ali Şükrü Bey: Hürriyet Uğruna 39 Yıl*, Trabzon Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2015.

9. *Karikatürlerle Oryantalizm. Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı*, Selis Kitaplar, İstanbul 2016.

İçindekiler

ÖNSÖZ **9**

GİRİŞ **11**

1. ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN MAKALELERİ VE FİKİR DÜNYASI HAKKINDA **15**

2. DONANMA MECMU'ASI **21**

Mu'avenet-i Millîye Cem'iyyetleri 21

Ticâret-i Bahriyye-i Osmaniye 28

Me'mûrîn-i Hükûmetin Enzâr-ı Dikkat ve Hamîyyetine: Mu'âvenet-i Millîyye 38

Gâzi Barbaros Hayreddin'inTürbesi ve Evkâfı 42

Donanma ve Şimendüfer Mes'elesi 50

Göktepe'nin Zaptı ve Moskof Vahşeti 61

Göktepe'nin Zaptı ve Moskof Vahşeti 67

Göktepe'nin Zaptı ve Moskof Vahşeti 72

Göktepe'nin Zaptı ve Moskof Vahşeti 74

Almanları İyi Tanıyalım 77

Bir Millet Nasıl Terakkî Eder? 1 83

Milletler Nasıl Terakkî Eder? 1 87

Milletler Nasıl Terakkî Eder? 2 90

Bir Millet Nasıl Terakkî Eder? 95

Bir Millet Nasıl Terakki Eder? 99

Matbu'at Âlemi 103

Dış Denizlerde Türkler 1: Bahr-i Muhît-i Atlâsîde Türk Gemicileri Kanarya Adalarının Zabtı 106

Dış Denizlerde Türkler 2: İngiltere'nin Kalbgâhında Türk Gemicileri - Felemenk, Danimarka, Norveç ve İzlanda'ya Akınlar 112

Dış Denizlerde Türkler 3: İngiltere'nin Kalbgâhında Türk Gemicileri -İrlanda'ya Akın, (Boltimor) Vurgunu 118

Dış Denizlerde Türkler 4: Türkler Amerika'da "Newfoundland" Sularında! 123

Karadeniz Mes'elesi 127

Sarı Tehlike: Büyük Yangın Münasebetiyle: 130

Amerika'nın Kuvve-i Askerîyyesi: 1 135

3. İDMÂN **141**
Keşşâf Yoldaşlığı 141
Keşşâf Yoldaşlığı 146
Keşşâf Yoldaşlığı 151
Keşşâflık 154
4. SEBİLÜ'R- REŞÂD **159**
Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihâdı 159
5. GÜNDOĞUŞU **191**
Beşerin Âtîsi 191
Londra 202
"Evet" ve "Hâyır" 203
6. İSTİKBÂL GAZETESİ **207**
İntibâh Levhaları 1 207
İntibâh Levhaları 2 213
Bugünkü Vaz'iyet 217
7. TAN GAZETESİ **223**
Halk ve Hükümet 223
Halk ve Hükûmet 2: Halk ve Hükûmet 226
Halk ve Hükûmet 3: Halk Hükûmetinin Mefkûrevî Şeklî 230
Halk ve Hükûmet 4:Tatbikatta Halk Hükûmeti 233
Halk ve Hükûmet 5: İslâm Nazarında Hükûmet Mefhûmu 236
Halk ve Hükûmet 6: İslâm Nazarında Hükûmet Mefhûmu 240
Halk ve Hükûmet 7: Hemşehrîlik 243
Mefkûrevî Hemşehrîlik 8 245
Halk ve Hükûmet 9: Mefkûrevî Hemşehri Numûneleri Barbaros Hayreddin 247
Fransız Kavânîn-i Esâsiyesi'nin Muhkemiyeti 250
Cevabım 255
Celâl Nûrî Bey'e 257
Bazı Gençlerimizde Dalâlet-i Hissiye 260

ÖNSÖZ

Bundan takriben bir yıl öncesinde Ali Şükrü Bey'in hayatını konu edinen kitabımızı yayınlamıştık. "*Ali Şükrü Bey: Hürriyet Uğruna 39 Yıl*" isimli bu çalışmamızda, Ali Şükrü Bey'in askerî ve siyasî kimliğinden öte döneminin önemli bir yazarı, yayıncısı ve fikir adamı olduğunu da ortaya çıkarmıştık.[1] Ali Şükrü, muasır dergilerde ve gazetelerde yayınladığı onlarca makalesinde günün siyasî durumu, içinde bulunulan toplumsal sorunları, tarihe ve medeniyete dâir çok farklı konulara temas etmiştir. Bunların dışında farklı husûsları ihtiva eden bir hayli tercüme makaleler de kaleme almıştır.

Ali Şükrü Bey'in yazar ve mütefekkir kimliğinin de ortaya çıkarılması için bu çalışma yapılmıştır. İlgili makaleleri okundukça, onun dönemine âit iç ve dış meselelere olan vukûfiyeti açık bir şekilde görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin buhranlı olaylarına şâhit olmuş fikri hür ve ufku geniş bir müteffekir olarak döneminin siyasî, toplumsal ve hatta sporla ilgili hususlarında kalem oynatmıştır. Bu yayınımız, kendisinin özelliklerini gün yüzüne çıkarmakla birlikte, aynı zamanda bir Ali Şükrü Bey külliyâtının oluşmasının da ilk adımını teşkil edecektir. Diğer yayınları ile birlikte meclis konuşmaları da yayınlandığında zengin bir Ali Şükrü Bey külliyatının oluşacağını düşünüyoruz.

1 Necmettin Alkan/Uğur Üçüncü (Yay.), Ali Şükrü Bey. Hürriyet Uğruna 39 Yıl, Trabzon Büyükşehir Yayınları, İstanbul 2015.

Çalışmanın yapılmasında emekleri geçen bazı isimleri burada zikretmemiz gerekir. Doktora öğrencim *Nâmi Şahin*, çalışmayla ilgili bazı metinlerin okunmasında ve gözden geçirilmesinde katkısı büyük olmuştur. Kendisine müteşekkirim. Ayrıca öğrencilerim *Büşra Terzi*, Şuayb Alemdar ve Özge Gürsoy'a da katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Gerçek bir Ali Şükrü Bey sevdalısı olan *Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Dr. Orhan Fevzi GÜMRÜKÇÜOĞLU'na* burada şükranlarımı arz ediyorum. Sayın Başkan, maddî ve manevî katkılarıyla ilk telif eserimizin ve bu kitabın sizlerle buluşmasına ve Ali Şükrü Bey isminin Türkiye'ye mâl olmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu vesileyle de tam 93 yıl önce şehid edilen Ali Şükrü Bey'i rahmetle anıyoruz.

Necmettin Alkan

GİRİŞ

Ali Şükrü Bey (1884-1923) çok yönlü kişiliği, yetenekleri ve faaliyetleriyle yakın tarihimizde boy gösteren önemli tarihî şahsiyetlerden biridir. Asıl itibarıyla deniz subayı olmasına rağmen, ticaretle uğraşmış, gazete ve dergi yayıncılığı yapmış, kitap telif etmiş ve makaleler kaleme almıştır. Osmanlı tarihinin en kritik dönemlerinde siyasete girmiş ve Meclis-i Mebûsân'da ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon milletvekilliği yapmıştır. Millî Mücâdele'ye Mehmed Akif Ersoy'la birlikte başından itibaren iştirak etmiştir. Ayrıca spora da meraklı olup bu alanda hem müsâbakalar düzenlemiş hem de yazılar yazmıştır. Böylesine farklı alanlara ilgi duyan ve tipik bir hareket adamı olan Ali Şükrü Bey, maalesef ömrünün en verimli çağlarında 39 yaşında fecî bir şekilde şehid edilmiştir.

İstikâl Harbi sürecinde TBMM'de Trabzon Mebûsluğu yapan Ali Şükrü Bey, Millî Mücâdele'nin ardından Lozan Anlaşması görüşmelerinin başladığı süreçte 27 Mart 1923 tarihinde Ankara'daki evinden çıkmış ve bir daha dönmemişti. Yapılan araştırmalar neticesinde Ali Şükrü Bey'in cesedinin 1 Nisan akşamı Dikmen Bağları'nda bulunmasının ardından, hâdise bambaşka bir boyut kazanmıştır. Zîrâ yapılan otopsi neticesinde Ali Şükrü Bey'in darp edildiği ve boğularak öldürüldüğü anlaşılmıştır. Hükümetin yaptığı tahkikât neticesinde Muhâfız Taburu Komutanı Topal Osman Ağa'nın ismi zanlı olarak ilan edilmiştir.

Zanlı Topal Osman Ağa, yakalanması için yapılan askerî hareket sırasında yaralı olarak teslim olmasına rağmen onu yakalamakla görevli olan yeni Muhâfız Taburu Komutanı İsmail Hakkı Bey tarafından sedye üzerinde kendisini katletmişti. Yaralı zanlının muhakemeye gerek görülmeden infâz edilmesi, Ali Şükrü Bey cinayetini içinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir. Zîrâ Osman Ağa'nın da bu şekilde öldürülmesi dahi kendi başına tedkik edilmesi gereken

ayrı bir gelişmedir. Fakat netice itibarıyla gerek Ali Şükrü Bey'in ve gerekse Osman Ağa'nın öldürülmesi hakkında resmî görüş şöyle kesinleşmiştir: Cinayet Topal Osman Ağa'nın emriyle adamları tarafından işlenmiş; kendisinin öldürülmesiyle ve iki önemli adamının yargılanmasıyla da dosya kapanmıştır. Bu resmî görüşe rağmen eldeki bazı kanıtlar hakkındaki soru işaretleri ve dönemin şahitlerinin anlattıkları farklı iddialar Ali Şükrü Bey cinayetinin ve Osman Ağa'nın katledilmesinin aslında hâlen aydınlatılmadığı söylenebilir.

Kendisinin böylesine fecî ve tartışmalı bir şekilde öldürülmesi, onun diğer özellikleriyle gündeme getirilmesini ve araştırılmasını gölgede bırakmıştır. Ali Şükrü Bey hakkında sayı olarak zaten çok az olan çalışmaların önemli bir kısmı doğrudan bu cinayetle alakalıdır. Cinayet dışında onun çok yönlü kişiliğine ve çok farklı faaliyetlerine temas eden çalışmaların sayısı az ve yetersizdir. Onun katli ve katli hakkındaki tartışmalar, çok yönlü şahsiyetinin tarihin tozlu sayfaları arasında unutulmasına neden olmuştur. Neden olmaya da devam etmektedir.

Ali Şükrü Bey hakkındaki yayınların diğer bir özelliği ise, onun siyasî olarak muhâlif kimliği ile daha ziyade gündeme getirilmesidir. Aslında bu tespit tamamıyla yanlış olmamakla birlikte, sâdece bu şekliyle geçiştirilirse bildiğimiz anlamda kimseyle geçinemeyen ve kavgalı; her şeye itiraz eden müzmin ve olumsuz bir karşıt olarak anlaşılma tehlikesi vardır. Rahmetli Ali Şükrü Bey'in muhâlifliği kesinlikle bu tür de davranışlarla alakalı değildir. Onun muhâlifliği, doğrudan zihin dünyası ve inandığı fikirlerle, bunları sonuna kadar her zaman ve zeminde savunması; ne olursa olsun bunlardan asla taviz vermeyen tavrıdır. Kısacası Ali Şükrü muhâlifliği onun ilkeli, dürüst ve samimî dik duruşuyla yakinen alakalıdır.

Böylesi özelliklere sahip olan Ali Şükrü Bey'in makaleleri bu çalışmayı ihtiva ediyor. Fakat makalelerinin sayısı bir hayli fazla olduğu için, tamamına bu kitapta verilmedi. Bir tasnif yapmak zorunda kalındı. Netice itibarıyla genel hatlarıyla tarih, siyaset, medeniyet, kültür ve toplumsal konular hakkındaki bazı makaleleri tercih edildi. Sırasıyla "Donanma", "İdmân", "Gündoğuşu" ve "Sebilü'r- Reşâd" dergileri ile "Tan" ve "İstikbâl" gazetelerinde doğrudan Ali Şükrü Bey imzasıyla yayınladığı makaleler bu kitaba alındı. Ali Şükrü Bey'in ilgili makalelerden bazıları İngilizce'den yaptığı tercümelerdir. Bunların bir kısmını da çalışmamıza dâhil

ettik. İmtiyaz sahipliğini yaptığı "Tan"da çıkan ve ona atfedilen başyazılar bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Zîrâ bunların gerçekte kendisinin yazıp yazmadığı noktasında emin olamadık.

Diğer bir husus ise, Ali Şükrü Bey'in bazı makaleleri İngilizce'den yaptığı tercümelerden uzun alıntıları ihtiva etmesidir. Bu tür makalelerinde özellikle de kendi tespitleri ile birlikte konu bütünlüğünü sağlamaları bakımından ilgili tercümeleri de bu kitaba aldık. Örneğin Japonya'nın tarihi ve modernleşmesi hakkında önemli bilgileri ihtiva etmesi bakımından "Bir Millet Nasıl Terakkî Eder?" makalesinin tercüme kısımlarını da çalışmaya ekledik.

Bu makaleler metot olarak Osmanlı Türkçesi'nden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bunlarda her hangi bir sâdeleştirmeye gidilmemiş; kelimeler orijinal hâlleriyle yazılmıştır. Günümüzde kullanılmayan anlamı bilinemeyecek olan bazı Osmanlıca kelimelerin günümüzdeki anlamları karşısında köşeli parantez içinde verilmiştir. Bu şekilde okuyucuları da orijinal metinden kopmamaları düşünülmüştür. Bu makaleler konular şeklinde tasnif edilmemiş; yayınlandıkları basın organının başlığı altında dergilerden başlayarak en son olarak gazeteler altında yayın tarihlerine göre sıralanmıştır. Bu arada makalelerde geçen bazı kavramlar ve şahıs isimleri hakkında kısa bilgiler dipnot şeklinde verilerek, konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Ali Şükrü Bey'in yayın ve yazı hayatının araştırılması tıpkı hayatı gibi ihmal edilmiştir. Bu ihmalin ve eksikliğin giderilmesi bağlamında zikredilebilecek en önemli çalışma, Muzaffer Başkaya'nın "*Ali Şükrü Bey'in Yazarlığı, Yayıncılığı ve Yayınları*" adlı makalesidir.[2] Makalede Ali Şükrü Bey'in yazarlığı ve yayıncılığı yayın organlarındaki bazı makalelerin özetleri veriliyor. Bu makalelerin özetlerinden hareketle Ali Şükrü Bey'in fikir dünyası ve mütefekkir kimliği hakkında belli ipuçları elde edilebilir. Ahmet Demirel'in "*Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*" isimli çalışması, sadece "*Tan*"da yayınlanan makalelerini günümüz Türkçesi'ne aktarması bakamından önemlidir.[3] Bunlar, Ali Şükrü'nün fikir dünyasının anlaşılması nokta-i nazarında dikkate değer iki önemlidir çalışmadır.

2 Muzaffer Başkaya, "Ali Şükrü Bey'in Yazarlığı, Yayıncılığı ve Yayınları", Alkan/Üçüncü (Yay.), Ali Şükrü Bey. Hürriyet Uğruna 39 Yıl, Trabzon Büyükşehir Yayınları, İstanbul 2015, ss. 227-253.

3 Ahmet Demirel, Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Elinizdeki bu kitap ise muhteva olarak her iki çalışmadan çok daha zengin olup, Ali Şükrü Bey'in özellikle de tarih, medeniyet ve siyasetle ilgili makalelerinin önemli bir kısmını ihtiva etmektedir. Ali Şükrü Bey'in yayınlarının günümüz harfleriyle yayınlanmasına devam etmek istiyoruz. Amacımız bundan sonrasında özellikle de diğer makalelerini ve hatta Meclis-i Mebûsân'da ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmaları da yayınlayarak Ali Şükrü Bey serisi oluşturmaktır. Nihâyetinde ise, bütün kütüphânelerde raflarda yerini alacak bir "Ali Şükrü Bey Külliyâtı"nın teşkil edilmesini ümid ediyoruz.

Sizleri çalışmamızla baş başa bırakırken donanma subayı, yazar, siyasetçi, fikir ve hareket adamı, şehidimiz Ali Şükrü Bey'e bir kez daha rahmet diliyoruz.

Mayıs 2016/Trabzon

Necmettin Alkan

"Mâzî, âyine-i iberdir [ibretler aynasıdır].
Mâzîyi unutan, istikbâlde yolunu şaşırır!"
Ali Şükrü Bey

1.

ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN MAKALELERİ VE FİKİR DÜNYASI HAKKINDA

Ali Şükrü Bey, şahit olduğu ve bizzat yaşadığı süreçte döneminin siyasî, iktisadî, kültürel, sosyal, toplumsal, çocuk ve âile eğitimi gibi çok çeşitli mevzular hakkında farklı makaleler yazmıştır. Kaleme aldığı makalelerinde öncelikle döneminin bu türlü sorunlarının zengin bir muhtevayla ortaya konulması ve bunlara çözüm getirilmesi noktasında geniş tespitlere ve yorumlara da yer vermiştir. Ayrıca ele aldığı konulara göre bazı makaleleri geniş bir tarih bilgisine ve teorik siyaset düşüncesine de sâhiptir. Kısacası Ali Şükrü devlete, topluma ve hayata dâir birçok konuda başarıyla kalem oynatmış; bu mevzular hakkında fikir sarf etmiş velûd bir mütefekkiri idi.

Ali Şükrü Bey, mevcût otoriter veya otoriter olmaya meyyâl yönetimlere/yöneticilere hem fikirleriyle hem de duruma göre faaliyetleriyle tavır almış ve karşı çıkışmıştır. Sâdece kalemiyle mücâdele etmemiş, yeri gelmiş düşüncelerini pratiğe aktarmak için doğrudan harekete geçerek siyasî faaliyetlere de girişmiştir. İlgili örneklere onun hayatının çeşitli dönemlerinde rastlamak mümkündür. Fakat burada bizleri ilgilendiren yazı hayatı ve dile getirdiği ilgili fikirleridir. Makalelerinde bu minvaldeki görüşlerini fazlasıyla ifade etmiştir. Buna en güzel örnek iki farklı dönemde kaleme aldığı ve birbiriyle örtüşen makaleleridir.

Bu anlamda İlk örnek 1910 yılındaki bazı makalelerinde Sultan II. Abdülhamid 1848-1918 (1876-1909) yönetimi hakkındaki eleştirel yorumları doğrudan bununla alakalıdır. Bunlarda II. Abdülhamid'i ağır bir şekilde eleştirmesinin nedenleri ise; Meclis-i Mebûsân'ı tatil etmesi, Kânûn-ı Esâsî'yi askıya alması ve Bâb-ı Âlî'yi dışarıda bırakarak yönetimi kendi uhdesinde toplaması idi.

Nitekim Donanmadaki Makaleleri'nde Abdülhamidî dönemi ve bu dönemin baş aktörü Sultan Hamid'i bu uygulamalarından dolayı sert bir şekilde eleştirmekten geri durmamıştır. Meşhûr ifadeyle onu "istibdâd" yönetimi kurmakla itham etmiştir. Bu yönetimi değiştirmek için de dönemin muhalif hareketi İttihâd ve Terakkî Fırkası'nın siyasî faaliyetlerine de iştirak etmiştir.

Millî Mücâdele sırasında ve sonrasında Mustafa Kemâl Paşa'yı 1881-1938(1923-1938) benzer nedenlerden dolayı eleştirmiş, ona karşı çıkmıştır. Başkomutanlık Kânûnu'nun Başkomutan Mustafa Kemâl Paşa'ya verdiği olağanüstü yetkilere karşı çıkması, bugünkü anlamda bakan olan vekillerin seçilmesinde aday gösterme usulünün değiştirilmesini, İstiklâl Mahkemeleri'nin Başkomutan Mustafa Kemâl Paşa'ya bağlanması ve üyelerini kendisinin seçmesini ve mahkemelerin verdikleri kararların denetleme dışında tutulmasını yanlış bulmuştur. Bu noktadaki düşüncelerini açık bir şekilde dile getirmiştir.

Bu iki örnekte de görüleceği üzere Ali Şükrü Bey'in döneminin iki önemli siyasî liderine ve bunların yönetim tarzlarına karşı çıkışı, müzmin bir siyasî muhaliflikten dolayı değil, onun inandığı değer yargıları nedeniyledir. İnsan hürriyetinin asıl olduğuna can-ı gönülden inanan Ali Şükrü, bunu sınırlandırmaya çalışan bütün yönetimlere ve yöneticilere karşı çıkmış ve mücadele etmiştir.

Bu yaşadığı dönemde devleti ve toplumu ilgilendiren yayınları dışında muasır Avrupa tarihini ve siyasetini de çok iyi bilen Ali Şükrü Bey, bu tür mevzûları da makalelerine konu olarak almış ve işlemiştir. Amerika, İngiltere, Almanya ve Japonya tarihi; bu devletlerin mevcût durumları hakkında yazdıkları bugünkü okurlar ve hatta araştırmacılar için ilginç bilgileri ihtiva etmektedir. Ali Şükrü Bey, bu devletlerden İngiltere'ye ciddî eleştiriler getirirken, Almanya hakkında olumlu ifadeler kullanmaktadır. Özellikle de Almanya'nın demiryolu, donanması ve matbuatı hakkındaki tespitleri önemlidir. Almanya'da basılan yıllık kitap sayısının 31.281 olduğunu belirterek, Türkiye'de yılda basılan neşriyâtın Almanya'nın bir günde basılana tekâbül edemeyeceği acı gerçeğini dile getirmektedir. Bu olumsuz mukayesesine rağmen milletin geleceğinden ümitsiz olmadığının da altını çizmek gerek.

Bu arada makalelerinde İslâm Medeniyeti ve Avrupa Medeniyeti mukayesesi yapmaktadır. Avrupa Medeniyeti'nin içinde bulunduğu insanî ve ahlâkî sefâleti sıkça dile getirmektedir. Yine modern

insanın kaybettiği bu tür değerlerin onu bir felâkete sürüklediği yorumunu yapmaktadır. Burada özellikle de bir ütopya olarak kaleme aldığı "Beşerin Âtîsi" makalesinin dikkatli bir şekilde okunması gerekir diye düşünüyoruz. 1919 yılında yazdığı bu ilginç ütopyası, o günkü ve aslında aynı zamanda bugünkü modern dünyanın sosyo-psikolojik tahlilini ve durumunu hârika bir şekilde tasvir etmektedir. İçinde bulunulan bütün bu sorunlara rağmen ümidini yitirmeyen Ali Şükrü Bey, alternatif bir medeniyet tasavvuruna sahiptir.

Yine 1919 yılında kaleme aldığı "Evet ve Hâyır" makalesi de dikkat çekicidir. Makalesinde Meşrûriyet'le idâre edilen ve millî hâkimiyetin geçerli olduğu toplumlarda bu iki kelimenin her şey olduğunu; bu iki kelimenin yerli yerinde kullanıldığı tespitini yapmaktadır. Bizde ise durumun böyle olmadığını söylemektedir. Millî varlığın devamının bu iki "küçük kelimenin doğru yerinde kullanmayı öğrenmeye bağlı" olduğunu haklı olarak zikretmektedir. Her şeye "evet" deme alışkanlığında olan insanların karakter itibarıyla zayıf oldukları; bunların artık "şahsiyetleri" ve "irâdeleri" kalmadığı için bir makine gibi davranmaya başladıkları tespiti acı bir gerçeğin ikrârından başka bir şey değildir. Aynı şekilde her şeye "hayır" demenin neden olduğu "inatçılığın" ise, toplumsal zararlarını söyleyerek bu iki kelimenin çocuklara doğru bir şekilde öğretilmesini teklif etmektedir. Ali Şükrü Bey'in bu makalesinin bugünkü Türk toplumu için de geçerli olduğu, bu tür meselelere kafa yoran herkes tarafından itrâf edilecektir.

Yine çocuk eğitiminde ve özellikle de onlara karakter kazandırmakta keşşaflığın, bugünkü anlamda izciliğin önemini makaleler hâlinde gündeme getirmektedir. Bu makaleleri, izciliğin tarihi hakkında önemli bilgileri ihtiva etmektedir. İzcilikle birlikte çocuklara kahramanlık, yani hiçbir şeyden yılmamak ve herhangi bir işi başarmak için tatbîk edilen bir çâre iyi gelmediyse hemen bir diğerini tatbîke başlamak; yiğitlik, kendi nefsini düşünmemek, vücûd sağlamlığı, tasarruf, çalışkanlık ve fikir mes'ûliyeti gibi faziletlerin kazandırılabileceğini yazmaktadır. Bu şekilde çocuklardaki ferdiyet ve mesuliyet duygusunun geliştirilebileceğinin altını çizmektedir. Devamında ise aslında Türklerde hem barış hem de savaş izciliğinin bulunduğu, fakat bunların daha sonra unutulduğu iddiası da önemlidir. Örnek olarak ise Barbaros, Turgud Oruç, Kemâl, Burâk, Selmân, Uluç Ali, Koç Murâd ve Kurdoğlu gibi isimleri zikretmektedir. Bu arada keşşaflığın unutulmasının sebebiyet

verdiği olumsuz sonuçlardan biri olarak Türk askerlerinin Balkan Savaşı'nda Bulgarları görmedikleri hâlde, sâdece "Bulgar geliyor!" şayiasını duydukları için Bulgarlardan kaçmasını göstermektedir.

Kendisi deniz subayı olan Ali Şükrü Bey'in, Osmanlı donanması ve denizciliği ile alakalı makalelerinde ilgili tespitleri dikkat çekicidir. Uzun sahillere ve birçok adaya sahip olan Osmanlı Devleti'nde bu alanların ihmâl edildiği; bunlardan hem askerî hem de ticarî olarak yeterince istifade edilemediği tespiti bir hakikatin itirâfıdır. Osmanlı gemilerinin, dolayısıyla da bayrağının denizlerden kaybolduğunu, Trabzon sahillerindeki limanlarda faaliyet gösteren gemilerin önemli bir kısmının Rus bandırası taşıdığını; bunun bir sonucu olarak ise insanların işsiz kaldığını ve bundan dolayı kükürt fabrikalarında çalışmak için Rusya'ya gitmek zorunda kaldığını yazmaktadır. Millî servetin çoğalmasının ancak deniz ticaretinin artmasıyla olabileceği tespiti de aynı şekilde önemlidir. Bu tespitlerin bugünkü Türk ve Trabzon denizciliğinin durumuyla örtüştüğü söylenebilir. Yine benzer tespitleri demiryolları hakkında da yapmaktadır.

Osmanlı denizcilik tarihi hakkında yayınladığı makalelerde gündeme getirdiği bilgiler ve yaptığı yorumları önemlidir. Öncelikle Barbaros Hayreddin Paşa, vakfiyesi ve kabrinin mevcut durumu hakkında yazdıkları ibretle okunacak türdedir. Akdeniz'i Osmanlı gölü hâline getiren ve Osmanlı tarihinin en temiz ve parlak kıymetli cevheri olarak adlandırdığı Barbaros hakkında yapılan yayınların yetersizliğini "bir iki satırcık" şeklinde ifade etmesi dikkate şayandır. Buna karşın İngilizlerin ise, kendi önemli denizcileri Amiral Nilson hakkında yazdıkları eserlerin ciltler dolusu olduğu mukayesesi önemlidir. Devamında Barbaros'un kabrinin hâlinin perişan olmasını ve vakfiyesindeki şartlara uyulmamasını eleştirmektedir. "Dış Denizlerde Türkler" makalelerinde ise, Türk denizcilerinin Kanarya Adaları, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Norveç ve İzlanda sahillerine seferler yaptıklarını; Amerika'ya kadar gittiklerini anlatıyor. Bu bilgileri verirken de "ecdadımızın" uzak denizlere kadar faaliyetlerini genişlettiklerinin "hiç kimse" tarafından bilinmemesine sitem etmektedir. Türk korsanlarının İspanyollara karşı İrlandalılara yardım ettiklerinden dolayı İrlandalıların Türklere şiirler yazdıklarını da iddia etmektedir. Ali Şükrü Bey'in İngiliz kaynaklarına isnâden kaleme aldığı bu makaleleri Osmanlı denizcilik tarihi hakkında araştırma yapan bugünkü tarihçiler için de önemli bilgileri içermektedir.

Rus General Lomatkin'in 1881 yılında Türkmenistan'ın Göktepe şehrinde yaptığı katliam hakkındaki makaleleri, teferruatlı bilgileri ihtiva etmektedir. Ali Şükrü Bey'in anlattığına göre Göktepe Kalesi'ni kuşatan Ruslar, modern toplarla kaleyi topa tutmuşlar, sivil asker ayrımı yapmadan binlerce insanı vahşice katletmişlerdi. Kaleyi terk etmek isteyen kadın ve çocukları da zorla tekrar kaleye sürerek ateş ve top altında katletmişlerdi. Şehrin önemli bir kısmı topla tahrip edildikten sonra Rus süvarileri şehre saldırmışlar ve binlerce insanı kılıçtan geçirmişlerdi. Ali Şükrü'nün bu makaleleri, Rusların Orta Asya'da yaptıkları mezâlim hakkında ehemmiyetli kaynak özelliği taşımaktadır.

Bu arada Millî Mücâdele günlerinde yayınladığı makalelerinde halkın millî şuurunun uyanmasına ve mücâdeleye destek vermesine gayret etmiştir. Kayseri Ulu Camii'de yaptığı vaazını daha sonra kaleme alarak Sebilü'r- Reşâd dergisinde yayınladığı "Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihâdı" makalesi Ankara Hükümeti tarafından Anadolu'da halka dağıtılmıştır. Oldukça duygu dolu bir üslûbla kaleme aldığı bu makalesinde İngiltere'nin geleneksel İslâm karşıtı siyasetine örnek olarak Hindistan ve Mısır'da yaptıklarını hatırlatarak şimdi de Anadolu'da yapmak istediği hususunda halkı ikaz etmektedir. İstanbul Hükümeti'ni eline alan İngilizlerin bu siyasetine karşı uyanık olunması gerektiğinin altını çizmekte ve buna karşın Millî Mücâdele'ye destek verilmesini istemektedir. Aksi durumun neden olacağı sorunları da sıralamaktadır.

Yine bu yazısında İslâm'ın sâdece namaz kılmak ve oruç tutmak gibi ibadet dini olmadığını; genel anlamda siyasî, toplumsal ve ahlakî pek çok vazifeler ile vecibeleri de ihtiva eden bir bütün olduğunu zikretmektedir. Sâdece namaz kılmak ve oruç tutmakla Müslümanlık'ın tam olarak yerine getirilemeyeceğinin; İslâm ümmetinin saadeti ve yükselmesi gibi toplumsal görevlerinin de bulunduğunun altını çizmektedir. Buradan hareketle mevcut işgale karşı cihâd edilmesinin farz olduğunu belirterek, aksi durumda hilâfetin ve İslâm'ın geleceğinin imkânsız olacağını; dinin, nâmusun, kısacası maddî ve mânevî bütün varlığın kaybedileceğini de dile getirmektedir.

Millî Mücâdele'nin ardından çıkardığı Tan gazetesinde seri olarak yayınladığı "Halk ve Hükûmet" makaleleri siyaset teorisi ve yorumları açısından önemlidir. Özellikle de yeni Türkiye'nin teşkil edilmesi sürecine tekâbül eden bu yazılarında "mevkûrevî

hemşehrîlik" diye kavramsallaştırdığı vatandaş tanımı ilginçtir. Hemşehrîlik hürriyetinin yönetimde esas olduğunu ve bunun hükümet tarafından garanti altına alınması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca hürriyet ve demokrasi kavramlarının bugünkü modern Avrupa'da uygulanmasına rağmen aslında bunların kaynağının İslâm Medeniyeti olduğunu izah ederken hem Kur'ân-ı Kerim'den ayetleri hem de İslâm Tarihi'nden delil getirmektedir.

Bunların yanı sıra Ali Şükrü Bey, çok zarif polemik yazılarını da kaleme almıştır. Râgıb Bey ve özellikle Celâl Nûrî Bey'e verdiği cevaplar güzel polemik örnekleridir. Çatılarda duran ve rüzgârın estiği yönü gösteren "rüzgâr horozu"na benzettiği Celâl Nûrî'yi, dönemine göre sık olarak fikir ve taraf değiştirmesinden dolayı kendisini sert bir dille eleştirmektedir.

Ali Şükrü Bey'in bu makalelerinde öne çıkan başlıca kavramları şöyle tespit etmek mümkündür: "Vatan", "millet", "hemşehrî/vatandaş", "hamiyyet", "Meşrûtiyet", "demokrasi", "halk hükümeti", "Kânûn-ı Esâsî/anayasa, kânun", "hürriyet", "devlet", "hukuk", "İslâm", "tarih", "medeniyet" ve "eğitim". Bu kavramları gerek teorik ve gerekse pratik anlamda başarılı bir şekilde kullanmıştır. İyi bir mütefekkir ve velûd bir yazar olan Ali Şükrü, bu kavramlar merkezli olarak insana, topluma ve devlete dâir her konuya dokunmuştur; fikir sarf etmiştir. Mevcut sorunları bu kavramlar bağlamında eleştirmiş ve gerekli gördüğü çözümleri de yine aynı şekilde dile getirmiştir.

Böylesine geniş bir ufukla ve zengin bir muhtevayla yazılar kaleme alan Ali Şükrü Bey'in dile getirdiği görüşlerinin merkezinde, genel hatlarıyla "İslâmî" merkezli "Türk milliyetçiliği" düşüncesinin olduğu söylenebilir. Yayınlarındaki "Türk" ve "İslâm" kavramları birbirleriyle iç içe geçmiş olarak sıkça geçmektedir. Yine Ali Şükrü'nün telaffuz ettiği "Türk Milleti" kavramı, özelde etnik anlamda Türk'ü kapsasa da genel olarak Osmanlı vatandaşı olan ve Türkçe konuşan gayr-i Türkî Müslüman halkları ihtiva etmektedir. Bu anlamda Ali Şükrü Bey'in kullandığı Türk kavramı etnik olmaktan daha ziyade kültürel bir mefhûmdur. Bu kültürel kavram teşkil eden dört sac ayağı ise şunlardır:

Öncelikle İslâm merkezli "din kardeşliği" ilk sırada yer almaktadır. İkincisi, kader birliğiyle yaşanan ve şekillenen ortak "tarihî tecrübe"dir. Osmanlı Medeniyeti'nden çıkan ve ortak değerlerden beslenen "kadîm gelenek", üçüncüsünü teşkil etmektedir. Sonuncusu ise, Osmanlı şemsiyesi altında yaşayan farklı Müslüman halkların anlaşmasını sağlayan "ortak dil" Türkçe'dir.

"Evet, bir vakitler ummânların zîneti olan şanlı bayrağımız; her yerde, her köşede o kadar seyrelmiş, o kadar azalmışdır ki sevâhil-i vesi'amızın [geniş sahillerimizin] -hücra [uç] noktaları şöyle dursun -en işlek ve en meşhûr limanları bile aylarca, hattâ yıllarca o mu'azzez timsâl-i millîyi görebilmek sa'âdetinden mahrûm kalmışdır."

Ali Şükrü Bey

2.

DONANMA MECMU'ASI

Mu'avenet-i Millîye Cem'iyyetleri[4]

Umûm milletler mâder-i mukaddes vatanın [*mukaddes anavatanın*] muhâfaza-i hayât ve istiklâli mes'elesini kendilerinin her husûsda vekil-i icraâtı olan hükümete yâ'nî "kabine" ye tevdi' eylemişlerdir. Hükûmet ise bu mes'ele-i mühimmenin mevkûf-ı aleyhi bulunan kuvâ-yı mukteziyyeyi [*gerekli güçleri*] takdir ve tertib ve yine taraf-ı milletden müntehab [*millet tarafından seçilmiş*] müfettişler -ya'ni meb'ûsların- murâkabe-i dakikaları [*ince denetimleri*] altında tedarik ederek vezâ'if-i mevdû'asını [*emanet vazifesini*] hüsn-i îfâya çalışır.

Hayât-ı millîyyenin olanca zindegîsiyle [*canlılığıyla*] te'mîn-i devamı içün muktezi [*gerekli*] olan kuvvetlerin cins ve mikdârı vatanın hâl ü istikbâldeki ihtiyâcâtı... İhtiyâcât-ı siyâsiyye nazar-ı dikkate alınmak sûretiyle hükûmet tarafından icrâ edilen müzâkerât-ı vederâ devr neticesinde tekarrür eder [*karar verilir*]. İşte bu sûret-i mukarrereye [*karar suretine*] "kuvvâ-yı 'umûmiyye" denir ki esâs i'tibârıyla kuvve-i beriyye [*kara kuvveti*] ve kuvve-i bahriye [*deniz kuvveti*] nâmı altında iki sınıf kuvvetin... iki 'unsûr-ı esâsî-i tehaffuzun [*temel savunma unsurunun*] müfredât ve mürekkebâtını [*içeriklerini*] ve esbâb-ı istisâlesini [*çıkarılma sebeplerini*] muhtevî bulunur [*ihtiva eder*].

4 "Muavenet-i Millîyye Cem'iyyetleri", Mart 1326 [Mart 1910], Sayı 1, ss. 15-22.

Fakat bu esbâb-ı istihsâliyye [*çıkarılma sebepleri*] -ki paradır- milletin servet-i umûmiyesine nazaran ta'yin olunur ve zengin milletler içün bi't- tabi' pek kuvvetli ve semeredâr [*kârlı*] olur. Fakirlik içün işe ma'at-te'essüf pek za'if ve evvela... ma'nâsıyla kısır bir hâlde kalır. Bu hâlde ise hükûmet vatanın muhâfaza-i hayât-ı istikbâli içün projesinde bir kat'iyet-i riyâziyye [*kesin matematik*] ile lüzûm gösterdiği kuvâ-yı harbiyyenin, daha doğrusu kuvvâ-yı hayâtiyyenin ancak mâliyesinin müsâ'de edebildiği tedârik mecbûriyetinde kalır.

Şâyed (bizde olduğu gibi) servet-i umûmiyye-i milletde kahhâr bir istibdâd kasırgasının girdbâd-ı tahribinden [*tahrip kasırgasından*] güç belâ kurtarılabilen bir "hiç"den ibâret ise... Şübhe yok ki hükûmetin azimperver adımlarını bağlayan zencir-i mümâna'atı [*engel zincirini*] kıracak hiçbir kuvvetin mevcûd olmadığına kâ'il olmak [*inanmak*] lâzım gelir.

Fakat ba'zı ulû'l- azm milletler mevzû'dur ki servet-i maddiyelerinin mefkûdiyeti [*maddî servetlerinin kayıplığı*] onların sâf ve afîf [*iffetli*] kalblerinde ta ezel meknûz olan [*bozulmuş*] hazâ'in-i bî-nihâye-i hamiyyet [*tükenmez hamiyet hazineleri*] ve faziletin bir kat daha zenginleşmesini intâc eder [*doğurur*]. Evet, ufacık bir teşvîk ve tergîb [*rağbet*] veya haklı olan ufacık bir hey'et, o hazâne-i nâmiyenin [*ünlü gönülün*] der'akab [*ardından*] feverânını mûceb olur... Âlem bu feverânı... feverân değil tufan-ı hamiyyetin şa'şa'-i tecelliyâtı karşısında kamaşır kalınır.

Bu hâle en yeni ve en ulvî bir misâl aranırsa şu günlerde biz Osmanlılar arasında -sevgili [15] donanmamızı mi'yâr-ı matlûbda [*talep edilen ölçüde*] emel-i mukaddesiyle- hükümfermâ olan galeyân-ı efkâr-ı hamiyyet gösterilebilir.

Bihakkın iftihâr edelim ki millet-i necibe-i Osmâniyemizin ahvâl-i umûmiyye ve şera'it-i hâzıra-i ictimâ'iyelerine [*mevcut toplumsal şartlarıyla*] ufacık bir nazare-i iltifât bile atmaksızın -göstere gelmekde oldukları şu numûne feyyâz-ı hamiyyet ve gayret Osmanlılara asrımızda ve a'sâr-ı güzeştede [*geçen asırlarda*] yetişen "fedakâr milletler silsilesinin" mazlûm kanına bulanmış kırılası ellerinin otuz üç senedir gösterdiği ihtimâmât-ı fevka'l-'âde [*olağanüstü gayretler*] yüzünden kemâle erişmiş olan zakkum ağacının (ya'nî sû'i idârenin) sîne-i sâf vatanda [16] açdığı yaralarla, ma'sûm milletin hüviyet-i mâddiye ve ma'neviyesi üzerinde bırakdığı nişâneler, elyevm meydanda durup olanca fecâ'atiyle

göze çarparken bunların hiçbirisine kat'an ehemmiyet vermeksizin hayât ve istikbâl-i vatan uğrunda mü'esser-i harikü'l- âde-i fedakârî [*fedâkâr geleneğin hârika tesiri*] ibrâzına [*göstermesine*] kalkışmak; târih-i takallübât-ı beşeriyede [*insanlığın değişmeler tarihinde*] eminim ki nâdir görülen belki de hiç görülmeyen vakâyi' ve tezâhürât-ı fevkâ'l- âdedendir.

Mağbûn [*aldatılmış*] ve mağdûr milletin, üzerine titrediği sevgili... hem pek sevgili vâlidelerinin endişe-i istikbâliyle âdetâ cem'iyyât-ı medineyeye bir ders-i fazîlet ve fedakârî verircesine izhâr edegeldikleri mu'cizât-ı mütetâbi'anın [*art arda gelen mucizelerin*] -çünki daha münâsib bir isim bulmak mümkün değildir- tasavvurundan mütehassıl [*meydana gelen*] vecd ve elhâne [*nağmeler*] te'esîriyle sadedden [*konudan*] biraz ayrıldığım içün kari'în-i muhteremenin [*muhterem okuyucuların*] affını dilerim.

Yukarıda hükûmet, ahvâl-i mâliyesine nazaran "kuvâ-yı umûmiye projesini" birtakım kısımlara ayırır... Ve bu kısımları mevki'i tatbîke vaz' ederek [*uygulamaya koyarak*] tedrîcî sûretde projenin hey'et-i [17] umûmiyesini sahâ-i muvaffakiyete âsâr denmiş idi. Demek oluyor ki -hükûmetin bu nokta-i nazardan- edeceği hidmetin hudûdu artık buradan öteye geçmez. Daha Türkçesi hükûmetin sahâ-i fa'âliyeti milletin verdiği vergü ile tahdîd olunur.

Ma'ahazâ; servet ve ahvâl-i umûmiye-i millet haddî tecâvüze ya'nî yeni yeni vergüler tarhına [*düzenine*], resmler ihdâsına [*vergiler çıkarma*] gayr-i müsâ'id ve sevgili vatanda yakın bir tehlikenin heyûlâ-yı mahfûfuyla [*kuşatılmış korkunç hayalle*] tehdîd olunuyor ise... İşte bu vakit, maddeten fakir olan âlî-cenâb millet, sîne-i pâkinde mahfûz olub [*korunup*] Abdülhamidlerin kanlı ellerinin yetişemediği hazinenin, hazîne-i lâyefnâ-yı fazîlet [*tükenmez fazilet hazinesi*] ve hamiyetin kapısını açar... Seferden yarım aç kalanlar bir müddet-i muvakkaten [*geçici bir müddet*] içün kendisini eğlenceden hattâ istirâhatden mahrûm kılar vel-hâsıl dişinden tırnağından artırır verir... Nereye?..Yine kendilerinin intihâb etdiği [*seçtiği*] vatanperver ve şâyeste-i i'timâd [*güvene layık*] kimselerden mürekkeb bir hey'ete... Bir cem'iyete... Bir "mu'âvenet-i millîyye cem'iyetine '[*millî yardım cemiyetine*]... Bu cem'iyet ahâlinin derece-i hamiyyeti nisbetinde -hükûmetin projesinin bir kısmını daha mevki'-i tatbike koyar ve bu sâyede muhâfaza-i vatan yolunda muvaffakiyetli bir adım daha atılmış olur.

"Donanma-yı Osmânî Mu'âvenet-i Millîye Cem'iyeti [*Osmanlı Donanması Millî Yardım Cemiyeti*]", bu gibi şerâ'it-i ahvâl tahtında [*bu şartlar altında*] teşekkül eden cem'iyetlerin en yenisi ma'mâfih en ziyâde mazhar-ı muvaffakiyet olanıdır. Şurası da unutulmamalıdır ki "cem'iyetin muvaffakiyeti" ta'biri nisbî bir ifâdedir. Hakîkat-i hâlde ise muvaffakiyet doğrudan doğruya fedakâr, 'âli-cenâb ve ulû'l- azm millete â'iddir.

Bugün, düvel-i bahriyyenin heman ekserîsinde bu gibi "cem'iyyât-ı bahriyye" [*bahriye cemiyetleri*] mevcûddur.

"Neyvi-lig" denilen İngiltere Cem'iyeti Bahriyesi 1895 sene-i milâdiyesinde teşekkül etmiş ve İngiltere donanmasının kifâyet-i harbiyesini bugünki derece-i mükemmeliyete is'âd [*yükseltme*] husûsunda pek büyük yararlıklar göstermişdir. Hatta bu cem'iyetin mukadderât-ı memleket üzerinde oynadığı rolün derecesini anlamak içün, bu sene icrâ edilen parlamento intihâbâtının [*seçiminin*] iç yüzünü azıcık tedkîk kifâyet eder. Herkesce ma'lûmdur ki İngiltere devletinin 'inân-ı idâresini [*idâre dizginini*] bir sûret-i mütenâvibede [*dönüşümlü bir sûrette*] ellerinde bulunduran iki fırka-i esâsîden ya'nî liberal ve muhafazakâr fark-ı siyâsiyesiyelerinden son zamânlar liberaller parlemantoda müthiş bir ekseriyet-i azîmeye mâlik idiler.

Hattâ bu ekseriyet-i azîmenin verdiği kuvvete istinâden der ki liberaller kabinesi büdce mes'elesi münâsebetiyle lordların nüfûsunu lâyıkıyla tehdide teşebbüs etmiş ve bunun içün de parlamento dağıtılarak yeni bir intihâbat icrâsına karar verdirmişti. Fakat netîce-i intihabat, hürriyet perverânının umduğu gibi çıkmadı. Parlamentoda evvelce hâ'iz bulundukları ekseriyeti bile gâ'ib etdiler.

İşte bu sükûtun en birinci sebebi; hutabâ-yı muhâfazakâranın [*muhafazakâr hatiplerin*] ateş zebanlığından ziyâde; esnâ-yı intihâbatda "Neyvi-lig"in ya'nî cem'iyet-i [18] bahrîyyenin ibrâz ettiği fa'aliyet-i hariku'l'âdede aranılmak lâzım gelir. Bu mes'ele vehle-i ûlâda [*ilk başta*] biraz garip görünür.

Çünki liberallerin müdde'iyâtı [*iddiaları*], doğrudan doğruya lordlar ve zenginler aleyhinde; bil-'akis ekseriyet-i ahâlinin lehinde olmak i'tibârıyla nefsü'l- emmârede liberallerin -her türlü şüpheden 'ârî [*uzak*] bir sûretde -mazhar-ı muvaffakiyet olmaları icâb ederdi. Hâlbuki ahalî; bi'l- 'akis müdhiş inşâ'at-ı bahrîyye

tahsisâtı altında kendilerini ezecek, inletecek bir programı müdâfa'a eden Muhâfazakâr Fırkası'na muzâharetde [*yardımda*] bulundu. Zira ahâli, programlarında az çok bir şemme-i menfa'at [*çok az bir menfaat*] hiss olunan fark-ı siyâsîyyenin hiçbiriyle alâkası olmayan ve sırf vatanın emr-i muhâfazasını düşünen millî bir cem'iyetin, Cem'iyet-i Bahriye'nin irşadâtına ittibâ'ı [*uymayı*] bir lâzıme-i vatanperveri ad ediyordu. Ahâli, bu cem'iyet rü'esâsının [*reislerinin*] ne başvekâlet, ne de hâriciye nezâreti mu'akkibi [*izleyicisi*] olmayub ancak memleketin zamân-ı müdâfa'ası olan kuvve-yi bahriyyenin derece-i kifâyetini tezyide sâ'i [*artırmaya çalışan*] fikir ve menfa'atden 'ârî [*uzak*] bir hâdim-i gayûr-ı vatan [*vatana hizmetin hâdimi*] olduğuna i'timâd ediyor; binâ'en'aleyh (Neyvi-lig) nâmına verilen bir nutkun telkinâtına tabi'îyet içün kalbinde büyük ve âteşîn bir galeyân-ı hamiyyet hiss ediyordu.

İngiltere "Neyvi-lig"in vezâ'ifi, bizim Mu'âvenet-i Millîye Cem'iyeti'nin vezâ'ifine nisbetle pek kolaydır. Çünki İngiltere "Neyvi-lig"i nisbeten az i'âne [*bağış*] toplar. Ve bu i'ânâtı [*yardımları*] âtîde muhtasaran bahis edeceğimiz programını ta'kib uğrunda sarf eder.

İngiltere "Neyvi-lig"i gemi yapdırub hükûmete hediye etmez. Ancak hükûmeti gemi yapmaya teşvik ve tergib eder [*şevklendirir*]. Hatta bu teşvikât, umûmi mitingler vâsıtasıyla pek çok def'âlar tazyik hâlini alır.

"Neyvi-lig" teşkilâtının ne demek olduğunu nizamnâme-i mahsûsasının ilk sahifesinden okuyalım:

"Neyvi-lig", sulh ve müsâlemetin [*barışın*] en güzel zamânı olan mükemmel bir donanmanın ehemmiyet-i fevka'l- âdesini, hükûmetin ve müntahabların [*seçilmişlerin*] enzâr-ı dikkatine [*dikkatli bakışlarına*] vaz'a [*koymaya*] çalışmak üzere teşekkül etmiş tamâmıyla müstakil (hiçbir siyasi parti ile 'alâkası olmayan) millî cem'iyettir.

Şimdi, yukarıki ta'rif ile maksad-ı esâsi teşekkülünü anladığımız İngiltere Cem'iyet-i Bahrîyyesi'nin tarz-ı mesa'isi hakkında da mümkün mertebe vukûf hâsıl etmek içün mezkûr cem'iyetin icrâ'at programına şöylece bir göz gezdirelim:

1. Bahrîye ve bahrîyyenin lüzûmundan bâhis kütüb ve risâ'ilin bir listesini yapıp neşretmek.

2. Mesâ'il-i bahrîyyenin en mühimlerini muhtevî olan kitâblardan birer nüsha; ticâret odaları umûmî kütübhâneler ve daha sâ'ir bu gibi mü'essesâta hediye etmek.

3 Bu misillü kütüb ve makalâtın en rûhlu kısımlarını -muharrirlerinin müsâ'desini bi'l- istihsâl [*alarak*] -[19] ayrıca bir risâle sûretinde tab' ve neşr etmek.

4. Bu gibi kitâplar, risâle ve makâleler ile icrâ'at-ı cem'iyeti hâvi raporların ve umûr-ı cem'iyetle alâkadar olan her şeyin birer koleksiyonunu hâvî umûmî bir kitabâne te'sis etmek.

5. Memleketin meşhûr şehirlerinde, havass-ı matlûbeyi câmi' hutabâ [*aranan seçkinleri toplayan hatipler*] tarafından -cem'iyetin taht-ı himâyesinde -mev'izeler i'tâ olunmak [öğütler *vermek*].

6. Memleketin vahdetini te'mîn maksad-ı 'ulviyyesiyle teşekkül etmiş bil-cümle gayr-i siyâsi cem'iyetlerle te'sis-i muhâbere etmek ve anların enzâr-ı dikkat ve hamîyyetini "Bahriye Cem'iyeti'nin" ta'kib etmekte olduğu maksad-ı mukaddes üzerine celebe çalışmakla beraber bu maksâda az çok temas eden her türlü işlerini elden geldiği kadar teshile [*kolaylaştırmaya*] gayret etmek.

7. Cem'iyetin hey'et-i idâresi parlamento a'zâlarıyla muhâbere edüb cem'iyet tarafından sûret-i husûsiyede icrâ edilen telkinât, irşadât ve tavsiyelerin ne gibi te'sirât icrâ etdiğini anlamak.

8. Meb'ûs namzedleri içün es'ile-i imtihâniye izhâr edip vaz' etmek [*imtihan soruları hazırlayıp koymak*]. [20]

9. Cem'iyetin hey'et-i idâresi tarafından, makâsıd-ı cem'iyyetin tervici [*kıymet ve irtibatının artması*] zımnında umûmî mitingler tertîb edilmek.

10. Cem'iyet hiçbir partiye tâbi' olmaksızın bahrîyyenin terakkî ve tekâmülüne çalışmayı va'd ve ta'ahhüd eden meb'ûs namzedlerine müzâheret [*destek*] hakkını hıfz eder.

İşte bu on madde İngiltere Cem'iyet-i Bahrîyyesi'nin icrâ'ât programını teşkil ediyor ki bu programın donanmanın kifâyet-i lâzımeyi hâ'iz bulunmasını ma'a ziyâdetin [*fazlasıyla*] te'min etdiği; yine o nizamnâmeye derc edilen ve cem'iyetin muhtelif târihlerde icrâ etdiği vesâyânın [*vasiyetlerin*] ne derecelere kadar

nazar-ı dikkate alındığını gösteren ba'zı fıkrât-ı muktebese [*alınan fıkralar*] ile de tezâhür eder.

"Flottenverein" nâmındaki Alman Cem'iyet-i Bahrîyyesi, İngiltere "Neyvi-lig"inin vazâ'ifini tamâmıyla hatta daha büyük bir şiddetle îfâ etdikten başka, nisbeten büyük mikyâsda olarak [21] topladığı i'ânât [*yardımlar*] ile yapdırdığı sefin-i harbiyeyi [*savaş gemisini*] de Alman bahrîyyesine hediye etmekdedir.

Daha beş on sene evvel düvel-i bahrîyye meyânında pek de ehemmiyetli bir mevki' olmayan Almanya devletinin bugün bahren kırk yıllık deniz kurdu olan koca İngiltere'yi düşündürebilecek hatta korkutacak kadar âlî bir mevki'e irtikası [*yükselmesi*] esbâbını hazırlayan âmillerin birisi belki de birincisi, şübhesizdir ki "Flottenverein" cem'iyet-i bahriyyesidir.

Avusturya cem'iyet-i bahriyyesi 1904 senesinde veli'ahd "Arşidük Franz Ferdinand"ın riyâseti tahtında olarak teşekkül etmişdir. Bu günki Avusturya bahriyye projesinin sâbıkına nisbetle fevka'l- âde büyük ve ehemmiyetli olmasının en birinci müessiri, şübhesiz bu cem'iyet-i millîyenin fa'âliyet-i mümtâzasından başka bir şey değildir.

Bize gelince, pâdişâh-ı meşrûtiyetperverimizin taht-ı riyâset-i şahinşâhilerinde bulunmakla şeref-yâb olan [*şereflenen*] "Donanma-yı Osmânî Mu'âvenet-i Millîye Cem'iyeti Alman "Flottenverein"ın -kemâl-i iftihârla ve cesâretle söylüyorum- büyük mukâyesede bir eşidir. Ya'nî bil-cümle cem'iyât-ı bahriyyenin her nokta-i nazarından fevkindedir.

Mu'âvenet-i Millîye Cem'iyeti nizamnâmesinin maksâd-ı esâsı cem'iyeti îzâh eden ikinci maddesi sarâhaten gösteriyor ki cem'iyet-i muhteremenin vazifesi yalnız i'âne toplayub gemi yapdırmak değil, belki -diğer milel-i bahriyye cem'iyât-ı bahriyyesi gibi- Kuvve-i Bahriye-i Osmâniye'nin cihet-i terakkî ve tekâmülü [*ilerlemesi ve tekâmülü vazifesi*] uğrunda maddî ve ma'nevî hiçbir fedâkârlıkdan geri durmamaktır.

Lâkin hem kuvve-i icrâ'iyenin hem de cem'iyet-i muhteremenin re'is-i mufahhamı olan Halife Sultân Mehmed Hân-ı Hâmis hazretlerinin niyât-ı hayriyye-i mülükânelerinden müstefiz olan [*feyiz alan*] kuvve-i icrâ'iye ve kuvve-i teşri'iye; vazife-i vatanperverânelerini her türlü takdir ve sitâyişin fevkinde [*övgünün üstünde*] olarak îfâya bezl-i

makdûr eylediği [*elden geldiği kadarıyla*] hiçbir vecihle îkaza hâcet bırakmıyorlar.

Binâ'en'aleyh cem'iyet-i muhteremede, Millet-i Necîb-i Osmâniyye'nin göstermekde oldukları mü'esser bir güzide-i hamiyyetperveriyye istinâden bir şevk-i müzdâd [*artma şevki*] ve âsûdegi-i tâm [*tam huzur*] içinde geceli gündüzlü "vesâ'it-i mu'âvene-i cem'iyyetin [*cemiyetin yardım vasıtalarının*]" tezyidine sarf-ı ihtimâm [*gayret ve dikkat etmek*] ile ifitihâr eyliyor.

Var olsun hamiyyet-i Osmâniye!..[22]

Ticâret-i Bahriyye-i Osmaniye[5]

Osmanlı sancağı denizler üzerinden gâ'ib oluyor! Şu acı feryâd-ı telhifkârâne [*acınacak dercedeki feryat*], yirmi dokuz sene evvel makâm-ı kapudaniyeyi işgâl eden [*kaptan makamındaki*] Râsim Paşa merhûmun lisân-ı hamiyyetinden sâdır olmuştur. Müşârünileyhin [*zikredilen kaptanın*] ahd-i kapudanilerine [*kaptanlık dönemlerine*] müsâdef olan [*rast gelen*] "96-97" tarihlerinde; Tuna Nehri'nde seyr ü sefer eden Osmânlı murâkıb-ı ticâriyesi [*ticari denetçisi*] kapudanları tarafından makâm-ı nezârete vârid olan [*ulaşan*] müte'addid mahzarlar [*görünüşler*], mazbatalar, istirhâmnâmeler [*izin mektupları*], bu feryâd-ı mü'essifin [üzücü *feryatların*] bâ'is-i müstakbeli [*gelecekteki sebebi*] olmuştur.

Osmânlı oğlu Osmânlı olan bu kapudanlar mahzarlarında [*katlarında*], kendilerinin ile'l-ebed râyet-i dilcû-yı Osmânî [*Osmanlı sancağı*] altında bulunmak şerefinden mahrûm bırakılmamalarını Osmânlılığa has bir lisân-ı suzan-ı hamiyyetle [*hamiyyet ateşi lisânıyla*] istirhâm ediyorlar ve diyorlardı ki "bizler; sırf Osmânlı sancağına mahsûs olan rüsûm-ı mütenevvi'e-i fevka'l- âdeden [*olağanüstü çeşitli vergilerden*] kurtarılmadıkca veyâhûd aynı rüsûm ecnebilere de teşmil edilmedikçe [*uygulanmadıkça*] ma'a't-te'essüf tebdil-i tabi'iyet ederek [*vatandaşlık değiştirerek*] sevgili sancağımızdan ayrılmak bahtsızlığına... hayır, hayır!... Yegâne vâsıtâ-i ma'işetimiz [*dirlik vasıtamız*] olan gemilerimizi de satarak açlıkdan ölmeye mahkûm kalacağız..."

Hayfa ki [*yazık ki*] bu biçâre kapudanların gâyet mantıkî olan âvâze-i mütâlebâtı [*isteklerini bağırması*] anın istimdâdı [*yardım istemesi*]; o gayûr [*gayretli*] ve hamiyyetperver Râsim Paşa'nın

5 "Ticâret-i Bahriyye-i Osmani", Nisan 1326 [Nisan 1910], Sayı 2, ss. 102-109.

feryâd ve mesâ'i-i bîsûdu [*yararsız mesâisi*], Abdülhamid'in; şu mazlûm milletin boynuna takmakda olduğu esâret zincirleriyle mezâlim lâlelerinin [*halkalarının*] boğucu ve sağırlatıcı gürültüleri arasında gâ'ib olup gitmiştir.

O vakitden beri yirmi dokuz sene oluyor ki ma'a't- te'essüf Râsim Paşa'nın sû-i tefe'ülünü [*kötü tahminini*] te'yid eden birçok acı misâller gördük ve elân da görmekteyiz!..

Evet, hilâl-i Osmânî, âşina-yı kadîmi olan Tuna sevâhilini, yirmi dokuz senelik uzun bir müddet zarfında hiç olmazsa yirmi dokuz def'acık olsun selâmlayabilmek şerefinden mahrûm kalmıştır.

Evet, bir vakitler ummânların zîneti olan şanlı bayrağımız; her yerde, her köşede o kadar seyrelmiş, o kadar azalmışdır ki sevâhil-i vesi'amızın [*geniş sahillerimizin*] -hücra [*uç*] noktaları şöyle dursun -en işlek ve en meşhûr limanları bile aylarca, hattâ yıllarca o mu'azzez timsâl-i millîyi görebilmek sa'âdetinden mahrûm kalmıştır. Misâl mi istersiniz?

İşte Karadeniz sâhili, adalar arası, Arnavutluk sâhili; Karaman, Suriye, Trablusgarp sevâhili; Bahr-i Ahmer [*Kızıldeniz*], Umman ve Fars sâvahili [102] hattâ Marmara gölü!... ve Haliç Dersa'âdet!...

Yalan veya rû'yâ değil!... Bu iddi'ânın sıhhati; ticâret-i bahriyemizin hâl-i hâzır-ı perişânisi göz önüne getirilince kendi kendine tezâhür eder. Evet bu gün Trabzon sâhilindeki limanlara mensûb -büyük küçük- sefâinin hemân kısm-ı a'zamı [*gemilerinin büyük kısmı*] ıztırârî [*zorunlu*] olarak Moskof bandırası taşıyor!... Bu bandıranın esbâb ve merâsim-i te'allukiyesi [*ilgili merasimi*]; bilseniz ne kadar hüzn-engiz [*hüzün veren*] ve ibret-âmiz [*ibret verici*] bir menkıbe ve manzara-i feci'a teşkil eder!... Dinleyiniz, zihninizde lâyıkıyla tecessüm ediniz [*canlandırınız*]: Anadolu'nun müntehâ-yı şimâlisini [*en kuzey noktasını*] teşkil eden "Toros" dağlarının Karadeniz'e bakan yamaçları dik ve yalçın kayalıkları arasında sığınmış bir sınıf halk -ki asırlardan beri gemicilik ile te'min-i ma'işete [*geçim sağlamaya*] çabalar dururlar- esâsen bâr-ı maişetin [*geçim yükünün*] zebûn [*zayıf*] tazyiki oldukları hâlde, devr-i mel'ûn Hamidî'nin israfât-ı mecnûnânesine [*delice israflarına*] karşılık bulabilmek fikriyle îcâd edilen birçok, mütenevvi' rüsûm [çeşitli vergiler] ile de bir kat daha eziliyor. Bitiriliyor. Bir gün gelir ki bin türlü şedâ'id [şiddetli musibetler] ve mehâlik-i zûr-kâra [*zorlu tehlikelere*] göğüs germek sûretiyle

tedârik edebildiği son nafakada -bilmem ne resmî, bilmem ne i'ânesi nâmı altında cebren elinden alınıyor!... O zavallıya ise yalnız elleri böğründe olduğu hâlde tâli'ine levm etmekten [*sövmekten*] ve uzun uzun düşünmekten başka bir sermâye kalmıyor.

Düşünüyor... Düşünüyor!..

Nihâyet, ya gemisini ve merhametsiz iki çıplak kaya arasına sığınmış olan kulübeciğini yok bahasına satıp savmaya... perişan â'ilesi ile İstanbul'a göç ederek karşıdan karşıya günde yüz sefer etmek sûretiyle kuvvet-i lâyemût [ölümsüz kuvvetle] geçinmeye karar veriyor!..

Yâhûd ameleliğe boğazını kazanabilmek içün çoluğunu, çocuğunu ve âile bucağını terk ederek Rusya'ya savuşuyor... Bi't-tabi' -kükürt fabrikalarında çalışmak gibi- en ağır, en mühlik hidemâtda [*tehlikeli hizmetlerde*] kullanıldığı içün sevgili vatanına; çoluğuna çocuğuna ya avdet ediyor veya edemiyor!..

Veyâhûd en son çâre olmak üzere medâr-ı ma'işeti [*geçim vesilesi*] olan gemisinin kıçındaki sancağı değiştirmek azâb-ı elimine katlanıyor!.

Sancak değiştirmek!.. Aman yâ Rab, ne meş'ûm [*kötü*], ne tahammülsüz, ne azab-engiz [*azap veren*] bir hâl!.. Fakat, yaşamak içün yaradılmış olan benî beşer ölümden mümkün mertebe uzaklaşmak içün ba'zan vicdânı sızlaya sızlaya istemediği bir şeyi yapmak mecbûriyetinde kalıyor!..

Senelerden beri gemisinin kıç gönderini veyâhûd "giz"ini tezyin eden [*süsleyen*] dedeler bergüzârı [*yadigârı*] bir bayrağı, gül yüzlü râyet-i Osmânîyi [*Osmanlı sancağını*] bilseniz ne kadar keskin, ne kadar tehammülfersâ [*dayanılmaz*] bir ıztırâb-ı vicdân ile utana, utana ve ağlaya ağlaya "âryâ" ediyor [*yelkenleri indiriyor*]!... Yerine [103] istemeye istemeye, müteredditd ve mürte'iş [*titrek*] bir el ile fakat yoktan yere açlıktan ölmek korkusuyla- Moskof bayrağı çekiyor!...

Bahr-i Ahmer [*Kızıldeniz*] ve Basra sevâhilindekilerin sunbûkların[6] ekserisi de -yine aynı sebeb-i mücbir tahtında [*zorlayan sebep altında*] olarak- Fransız, İtalyan ve İngiliz bandıraları taşıyor!.. Hatta bu bandıraların verdiği cesâret sebebiyledir ki meselâ İtalya bandırasını hâmil bir sunbûk bilâ muhâbâ [*korkusuz*] Yemen sâhiline

6 Bir tür bot.

silâh ve cebhâne taşıyor. Derken günün birinde yolda tesâdüf etdiği bir Osmânlı tarassud [*gözlem*] sefinesinin hamiyyetli süvârisi tarafından zabt ediliyor!.. Sonra bilmem neler oluyor, ne dönüyor da... Bir İtalya kruvazörü -hukûk-ı düvel-i kavâ'id-i metinesine [*devletler hukûkunun kuvvetli kurallarına*] istinâden olmalıdır ki- kara sularımız dâhiline giriyor... Ve "midi"yi topa tutuyor!.. Tutuyor da hasırdan ma'mûl birkaç ariş (kulübe) yıkmakla güyâ intikâmını almış oluyor.

Şimdi mâziyi bir tarafa bırakalım da biraz da hâlden bahs edelim.

Bugün, evet meşrûtiyet idâreye mâlik olduğumuz bu rûz-ı mes'ûdda [*mesut günde*] bile ma'â't- te'essüf Râsim Paşa merhûmun feryadını, hem de daha büyük bir ihtiyâcla tekrâr mecbûriyetinde bulunuyoruz.

Evet "Osmânlı sancağı denizlerden gâ'ib oluyor!" Mâzinin vâdigâr-ı cehâleti olan vesâ'il-i müte'addideye [*birçok sebeplere*] bugün pratiksizlik daha doğrusu bilmemezlik yüzünden daha başka esbâbın da inzimâmı [*eklenmesi*] Osmânlı sancağının denizler üzerinden gâ'ib olmasını bir kat daha tesri' ediyor [*hızlandırıyor*]. Şimdi, herkesin anlayabileceği derecede basit olan bu esbâbı birer birer teşrih ederek [*açarak*] aklımızın erdiği kadar da devâ-yı mukâbilini îzâha çalışalım:

Osmânlı sancağının deniz yüzünden gâ'ib olmasını intâc eden sebeb şu vecihle hülâsa edilebilir:

"Osmânlı sancağı taşıyan sefâ'inin -ecnebi sularından sarf-ı nazar [*vazgeçin*] - kendi sularımızda bile sefin-i ecnebiyyeye rekâet edebilmesi ademü'l- imkândır [*imkânsızdır*]"

İşte bu imkânsızlık Osmânlı sancağının ma'a't- te'essüf günden güne azalmasını ve ticâret-i bahrîyyenizin en husûsî aksâmının bile ecnebilerin eline geçmesini mûceb oluyor [*gerekli kılıyor*]... Çünki Osmânlı sancağını hâmil olan bir sefinenin; bidâyet-i emrde "sened-i resmî, tasarrûf senedi, mesâha [ölçüm] masrafı ve sâ'ire nâmlarıyla" verdiği masârıf-ı ibtidâ'îyyeden sarf-ı nazar her seferde vermek mecbûriyetinde bulunduğu rüsûm-ı mütenevvi'e [çeşitli vergiler] (liman, manifesto, fenar karantina, gemici tezkeresi, vize resmî gibi birkaç kaleme bâliğ olur) Osmânlı gemiciliğinin, Osmânlı ticâret-i bahrîyyesinin belini büken yegâne ağır bir yüktür.

Vâkı'â hadd-i zatında bu rüsûmun yekûnu büyük bir şeye bâliğ olmazsa da sefîn-i ecnebiyenin uhûd-ı atikadan [*eski anlaşmalardan*] istifâde ederek fenar ve karantina resmlerinden ma'ada [*başka*] diğer bil-cümle rüsûmdan mu'âf bulunmaları sâhillerimizde bile onlarla rekâbet-i ticâriyyeye girişmeyi mümteni' [*imkânsız*] kılıyor.

Binâ'en'aleyh onlar, masrafları daha az olduğu içün bizimkileri çarçabuk mağlûb ediyorlar; bizimkilere ise ya gemilerini satıb temâmıyla meydân-ı ticaretden çekilmek veyâ bandırayı tebdil ederek ecânibin müstefid oldukları [*yabancıların faydalandıkları*] müsâ'dâta iştirâkden başka çâre kalmıyor ki her iki sûretde de netice Osmanlı sancağının denizler üzerinden gâ'ib olmasına müncer oluyor.

Osmânlı sancağının gâ'ib olması yani sevâhilimizde görünmemesi. Birçok cihetce nazar-ı dikkate alınmaya lâyık bir mes'ele-i uzmâdır [*büyük mesele*] ki bunu kimse inkâr edemez.

Evvelâ, milletin ma'neviyâtı üzerine olan sû'-i te'sir-i [*kötü etkisi*] fevkâ'l- âdesidir ki âsâr-ı mü'essifesi ma'a't- te'essüf birçok yerlerde gün gibi meydandadır. Senelerce Osmânlı sancağının gül yüzüne hasret kalmış ba'zı mevâki'e [*mevkilere*] tesâdüfen uğrayan ufacık bir beğlik gemiye karşı gösterilen hüsn-i kabûl ve izhâr edilen âsâr-ı meserret [*sevinç eserleri*] ve heyecân birçoklarımızca ma'lûm olduğu gibi bu sancak göstermelik; ba'zı mahallerdeki şımarıklığa karşı gâyet keskin bir mesken hidmetini îfâ ettiği de gayr-ı kâbil-i inkârdır. Şuracıkda istitrâd kâbilinden olarak [*sırası gelmişken*] ufacık bir şey'i ilâve edeceğim. Memleketimizin meşhûr limanlarından birinde ecnebî devletlerden birinin bandırasının her dem [104] mevcûd bulunmasına o kadar ehemmiyet verilir ve bu husûsda o kadar fazla zararlara katlanılır ki bu hâl bizi derin, derin düşündürse yeri vardır. Bu sancağı hâmil olan yeri posta tarikıyla o limanımıza girdiği zaman kâbil-i cihetden gelen aynı sancağı hâmil diğer bir geminin vürûduna kadar behemehâl [*her halükârda*] orada kalır... O kadar ki gelecek gemi bir kazaya dûçâr olub da on beş gün hatta daha fazla beklemek lâzımsa bile yine bekler.

Sâniyen... Servet-i milliyenin tezâyüdü [*artması*] ancak ticâret-i bahriye ile kâ'im olacağı kaziyesidir [*fikridir*] ki bunun içün uzun uzadıya söz söylemeye hâcet yoktur. Milel-i mütekaddime [*geçmiş milletler*] ve müte'ahhireden [*sonradan*] bu husûsa dâ'ir binlerce misâl irâd edilebilir [*söylenilebilir*]. Demek oluyor ki ticâret-i bahriyemiz ale'l-husûs sâhiliyemiz ecânibin [*yabancıların*] elinde

bulundukca bizim için zengin olmak ihtimâli kat'iyen câ'iz değildir. Binâ'en'aleyh ticâret-i bahriyemizi birçok rüsûm altında ezmek değil; bi'l- akis ziyâdesiyle himâye etmek lâzımdır.

Sâlisen... Ticâret gemileri, harbiye-i bahrîyyenin mütemmimidir [*tamamlayıcısıdır*]. Ya'nî bizim gibi devletler için nakliyât-ı askerîyyenin rûhudur.

Hatta ecânibin ma'rûf bulunduğu bu rüsûm Osmânlılardan alınsa bile sûret-i tevzi'i beş yaşındaki bir çocuğa bile hayret verecek derecede nisbetsizdir.

Meselâ günde bir sefer eden beş veya on tonluk bir kayıktan "vize" resmî olarak seferde beş guruş alınıyor... Hâlbuki ayda veya iki ayda bir sefer yapan ve bin beş yüz yâhud beş bin ton cesâmetinde [*büyüklüğünde*] olan bir gemiden de yine beş guruş alınıyor...

Tuhaf değil mi? Beş veyâ on tonluk bir kayığın, bir çekdirmenin kazancı hiç mesâbesinde [*derecesinde*] iken ayda bi'l- farz vize resmi olan yüz, yüz yirmi guruş verdiği hâlde 3000 tonluk bir koca gemi binlerce lira kazancı olduğu hâlde ayda ancak beş veya -iki sefer yapıyor ise- on guruş veriyor. Eğer bu üç bin tonluk gemi ecnebi bayrağı altında bulunuyorsa hiçbir şey vermiyor.

Ticâret-i bahrîyyemizin zevâlini mûceb veyâhud terakkisine mâni' olan yukarıki esbâba -ki cümlesi devr-i sâbıkdan müdevvirdir [*devrolmuştur*]- ma'a't- te'essûf bugün daha mü'essir bir iki sebeb daha manzım olmuştur. Bakınız:

Geçen sene Karadeniz'de Osmânlı sancağını hâmil olan "Haçin" isminde bir yük gemisi gark oldu. Bunun üzerine Meclis-i Meb'ûsân'da birçok fırtınalar koptu. Mezkûr kazada bir sûret-i feci'ada gark olan hemcinslerimiz hakkında hissetdiğimiz acılar, kederler, şiddetli heyecânlar; ma'a't- te'essûf hakîkati görebilmekliğimize mâni oldu. Bu kazadan aldığımız ders; şu fakir millete pek bahalıya oturdu. Vâkı'a meydanda mü'essif [üzücü] bir kaza var. Fakat kabahat kimde! Gemide mi? Kapudanda mı? Veyâhud me'mûrîn-i mahalliyede mi? Bu husûsda bir şey söylemeyeceğiz. Yalnız şunu demek isteriz ki buraları lâyıkıyla takdir ve ta'yin edilmeden ortaya iki aded kâ'ide-i mâni'a vaz' edildi. Öyle bir kâ'ide ki kazaları değil belki menâfi'-i milliyeyi mâni'!..

1. Gemiler "Loyd Recister" e göre mu'âyene edilecek ve alacakları şehâdetnameye [*izin belgesine*] göre seyr ü sefer edecekler.

2. Kapudanlar ve çarhcılardan şehâdetnâme [*izin belgesi*] sorulacak.

Evet, "Loyd Recister" e göre sefâ'ini mu'âyene pek güzel ama ahvâl-i hâzıramız bu kavâ'idi bilâ-istisna sevâhilimizde seyr ü sefer eden bi'l- cümle sefâ'ine de tatbike müsâ'id midir?

Rica ederim münsifâne [*insaflıca*] düşünelim. Osmanlı sancağı altında kaç tane yolcu gemisi vardır? Tabî'idir ki Yunan ve sâ'irelere nisbeten hiç değil mi? Acaba yalnız Osmânlı sancağı altında gezen bir iki gemiyi bağlamakla seyr ü seferden men' etmekle yolculuk eden insânların hayâtını taht-ı emniyete almış olur mu? Evet, mecmû'u onu tecâvüz etmeyen Osmanlı gemilerinin hissesine isâbet [105] edecek olan yüzde birinin hayâtını belki!... Fakat Osmânlı gemilerinden zerre kadar farkı olmayan çürük çarık ecnebi gemileriyle yolculuk eden yüzde doksan dokuzun hayâtı ne olacak? Acaba bunlar da insân veya Osmânlı değil mi?

Şu usûldeki garâbeti, mantıksızlığı inzâr-ı kâri'inde bir kat daha tebyin [*belirtmek*] içün işte bir misâl:

Osmânlı sancağı altındaki sefâ'in "Loyd" kânûnu mûcebince mu'âyeneye başlandığı zamân bi'l- istisna cümlesinin bağlanacağa şübhe olmayan Hacı Davûd kumpanyasının vapurları der-akab [*derhâl*] Amerika bandırası çektiler. Şimdi yine o çürük vapurlar... Hemhâlleri olan Osmânlı vapurları kıçından Karabağlı yatarken, mürettebatı elleri koynunda akşamın nafakasını düşünürken onlar ferih, fahûr [*iftihâr ederek*] bir kat daha serbestleyen sâha-i bî rakib-i ticâretde dört buçuk veya beş millik bir sür'ât-i hâriku'l-âde!.. İle icrâ-yı seyr ü sefer ediyorlar!.. Yaşasın müsâvât [*eşitlik*]!..

İkinci bir misâl:

Haliç vapurları...

Haliç idâresi kurulalı beri başıkıçı bir olan o ma'hûd [*vaat edilen*] vapurlardan acaba kaç dânesi batdı? Haliç'in husûsiyet-i mevki'isi neden unutuluyor?

Acabâ bir gün evvel iyi kötü işleyen bu vapurlar; bir gece içinde ne kadar büyük ve şedid [şiddetli] bir te'sire ma'rûz kaldı ki ertesi günü artık kımıldanamaz bir hâle geldi!...

Hâlbuki son zamânlarda bu gemiler, gördükleri ufak tefek ta'mirât ile kumpanya yeni vapur getirinceye kadar bunların hiç olmazsa bu günkü çürük çarık Yunan römorkörleri kadar da pek a'lâ işleyebilirlerdi. Bu günkü römorkörlerin tadını -kadın erkek- binenlerinin cümlesi tatdığı içün sözü uzatmaya hâcet yok sanırım.

(2) Kapudan ve çırahcılardan şehâdetnâme [*izin belgesi*] almak:

-Evet, selâmet-i seyr ü seferi te'min içün pek güzel, fevka'l-âde mükemmel bir çâre!... Fakat!...

Yine sû'alimizi tekrâr ediyoruz, acaba sevâhilimizi haraca bağlayan ecnebi sefâ'ini kapudan ve çırahcılardan da şehâdetnâme isteyebilecek miyiz? Bi't- tabi' hayır!...

Ey... pek âlâ! Bunların cümlesi de şehâdetnâmeli; mükemmel kapudan veya makinist midirler? Buna karşı olanca kuvvetimle yine hayır derim!.. Emin olunuz ki Yunan gemilerini veya Hacı Davûd vapurlarını gezdiren "patriyotu"lar bir tarafa, İngiliz gemilerinde bulunan birçok "Johnson"lar vardır ki belki okuduğunu anlamakdan âcizdir!.. Esbâb arayana; tüccâr kapudanlarına mahsûs "reed's practical hints to officiers of merchant steamers" nâm İngilizce kitâbın (25)inci sahifesinin "ikinci paragrafına" mürâca'atı tavsiye ederim!...

Demek ki bu husûsda müsâvât gösteremiyoruz... O hâlde matlûbun hâsıl olmadığına da şübhe [106] edilemez değil mi? Bu mes'eleyi husûsiyet-i ahvâliyemize nazaran diğer bir nokta-i nazardan daha tedkik edelim!... Yedi ceddi gemici ve kapudan olan bir "Rizeli kapudanı" ele alalım... Bu vatandaş küçük yaşından beri denizde gezmeye başlamış; en ufak bir "taku"dan en büyük bir "barko"ya kadar kumanda etmiş sâha-i seyri ise;Azak Denizi'nin müntehâ-yı şimâliyesindeki [*kuzeydeki son noktasındaki*] "Taygan"dan ta İskenderiye, Malta ve hattâ Marsilya'ya kadar imtidâd ediyor [*uzanıyor*]; hem buralarda o kadar gezmiş ki günlerce süren müdhiş bir sisden sonra sis sıyrılırken uzakdan gördüğü ufak bir kaya parçası yâhud bir bir dağ tepesi veyâhud bir ağaç; aşağılı yukarılı ma'mâfih sıhhate karib olarak harita üzerinde mevki'ini ta'yin içün kifâyet ediyor.

Bu zât -ki ümmîdir- senelerden beri ölüm ile pençeleşerek artırdığı para ile bundan takriben beş sene evvel İngiltere'den sekiz, dokuz tonluk bir şileb almış ve bu şilebi, kılağuzsuz filan bi'z- zât da İngiltere'den Dersa'âdet'e getirmiş... Sonra İstanbul-Marsilya, Batum- İskenderiye olmak üzere birçok da seferler icra etmiş!...

İnsaf edelim!.. Şimdi bu zâtı imtihâna geçelim de sen kapudanlık bilmiyorsun diyerek eline şehâdetnâme verelim! Ve hâliyle gemisini çürüklüğe bağlayalım!... [107] acaba kazanıyor muyuz? Yoksa gâ'ib mi ediyoruz?

Azıcık düşünecek olursak gâ'ib etdiğimizi pek güzel tahmin edebiliriz. Bu zâtın denizcilik husûsundaki derece-i isti'dâdı [*yeteneği*] ve ameliyât-ı fevkâ'l- âdesi yukarıki misâller ile meydân-ı bedâhetdedir.

Fakat okumak bilmiyorsa, bir kapudan mektebinden bâ şahadetnâme neş'et etmemişse [*yetişmemişse*] kabahat kimin?

Acaba kaç dâne ticâret-i bahrîyye kapudan mektebine mâlikiz?

Hükûmet evvelce ekmiş mi ki bu gün biçmek istiyor! Bir az insâf edelim. Tekâmül-i tedrici ka'idesini [*yavaş yavaş olgunlaşma kuralını*] unutmayalım? Eksentiriklik edüb de birçok â'ileyi medâr-ı ma'işetinden mahrûm ederek perişân ve sefil etmeyelim. Ma'ahaza bu kapudanları da başıboş bırakalım mı? Hayır. Men'-i müsâdeme kavâ'idinden [çatışmadan men etme kurallarından] ve daha sâ'ir kavâ'id-i basîta-i seyriyyeden [*uzak seyir kurallarından*] bir tarz-ı ameli de yine imtihân edelim. Ondan bu kadar...

Fakat hükûmet de ufacık bir himmet etsin... Ya'ni, bu gibi kapudanların selâmet-i seyrini bir kat daha te'min edebilecek vesa'iti bulmaya çalışsın...

Meselâ erkân-ı harbiyye dâ'iresi seyr-i sefâ'in şu'besi veyâhûd yeniden teşkil edilecek bir hey'et-i fenniyye ma'rifetiyle bu gibi gemilerin pusula inhirâf [*sapma*] arızaları tayin edilerek pusulaları tashih edilsin ve ellerine kirte hesâbı üzerine bir inhirâf cetveli verilsin. Bunların ekserisi -ya'nî yukarıda söylediğim seferleri icrâ edenler- döşeme tashihini mükemmelen icrâ ederler. Binâ'en'aleyh döşemeyi tatbikde kullandıkları usûle benzer -ya'nî bir rûb' [çeyrek] sancağa veyâ rüzgâr üstüne yâhûd bir rub' iskeleye veyâ rüzgâr altına alırız filan gibi -bir usûl ile bir tarz-ı ameli de inhirâf-ı araziyi

de kullanabilirler. Zaten bunların ekserisi Karadeniz'de çalışdığı ve burada ya'nî arz cihetiyle ziyâde tebeddül etmeyen [*değişmeyen*] bir sâha-i seyrde -pusulaları bir kere mükemmelen tashih edildikden sonra tebeddül ihtimâli pek cüz'i olacağı erbâbında ma'lûmdur.

Şimdi ticâret-i bahriyemizin terakkisine ve sancağımızın denizler üstünde muhafaza-i mevcûdiyetine te'sir eden şeyleri -yukarıdan beri sayub döküyoruz- hülâsa edelim ve inzâr-ı dikkat-i umûmiyeye mücmelen [özetle] arz edelim:

1. Osmânlı gemilerinin ecnebi gemileriyle rekâbet edebilmesini te'min içün; servet-i umûmiyemizin ya'nî milletin edeceği külli istifâde mukâbilinde hazinenin elyevm te'min etmekde bulunduğu vâridât-ı hazineyi teb'a-i Osmâniye'de başlamak. Ya'nî ecnebilere teşmil edilemeyen bil-cümle rüsûmu afv etmek. Hatta Osmânlı gemilerinin bu rekâbetde muvâzeneyi değil belki tefavvûku [üstünlüğü] te'min etmeleri içün; hattâ gemilerinin verdiği şamandıra rüsûmu gibi ba'zı ufak tefek rüsûmu da bağışlamak. Hatırımda kaldığına göre Mösyö Loren'in ilk geldiği zamân "vâridâtın tezyidi [*kazancın artması*] içün îcâb ederse müsâdif de [*rastlayan*] de tezyid edilebilir [*artırılabilir*] veyâhud ba'zı ufak tefek vâridât [*kazanç*] da terk edilebilir" dediğini gazetelerde okumuştum. İşte bu doğru sözü tatbik içün en güzel bir yer, en muvâfık bir misâl.

2. Ecnebi gemilerinin de mu'âyenesi imkânı hâsıl oluncaya kadar sefin-i Osmâniye'nin mu'âyenesinde elzem-i şiddet etmemek... Ve mümkün mertebe müsâ'de ve müsâmahakâr davranmak.

3. Ticâret-i bahrîyye kapudan ve makinist mektebleri te'sis ederek ma'lûm ve mâhir kapudan ve çırahcı yetiştirinceye kadar, mevcûd tecrübeli kapudan ve çırahcıları (yukarıda arz etdiğim ba'zı ufak tefek himmetleri îfâ ile beraber) dedeler mirâsı olan san'atlarına devâmda serbest bırakmak.

İşte bugün Osmânlı gemicilerinin hükûmetten, meb'ûsândan ve efkâr-ı umûmiyeden ve'l- hâsıl herkesden istediği; yukarıdaki "3" maddenin bir an evvel sâha-i tatbike vaz'ından ibârettir. [108]

"Ticâret-i bahrîyye; harbiye-i bahrîyyenin mütemmimi [*tamamlayıcısı*] ve memleketin kâfil-i sa'âdetidir [*saadet kefilidir*]" düstur metnini göz önünde bulundurarak yazdığımız şu uzun makalemize "Sir Walter Raleigh" nâmındaki İngiliz'in gâyet meşhûr olan şu "her kim ki denizlere hâkimdir, ticâretin de hâkimidir ve her

kim ki ticâret-i âleme hükmeder; servet-i cihânın ve binâ'en'aleyh bi'z- zat cihânın da hâkimidir" sözünü kaydedüb hâvî bulunduğu cümleleri îcâbına ve hâlimize göre takdim-i te'hir ederek güzelce düşünmeyi tavsiye ile nihâyet vereceğim. Vâkı'â biz hâkim-i cihân olmak fikrinde değiliz... Fakat!... [109]

Me'mûrîn-i Hükûmetin Enzâr-ı Dikkat ve Hamîyyetine: Mu'âvenet-i Millîyye[7]

Bundan kırk sene evvel -bütün ma'nasıyla kara câhil olan "Japonlar"; bugün âlem-i medeniyetde bâ-husûs cihân-ı siyâsetde en ileri safı işgâl ediyor. Bu azîm hakîkati dünyanın en hücra köşesine kadar isâl ve ismâ' eden [*ulaştıran ve duyuran*] en son vâsıta; Çoşima Melhame-i Kübrâsında[8] [*Çoşima Büyük Savaşı'nda*] atılan topların tarraka-i mühib [*korkutan gürültüsü*] intibâh-ı İngilizi [İngiliz kurnazlığı] olmuşdur. Pek doğru olarak denilebilir ki otuz beş senelik Japon fa'âliyetinin yegâne hedefi, bu Çoşima muzafferiyetinden ibâret idi. Bu şânlı muhârebe vâsıtasıyladır ki o küçük bünyeli, sarı benizli Japonlar; akvâm-ı şarkîyyeyi [*doğu kavimlerini*] bazîçe-i âmâl ve hevesâtı [*emellerinin ve heveslerinin oyuncağı*] eden veya etmek isteyen garbın hodser ve mağrûr [*asi ve gururlu*] siyâsilerine ba'demâ [*bundan böyle*] bu zeminde atmak istedikleri hutûvât-ı siyâsîyyeyi [*siyasî adımları*] -eskiden olduğu gibi- mağrurane, hodbinâne [*mağrur ve kendini beğenmişçesine*] değil, belki kemâl-i hazm ve ihtiyât ile atmaları lüzûmunu anlamışlardır.

Hayât-ı milele [*milletlerin hayatına*] nisbetle kısalığı pek âşikâr olan otuz beş senelik bir zaman zarfındaki bu hârika-i muvaffakiyet ve muzafferiyetin sırrı, sebeb-i hakîkiyesi nedir?..

Bu sır; şüphe edilemez ki, imparatordan ta en âciz bir hâmile varıncaya kadar Japon nâmını taşıyan her ferdin te'âlî-i vatan [*vatanın yükselmesi*] uğrunda yekdiğeriyle müsâbaka edercesine mü'essir [*etkili*] ulviyye-i fedâkârî ibrâzına can ile baş ile çalışmasından ibâretdir.

---

7 "Me'mûrîn-i Hükûmetin Enzâr-ı Dikkat ve Hamiyyetine: Mu'âvenet-i Millîyye", Mayıs 1326 [Mayıs 1910], Sayı 3, ss. 194-199.

8 Çoşima Savaşı, 1905 Rus-Japon Savaşı sırasında Çoşima Boğazı'nda 27-28 Mayıs 1905 tarihleri arasında cereyan eden deniz savaşlarıdır. Japonların kesin galibiyetiyle neticelenmiştir.

Japonya'da; memleketin terakkîsi, milletin te'âlîsi emrinde icrâ edilen her bir teşebbüsün pişdârı [*öncüsü*] bi'z-zât imparator olmuştur.

Hepimizce ma'lûmdur ki Japonya'nın devr-i te'alisi olan son otuz beş sene; bizim içün bir hengâm-ı inhitât ve izmihlâl [*çöküş ve yok olma devri*] olmuştur.

Kaderin cilve-i garibine bakınız ki edyân-ı semâviyeden [*semâvî dinlerden*] hiçbirine mu'tekid olmayan [*inanmayan*] bir tâc-dâr [*hükümdâr*], milletine kendiliğinden Meşrûtiyet idâre bahş ediyor, bahş ediyor da bidâyet-i emrde -ya'nî lezzet-i meşrûtiyet tadılıncaya kadar- ahâlî tarafından muhâlefet-i şedîdeye [*şiddetli muhalefete*] ma'rûz kalıyor!...

Beri tarafında ise meşrûtiyeti emreden bir dînin sâhib-i mu'azzamına [*büyük sâhibine*] vekâlet eden bir halife; meşrûtiyet idâre isteyen evlâd-ı vatanın ağzını tıkıyor, boğuyor, zindanlara, denizlere atıyor!..

Fakat neticede o tâc-dâr, milletinin ser-sa'âdetine [194] nâdirü'l-emsâl bir iklîl-i zafer [*zafer taçı*] konduruyor... Bi'n- nihâye teb'â-i şâkiresinin [şükreden teb'asının] ve hatta bi'l-umûm cihân-ı insâniyetin mahbûb [*bütün insanlık dünyasının sevilen*] kulübü olmak üzere tebcîl ve tevkîr ediliyor [*hürmek görüyor*]!..

Bir yeni hünkâr ise; otuz üç senedir kanını emmekle, evladını öldürmek, zindanlara atmakla meşgûl olduğu âlî-cenâb milletin; cenâh-ı âtûfet ve himâyetine [*hamiyet ve şefkât tarafına*] zelilâne sığınmış; bâkiye-i hayâtını ikmâle uğraşıyor.

Bu iki mu'asır hükümdârın biri; Haliç'de yatan gemilerin matbah bacasından bir az fazla duman çıktığı içün gemilerin Yıldız dağlarına doğru çıkacağı veyâhud buraları topa tutacağı hakkında aldığı yüzlerce jurnal üzerine cellâdlarını koşturuyor... Tahkîkat icrâ ettiriyor... Neticede gemilere verilen kömür en fenâ cinsinden olduğu içün fazla duman çıkdığını anlıyor... Fakat rahat durabiliyor mu? "el-hâ'in hâ'if [*hain korkak*]" mantukunca [*sözünce*] bir def'a kuşkulanmış... Büyük topların kamalarını çıkartıp metrûk bir ambara, bir harâbezâra [*virâneliğe*] attırmadan, küçük topları ise temâmıyla yerinden söktürmeden râhat edemiyor.

Diğeri ise, bu esnâlarda ısdâr eylediği [*çıkardığı*] irâde-i imparatorisinde[9*] şöyle diyor:

"...Müdâfa'a-i milliye mesâ'iline [*milli müdâfaa meselelerine*] gelince: bir günlük ihmâl ve teseyyüb [*kayıtsızlık*] bir asırlık te'essüf ve telehhüf [*keder ve hüzün*] da'vet eder. Biz bu mühimmeyi der-pîş etdiğimiz [*göz önüne aldığımız*] içündür ki hânedân mahsusâtını tasarruf ederek altı senelik bir zamân içün senevî 300.000 yen (tahminen 36.000 İngiliz lirası) i'âne i'tâsını [*yardım yapmayı*] ta'ahhüd eyliyor ve me'mûrîn-i mülkiye ve askeriyemize -ahval-i fevka'l-'âde müstesnâ olmak şartıyla- yine aynı müddet zarfında ma'aşlarının onda birini i'âneten i'tâ etmelerini [*yardım olarak vermelerini*] irâde ediyoruz ki bu i'ânâtın [*yardımların*] mecmû'u [*tamamı*]; sefîn-i harbîyye [*savaş gemisi*] inşâsı içün olan sermâyeyi ikmâle tahsis kılınacaktır... "

Bu gün, hamd olsun öyle bir pâdişah-ı âlî-câha mâlik [*yüksek dereceli bir padişaha sahip*] bulunuyoruz ki donanma i'ânesine [*yardımına*] her sene bir ma'aş terk edeceğini lütfen te'ahhüd buyurdukdan başka bu hareket-i millîyeyi idâre eden "Mu'âvenet-i Milliye Cem'iyeti'nin" riyâset-i fahriyesini bile kabûl buyurarak bi'l- umûm evlâtlarını müstağrak-ı şükran [*şükran dolu*] bırakmışlardır... [195]

O hâlde!... Bizi bu fedakârlıkdan men edecek ne gibi hasîs [*pinti*] bir düşünce tasavvur edilebilir ki ma'at-te'essüf bir kısım me'mûrînimiz pâdişâhlarına imtisâl [*boyun eğme*] ve emsâllerine iştirâkde te'hir gösteriyorlar.

Ey me'mûrîn-i muhtereme, ey... gâye-i endişesi "hayât-ı vatan" olan bir emr-i hayra, bir maksad-ı mukaddese ma'at-te'essüf iştirâkde beta'et [*yavaşlık*] gösteren me'mûrîn-i kirâm kardaşlarım!

Sizinle şurada milletin enzâr-ı takdiri [*takdirli bakışları*] önünde kardaşâne bir hasbihâl yapmak istiyorum... Bu te'hirin, bu beta'etin [*yavaşlığın*] nezd-i hamiyyetperverânede tenezzül-i kadrinizi mûceb olacağını bildiğim içündür ki, siz kardaşlarımı ikâz etmeyi bir vecibe-i millîyye, bir fariza-i vicdâniye telakki ediyorum...

Dinleyiniz:

Donanma-yı Osmânî Mu'âvenet-i Millîyye Cem'iyeti tevfikât-ı sübhaniyeye istinâden [*Allah'ın yardımına dayanarak*] birkaç ay

9 * Mu'âvenet-i millîye hakkındaki bu irâdenin tarihi 10 Şubat 1893'dür.

evvel teşekkül etti... Ve efrâd-ı milletin hamiyet ve fedakârlığıyla da günden güne tevsi'-i dâ'ire-i hidmet etmekde [*hizmet dairesini genişletmekte*]!..

Donanma i'ânesine efrâd-ı milletin cümlesi -ma'a't-te'esüf zenginlerin birçoğu müstesna- güçleri yettiği nisbette iştirâk ettiler.

Askerler; fedakârlıklarına nisbetle aldıkları ma'aş bir hiçden ibâret olan kahraman askerler, neferden müşire varıncaya kadar bilâ-istisna ikişer ma'aş terk ettiler...

Hattâ bir ay ta'lim-i silâhaltına çağrılan redifler bile istihkâk-ı askerîlerini ma'al-memnûniye donanma i'ânesine terk ettiler...

Hudûd boylarında karlar içinde vatanı bekleyen Mehmetçikler, aldıkları mecidiyenin heman on dokuz kuruşunu, belki temâmını sevine sevine i'âne-i milliyeye terk ediyorlar.

Yasef, Vartan ve Hristiyanlar da peyderpey bu sâlih arkadaşlarına imtisâle [*uymaya*] başladılar.

Yemen'de eşkıyâ ile müsâdemâtda bulunan [*vuruşan*] askerler; derc etdikleri i'ânât-ı külliyeyi [*biriktirdikleri bütün yardımları*] göndermekle beraber umûm askerlere imtisâlen [*uyarak*] kendilerinin de senede bir ma'aş terk edeceklerini ta'ahhüd ediyorlar.

Muş taburundan, bilmem nereden umûma imtisâlen senede birer ma'aş terk edeceklerine ve birçok yerlerden fukara-i zürrâ'ın [*çiftçi fakirlerin*], ahalinin; vergülerinin bir mislini i'âne-i milliyeye i'tâya âmade bulunduklarına dâ'ir ta'ahhüdat geliyordu... İstanbul içindeki ba'zı devâ'irde [*dâirelerde*] bu husûsa dâir ufacık bir hareket bile görülmüyor!

İnsâf edelim. Askerler; yine bizleri, bizim menâfi'imizi muhâfaza içün kullanacakları vesâ'itin [*vasıtaların*], vesâ'it-i harbîyyenin tedârikinde bizi fersâhlarca geride bırakıyorlar da... Ba'zılarımız hâlâ... "efendim, hangi ka'ide-i meşrûtiyete sığar ki i'âne nâmıyla ma'aşdan -velev ki sûret-i husûsiyede- para kesilsin!.." gibi safsatalarla etrafımızdakileri kandırmaya ve sadâ-yı vicdânımızı iskâta [*susturmaya*] çabalıyoruz!!..

Bu su'ale bendeniz pek haklı olarak şu yolda cevâb vereceğim:

"Evet, bu hâl; üç gün zarfında memleketi mahvdan kurtarub zirve-i ikbâle es'âd [198] eden Japon kavâ'id-i meşrûtiyetine pek güzel, pek kolay sığar!"

Şimdi, bu kîl düşünenlere bi'l-mukâbele ben de soruyorum:

"Senede güç belâ altı ma'aş aldığınız zamân ve kısm-ı a'zamının; izzetlerin, filânların cebine gireceğini yakînen bildiğiniz hâlde, hangi kânûna, hangi kâ'ideye tevfikan Hicâz i'ânesi, iskân-ı muhacirîn, harekât-ı arziyye, Anadolu muhtâcını, seylâbzedegân i'ânesi [*selzedeler yardımı*] nâmıyla birçok paralar veriyor ve hatta bu arada Abdülmecid'in velâyetini veyâhûd cülûsunu alkışlamak içün de para sarf ediyordunuz?! "

Müsâ'denizle bu sû'alde tarafınızdan bendeniz cevâb vereyim:

"Kavânîn-i istibdâda ve yumruk hakkına istinâden" değil?!.. Ah, o yumrukların acısını ne çabuk unuttuk!..

Geliniz kardaşlarım! Kafile-i hamiyyetkârâneden ayrılmayınız! Vatanın hayâtını kurtaracak milletin şeref ve haysiyetini muhafaza edecek hattâ... hattâ... sizlerin ve hepimizin almakda bulunduğumuz ma'aşların devamını te'min edecek bir gâye-i ulvîyye ma'tûf olan bu hareket-i miliyede efrâdı bulunduğunuz millet-i mu'azzamadan ayrılmayınız!... Sonra otuz milyonluk şu kitle-i mu'azzama-i fedakâranenin intikâm-ı ma'neviyesinden kurtulamazsınız.[199]

Gâzi Barbaros Hayreddin'inTürbesi ve Evkâfı[10]

Evkâfı

"Barbaros Hayredin"; Osmanlı tâc-ı mâzisinin en pâk ve dırahşân [*parlak*] bir cevher-i girânkıymetidir [*değerli cevheridir*]!..

Şu sözün güneş kadar ayân bir hakîkat olduğunu otuz milyon Osmanlının acaba kaç dânesi biliyor?.. Şübhesiz pek azı!.. Çünki kütübhâne-i eslâfı [*geçmiş kütüphâneler*] hatta mu'asırını karıştıracak olursak bu büyük mücâhid fî sebîlillah dâ'ir -Sultan Süleyman'ın emriyle kendisinin yazdırdığı bir tercüme-i hâl müstesna olmak üzere- belli başlı bir eser mevcûd olmadığını kemâl-i hayretle görürüz. Hatta en büyük târihlerimiz bile; Cezâyir ve Tunus'u feth eden, Bahr-i Sefîdi [*Akdeniz'i*] âdetâ bir Osmanlı

10 "Gâzî Barbaros Hayreddin'in Türbesi ve Evkâfı", Haziran 1326 [1910], Sayı 4, ss. 290-295.

gölü hâline getiren bu koca fâtihin icra'ât-ı i'câzkârânesini [*herkesi âciz bırakacak icraatlarını*], hakîr bir iki satırcık ile geçiştiriyoruz.

Şimdi bir de; İngiliz kütübhânelerini karıştıralım; İngilizlerin Barbaros Hayreddin'i olan "Amiral Nilson" hakkındaki âsârın yüzlerce cilde bâliğ olduğunu görür, hayretden hayrete düşeriz. Bu cildlerin bir kısmı Nilson'un sırf devre-i sabâvetinden [*çocukluk devresinden*]; bir kısmı ise hengâm-ı şebâbından [*gençlik çağından*], bir kısmı; kapudanlığından, amiralliğinden, ilh bahs ediyor!..

Sonra, her bir muhârebesi ayrı ayrı kitâplar sûretinde yazılmış ve elân da yazılmakta!

Biz, Barbaros'un safahât-ı muhtelife-i hayât [*hayatının muhtelif safhalarından*] ve ef'âlinden [*işlerinden*] bahs ayrı ayrı kitâplardan vaz geçtik bâri umûmî ve etraflı bir tercüme-i hâline mâlik olabilsek!...

"Mâzî, âyine-i iberdir [*ibretler aynasıdır*]. Mâzîyi unutan, istikbâlde yolunu şaşırır!"

Evet, kütüphânelerimiz bizim; Barbaros'un emsâlî e'âzımın terâcim-i ahvâlini [örnek büyük şahısların biyografilerini] zabt etmemek veyâ edememek sûretiyle vazife-i vatanîyye ve millîyemizi hakkıyla îfâ edemediğimizi âleme i'lân ediyor!..

Ma'ahaza; bundan sonra belki bu hatâmızı, hatâ-yı fâhişimizi mümkün mertebe ta'mir edebiliriz. Fakat; âlimin câhilin; büyüğün, küçüğün ve'l- hâsıl herkesin tabi'iyete mecbûr olduğu îcâbât-ı dîniyemizden tegâfülü [*gafleti*] ne ile te'vîl ne ile ta'mir edebileceğiz?...

Meselâ; bundan iki üç yüz sene evvel bir "Hızır Re'is" meydâna çıkıyor. Zamânın pâdişâhı bu re'ise i'lâ-yı kelimetullah uğrunda etdiği [290] hidemât-ı mübecceleyi [*yüce hizmetleri*] takdîren- "Hayreddin" ismini veriyor!...

Hayreddin; ömrünün son dakikasına kadar mücâhedât-ı peygamber-pesendâne [*peygamberin beğeneceği savaşlara*] ve hidemât-ı vatanperverânesine devâm ediyor!... Neticede, esmâr-ı mücâhedatını iktitâf eden [*onun savaşlarının meyvelerinden faydalanan*] ya'nî mirâsına konan bizlerden ise; yalnız dem-i ihtizârındaki vesâyasına [ölüm anındaki *vasiyetlerine*] ri'âyetimizi

istiyor ki her nokta-i nazardan vârislerin bu yönünün borcu olan bir şeyi taleb ediyor demektir.

Efsûs [*yazık*] ki; şu ufacık hidmeti bile koca Barbaros'dan diriğ etdiğimizi [*esirgediğimizi*] ya türbesini ziyâret veyâhûd tafsilât-ı âtîyeyi okumak sûretiyle anlayabilirsiniz!

İşte Hayreddin'in vesâyası:

1. Beşiktaş'da leb-deryâda müceddeden [*yeni baştan*] inşâ etdirdiği medrese-i münîfenin [*yüce medresenin*] devamı ve bu medresedeki dârü'l- hadis odasına bıraktığı yigirmi cild kitâbın -isimleri vakfiyede mestûr [*yazılı*]- emr-i muhâfazası.

2. Kabrinin baş ve ayakucunda her gece iki kandîl yanması.

3. Türbesinin cevânib-i erba'asına [*dört yanına*] evlâdlarından, ataka ve atakası evlâd [*azadlı köleleri ve onların çocukları*] ve ahfâdından [*torunlarından*] başka kimsenin defn edilmemesi.

Bu vesâyanın îfâsı içün vakfeylediği emlâk (ki bunların cümlesinin hudûdu vakfîyede mezkûr ve mazbûtdur):

1. Zeyrek Yokuşu'nun üst başındaki ricâl-i mûnisâ [*hayat yoldaşları*] içün müceddeden [*yeni baştan*] inşâ etdirdiği -ve kendi ta'biri müveccehle- (...çifte cinli hamâm tesmîye eylediğim) iki hamam.

2. Yine Zeyrek Yokuşu'nun alt başında birbirine muttasıl bir bâb mülk fırun ve bir bâb mülk değirmen.

3. Kapan-ı dakîk [*Unkapanı*] dâhilinde vâki' İbn-i Midâs Mahallesi'nde birbirine muttasıl [*bitişik*] mülk altı aded menzil.

4. Balât Kapusu dâhilinde parmak kapu nâm mahalde vâki' Ahrî Mahallesi'nde birbirine muttasıl üç bâb mülk menzil.

5. Karagümrük kurbinde [*yakınında*] bir bâb mülk menzil.

6. Ayvansaray Kapusu dâhilinde vâki' Kıptîler odaları demekle mu'arref [*tarif edilen*] birbirine muttasıl [*bitişik*] tahtanî [*alt kat*] on iki bâb oda ve birer sofa (mülk).

7. Balık Pazarı demekle mu'arref [*tarif edilen*] Yahudî hâne ta'bir olunan bir bâb mülk hân.

8. Mahmûd Paşa kurbinde [*yakınında*] Boyacılar Sokağı'nda bir bâb-ı mülk menzil.

9. Karga Limanı nâm mahalde altı ocak ta'bir olunan sokakda birbirine muttasıl mülk altı bâb menzil.

10. Balat dâhilinde Kesmekaya ta'bir olunan mahalde vâki' birbirine muttasıl Yahudî hâne ta'bir olunan iki aded mülk menzil.

11. Galata'da Kürkçü Kapusu'nda birbirine muttasıl sekiz bâb mülk menzil.

12. Galata'da Yanık Kapu kurbinde kilise bağçesi ittisâlinde [*bitişiğinde*] bir bâb mülk menzil.

13. Galata'da yine Yanık Kapu Kurbi'nde bir bâb mülk menzil.

14-15. Aynen "mahrûsa-i Galata'ya tâbi' Kasaba-i Beşiktâş'da vâki' leb-i deryâya [*deniz kenârına*] nâzır müceddeden binâ eylediğim medrese kurbinde hâlâ kendimin sâkin olduğum mülk-i sâhihimde münselik-i dâhiliye ve hâriciyelü bir bâb-ı kebîr menzilim ile ve yine Beşiktâş deresinde bir tarafı leb-i deryâ ve bir tarafı Beşiktâş deresi bir tarafı tarik-ı âmm ile mahdûd [*umûmî yol ile sınır*] ve mümtaz boyut-ı adîdeyi [*birçok boyutu*] muhtevî mülk-i sâhihimde bir bâb-ı kebir mülk menzîlimi bil-cümle tevâbi' ve'l-levâhık-ı cemî' [*bütün bağlı eklerin*] müştemilâtıyla [*eklentileriyle*] festekim kemâ umirte [*emr olunduğun gibi dosdoğru ol*] emrinin tahtında müstetir [*saklı*] bu abd-ı fakr pür taksîre [*günah dolu fakir kul*] i'ânet-i rabbü'l-âlemîne [âlemlerin Rabbi'nin yardımına] mazhar olduğum hâlde ubûdiyetden [*kulluktan*] ayrılmayub tevfîk-i rabbânî erişüb [291] hazret-i rabbü'l-âlemîn cânibinden atâ ve ihsân buyrulan yedimde mevcûd atyeb-i mâlımdan [*malımın en güzelinden*] nükûd-ı mevkûfemden fî sebîlillah-i te'âla ifrâz [*böldüğüm*] ve ihrâc eylediğim yigirmi beş bin guruşumu her bir kuruşu yüz yirrmi akçe olmak üzere idrâc ve ihrâc eyledim [*dürdüm ve çıkardım*].

16. Yine aynen (ve yine Beşiktaş'da Deve Meydanı ta'bir olunan meydana kendi cesedimin defnolunması içün müceddeden binâ eylediğim türbeme bu dâr-ı fenâdan [*dünyadan*] serây-ı bekâya [öteki dünyada] rahat eylediğimde cesedimi defnedüp ve sâlih kimesne türbedâr nasb ve ta'yin olunub kabrimin üzerinde beher leyl [*her gece*] ikişer kandil-i fürûzan oluna [*kandil yakıla*] ve türbenin cevânib-i erba'asına atakalarım ve evlâd ve evlâdlareyn defn oluna

ve medrese civârında binâ eylediğim aşhânede vefâtımdan sonra talebe-i ulûm içün cum'a gecesi ve pazarertesi gecesi pilav ma'a-zerde tabh oluna [*pilav ile zerde pişirile*].

Bil-cümle et-tevâbi' vel-levâhık [*bütün bağlı ekler*] ve kâffe-i hukûk [*bütün haklar*] ve murâfıkı [*refakat edeni*] ile hâlisen livechi rabbi'l-kerim ve herben min itâbihi'l- elim... ilh âyât-ı beyyinâtının mâsadakca [*tasdikince*] kasaba-i Beşiktâş'da rıza'enlillah-i te'âla müceddeden binâ ve ihyâ eylediğim medrese-i münifim içün mahmiyye-i mezbûrede Zeyrek'de çifte cinli hamamlarımı ve değirmen ve fırunumu ve menâzilun-ı mezkûrunumu [*söz konusu olan menzillerin*]ve yigirmi beş bin guruşumu ve yigirmi cild kitâbımı... "

El-yevm medrese mevcûd değil! Türbe, resimlerden de anlaşılacağı üzere harâb bir hâlde!.. Türbenin hatırasında birçok mezâr taşları bir kenara atılmış çamur içinde! Bu mezâr taşlarının bir kısmı, Beşiktaş İskelesi'ne giden tarîkın sağ cihetindeki akâratı yapmak üzere yerlerinden çıkarılmış. Bir kısmı da Beşiktaş muhâfız-ı sâbık Hasan Paşa'nın türbesini yapmak üzere çıkarılmış. Bu çıkarılanlar meyânında [*arasında*], Barbaros Hayreddin'in atakâsından [*azatlılarından*] sarf-ı nazar, kendi evlâtlarından "Seyyid Ali Bey" ile "Sâfiye Hânım"ın taşları [292] mevcûd! Bu taşları, diğer birkaç hemhâlleriyle beraber çamurlarını yıkadıkdan sonra Beşiktaş muhâfız-ı sâbıkının türbesinin ön tarafına getirip bir kabre yasladım ve evvelce fotoğraflarını aldırub milletin inzâr-ı dikkat [*dikkat nazarlarına*] ve insâfına işte bu nüshânın ilk sahîfesine koymak sûretiyle arz eyliyorum...

Bu ameliyâtı îfâ ederken bize mu'âvenet eden [*yardım eden*] iki bahriye neferinin çehrelerini bürüyen reng-i melâl [*sıkıntı rengi*]; hatta gizli gizli ağlamaları, vicdânşikâf [*vicdan parçalayan*] bir manzara teşkîl ediyordu.

Biz, bundan böyle o mu'azzam "pîr-i bahrîmiz" Barbaros Hayreddin'in rûh-ı mukaddesini şâd eylemek içün bütün bahriyeli kardaşlarımızla hiçbir fedâkârlıktan çekinmeyeceğiz.

Sevgili pâdişah-ı kadirşinasımızın, türbe-i Hayreddin'in -mesârifi ceb-i hümâyûnlarından verilmek üzere -ta'mîri hakkındaki irâde-i ahîre-i diyânetşi'ârileri bizim içün en büyük bir medâr-ı teşvik hükmündedir.

Her hâlde bu emr-i hayrın şân-ı millîyemizle mütenâsib bir netice-i mes'ûdeye ıktirânı [*yaklaşması*] husûsunda umûm efrâd-ı milletin yek-vücûd bulunacağından ümidvâr olarak 630 numrolu Tanîn gazetesiyle neşr eylediğim açık istid'âyı [*dilekçeyi*] bir kerede muhterem milletin inzâr-ı dikkat ve intibâhına arzı vecîbeden ad eyliyorum:

Gâzî Barbaros'un Evkâfı

Vükelâ-yı millet ve erkân-ı hükümete açık arz-ı hâl:

Târih ile az çok iştigâli olanlar pek a'lâ [293] bilir ve takdîr ederler ki "Gâzî Barbaros Hayreddin Paşa" Âlem-i İslâm'ın yetişdirdiği en büyük bir "İbrâhim Edhem"dir. Çünki herkesin ma'lûmu olan İbrâhim Edhem, sırf zâtını kurtarmak emeliyle terk-i tâc ü taht etmiş ve âhir eyyâmına [*son günlerine*] kadar uzletperestâne [*yalnızlığa severcesine*] bir hayât-ı zâhidâne sürmüştür.

Koca "Hayreddin" ise; sırf semere-i mücâhedat ve gazavâtı [*savaşlarının ve gazalarının meyvesi*] olan tâc ü tahtını, maksad-ı mukaddesi ittihâd-ı meşrû'-ı İslâmiyân olan bir pâdişah-ı mübeccelin... Bir Sultan Selim-i âlî himemin rikâb-ı hümâyûnuna ithâf etmiş [*yüce katına sunmuş*]; fakat "İbrahim Edhem" gibi bir kenara çekilmeyerek dem-i vâpesîn-i hayâtına kadar [*hayatının son demine kadar*] i'lâ-yı kelimetullah uğrunda sarf-ı mesâ'i eyleyegelmiştir. İşte bu fark-ı azim dolayısıyladır ki "Barbaros Hayreddin" İslâm'ın en büyük bir "İbrahim Edhemi"dir diyorum.

Ey vükelâ-yı muhtereme-i millet ve ey erkân-ı muktedire-i hükûmet!... Osmanlıların bu büyük İbrahim Edhem'i Beşiktaş'da odun ve tuğla sergileri, mezbeleler [*çöplükler*] meyhâneler içinde yatıyor!.. Barbaros, sizlerden bir lütf-ı mahsûs [özel bir lütuf] temennî etmiyor... Hakkını, hakk-ı meşrû'unu taleb ediyor ve diyor ki:

"Şerâ'it-i vakfîyemi [*vakfiyemin şartlarını*] yerine getirmek boynunuzun borcudur... getiriniz."

Dîn-i Mübîn-i Ahmedî'nin en büyük bir hâdimî olduğu bizlere yâdigâr bıraktığı mü'esser-i mu'azzama-i hudâ-pesendâne ve ale'l-husûs nâm-ı aslîsî olan "Hızır"ın "Hayreddin'e" hîn-i tebdilinde [*dönüşümü esnasında*] Kânûnî Sultan Süleyman gibi bir pâdişah-ı cihangirin sarf etdiği "Hızır Re'is!... Sen bu dinin en hayırlı oğlusun, sana "Hayreddin" adını verdim" kelâm-ı mülûkânesiyle

tezâhür eden bu hüviyyet-i mukaddesenin şu hitâb-ı serzenişkâr-ı ma'nevisine [*sitem edici manevi hitabına*] acaba ne zamâna kadar kulak tıkanacak?...

Barbaros'un tersânede Kapûdân-ı Deryâ odasında akd olunan bir meclis-i âlî-i şer'î huzûrundaki takrîr-i zâtîlerini muhtevî olan resmî "vakfîye"de; dünyâya â'id en son emelinin, Beşiktaş'da inşâ etdirmiş olduğu medresenin te'mîn-i devâmıyla hâl-i hayâtında inşâ ettirdiği türbesinde her gece iki kandil yanması ve türbenin cevânib-i erba'asına kendi evlâdı, atakâsı ve atakâsı evlâdı [*azatlı köleleri ve onların evlatları*] ve ahfâdından [*torunlarından*] başka kimsenin defn edilmemesinden ibâret olduğu görülüyor.

Bu husûsa nezâret içün ta'yin eylediği "mütevelli"den başka zamânın şeyhü'l-islâmlarından da -ma'mâfîh yine bir ücret mukâbilinde- ufacık bir mu'âvenet-i murâkabe [*gözetleyen yardımcı*] taleb ediyor ve diyor ki:

"... Ve mahmiyye-i İstanbul'da mevâlîü'l- izâmdan [*büyük âlimlerden*] olub seccâde-nişin-i şer'iyyet [*şer›i imâm*] olan efendi hazerâtı vakf-ı mezbûreme hasbî nâzar olub [*Allah rızası için bakıp*] sene-be-sene [*yıldan yıla*] vazife-i mezbûre ile ve cümle mürtezika [*ulûfe sahipleri*] hazirûn olub mütevelli-i mezbûrun muhâsebesini ru'yet buyuralar [*bakalar/idare edeler*]. Beher sene harc-ı muhâsebe altı yüz akçe vereler..."

Bâ-husus [özellikle] bu din ve devlete etdiği hidemâta mübeccele-i haydarânesinin [*kahramanca büyüklüklerinin*] hâtırât-ı kudsiyesi bizim içün değil Şeyhü'l-İslâm'ı, hattâ bilâ-istisna umûm efrâd-ı milleti -merhûmun ta'biri vech ile vakfının hasbî nâzarı değil belki hâdim-i fi'iliyesi yapabilecek kadar büyük ve ulvî bir mâhiyet-i sihir-engize [*sihir yapma özelliğine*] mâlik olmak lâzım gelmez mi?

Yazık ki zamân bize bu büyük "pîr-i bahrin" değil şerâ'it-i vakfiyesini hatta kendisini bile unutduğumuzu pek acı bir sûretde anlatıyor!...

Büyük, büyük olduğu kadar da mübeccel [*yüce*] bir emel-i ulvî-i dindarâne ve terakkîperverâne ile te'sîs olunan medresenin yerinde bugün yeller esiyor!...

Kabr-i münevverînin baş ve ayak ucunda her dem firûzân olmak [*yanması*] lâzım gelen iki çerağ içün Evkâf Nezâreti'nden senede üç kıyyecik [*okkacık*] mum veriliyor!...

Türbe-i şerîfesinin etrafına ise, atakâ ve evlâd-ı atakâsından sarf-ı nazar kendi evlâdlarının bile 'izâmını çıkarıp bir tarafa atmak sûretiyle açtırılan yerlere başkaları içün muhteşem türbeler yaptırılmış olduğu görülüyor!..Ve o encâl-ı necîbe-i Hayreddin'in [*Hayreddin'in asîl temiz evlâdının*] seng-i mezârları [*mezar taşları*] topraklar, çamurlar içinde, ayaklar altında çiğneniyor!... Bu kadarla da kalmıyor; çıkarılan mezârların yerine akarât inşa ediliyor!...

Merhûm "re'isü'l-bahrin" vesâyâ-yı mütevâtiresinden[294] biri de "yattığım yerden vatan-ı husûsîmin ya'nî denizin şırıltısını işitmek isterim" olduğu ve türbesini hâl-i hayâtında sâhil-i bahrde ve o zamânın ta'birince "çırpıntı"da inşâ etdirdiği, binâ'en'aleyh emeline muvaffak olduğu hâlde, bu gün ma'a't-te'essüf deniz şıpırtısına bedel türbenin ön tarafındaki meyhâneden yükselen âvaze-i mestâneyi [*sarhoşça avazları*] kaderin hangi cilvesine atf edelim?...

Elbette "vâkfın vakfı, şâri'in şer'i gibidir" hükmüne münkad olması [*itaat etmesi*] lâzım gelen evliyâ-yı umûrun müsâmaha ve adem-i dikkatine!

İşte şu acı hakâyıkı inzâr-ı dikkat ve insâfınıza arz ile hukûk-ı mağsube-i Hayreddin'in [*Hayreddin'in gasp edilmiş haklarının*] bir an evvel i'âdesini istirhâm ve hâtime-i makâl [*son söz*] olarak da merhûm müşârünileyhin vakfiyesinin nihâyetindeki şu ifâdât-ı mühimmeyi iktibâs eyliyorum:

"Ba'dezâlik [*bundan sonra*] şurût-ı mezkûreye [*belirtilen şartlara*] ri'âyet edenler rahmet-i rabbi'l-âlemîne ve hüdâ-yı müte'âla [*yüce Allah'a*] karîn [*yakın*] ola âmîn ve hilâfına sâ'i hiyânet kasd edenler azâb-ı rûz-ı cezâya lâyık ola âmîn "femen se'iye fî ibtâle ve ta'rızafî... ilh" ve tağyirine mecâl-i mahâl ve ibtâl ve ihlâli mümteni'ü'l- ihtimâldir [*ihtimali mümkün değildir*]. Kavle tebârek ve te'âlâ "men bedele ba'demâ semi'ahu... ilh" [295]

Donanma ve Şimendüfer [*Tren*] Mes'elesi[11]

Erkân-ı Harbiye ka'i-makamlarından Süreyyâ Bey'e:

Ceride-i askerîyyeden [*askerîye gazetesinden*] naklen Yeni İkdâm gazetesinin 588 numrolu derc edilen "silâh arkadaşlarıma" serlevhâlı [*başlıklı*] makâlenizi bi't-tabi' herkes gibi bendeniz de kemâl-i merak ve dikkatle okudum. Aynı günde bir İngiliz gazetesinde, Rusya Bahr-i Siyâh [*Karadeniz*] filosuna mensûb ilk üç dired-notun omurgalarının vaz'ı dest-gâh edildiğine [*atölyeye koyulduğuna*] dâ'ir gördüğüm bir telgraf üzerine makalenizin -hâl ve mevki' itibarıyla- nazar-ı milletde iktisâb edeceği ehemmiyeti [*millet nazarında kazanacağı önemi*] derpiş ettiğim [*göz önüne aldığım*] ve hakâyık-ı târîhîyeye hasbe'l-icâb [*durum icabıyla*] vâkıf olamayan ba'zı hamiyyetperverân üzerinde icrâ edeceği te'sirât-ı muzırradan [*zararlı etkilerden*] ürktüğüm cihetle her ne kadar geç olacaksa da yine âtîdeki cevâbı -bunca meşgûliyet arasında- karalayıp göndermeyi bir vazife ad eylerim.

Makâlenizin başlangıçta "ictihâd" hakkında dermeyân buyurduğunuz [*iddia ettiğiniz*] mütâla'ata temâmıyla iştirâk ettiğim cihetle âtîde dermeyân edeceğim mütâla'ât-ı âcizânemi de gerek bendenizin ve gerek dâ'imâ "donanma, donanma" diyenlerin ictihâdâtından bir nebze olmak üzere kabul buyurmanızı istirham ederim.

Mütâla'âtınıza mukaddema [önceden] ittihaz etmiş olduğunuz [*kabul ettiğiniz*] şu "... göre zavallı vatanın ma'rûz kaldığı tecâvüz hep donanmasızlık yüzünden imiş" hükm-i istihfâfkârîsini [*küçümsenen hükmünü*] sûret-i kat'iyede cerh edecek [çürütecek] ve taraf-ı âlîlerinden bi-gayr-ı hakkın dûçâr-ı istihfâf [*haksız yere küçümsemeye düçâr*] olan bu fikrin, bu hükmün esâsının aynı hakîkat olduğunu isbât edecek delâ'il; târihîmizde saymakla tükenmeyecek derecelerde çoktur. Bu hakîkat, târîhimizi felsefe-i târîhiyye kavâ'îdine tevfîkan [*tarih felsefeleri kaidelerine uygun*] okumuş olan her ferd nazarında gün gibi ayândır. Bu husûsda tek; ma'mâfih pek bâriz olan -millî değil fakat ecnebî bir delil irâdıyla iktifâ edeceğim [*söylemekle yetineceğim*].

Avrupa mü'errihlerinden [târihçilerinden] birçoklarınca "Yeniçeri Ağalığı'ndan gelme, zamânımıza göre cihet-i berîyyeden

11 "Donanma ve Şimendüfer [*Tren*] Mes'elesi", Teşrîn-i Evvel 1327 [Kasım 1911], Sayı 20, ss. 1797-1803.

[*halk tarafından*] gelme cesûr, gayûr ve himmetli, fakat fünûn-ı ahvâl-i berîyyeye [*halkın durumu bilimlerine*] tamâmıyla bîgâne [*yabancı*] olan bir zât -Mü'ezzinzâde Ali Paşa- kumandasında bulunan şânlı donanmamızın İnebahtı'daki hezîmet-i mü'ellimesi [*acı veren hezimeti*]" Osmanlı kuvvetinin, Osmanlı satvetinin [*güçlülüğünün*] mebde-i sükûtu [*bitmesinin başlangıcı*] olarak kabûl edilmiştir ki pek doğrudur.

Çünki bundan sonra, Viyana'yı def'a-i sâniye [*ikinci defa*] olarak muhâsara edecek kadar şiddet [1797] gösteren ordumuzun azameti, muhâtabı bu memleketi; bir def'a kapılmış olduğu cereyân-ı inhitâtdan [çöküş cereyanından] ma'at- te'essüf kurtaramamıştır.

Çünki bundan sonra, o azametli ordu, kendisinin lâzım ve gayr-ı müfârıkî [*vazgeçilmezi*] olan -ta'bir-i fenniyesiyle [*ilmî tabiriyle*]- mütemmimî [*tamamlayıcısı*] olan donanmanın muzâheretinden [*desteğinden*] bi'l- külliye mahrûm kalmıştır.

Çünki bundan sonra, cism-i devletin istinâd ettiği iki koldan biri mu'attıl [*atıl*] kalmış ve sağlam olan kol ile yaptığı, yapmak istediği her iş bütün nâkıs [*eksik*], neticesiz kalmıştır.

Çünkü bundan sonra, tâ bugüne gelinceye kadar ve bugün dahî devlet bütün ma'nâsıyla bir çolak adam makâmında kalmıştır.

Bundan sonra, mes'eleyi tedkîk [*incelemek*] içün irâd buyurduğunuz [*söylediğiniz*] misâlleri, ma'at- te'essüf ictihâdınızı isbâta yardım etmekten pek uzak görüyorum.

Bu misâllerden çıkardığım hülâsa, icâbında Belçika'nın Alman Ordusu'na, Sırbistan'ın Avusturya Ordusu'na birer güzergâh teşkil edebilmesi ihtimâl-i nazarîyesine tatbîken, Mısır'ın da İtalya'ya karşı ordumuz içün geniş ve ârızasız bir yol teşkîl edebilmesi; binâ'en'aleyh bu ihtimâl sevkiyle İtalya'nın ordumuzun azametinden ürkmesi yâhud diğer bir nokta-i nazardan İngiltere'nin İtalya'ya ta'biriniz vecihle "yerinde râhat..." kumandası vermesi farziyâtından, ihtimâlâtından ibâretdir ki bunların ameliyât i'tibârıyla ihticâca [*delile*] sâlih hiçbir kıymeti yoktur ve olamayacağı da âşikârdır.

Çünki, İtalya ile aramızda hâdis olan [*ortaya çıkan*] vak'a bugüne â'iddir.

Bugün ise ordumuzun azamet-i hâzırasının "âduvvâ" kahramanlarını!... Her vecihle ezmeye kâfi olduğu cihânca müsellemdir [*kabul edilmeketedir*]. Bu ordunun Mısır'dan geçebilmesini teshîl edecek [*kolaylaştıracak*] ve yâhud mümkün kılacak vesâ'it-i sevkü'l-ceyşîyenin [*asker sevk etme araçlarının*] arzunuz vecihle istihzârı [*hazırlanması*] ise birçok senelere mütevakkıfdır [*bağlıdır*]. Hâlbuki yukarıda söylediğimiz vecihle mes'ele bugünün mes'elesidir.

Eğer Meşrûtîyet'in bidâyetinden beri donanmaya ihtiyâc-ı kat'îyemiz nisbetinde ehemmiyet verilseydi el-yevm Çanakkal'a'de demirli bulunacak olan [1798] mühîb [*heybetli*] iki "dred-notun" ve bir düzîne serî'ü'l- seyr [çok hızlı giden] torpido bot muhârebenin -fa'âliyeti değil- hattâ Çanakkal'a'de demirli bulunması, İtalya istilâ ordusunun Trablus'a sevkini bi't- tabi' men' diyemezsem de bir haylî zamân te'hîr edebilirdi [*ertelenebilirdi*].

Bu te'hîr bize siyâset ve istihzârât [*hazırlıklar*] âleminde acaba neler kazandırmazdı?... İki drednotla bir düzine muharibin Trablus sevkiyâtına -İtalya'nın mühib [*heybetli*] donanması karşısında- ne vecihle te'sir edebileceğini fenne â'id olduğu cihetle arzu buyrulursa İstanbul'a avdetimde şifâhen arz ederim.

Ve bu husûsda yalnız İtalya donanmasının Sicilya açıklarında haylî torpidolar görmelerinin ve hatta bunları ta'kîb ettiklerinin neye ma'tûf olduğunu sû'al ile iktifâ edeceğim.

Şimdi yürüttüğünüz farâziyeyi doğru olarak kabûl edelim:

Acabâ tasavvûr ettiğiniz derece-i kemâlî bulmuş bir ordunun sûret-i cebrîyede Mısır'dan geçmesi kâbil midir? Evet, İngiltere isterse -ya'nî siyâseten îcâb ederse- Mısır'dan herhâlde geçilebilir. İstemediği takdirde!..

Evvelâ, o müdhiş İngiliz filosunu,

Sânîyen, Süveyş Kanalı'nın seyr-i sefâ'ine müsâ'id olduğunu,

Sâlîsen, İngiliz gemilerinin kanalın tûlunca [*boyunca*] [1799] münâsib fâsılalarla sıra ile dizilebilmelerini,

Râbi'an, son sistem "12" posluk [?] topların yirmi beş mile kadar sürdüğünü,

Hâmisen, kanalın şarkdan gelecek bir ordunun değil yirmi beş mile, hatta elli milden i'tibâren dümdüz bir kum ovasından geçmesi icâb edeceğini ve yirmi beş milden i'tibâren o mu'azzam ordunun, o müdhiş "12" posluk topların mıntıka-i mühlikesine [*helâk edici mıntıkasına*] dâhil olduğu hâlde korunacak hiçbir sipere mâlik olamayacağı hakîkatini nazar-ı dikkatinize arz ederim.

Ve bundan sonra da bu mükemmel farazî ordunun Mısır'ı geçip geçemeyeceğinin takdirini zât-ı âlîlerine havâle ederim.

"Ordu kuvvetli olunca her yerde kendisine bir sâhâ-i fa'âliyet bulur" hakîkatine her asker değil, hatta aklı başında olan her başıbozuk bile emîndir.

Esâsen "dâ'ima donanma, donanma" denilir; ordunun lüzûmu yok, şimendüfer [*tren*] yapılmasın da'vâsında bulunmuyorlar ki!...

Onlar, şimendüferlerin inşâsını, ma'ârifin terakkîsini [*ilerlemesini*] ve'l- hâsıl vatanın sûret-i umûmiyede terakkî ve te'âlîsini [*yükselmesini*] en birinci unsur-ı terakkî olan "sulha ve âsâyişe" ve sulh ve asâyişin istihsâl [*sağlanması*] ve istikrârını ise "kuvvete" müftekır [*muhtaç*] görüyorlar. Fakat bu kuvvetden anlar, yarım ma'nâ çıkarmıyorlar. Memleketin vaz'iyet-i mevki'iyye ve siyâsîyyesini nazar-ı dikkate alarak bu kuvvetin iki kısımdan mürekkeb olacağına ve bu iki kısmın da her nokta-i nazardan biri birinin mütemmimi [*tamamlayıcısı*] olması lâzım geleceğine sûret-i kat'iyyede kâni' bulunuyorlar ve seviye-i idrâki dûn [*aşağı*] derecede bulunan bir vatandaşı iknâ içün de "tek kanatlı bir kuşun uçamayacağı" hakîkat-i âmiyânesini ileri sürüyorlar.

"Artık donanmayı ne yapacağız. Haydî, arzu-yı umûmî vecihle fedâkârlık yaptık. Birkaç drednot sâhibi olduk. Ne yapacağız. İngiltere ile mi boy ölçeceğiz. Buna tabî'î siz de gülersiniz!..." İfâdenize karşı "hayır, asla gülmem donanmayı, haysîyet-i milliye ve menâfi'-i vataniyyeyi muhâfaza ve memleketi ordu ile müştereken düşmanlara karşı müdâfa'a içün kullanacağız, evet, icâbında İngiltere ile de boy ölçeceğiz" derim.

Sizin şübheniz istiğrâbınızı [şaşmanızı] belki handenizi mûceb olacak [*gülmenizi gerektirecek*] olan bu iddi'âmın isbâtını da -arzu buyrulursa- avdetimde [*dönüşümde*] icrâsı kâbil olan bir mübâhase-i şifâhiyyeye [*sözlü tartışmalara*] ta'lîk ederim [*ertelerim*].

Makâlenizin aksâm-ı mütebâkiyesinin [*kalan kısımlarının*] ihtivâ ettiği efkâr ve mütâla'aya -bu makâlenin hacminin müsâ'desizliğine mebnî- sûret-i umûmiye ve muhtasara da cevâb vermek mecbûriyetindeyim. Vereceğim cevâbların hangi ifâdenize â'id olduğu bi't- tabi' siyâk u sibâkdan [*sözün gelişinden*] kolaylıkla anlaşılabilir.

Geçen Rusya seferinde donanmamız, târihin nazar-ı tenkîdinden herhâlde kurtulamayacak ba'zı esbâb dolayısıyla kuvveti ve azameti ile [1800] mütenâsib bir iş görmedi ve göremedi, fakat yine Süleyman Paşa ordusunu Karadağ'dan Dedeağacı'na ve Şark Ordusu'nun kuvâ-yı imdâdiyesiyle [*yardım kuvvetleriyle*] bütün levâzımâtını Trabzon ve Batum'a selâmet ve sür'atle sevk ve yine Şark Ordusu'nun İstanbul ile olan hatt-ı muvâsalasını [*bağlantı hattını*] te'mîn, Kafkasya sâhilinde ale'l- husûs Batum ve Sohum Kal'a civârında orduya küllî mu'âvenet, en nihâyet Balkanlar'da bozulan ordunun bakîyesini -İstanbul'u müdâfa'a içün- Varna'dan İstanbul'a nakl ve bunlara ilâveten de Adalar Denizi'nde gezdirdiği bir filo ile oralarda kıyâm vukû'unu men' eylemek gibi birçok hidemât [*hizmetler*] îfâ eyledi.

Şimdi bendeniz de bi'l- mukâbele -müsâ'denizle- soruyorum. 93 Harbi'nin[12] bugün tekerrürünü farz edelim. Derecât-ı tekâmülün gâyesine vâsıl olmuş bir Şark Ordumuz'un hudûd-ı muvâsalası [*bağlantı hatları*] -vesâ'it-i hâzıra-i sevkü'l-ceyşiyye ile- nasıl te'mîn edilecek?

Üç senede oraya bi't- tabi' şimendüfer yapılmanın değil belki şimendüfer yapmak içün icâb eden müzâkerât-ı siyâsiyye-i ma'lûmenin!... bile hallinin mümkün olamayacağını zan ederim ki zât-ı âlîleri de teslîm buyururlar.

Hattâ bunun mümkün olduğunu farz etsek bile "12" posluk topların menzîllerinin 25 mil ve İstanbul'un Karadeniz'den olan mesâfesinin de zan ederim ki -hatt-ı müstakîm i'tibârıyla- ancak "14" mil kadar olduğunu hatırdan çıkarmamak icâb eder. Müselllem [*kabul gören*] bir hakîkatdir ki harbde en iyi darbe kalbgâha [*merkeze*] indirilen darbedir. Hatta zât-ı âlîleri de makâlenizde birçok işlerin hesâbını Atina'da görmek istiyorsunuz.

Fakat bi'l- akis bu üç sene zarfında istenilse idi yukarıda âh tehassürle [*hasretle*] yâd etdiğim iki dred-not, bugün kemâl-i

12 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi.

muhabbetle Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmanî önünde demirli bulunabilirdi!... Bu iki drednot-ı mevcûde kuvvete ilâveten mu'allim eller arasında Karadeniz'de hâkim bahriyeyi herhâlde te'mîn edebilirdi.

İsbat mı istersiniz? İsbât-ı fenniyesini yine âtîye ta'lîk ederek [*erteleyerek*] sûret-i umûmiyede Rusya'nın bunca meşâgil, bunca borç, bunca ihtiyâc altında inlediği hâlde Karadeniz'de üç aded dred-not inşâsına kıyam etmesini ve bunu kendisi içün -gazetelerde görüldüğü üzere- bir mes'ele-i hayâtiye ad etmesini nazar-ı dikkatinize vaz' ederim.

Acaba Karadeniz'de hâkimiyet-i bahriyye; bizim içün mi yoksa Rusya içün mi bir mes'ele-i hayâtiyye teşkil eder?.!..Bâhusûs Rusya sizin kemâl-i tehassürle yâd ettiğiniz ve daha birçok seneler içün tahakkukunu ma'at- te'essüf göremeyeceğimiz sevkü'l-ceyş şimendüferlerine el yevm mâlik bulunuyoruz. Aynı zamânda Karadeniz'e de hâkim bulunursa!.. Ki el yevm hâkimdir ve olanca gayretiyle gâ'ib etmemeye çalışıyor.

Bizim üç seneden beri lâf ile geçirdiğimiz [1801] "drednot" kelimesinin ara sıra matbû'ata kadar intikâl ve donanma cem'iyetinin gayreti Rusya'yı, böyle üç drednotu kurdurmaya sevk ediyor!.. Acaba neden?..

Yedi bin küsur mil vüs'ate mâlik [*genişliğe sahip*] olan sâhilimizi iddi'ânız vecihle kâmilen değil hatta nakât-ı mühimmesini [*mühim noktalarını*] bile tahkîm içün yüzlerce milyon binâ'en'aleyh yüzlerce sene lâzımdır.

Hâlbuki bir drednot seyyâr bir istihkâmdır. Îcâbında Karadeniz'de, icâbında Akdeniz'de, icâbında Şâb Denizi'nde, Basra Körfezi'nden ve'l- hâsıl sevâhil-i vesî'amızın [*geniş sahillerimizin*] her noktasında îfâ-yı vazife edebilir.

Zenginlik ve İtalya'ya, Rusya'ya yetişmek mes'elesine gelince bu husûsda yalnız "esâs i'tibârıyla bu devletlere zâten meşrûtîyetin bidâyet-i i'lânında [*ilanı başlangıcında*] yetişmiştik" der ve isbâtını yine âtîye ta'lîk ederim [*ileriye ertelerim*]. Çünkü burada pek uzun olur.

Buyruluyor ki "800" bin lira yarım drednot demektir. Hâlbuki bu para ile birkaç yüz kilo metroluk bir sevkü'l-ceyş hattının inşâsı mümkündür!..."

Şimdi biz biraz daha umûmî sûretde münâkaşa içün bu "800" bin lirayı himmetin biraz daha teşmîlî ve hükûmetin inzimâm-ı mu'âvenetiyle [*yardım eklemeyle*] 2.5 milyon lira farz edelim. Şimdi elde bulunan bu para ile eğer ictihâdınız kabûl edilse bir sevkü'l-ceyş şimendüferi yapılmak icâb edecek. Aksi takdîrinde bir drednot ictihâdınızı kabûl edelim ve bununla bir şimendüfer inşâ edelim. Pek âlâ nereye? Bit- tabi' Erzurum hudûduna diyemezsiniz. Çünki bu meblağın iki misli bile yetişmez. Haydi, Yunan hudûduna, Arnavutluk sâhiline filân diyelim.

Arnavutluk sâhiline inşâ edilecek hatdan donanma olmadıkca ancak asâyiş-i dâhilî ve ticâret nokta-i nazarından istifâde edilebilir. Yunan hudûduna inşâ edilenden ise zâten evvelce kemâl-i muvaffakiyetle geçilecek bir yolu bir kat daha tesviye etmiş oluruz.

Şimdi bir de bi'l- akis bu para ile bir tek drednot inşâ edelim. Bir def'a bu drednotun adalar arasında gerek sevâhilimizin herhangi bir noktasında "sancak gösterme"sinin hâsıl edeceği te'sîratı ve bu drednotun yalnız vücûdunun bile metin diplomatlar elinde Girit mes'elesini menâfi'-i millîyyemize muvâfık bir sûretde ve sûret-i kat'iyye ve dâ'imede kesip atmak içün en birinci hattâ "yegâne" silâh olacağını zan nederim ki kimse inkâr edemez.

Acaba memleketin terakkîsini şimendüferlerin inşâsını ve sâ'îreyi düşünecek olan diplomatların beyninden bu ağır "Girit" yükünü kaldırmak, o işlerin sür'at-i icrâsı nokta-i nazarından ihmâl edilebilecek bir fâ'ide midir?

İşte bu fâ'idenin masdarı [çıkış yeri] ise îzâh ettiğimiz vecihle öyle birkaç yüz kilometroluk bir yol değil belki muhteşem bir "drednot" [1802] olabilir. Eğer iki aded olursa iş pek başka bir reng-i güzin iktisâb eder [*seçilmiş renk kazanır*].

Şimdi müsâ'denizle ikinci bir sû'âl soracağım:

Memleketi, şimendüferler, kanallarla balık ağı hâline getirmiş ve imtidâdı [*uzunluğu*] pek az olan sevâhilini ise nakât-ı münâsebede [*uygun noktalarda*] istihkâmât-ı lâzıme ile tahkîm ve istenilen anda muhâfaza ordusunu sâhilin bir noktasından diğerine yetiştirmek içün âdetâ sâhile mevâzi askerî hatlar bile inşâ etmiş olan ve siyâset-i âlemi parmağında tedvir etmesi [*döndürmesi*] ordusunun derece-i kemâline bir burhân-ı celî [*açık delil*] olan Almanya devleti acaba ne

gibi bir mülâhazaya mebnî [*dayanan*] büyük bir donanma inşâsına çabalayıp duruyor?!..

Mâdemki ordunun azameti ve sevkü'l-ceyş şimendüferlerinin mevcûdiyeti -fikr-i âlînizce her şey' için kâfi geliyor, o hâlde donanma için bu azim fedâkârlık neden ve ne için ihtiyâr ediliyor?!..

Öyle bir fedâkârlık ki ba'zı zamânlar Berlin'de "mevâbit" civârını tuğla parçaları ve şişelerle yarılmış sosyalist ve polis kafalarından akan kanlar ile boyayacak kadar şiddetli nümâyişlere [*gösterilere*], mümâna'atlara [*muhalefetlere*] ma'rûz kalıyor.

Yoksa Almanya bizden daha vâsi' bir sâhile mi mâlik bulunuyor?!.. Yoksa bizim için Almanya'dan daha kuvvetli bir ordu meydana getirmenin ve onun sevkiyât sisteminden daha seri' ve mükemmel bir sisteme mâlik olmanın mes'ud bir çâresi keşf olundu mu ki donanmadan istiğna [*ihtiyaçsızlık*] hâsıl oluyor?!.. Artık pek ziyâde uzamış olan şu makâleme birçok mütâla'atınızı imkânsızlık dolayısıyla ma'a't- te'essüf cevâpsız bırakarak âtîdeki mütâla'a ile hâtime vereceğim.

Ordu ve donanma yekdiğerinin mütemmimidir [*tamamlayıcısıdır*]. Her ikisinin de kifâyet-i harbiyelerinin te'mîni kuvvet cihetiyle aralarında bir nisbet-i mu'înenin [*yardım oranının*] husûlüyle kâbildir. Donanma ordu için seyyâr ve müstahkem bir üssü'l- hareke makâmındadır. Binâ'en'aleyh ordu bu üssü'l-harekeye istinâd sâyesinde pek suhûlet ve muvaffakiyetlere mazhar olur. Donanmaya bir "vâhid-i harb" ilâvesiyle memleketin kuvve-i umûmiye harbiyyesi 1 1/4 kadar artmış olur ki bu "1/4" ordunun kifâyet-i harbiyyesinde husûle gelen tezâyüd-i nisbîden ibâretdir.

İş bu dereceyi buldukdan ya'nî ordu ile arasında kuvvet cihetiyle bir tevâzün-i tâm [*tam denklik*] hâsıl oldukdan sonra şimendüfer inşâsını ve imâret-i sâ'ire-i nâfi'a [*sair bayındırlık işleri*] için geniş geniş sâhalar ve gâyet emin yollar açılmış olur.

Binâ'en'aleyh "donanma, donanma, donanma!..."[1803]

İngiltere'nin Ahlâk Cihetiyle İflâsı[13]

Geçen gün elime geçen bir İngiliz gazetesinde "merâklı bir muhakeme" serlevhalı bir fıkra görmüşdüm. Bu fıkra, Osmanlı

13 "İngiltere'nin Ahlâk Cihetiyle İflâsı", 2 Nisan 1331 [15 Nisan 1915], Sayı 41, ss. 642-643.

seyr-i sefâ'in idâresinin malı olan "Binbaşı Rıza Bey" adlı bir geminin İngiliz ganâ'im-i bahriyye mahkemesindeki muhakemesine â'id bir i'lânı ihtivâ ediyordu.

İngilizlerin bu gemiyi, her türlü hukûk ve kavâ'id-i beyne'l-mileli [*milletlerarası kuralları*], hatta en basit kava'id nezâketi bile ayakaltına alarak tevkif etdikleri zamân İngiltere'de bulunduğum cihetle işin geçirdiği garip safhaları az çok biliyordum.

İ'lân-ı harbden bir hayli zamân evvel seyr-i sefâ'in idâresi hesabına mübâya'a edilmiş [*satın alınmış*] olan bu gemi, tekne ve makinesinde icrâ edilen ba'zı- ta'dilât ve ta'mirât sebebiyle, Harb-i Umûmî i'lân edildiği zamân İngiltere'de bulunuyordu. O aralık geminin ta'mirâtı hitâm bulduğu cihetle sevkine me'mûr olanlar bir iki gün zarfında geminin levâzımını ikmâl ederek harekete müheyyâ [*hazır*] bir hâle getirmişler idi. Fakat bu anda, İngiltere Hâriciye Nâzırı "Edward Grey"in[14] o siyâset baykuşunun meş'ûm [*uğursuz*] bir emri, geminin hareketine mânî' olmuşdu. Keyfiyyet-i sefâret-i seniyye delaletiyle Hâriciye Nezâreti'nden resmen istifsâr edildi [*soruldu*] ve "geminin i'lân-ı harbden evvel mi, yoksa sonra mı mübâya'a edildiğine [*satın alındığına*] dâ'ir tahkikât icrâ edileceği" cevâbı alındı.

Sefâretin bundan sonraki mürâca'atları tekmil "bir, iki güne kadar cevâb vereceğiz!..." ile geçişdirildi. Bu geminin hareketinde ben de alâkadar idim. Çünki Her ne ise, son bir çare olmak üzere sefâret-i seniyye, harb dolayısıyla Belçika'dan İngiltere'ye gelmiş olan birçok fakir teb'ayı bu gemi ile İstanbul'a sevk edeceğinden bahsle tekrar mürâca'ât etdi. Yine aynı cevâb!..

Bütün bu mu'âmeleler, Türkiye ile İngiltere arasında münâsebet-i dostane cârî bulunduğu bir sırada oluyordu!..

O zaman düşünüyordum, elân da düşünüyorum: acaba âdil ve za'iflerin hâmisi olduğunu iddi'a eden İngiltere!.. hangi hakka, hangi kânûna istinâden dost bir devlete mensûb bir tüccâr sefinesini tevkif ediyordu?!..

Buna cevâb vermek hem kolay, hem de güç... Ben yalnız diyeceğim ki İngiltere bu ve âtide izâh edeceğim buna benzer daha birçok ef'âl ve harekâtıyla cihân-ı medeniyyet nazarında "ahlâk nokta-i nazarından temâmıyla iflâs" etmişdir!..

14 Sir Edward Grey (1862-1933), Birinci Dünya Savaşı öncesindeki ve sırasındaki İngiliz Dışişleri Bakanı.

Bugüne kadar karada cereyân eden bütün harblerde ittibâ' edilegelen bir kâ'ide-i külliye vardı ki bu da: harbin ordular arasında icrâ edilmesi ve i'lân-ı harb esnâsında düşman memleketinde bulunan ecnebilerin can ve malının her türlü ta'arruzdan masûn bulunması [*korunması*] düstûrudur.

Âlemce kabûl edilmiş olan bu düstûr-ı medenî ve insânîyi bu gün, hiçbir hükûmet İngilizler kadar çiğnememişdir!..

Hattâ İngilizlerin dessâs politikasının sevk ve icbârıyla bu gün düşmanlarımız arasında bulunan şarklı "Japonya" bidâyet-i harbde neşretdiği bir beyannâme ile İngiliz ve haşiyelerine büyük bir ders vermek istediği hâlde, ma'a't- te'essüf dünyâda kendisinden başkasına insanlığı bile çok gören o mağrur İngiliz heyûlâsını utandırmaya muvaffak olamamışdır!...

Japonlar, evvelce Rusya ile harb ederken i'lân etdikleri gibi bu beyannâmelerinde de şarklılığa hâs bir açık yürekle: harbin, işi, gücüyle meşgûl olan sivil düşman teb'asıyla bir alâkası olmadığını Japonya'da sâkin Alman ve Avusturyalılara karşı hiçbir hiss-i husûmet beslemediğini, Japonya'ya yeniden gelmek isteyen düşman teb'asına karşı hiçbir tahdidât icrâ edilmeyeceğini ve bu gibi eşhâsın mal, can ve haysiyetleri Japon kavânininin taht-ı kefâletinde olduğunu ve her dakika Japon kânûnlarının himâyesini, mu'âvenetini talebde serbest bulunduklarını" i'lân etmişlerdi.

İngilizlerin tabirince Şarklı ve nim-medenî [*yarı medenî*] sarı insanların bu hareketiyle medenî İngilizlerin âtide izâh edeceğimiz icraâtı mukâyese edilecek olursa bu makaleye serlevha ittihâz etdiğim iddi'a da herhâlde haklı olduğum tezâhür edecekdir zan ederim. [642]

1. Harb i'lân edilir edilmez, İngiltere'de ve Avustralya, Kanada, New Zeland'dan başka diğer bütün müstemlekâtda bulunan 17 ile 55 yaşındaki bütün erkek Alman ve Avusturyalılar esîr-i harb sıfatıyla tevkif edildiler.

2. Hiçbir Alman ve Avusturya kumpanyasına, ticârethânesine ticâretlerine devamına müsâ'de edilmedi.

3. Kânûn-ı evvelde İngiliz müstemlekâtında icrâ-yı ticâret eden bütün Alman ticârethânelerine hükûmet tarafından vaz'ı yed [*elkoyma*] ve bu ticârethânelerin sâhipleri tevkif edildi ve bilhassa

"Hong Kong'da" bu biçareler Çin habishânelerine tıkıldı. Bunların malları, emlâki rakiplerine müzâyede sûretiyle satıldı.

4. Almanya'nın Afrika-yı Garbî müstemlekesinde İngiliz ve Fransız askeri tarafından zapt edilen mahallerin sükkânı [*sakinleri*] temâmıyla tevkif edildi. Malları yok pahasına satılarak kendileri yük gemilerine dolduruldu ve İngiltere'ye sevk olundu.

5. Son zamânlarda İngiltere'nin Alman tahtü'l- bahirleriyle abluka edilmesine mukâbele olmak üzere tevessül ettiği tedâbiri, hukûk-ı düvel kavâ'idinin hâvî bulunduğu sarahât-i kat'iyeye [*kesin açıklığa*] rağmen bîtaraf limanların nev'ummâ [*bir derece*] ablukası hâlini almışdır. Bu husûsa dâ'ir el-yevm Cemâhir-i Müttefika-i Amerika ile İngiltere arasında te'ati edilmekte [*verilmekte*] olan notalar ümid edilir ki hakkın ya'nî Amerika nokta-i nazarının galebesiyle neticelenir.

Bugün İngiliz hükûmeti -ki sarih bir "ikiyüzlülük" ile güya hukûk-ı mağsûbeyi [*gasbedilen hukuku*] müdâfa'âten harbe iştirâk ettiğini ilân etmiştir -kavânin ve kavâ'id-i mevcûdeyi [*mevcut kanunlar ve kuralları*] arzu ve keyfine göre evirip çevirmekten hiçbir vecihle çekinmiyor. Zâten bu hâl zann-ı umûmînin hilâfına olarak ötedenberi İngilizlerce bi'l- hassa müstemlekât umurunda ta'kip edilegelen bir meslektir.

İngiltere'ye Hindistan'ı kazandırmış olan "Şarkî Hindiye Kumpanyası'nın" Waren Hastings on sekizinci asrın nihâyetine doğru kumpanyanın tezyid-i vâridâtı zımnında [*kazanç artışı içinde*] Hindiye'de ta'bir-i mahsûsuyla haraç kestiği, bina'en'aleyh Hind prenslerini inanılmayacak ve işitilmemiş bir tarzda bîçare ahaliyi soymaya sevk ettiği zamân, meşhûr "Bark *Burke*" Lordlar Kamarası'nda ayağa kalkarak[15*] Hastingsi Kânûnu adâlet nâmına itham etmişti.

1790 senesi Nisânı'nın 23üncü günü Lordlar kararlarını vermezden evvel "Bark Burke" son nutkunu şöylece nihâyetlendirmişti:

"Muhterem lordlar! Eğer siz bu alçaklığa göz yumacak olursanız biz İngilizleri yalancılar ve dolandırıcılardan mürekkeb bir millet olmak üzere damgalatmış olacaksınız. İngiltere'nin seciyesi ki -bu seciye bizi büyük bir millet yapmak için silâhlarımızdan ve

15 *1780 sene-i milâdisi

tecâretimizden fazla hidmet etmiştir- temâmıyla mahvolacak ve ebediyyen sönecektir."

Bütün bu âteşîn mühâcemâta [*ateşli hücumlara*] rağmen "Waren Hastings" bera'ât etmişti. Çünkü İngiltere'nin Hindistan'dan gelen varidâtını üç milyon İngiliz lirasından beş milyona çıkarmıştı.

İşte İngiltere'nin sükût-ı ahlâkisi bununla başlar. İngiltere'nin eczâ-yı asliyesinden olan biçâre İrlanda bile aynı mu'âmelenin zebûnu [*acizi*] olmuş ve milyonlarca İrlandalı İrlanda'dan kaçarak Amerika'ya ilticâ etmişdir. Bugün Amerika'da İngilizlerin mâhiyetini cihâna anlatmak husûsunda en ziyâde ileri gidenler bu İrlandalılardır.

Bugün İngiltere'de, Hindistan'da ve diğer müstemlekelerde İngilizlerin yaptıkları işlere, "haydutluk"tan başka bir isim verilemez. Bu gibi işler medenî bir memleket işi değil, ancak haydutların irtikâb edebileceği [*girişebileceği*] fezâyihdir. İngiltere bu harekâtıyla artık kendi mezârını kazmış bulunuyor.

Harb-i hâzır ne vecihle nihâyetlenirse nihayetlensin, İngiltere mahva mahkûmdur. İngiltere'nin harekât ve icraât-ı hâzırası sükûtunu ayânen gösteriyor. İngiliz kablolarının dünyanın her tarafına yetiştirdiği yalanlar, İngiltere'nin za'fını gösteriyor.

Yalancılığı irtikâb etmeyen [*alet etmeyen*], yalnız kuvvetlilerdir. Za'iflerdir ki ellerine geçen bir saman çöpüne bile sarılır ve yalanların cenâh-ı zilletine [*aşağılık tarafına*] sığınırlar. [643]

Göktepe'nin[16] Zaptı ve Moskof Vahşeti[17]

Asya kıt'asının cenûb-ı garbîsindeki Arabistan çöllerinin aksâ-yı şarkında [*uzak doğusunda*] Gobi veyâhud Şâmû yaylalarına kadar geniş bir mıntıka-i sahrâ uzanıp gider.

Bu sahrâlar mıntıkası ötede beride senenin bir kısmı içün çayırla mestûr [*kaplı*] bataklıklar ile münkatıdır dır [*son bulur*]. Pek nâdir olarak da bereketli bir iklimin sâye-i in'âmında [*ihsânı sayesinde*] teşekkül etmiş münbit ve mahsûldâr [*verimli ve bereketli*] vahâlara rast gelinir ki buralarda, civardaki sıra dağlardan süzüle

16 Bugün Türkmenistan'da başkent Aşkabat'ın kuzeyinde ve hemen yakınında bulunan Gökdepe adlı şehirdir.

17 "Göktepe'nin Zaptı ve Moskof Vahşetî", 24 Eylül 1331 [7 Ekim 1915], Sayı 61, ss. 972-974.

süzüle inen nehirler, çaylar, ırmaklar ileride çıplak sahrânın kırgın kolları arasında kaybolmazdan evvel tarla ve meraları sular. Bu ıssız havâlinin, Aral Gölü ile Bahr-i Hazar'ın şark kıyıları arasına rast gelen geniş kısmı tuzlu bir çöldür.

Sathında kumlarla karışık bir hâlde görülen istiridye ve sâ'ir hayvânât-ı kışriye [*kabuklu hayvanlar*] kabukları buranın pek uzak olamayan bir mâzide gâyet büyük bir iç denizin dibini teşkil etdiği hakkında pek güzel şehâdet ederler ki garbî Asya'nın bu günki kapalı suları o denizden arta kalmış sulardan başka bir şey değildir.

Bahr-i Hazar boyunca çorak çöl, su hizâsına kadar alçalır. Bu denizin kıyıları o kadar sığdır ki büyük tarama yapılan yerlerle uzun iskeleler kurulan yerlerden başka mahallerde gemiler yüklerini kıyıdan iki veya üç mil uzakda mavnalara[18] boşaltmaya mecbûr kalırlar. Bu çöl mıntıkası senelerce Rusya İmparatorluğu'nun Orta Asya'daki cenûbî hudûdunu teşkîl etmişdir. Avrupa ordularının yolunda kısır topraklardan ibâret olan boş, ıssız arâzi, denizlerden daha büyük bir engel teşkîl eder.

Vâhalarda yaşayan Türkmen Kabileleri, Rusya İmparatorluğu'nun nüfûzunu tanımadıkdan başka ilkbaharlarda hudûd boyu kal'alarının ta kapılarına kadar akın yapmakdan çekinmezlerdi.

Bu çöllerde Rusların ilk muvaffakiyetli seferi, Kofman tarafından Orta Asya dağlarından çıkarak Aral Gölü'ne dökülen "Amuderya" Nehri havâlisindeki münbit arâzi sahasında icrâ edilmişdir. 1878'de Ruslar, muvaffakiyetle [972] neticelenen birçok seferlere başladılar ki bunların başlangıç noktasını ilk sefer gibi "Amuderya" üzerindeki kal'aler yerine Bahr-i Hazar'ın garb kıyısında tedârik eyledikleri yeni limanlar teşkil ediyordu.

Bu cihetlerdeki Türkmen kabilelerinin en kuvvetlisi "Ahal"[19] Vahâsı'nda oturan "Tekeliler"[20] idi. Bunların kasabaları Bahr-i Hazar arasında, evvelâ yüz elli mil eninde bir çöl; sonra "Kuban Dağ" sıradağları vardır. Etrek Nehri'nin şimâl kıyısından doğru uzanan çöl, kısmen kumluk bir beyâbândan [*çölden*], kısmen kıraç, balçık arâziden ibâretdir ki: bu balçık, harâret-i şemsin te'sîriyle gâyet sert sûretde kavrulmuş ve kurak mevsimlerin te'sîriyle peydâ etdiği

18 Limanlarda, şamandıralara bağlı olarak yükleme ve boşaltma yapan gemilerden, kıyılara römorkör yedeğinde yük götürüp getiren tekne.

19 Türkmenistan'da bir bölgenin adı. Bugün aynı isimle şehri mevcuttur.

20 Türkmenistan'da yaşayan bir Türkmen aşiretidir.

yarıklar ve çatlaklar sebebiyle de âdetâ parçalanmış bir hâldedir. Yağmur yağdığı zamanlarda, âdetâ yarı yarıya su basmış bir tuğla harmanını andırır.

Nehrin suyu hem az hem de içilemez bir hâlde olup gâyet dik ve yalçın kayalar arasındaki derin bir kanaldan akar. "Samber" Irmağı'nın Etrek Nehri'ne karışdığı yerde Rusların bir ileri karakolu vardır. Sekiz topluk bir bataryaya mâlik bir toprak istihkâmdan ibâret olan bu mahale "Çad" adı verilir.

Samber'den sonra "Kuban Dağ" sıradağlarının kurak ve kıraç vâdilerine girilir.

Dağın bu yandaki etekleri tedrîcî sûretde yükselir; öbür yanda ise gâyet keskin ve dik bir uçurum hâlini alır. Hattâ ba'zı yerlerde bu dağlar, birçok mil uzunluğunda yalçın kayalardan ibâret bir divar şeklini alır. "Teke" Türkmenlerinin kasabaları işte bu tabi'î istihkâmların eteğindedir.

Çünkü buralarda; Kuban Dağlarından birçok ırmaklar iner ve poyraza doğru akar. Lâkin bir kaç mil sonra "Karakum" Çölü'nün kızgın kumları arasında kaybolub gider.

Dağ ile ova arasında bu yolda sulanan arâzi, uzun ve dar bir vahâ teşkil eder; işte Âhâl arâzisi budur.

Tahmînen üç yüz mil uzunluğundaki bu sulak arâzinin güzelliği ve bereketliliği hakkında söylenen sözler, edilen medhler şübhesiz buranın göz ve kulak alıcı yeşilliğiyle poyraz cihetinden ufka doğru uzanıb giden nihâyetsiz çölün vahşiliği ve ıssızlığı arasındaki tezâda ma'tuf olsa gerekdir. Ahâlisinin başlıca servetini hubûbat, mısır, pamuk ve yün teşkil eder. Bunlar Türkistan'ın en güzel ve en makbûl beygirlerine; en kesir koyun, keçi ve deve sürülerine mâlikdir.

Âhâl arâzisine akan ırmaklar birçok değirmenler çevirir ve tarlalar, bahçeler içinde ağ hâlinde bulunan tüneller ve kanallar vâsıtasıyla öteye beriye sevk ve tevzi' olunurlar [*dağılırlar*].

Kasabalar, çamurdan yapılmış dört divar ile çevrili olub "davarlar" içün de dâhilî bir avluya mâlikdir.

"Kipitka" adı verilen çadırlar, iç ve dış divarlar arasındaki boşluğu doldurur; sur hâricindeki çadırlar ise harb zamanları çarçabuk içeri alınır.

Âhâl'in ahâlisi gâyet çabuk ve kuvvetli olmak üzere "100" bin ihtimâl ki "150" bin kişiden ibâret olub gâyet gevşek bir bağ ile "Merv" hânlarına tâbi' idiler.

Evvelleri Tekeliler, Rusya hudûduna muvaffakiyetli akınlar yaparlarmış; daha âsûde ve sâkin işlerle meşgûl olmadıkları zamânlar ise senenin büyük bir kısmını akıncılık ile geçirirlermiş.[973]

Gâyet münbit ve mahsûldar olan Âhâl arâzisi boyunca Aşkâbad'dan geçerek "Merv"den "Kızıl Avret"[21] ve Bahr-i Hazara kadar bir kervân yolu uzanır gider.

Tekeliler, hâl-i harabda bulunmadıkları zamân fazla mahsûlât ve ma'mülâtını bu tarikle ihrâc ederler. İhracât arasında Türkmen kadınlarının hünerli ellerinden çıkma pek güzel ve san'atlı halılar da bulunur. Harb zamânı Tekelilerden bütün komşuları kırıl kırıl titrerler.

1855'de "Âhâl" Türkmenleri Merv cengâverleriyle müttefikan gâyet kuvvetli Ner-Hive Ordusu'nu mahv ve 1861'de ise dehşetli bir yekûna bâliğ olan İran müte'arrızlarını [*saldırganlarını*] perişân etmişlerdir.

Birçok zamânlardan beri Rusların başlıca emellerinden birini de Âhâl'in zaptı teşkîl ediyordu. Bu emel, yalnız Türkmen akınlarına bir nihâyet vermek fikrinden doğmuyordu. Ruslar, buraların zaptını; Asya'daki kuvvetlerinin yerleşmesi ve kökleşmesi içün atılması lâzım gelen en mühim bir adım sayıyorlardı. Bunun içün de orduyu, Kafkas şimendüferlerinin nihâyet noktası olan "Bakü"den Hazar Denizi yoluyla karşı yakaya geçirmek istiyorlardı. Rusların asıl düşünceleri, Hazar'ın şark kıyısındaki limanların herhangi birisinden başlayarak yukarı "Amuderya" havâlisindeki eyâletlerine ulaşacak emin bir yol tedârikinden ibâret idi ki oraların ahvâlini az çok bilenlerce bu yolun mutlaka "Merv" ve "Âhâl" vahâlarından geçmesi lâzım geleceği gün gibi meydandadır.

Rusya'nın bizimle icrâ etdiği 93 Harbi'nden sonra "Âhâl"in zabtı Rusya'da birçok mütâla'ât ve münâkaşâta zemin teşkil

21 Kızıl-Avrat: Bugün Türkmenistan›da başkent Aşkabat›ın kuzey-batısında bulunan Serdar şehridir

ediyordu. Bizimle sulh bağlanır bağlanmaz "General Lomakin"in[22] kumandasında bir fırka-i seferiyye tertîb olundu. İngilizler bîçâre Afgânlarla boğuşdukları bir sıralarda Ruslar Hindistan'a doğru tedârik etmek istedikleri zafer yolunun ilk basamağını inşâ ile meşgûl oluyorlardı.

Etrek Nehri'nin Bahr-i Hazar'a karışdığı noktanın birkaç mil şimâlindeki "ÇisKışlar" mevki'i, 1878 Rus seferinin başlangıç noktasını teşkil ediyordu.

Fırka-i seferiyye, 2.500 piyâde 800 Kazak, bir Kazak süvâri bataryası, bir roket takımı ve bir bölük lağımcıdan mürekkeb idi. Eşyâ ve levâzım nakleden develer; Kazak, Kırgız ve dost Türkmenlerin muhâfazası altında idi. Fırka-i seferiyye, Ağustosun üçüncü gün Çis Kışlarından uzun bir kâfile hâlinde harekete başladı. Civârdaki kumluk ve çoraklık üstünde harâretin, susuzluğun ve müz'ic [*usandıran*] sineklerin verdiği sıkıntı ile bunalmış bir hâlde ağır ağır ilerlemeye çabalıyordu.

"Bayat Hâcı" mevki'inde Etrek Nehri'ne vâsıl olunarak ordugâh kuruldu ve ilk yürüyüşün yorgunluğunu gidermek içün de bir hafta kadar dinlenildi. Ağustosun on beşinde gâyet yorucu bir ikinci yürüyüşüyle "Çad" Kal'ası'na varılarak "23"üne kadar orada kalındı. Sonra, Samber Vâdisi ve Kubad Dağ geçitleri tarîkiyle yola devâm olundu.

Lomakin, vahânın kenarına bir kaç mil kalıncaya kadar geçitlerde hiçbir mukâvemet görmedi. Orada divarları çamurdan yapılmış viran bir kal'ade çadır kurdurdu, bu esnâda Tekelilerin piyâde ve süvâri olarak çok miktarda toplanmakda olduklarını ve hemen kendi üstüne atılmak üzere bulunduklarını haber aldı.

Fakat o, sefere hiçbir vecihle devâm edemeyecek bir hâlde idi. Sıcak, yorgunluk, susuzluk ve hastalık saflarını ziyâdesiyle inceltmişdi. Geri kalanlar ise seferden ziyâde hastaneye lâyık bir hâlde idiler. Yiyecek ve içecekleri bitmek üzere olduğu gibi Türkmen süvârilerinin yaklaşması, hayvanlar içün yem tedârikini de imkânsız kılıyordu. Develerinin yüzlercesi birden ölüyor; o hâlde ki erzâkı olsa bile çok geçmeden onları nakledebilecek vâsıtası kalmayacakdı.

22 Nikolai Lomakin (1830-1902), Türkistan işgalinde etkili olan Rus general.

Teke akıncıları yaklaştığı zamân bunlara karşı bir oyun oynamak, âdî bir "blöf" yapmak istedi. Onlara haber gönderdi ve "Hoca Kal'a'ya Rus bayrağının çekilmesine ve onun muhâfazası içün de biraz asker bırakılmasına râzı olacak olurlarsa hemen "Çad"a çekileceğini bildirdi.

Fakat Türkmenler onun ne gibi bir sıkıntılı ve ümitsiz hâl içinde olduğunu biliyorlardı. Bu gülünç teklifi reddetdiler ve kal'aya hücûma başladıkları zaman Lomakin hemen dağ geçitleri arasından çekilmeye başladı.

Türkmenler tarafından kovalanmak ve her dem hırpalanmak sûretiyle evvelâ "Çad"a sonra da Bahr-i Hazar'a kadar çekildi. Türkmenler, Lomakin'in "Çad" Kal'ası'da bırakmış olduğu muhâfızları sarıp kuşatdılar ve çölden geçerken develerinin birçoğunu alıp gitdiler. Bu sefer, Ruslar içün böyle pek kazalı zararlı bir muvaffakiyetsizlikle nihâyetlendi.

Ertesi sene General "Lazarev"in[23] kumandası altında olarak tekrâr bu işe kıyâm edildi. General Lazarev Orta Asya'da yapmış olduğu birçok muhârebelerde kazandığı tecrübe ve derslerden başka, geçen Rus-Osmanlı Muhârebesi'nde Kars'a hücûm ve zapt eden ordunun sağ cenâh kumandanı bulunmak sıfatıyla da epeyce bir nâm almışdı.

1879 Nisan'ı ibtidâsında Lazarev Bahr-i Hazar yoluyla "Çis Kışlar"a geçdi ve kumandayı ele aldı. Oraya vardığı gün karşısına "18" Türkmen getirildi. Bunlar, vatandaşlarının eline esir düşmüş olan dört Rus'un selâmeti içün rehin olmak üzere alıkonulmuşdu. Bunların salıverilmesini söyledi ve onlara karşı: "Şimdi serbestsiniz. Gidin; hemşeriniz Tekelilere söyleyin ki çok geçmeden onlara bir ziyâret vereceğim. Benim içün ne dört Rus askerinin ve ne de on sekiz Türkmen'in hiçbir ehemmiyeti yokdur. Çünki ben oraya vardığım zamân on sekiz bininizi birden esir aldıkdan başka bütün memleketinizde yakıp yıkılmadık bir tânecik kasaba bile bırakmayacağım. Haydi gidin, dostlarınıza böylece hikâye edin" dedi. Tekeliler, bu müdhiş haberi, meydan okumayı hemşerilerine ulaştırmak içün sahrâya doğru çekilip gitdiler.

Ertesi gün Lazarev bir Kazak müfrezesiyle berâber ta "Çad Kal'asına" kadar sahrâyı gezib dolaşdı.

23 *İvan Davidoviç Lazarev (1820-1879)*, Ermeni kökenli Rus generali.

Çis Kışlar'a döndüğü zamân deniz yoluyla "Kirastovsuk"a gitti. Burası o zamânlar Rusların Mavera-yı Hazar vilâyeti merkezi idi. Orada General Lomakin ile seferde kullanılacak plana dâ'ir uzun uzadıya görüşdü. Sonra, Lomakin'i orada bırakarak kendisi karşıya Bakü'ye geçdi; oradan da Tiflis'e gitdi. Tiflis'de, taleb etmiş olduğu askerin karşı yakaya geçirilmesi içün lâzım gelen hazırlıkları yapdı.

Bu adam, bıkmak, usanmak bilmez bir tabî'ata, yılmaz bir merâma mâlikdi. Türkmenlere karşı asker hazırlamakla geçen bu günlerde âdetâ hiç uyumuyor, hattâ yemek yemeğe bile vakit bulamıyordu.

Lazarev'in Tiflis'te hazırlıkla meşgûl olduğu sıralarda idi ki Tekeliler Lazarev'in meydan okumasına bir cevâb olmak üzere "Kirastovsuk"a üç mil kalıncaya kadar sokulmuşlar ve "Lomakin"in sefer içün hazırlamış olduğu develerin iki yüz kadarını alıp gitmişlerdi.

Sefer içün askerin ve levâzımın Çis Kışlar'da toplanması, yıkılması pek ağır sûretde devâm ediyordu.[974]

Göktepe'nin Zabtı ve Moskof Vahşeti[24]

Askerî, eşyâyı ve bârgirleri [*beygirleri*] Bakü'ye indirmek, oradan da karşı kıyıya geçirmek oldukça kolay idi. Fakat asıl müşkülât, Etrek Nehri'nin sığ sularına gelindiği ve Çis Kışlar balıkçı kasabası gözükdüğü zamân başlıyordu. Gemiler kıyılardan üç mil açıkta demirliyorlardı. Mavnalar ve kayıklar buraya kadar geliyor ve gemilerdeki askerî eşyâyı alarak karaya doğru gidiyorlardı. Sâhile yarım mil kalınca sandallar oturuyor ve içlerindeki yük, omuzla dışarıya taşınıyordu. Bu hâle çâre olmak üzere Nisan'da bir iskele yapıldı ise de bu iskele denize doğru lüzûmu kadar uzatılamadı.

Kasabanın etrafındaki ordugâh gitdikce büyüyordu. Askerler, nakliye hamalları, bârgirler, develer hep, sahrâ ile deniz kıyısının arasındaki batık arâzide yaşıyordu. Bu yüzdendir ki daha hareket günü gelmeden hastalık ordugâhı kasıp kavurmaya başlamışdı.

24 "Göktepe'nin Zabtı ve Moskof Vahşeti", 1 Teşrin-i Evvel 1331 [14 Ekim 1915], Sayı 62, ss. 369-371.

Nisan ibtidâsında Lazarev de buraya geldi. Çok geçmeden o da hastalandı. Doktorlar bir az istirahât etmesini tavsiye ettilerse de dinlemedi. Geceli gündüzlü hâzırlığın ikmâline çalışdı.

Hey'et-i seferiyyenin hepsi on bin kişiden mürekkeb olub beş bin kişilik bir ihtiyât kuvveti de Çis Kışlar ile îcâb eden sâ'ir yerlerde bulunacakdı.

Lâzım-ı seferiye ağırlıkların nakli içün 15.000 deve ve 6.000 yük hayvânı hazırlanacakdı. Mayıs nihâyetinde askerin hepsi ordugâhda toplanmıştı. Fakat yük hayvânları henüz temâmlanmamıştı.

Su mes'elesi pek fenâ idi. Hayvân yemi de o kadar az idi ki hayvânların birçoğu şimdiden can çekişmeye başlamışdı. Hava pek sıcak ve kuru oldukdan başka gölgesinde istifâde edilebilecek pek bir ağaç, hatta çalı mevcûd değildi. Fazla olarak da sahrâdan doğru esen sıcak rüzgârlar kum ve toz fırtınası yapıyordu, kimseye göz açtırmıyordu.

Ordugâh, civârdaki Etrek Nehri'nin yapdığı bataklıklardan gelen sivrisineklerle kaynıyordu. Ordugâhda zâten mevcûd olan sefâleti bu mes'ele bir kat daha artırıyordu. Herkes buradan uzaklaşmaya can atıyordu. Evvelce Mayıs'ın onu, hareket günü olarak kararlaştırlmışdı. Fakat ancak Haziran'ın ortasına doğru pişdârlar [*öncüler*] yola çıkabilmişlerdi.

Beş haftalık bu te'hir, hey'et-i seferiyyeyi çölden geçiren müdhiş, kavurucu yaz sıcağına ma'rûz bırakmışdı. İşin daha fenâsı asıl kuvvet, ancak Ağustos'un ortasına doğru hareket edebilmişdi.

Bu esnâlarda pişdâr kolu Çat Kal'ası yoluyla Kubad Dağ geçidlerinden "Bendesin" geçidine kadar olan yolları tutmuştu. Ayın on ikisinde hareket başladı. Askerler, bârgir ve develer gâyet uzun bir kârbân [*kervan*] hâlinde çöle doğru uzanup gitmeye başladılar. Lazarev o kadar hasta idi ki o yılmak bilmeyen azmine rağmen bu def'alık doktorların sözünü dinlemeye mecbûr oldu ve hey'et-i seferiye Çat Kal'ası'na ulaşıncaya kadar ordugâhda kalmaya râzı oldu.

18 Ağustos akşamı, hey'et-i seferiyye Çat Kal'ası'nın etrafında ordugâh kurdular. Buraya gelinceye kadar güneş vurmasından, susuzlukdan ve sıtmadan birçok adam gâ'ib etmişlerdi. 20'nci günü süvâriler tekrâr hareket [987]etdiler. Bundan dört gün sonra da Lazarev Çat'a müteveccihen hareket etdi. Doktorların tavsiyesine

muhâlefet ediyor ve bu sefere tahammül edemeyeceğine dâ'ir söylenen ma'kûl nasihatlere kulak asmıyordu. Lazarev için ata binmek gayr-ı kâbil idi [*imkânsızdı*]. Bunun için etrafı bir tabur Kazakla sarılı olan bir arabaya bindi. Çat'a vardığı zaman o kadar yorgun, o kadar za'if düşmüşdü ki arabadan kucakla dışarıya çıkarılmış ve yine böyle taşınmak sûretiyle kumandanların evine kadar götürülmüşdü.

Bu kadar hasta olduğu hâlde yine ikinci konak yeri olan "Tuzavlum"a bir haberci göndererek ertesi gün orada bulunacağını bildirdi.

Fakat o artık son seferini icrâ etmişti. Ertesi sabah saat 4,5'da General Lazarev Çat Kal'as'ında öldü.

İlk seferdeki muvaffakiyetsizliği ile atılan binâ'en'aleyh orduca pek de sevilmeyen General Lomakin, şimdi kumandayı ele aldı. Bu esnâda hey'et-i seferiyye "Âhâl" Vahâsı'na epeyce yaklaşmış bulunuyordu. Pişdâr, harâb bir hâlde bulunan "Hoca Kal'a"yı tutmuşdu. Ağustos'un son günü, ya'nî Lazarev'in öldüğünden dört gün sonra asıl ana kuvvet vahânın kenarında konaklamışdı. Çölün ve dağların çamurlu kuyularından sonra asker, kendilerini tekrar sulak tarlalar bağlar içinde bulunca ziyâdesiyle sevinmişlerdi. Bu aralık, pişdâr, Türkmen süvârileriyle birkaç def'â çarpışmışdı. Bu çarpışmalar neticesinde anlaşılmışdı ki onlar asıl muhârebeyi biraz daha şark cihetinde bulunan "Göktepe" kal'asında yapmak istiyorlardı. Ortada dönen şâyi'alardan Türkmenlerin orada yigirmi binden ziyâde olduğu, hayvanlarını "Merv" cihetine sürdükleri ve kendilerinin familyalarıyla birlikde Göktepe'nin çamur divarlarının iç ve dışında konakladıkları anlaşılıyordu.

Yağmur mevsimi Eylül'ün nihâyetine doğru başlayacağı cihetle yürüyüş yapmak ziyâdesiyle güçleşdi.

Bunun için Lomakin, hemen ilerlemeye ve Tekelilere hücûma karar vermişdi.

Eylül'ün dördünde vahâda müstahkem bir mevki' olan "Bamî" Kasabası işgal edildi. Buraya vâsıl olmak için askerler "Kubad Dağ" geçidlerinden güç bir geçidi geçmeye mecbur olmuşlardı. Etrafı çamurdan yapılmış divarlarla çevrilmiş olan "Bamî" Kasabası'nda hiçbir müdâfa'a yok idi. Tekelilerin ikinci kal'ası olan "Yurma" tüfek atmaksızın zabt edildi. Eli silah tutabilen herkes Göktepe'ye

gitmişdi. Bundan sonra "Artahman" adlı şehir arz-ı teslimiyet içün bir hey'et göndermişdi. Fakat burada da Ruslar, bütün erkeklerin şehirden çıkub gitmiş olduklarını görmüşlerdir. Keza, Kızıl Avrat Hânı da gelmiş teslim olmuşdu.

"Dorun" civârında Teke keşşâfları gözükmüşdü. 300 kadar süvâri, pişdâr müfrezesinin Kazaklarıyla birkaç ateş te'âti etdikden [*karşılık verdikten*] sonra çekilmişdi.

Eylül altıda Rus ordugâhına bir gece baskın verdiler. Ertesi gün bütün kuvvetlerin kolları ayrılarak her an içün hücûma hâzır bir hâlde yürümeye başladılar. Çünki Göktepe'ye ancak bir buçuk günlük bir yol kalmıştı.

Rivâyetler, Göktepe'de toplanan Tekelilerin sayısını piyâde ve atlı olmak üzere kırk bine çıkarmıştı. Gerçi onların Rus hücûmunu orada, kal'aları içinde bekleyecekleri muhakkak gibi idi. Fakat Rusların teşkîl etdikleri uzun yürüyüş kollarına –bâhusûs uzun mekâre [*binek ve yük hayvanı*] kâfilelerinin mûceb olacağı müşkülâtdan istifâde içün- baskın yapmaları ihtimâli de vardı. Ruslar, arkalarında bıraktıkları karagollarla uzun erzâk kollarını muhâfaza içün ayırdıkları askerleri saymayacak olursa ateş hattına ancak 2.000'den ziyâde asker koyabilecekleri şübheli idi. 8 Eylül istirâhata tahsis edildi. Türkmen mevâzi'ine ertesi gün hücûm edilecekti.

Rusların hücûm edeceği kal'anın asıl ismi "Dingil Tepe"idi. Bu küçük tepenin etrafına kurulmuş siyah çadırlar ve çamur kulübelerden ibâret olan kasaba, çamurdan yapılmış alçak bir divarla çevrili olub bu divar birkaç tâne kal'acıklarla takviye olunmuştu. Burası, Kubad Dağı'n şimal sinurunu [*sınırını*] teşkil eden kayalıkların eteğine yakın idi. Asıl Göktepe bunun tahminen iki mil şarkında ve Kubad Dağı'n yüksekce bir parçası olan bir tepenin ismi idi. Fakat herkes Dingil Tepe kal'asını bu adla anıyorlardı.

9 Eylül sabahı Lomakin erkenden bütün levâzımı kuvvetli bir müfrezenin himâyesini altında bırakarak iki koldan kal'aya hücûma başladı. Pişdâr, Kazaklar ve Dağıstan süvârileri ile setr olunmuş arkadan da ana kuvvet ilerliyordu. Hava gâyet güzel ve güneşli idi. Pişdârla berâber bulunan Yüzbaşı Ali Hanof -ki bilâhire general olmuş ve Pencdede büyük bir zafer kazanmışdır- defter-i hâtıratında bu günün vukû'âtını şöyle kayd ediyor:

"Balçık bir arazide yürüyorduk. Muzikalar çalıyor. Asker millî havalar çağırıyor ve gayr-ı muntazam süvâriler öteye beriye saldırarak arâziyi keşf ediyorlardı. Müfrezenin sağında. Kubad Dağı'n teşkil etdiği yüksek ve pürüzlü divar, solunda ise çölün bitmek, tükenmek bilmeyen sarı kumları uzanub gidiyordu.

Kubad Dağı'n manzarası ta sa'at dokuza kadar hiç değişmeksizin devâm etdi. Sa'at dokuza doğru uzakda Kubad Dağı'n eteklerine doğru sivri bir tepe gözükmeye başladı. Türkmen kılavuzlar o tepeyi göstererek: "işte Göktepe" diye bağırdılar. Kal'anın kendisi henüz gözükmüyordu. Fakat yine herkes dürbününü Göktepe'ye tevcih etmiş muttasıl [*sürekli*] kal'ayı görmeye çabalıyordu. Çok geçmeden uzakdan tozlar kalkmaya, göğe doğru yükselmeye başladı. [988]

Ufukta siyah noktalar peyda oldu; sanki bir karınca yuvası gibi kaynaşa kaynaşa ovaya doğru geliyorlardı. Bunlar bize karşı gelen düşman süvârileri idi."

Teke atlıları, Ruslarla ciddî bir gavgaya tutuşmadılar. Kazaklarla şöylece bir çarpışma yapdıkdan sonra yıldırım gibi geçtiler ve kevâzım kâfilesi üzerine birden bire atılmak istediler. Fakat muvaffak olamadılar. İlerilemekde olan Rus Ordusu'nun önünde ric'at ederek kendi kal'alarının üzerine düşdüler.

Pişdâr kal'anın önüne vardığı zaman öğle olmuştu. Rus askerleri sıcaktan ve susuzluktan pek ziyâde sıkıntı çektikleri cihetle bir az istirahât ediyorlardı. Aynı zamânda ileriye bir batarya sürüldü ve kal'anin içine birkaç humbara savurdular. Bu esnâda Erkân-ı Harbiyye hey'eti de kal'ayi keşf ediyorlardı.

General Lomakin bârgiriyle, topçu mevzi'i intihâb edilen tepeciğin üstüne çıkdı. Oradan gördüğü şeyleri, onunla berâber bulunan Yüzbaşı Ali Hanof şöyle kayd ediyor:

"Göktepe, şark cihetinde ve bataryanın bulunduğu tepeden üç çaryek [*çeyrek*] mil mesâfede ortası -âdetâ avuç ortasında çukurluk gibi- çökmüş bir hâlde görünüyordu. Muntazam bir zü'l- erba'atü'l-adlâ' [*kare*] şeklinde bulunan kal'ası tahminen bir mil murabba'lık [*mil karelik*] bir sâha işgâl ediyordu.

Buradan, kal'anın ne yüksek taş divarları ve ne de iç divarları gözükmüyordu. Pek alçakta görünen kal'a içi çadırlarla dolu olub uzaktan âdetâ arı kovanlarına benziyordu. Bu çadırların 12.000'den ziyâde olduğu söyleniyordu.

Kal'adan bir buçuk mil mesâfede ve cenûb istikâmetinde Kubad Dağ şark cihetinde ise Göktepe Dağı yükseliyordu. Kal'anın diğer iki yüzü çöle doğru idi. Bu cihetlerde de arâzi bir az yüksekce idi. O derecedeki kal'adan tam top menzili bir mesâfeye konacak toplarla kal'ayı döğmek kâbil olabilirdi."[989]

Göktepe'nin Zaptı ve Moskof Vahşeti[25]

Kal'anın bizim tarafa doğru olan yüzünden bir ırmak çıkıyordu. Bu ırmak, bataryanın bulunduğu tepeye doğru beş yüz arşın[26] kadar aktıktan sonra, şimâle, daha sonra da şimâl-i garbiyeye doğru dönüyordu. Bunun kenarlarında bir birine pek yakın iki değirmen vardı. Sonra, her iki kenarın üstünde de birer ufak kal'a vardı ki bunlar hârici istihkâmları teşkil ediyordu.

Kal'anın garb ve şimâl yüzlerinin önünde bulunan arâzi su harklarıyla kanallarıyla âdetâ örülü gibi idi. Bu kanallar ile ekin tarlaları karışık bir manga ağı teşkil ediyordu. Batarya tepesinden görülen şeylerin hepsi bundan ibâret idi. İnsân buradan bakdıkca Tekelilerin nasıl bir akıl ve düşünce ile böyle bir za'if noktayı kendileri içün kal'a olmak üzere kabul etdiklerine hayretden kendini alamaz. Çünki kal'anın etrafındaki arâzi yüksek olduğu cihetle bu vaz'iyet -ale'l-husus berâberlerinde birkaç top bulunan- muhâcimlere [*saldırganlara*] büyük bir fâ'ikiyet [*üstünlük*] bahşedeceği gün gibi meydandadır.

Tekelilerin hakîki kuvveti tahminen 15.000 kadardır. Bunların çoğu kılıçlarla müsellahdı [*silahlanmıştı*]. İçlerinde ateşli silahı olan pek nâdir idi. Kal'alarında top, filan yok idi. Yalınız birkaç tâne misket atan ağır silâh var idi.

Ana kuvvet gelip yetişinceye kadar sa'at üçü bulmuşdu. Fakat o aralık pişdâr, dış istihkâmların muhâfızlarını geriye atarak kal'anın şimâl ve garb yüzlerine iyice yaklaşmıştı. Aynı zamânda kasabanın içine humbara yağdırmaya başlamışlardı.

Büyük bir kalabalık kasabayı şark cihetinden terk ederek Aşkâbâd taraflarına doğru kaçmaya teşebbüs etmişlerdi. Fakat Rus süvârisi der-akab [*derhâl*] yetişerek onları geriye kasabanın içine sürdü. Bu esnâda ancak birkaç atlı kaçıp çöl içinde gayb

25 "Göktepe'nin Zabtı ve Moskof Vahşeti", 8 Teşrin-i Evvel 1331 [21 Ekim 1915], Sayı 63, ss. 1007.

26 Eski uzunluk ölçüsü, 1 arşın = 68 cm; ayrıca bir adım mesafesi içün kullanılır.

olup gitmişlerdi. Ana kuvvetin muvâsalatı [*ulaşması*] üzerine ateş hattı takviye edildi. Daha fazla top ve roket ta'biye edilerek [*yerleştirilerek*] pek galabalık olan kal'a içine yağmur gibi humbara yağdırılmaya başlandı. Bu esnâda kal'anın cenûb yüzünden, kadın, çoluk çocuk ve yük hayvânlarından mürekkeb olan büyük bir kalabalık çıkarak Kubad Dağ'a doğru kaçmaya başladılar. Vahşi Rus süvârisi yıldırım gibi bunların üzerine atıldı. Gerçi bunları kılıçtan geçirmedi; fakat bunları tekrâr geriye, humbaraların patladığı cihetde kal'anın içine sürmek istiyordu. Zavallı kadınlar bârgirleri önünde yere diz çöküyor ve mini mini çocuklarını yukarıya kaldırarak acıklı bir dil ile koyuverilmeleri içün yalvarıp yakarıyorlardı. Bir kısmı da kendilerini upuzun bârgirlerin ayaklarının altına atıyordu.

Fakat merhametsiz Moskoflar bu zavallılar kümesini kırbaçla döğüyor, üzerlerine bârgir sürüyor, mızrakların ters taraflarını kafalarına indiriyor, hülâsa bunları tekrâr Göktepe'ye, orada kaynamakta olan cehennemî kazgana [*kazana*] atmak istiyor ve atıyordu. O aralık kal'anın garb yüzünden bir kaç ihtiyâr dışarıya çıkıp Rus kumandanıyla müzâkere etmek istemişti. Fakat hâ'in kumandan, bombardımanı kesmeye asla râzı olmuyordu. O, geçen seneki mağlubiyetin acısını çıkarmak, Göktepe'yi süngü ucunda zapt etmek istiyordu.

Asya muhârebâtında tecrübe görmüş olan zâbitler diyorlardı ki eğer kumandan Tekelilerin müzâkere teklifini kabul etseydi, ihtimâl onlar teslim olacaklardı. Yâhud kadın ve çocukların kal'adan çıkmasına mümâna'at etmemiş [*engel olmamış*] olaydı Tekeliler kal'ayı o kadar inatla müdâfa'a etmezlerdi veyâhud sâdece bombardımana devâm etmiş olaydı, kal'a az zamanda tahliye edilmiş bulunacakdı. Fakat Lomakin, Tekelilerin kal'asını muzafferâne bir hücûm ile zabt etmek istiyordu. Binâ'en'aleyh ne müzâkereye yanaşıyor, ne çoluk, çocuğun kal'adan çıkmasına müsâ'de ediyor ve ne de kal'aya yalnız bombardıman ile kanâ'at ediyordu. Gerçi süngü hücûmu içün "1.500"den fazla asker ayıramıyordu; fakat yine piyâdeye sa'at beşte kal'anın şimâl ve garb yüzlerine süngü ile hücûm emrini verdi.

Uzun ve ince bir kol hâlinde Ruslar, şimâl ve garb cebhesine doğru ilerlemeye başladılar. Şark ve cenûbda süvâri, kal'anın sarılmasını ikmâl etmişdi. Garbdaki küçük tepe üzerinden Lomakin, hücûmu seyrediyordu. Duvarların üstünden gelen şiddetli bir misket ateşi altında Ruslar, ilerlemeye ve birbirlerine yardım

etmek, omuz vermek sûretiyle topların kal'a bedeninde açmış olduğu gediklerden içeriye girmeye çalışıyorlardı. Rus hey'et-i seferiyyesinin berâberinde merdivenler vardı, fakat bunlar henüz gelib yetişmemişdi. Ruslar, alçak çamur divarlarını bin meşguliyetle tırmanıb çıkdılar. Fakat mevzu'un evvelce lâyıkıyla keşfedilmemiş olduğu anlaşılıyordu. Çünkü Ruslar, içeride ikinci bir divarın mevcûd olduğunu gördüler. Bundan mâ'ada içeride daha başka siperler ve yere çökdürülüb ayağa kalkamamaları içün dizlerinden birbirine iplerle bağlanmış develerden mürekkeb diğer bir canlı siper daha vardı.

Göktepe'nin Zaptı ve Moskof Vahşeti[27]

Skobelev[28], Göktepe civarında istikşâf [*keşif çalışması*] yaparken Bahr-i Hazar'dan gelen bir bahriye alayı da "Kızıl Avrat"ı zabt ve kal'asını ta'mir ederek orayı bir erzâk ve mühimmât deposu ittihâz etmişdi. Anankov'un[29] şimendüferleriyle, deve kârbânlarının getirdikleri erzâk ve mühimmât burada iddhâr olunuyordu [*toplanıyordu*].

Yaz ve pek kısa olan yağmur mevsimi geçdi, kış geldi. İşte bu zaman Skobelev ordusunu ve ağırlığını Bakü'den karşı yakaya geçirdi. Ve müstahkem bir mevki'den diğerine nakil sûretiyle Âhâl Vahâsına kadar ilerledi. Kânûn-ı Evvel'in ortasında geçitlerden Tekelilerin üzerine atılarak onları geriye kal'alarına kadar sürdü. Bu ileri yürüyüş esnâsında ba'zı muhârebeler oldu. Yaralılar arasında (Anankov) da vardı.

1881 Kânûn-ı Sânî birde ordu, artık Göktepe'nin önünde gözükmüşdü. Skobelev ordusu, berâberinde 54 top ve birçok tüfek ve roket boruları bulunan 10.000 seçme askerden mürekkeb bulunuyordu. Hiçbir tedbîr ihmâl edilmemişdi. Bir helyograf[30] işâret alayı bütün muhâberatı çarçabuk Kuban Dağı'n öte yanında bulunan telgraf merkezine yetiştiriyordu. Göktepe'nin çamurlu divarları

27 "Göktepe'nin Zabtı ve Moskof Vahşeti", 22 Teşrin-i Sânî 1331 [5 Aralık 1915], Sayı 65, ss. 1038.

28 Mikhail Skobelev (1843-1882),Rus general.

29 Nikolajewitsch Annekov (1835-1899), 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne katılmış, ardından Teke Türkmelerine karşı yapılan sefere iştirak etmişti. Hazar Deniz'inden Kızıl Avrat'a uzanan demiryolu hattını inşaa etmiştir. Bu yolu 1888 yılında Semerkand'a kadar ulaştırmıştır.

30 Ayna ile yansıtılan güneş ışığıylayaratılan mors kodu ile sinyal veren kablosuz bir güneş telgraf aleti.

arkasında ise 20.000 ilâ 30.000 Türkmen Skobelev hücûmunu bekliyordu.

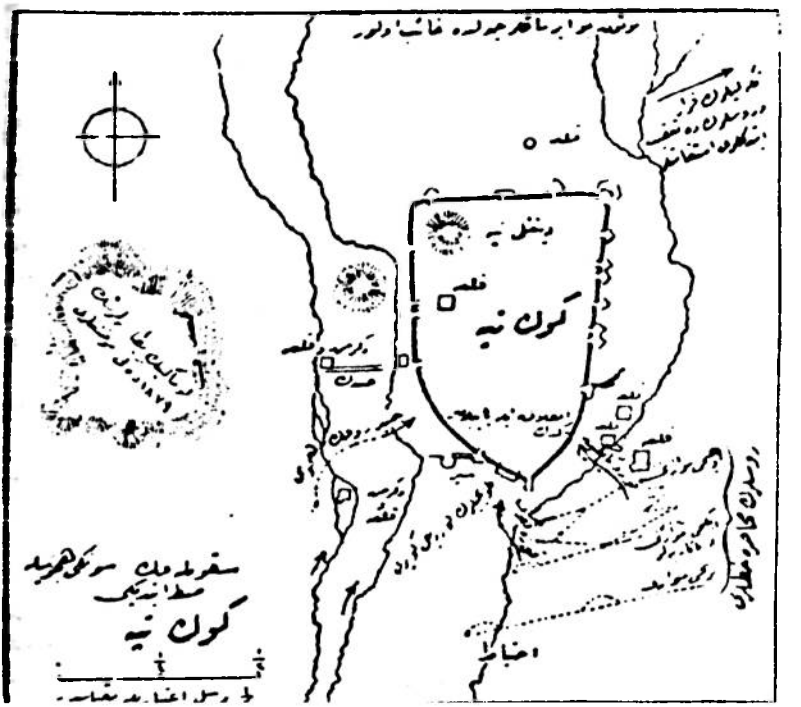

[1006]

Kânûn-ı Sâni'nin sekizinci gecesi ilk meteris [*siper*] kazılmış ve ilk tabya inşâ edilmişti. İki gün sonra Türkmenler büyük bir kuvvetle bir huruc [*çıkış*] hareketi yaptılar. Bunlar karanlık basar basmaz muhasırları yarmak ve silib süpürmek istiyorlardı. Muhârebe gece yarısına kadar devâm etdi. Fi›l-hakîka Türkmenler yeni topla bir sancak zabt ve Rus mevzi'inin bir kısmını kısa bir zamân için elde etmişlerdi.

Ayın on altısında tekrâr dışarı çıkdılarsa da yine püskürtüldüler. Muhâsara ameliyâtı sür'atle ileri götürüldü on yedinci sabahı lağımın ucu cenûb tarafından hendeğe kırk yarda[31] kadar takrib edilmişdi [*yaklaştırılmıştı*].

Bütün hâricî mevzi'ler Rusların elinde bulunuyordu. Rusların bu yolda ağır ağır, fakat metânetle ilerlemeleri Tekeliler üzerinde onu bir hücumdan daha büyük bir te'sîr bırakıyordu. Ayın yigirmi

31 İngiliz ölçü birimi, 1 yarde= 30 parmak ve 95 cm.

üçünde divarın altına biri âdî barutla diğeri de dinamitle dolu iki lağım yerleştirilmişti. Zavallı Tekelilerin hiçbir şeyden haberleri yoktu. Hücûm, ertesi gün yapılacaktı. Güzel ve berrak bir sabah, güneşin ziyâsı, Göktepe'nin yüz renkli duvarlarıyla sıradağların kar gibi beyaz olan tepelerini yaldızlıyordu. Havada hoş bir zindelik vardı. Bu, Lomakin'in muvaffakiyetsizliğine şâhid olan sıcak ve boğucu günden pek farklı idi. Bütün Rus topları duvarlara karşı gürlüyor yâhud duvarın arkasındaki Türkmen ordugâhına humbara yağdırıyordu. Bu esnâda pek ziyâde ilerletilmiş olan siperlerin muhâfazası altında dört hücûm kolu tertîb olunuyordu. Miralay Hidrof adlı ihtiyâr bir Çerkez bir tabur piyâde ve beş roket ile garb cihetinden Tekelilere sahte hücûm yaptı. Bunun adamları doldurabildikleri kadar sür'atle endaht yapıyorlar [*silahboşaltıyorlar*] ve merdivenler ellerinde olduğu hâlde bir burada, bir şurada gözüküyorlar, hülâsa Tekelileri asıl hücûmun bu cebheden yapıldığına kandırmak, inandırmak istiyorlardı. Bu esnâda "Kurupaketin" şark cihetinde bir hücûm kolu tertibiyle meşgul oluyor ve Miralay "Kozelkov" da iki bini mütecâviz askerle kal'anın cenûb cebhesinde hücûma hazır bir hâlde duruyordu.

Dördüncü bir kolda ihtiyât olmak üzere bunların arkalarında bekliyordu. Topçular piyâdenin başı üstünden ateş ediyordu. On biri biraz geçe lağımlar patlatıldı. İnfilâk Tekeliler arasında ânî bir şaşkınlık ve durgunluk hâsıl etmişti. İşte bu karışıklık esnâsında iki hücûm kolu divarda açılan gediklere doğru hücum etdiler. Fakat bunlar henüz duman tütmekde olan enkaz yığınları üzerine tırmanmaya başlarken Tekeliler tekrâr mevzi'lerini aldılar ve şiddetli bir tüfek ve misket ateşi neticesinde Ruslar Tekelileri birinci hatt-ı müdâfa'adan geriye sürmüşlerdi. Gediğin içindeki ve etrafındaki muhârebe, pek şiddetli ve me'yûsâne [*ümitsizce*] bir boğuşma idi. Fakat öndeki muhâcimler [*saldıranlar*] yere serilince derhâl bir diğeri onun yerine geçiyordu. Bu esnâda Hidrof sahte hücûmunu hakîki bir hâle kalb ederek [*dönüştürerek*] divarın cenûb cebhesini merdivenlemeye muvaffak olmuşdu.

Rus zâbitleri muttasıl "ileri" diye haykırıyorlardı. Tekeliler, çadırlar ve kulübeler arasında me'yûsâne fakat pek cesurâne harb ediyorlardı. En nihâyet biçâreler şark cihetine doğru sürülmüşlerdi. Skobelef, Lomakin'in yaptığı hatayı tekrâr ederek onların ric'ât yolunu kapamamışdı. Fakat biçâreler bir def'a kal'adan dışarıya düz ovaya çıkdıkdan sonra peşlerine Kazak sürülerini kudurmuş köpekler gibi saldırmışdı. On millik uzun bir yolda mızrak ve

hiç biçâre mültecilerin kanını derin derin içmişdi. Erkekler gibi kadınlar da ya ikiye bölünüyor yâhud mızraklanıyordu bu ta'kib esnâsında "8.000"i mütecâviz Tekeli doğranmıştı.

Bir sene sonra Skobelev bu mikdârın sahih olup olmadığı sorulduğu zamân hiç sıkılmadan daha fazla olduğunu söylemiş ve 6.000 cesedi kal'a içinde gömdürdüğünü ve 8.000'den ziyâde cesedin de ovanın on millik bir sahâsında doğranmış olduğunu ilâve etmişdir.

Skobelev, bu kasaplığı, Göktepe zaferinin lüzûmlu bir unsuru olmak üzere telakkî etmiş ve kendisinin bir kanâ'at-i esâsiyesi olmak üzere de şöyle demişdir:

"Bence bir kâ'ide-i esâsiyedir ki Asya'da sulhun müddet-i devâmı kesilen düşmanın âdetâ ne kadar çok olursa o kadar uzun olur. Onları ne kadar şiddetli yumruklarsak o kadar rahat dururlar."

On milden sonra ta'kibe artık nihâyet verilmişdi. Bu müthiş günden sonra her iki taraftan hiçbir tüfek atılmamışdı. Kabile re'isleri içeriye gelib teslim oldular.

Vahânın şark tarafında bulunan şehirler bilâ-muhârebe zabt olundu. Hülâsa, Göktepe'nin zaptından bir ay sonra Skobelef, yanında hiçbir muhâfız bulunmadığı hâlde bir ay evvel hasm-ı cânı [*can düşmanı*] olan Tekeliler arasında bilâ-perva [*korkusuzca*] dolaşabiliyordu!..

Bu hakîki hikâyenin içinde düşünülecek pek mühim noktalar varsa da bunların en mühimi Tekelilerin zora karşı ve daha doğrusu "kadere" karşı gösterdikleri teslimiyet-i tâmmedir [*tam teslimiyettir*].[1039]

Almanları İyi Tanıyalım[32]

Harb-i hâzıra iştirâk etmeyen en büyük devlet şübhesiz Amerika'dır. Amerika şimdiye kadar i'tilâfcılar içün her vecihle şâyân-ı şükrân olan bir bi-taraflık muhâfaza etmekdedir. Bu, hükümetin vaz'iyet-i resmîyesidir. Fakat milletin vaz'iyeti henüz tekrar etmemiş ve zann-ı âcizâneme göre de hiçbir vakit tekrar edemeyecekdir. Çünkü mes'elenin anahtarı, Amerika Milleti'ni teşkil eden muhtelif milletlere mensûb anâsırın elindedir. Gerçi

32 "Almanları İyit Tanıyalım", 28 Kânûn-ı Sânî 1331 [10 Şubat 1916], Sayı 79, ss. 1267-1270.

Amerika'da Amerikalı olmak üzerine bir hayli Alman, Avusturyalı mevcûddur. Fakat Amerika Milleti'nin kısm-ı a'zamını Anglo-Sakson kanından olan ehli teşkil eder. Bu hakîkate, Amerika lisân-ı millîsinin İngilizce olması da inzimâm edince [*eklenince*] Amerika'nın neden i'tilafcılara meyyal olduğu ve Amerika'nın âdetâ can damarına basılmadıkça bu meylin kolay, kolay değişmeyeceği sarâhaten anlaşılır. Ma'ahaza, Amerikalıların İngiliz kanı taşıyan kısmı arasında ba'zı hakperest kimseler vardır ki bunların -ta'bir-i âmiyânesiyle- elebaşıları sâbık hâriciye nâzırı Mister "Brayan"dır. Âtîde hulâsaten tercüme etdiğimiz nutuk, Mister "Skot" nâmında bir hakperest "Anglo-Amerikan"ın oldukca mühîm bir hey'et-i huzûr [1267]irâd etmiş olduğu sözlerdir ki kâ'ilenin [*söyleyenin*] İngiliz kanı taşıyan bir şahıs olması i'tibariyle okunmaya şâyandır.

Mister Skot, evvelâ Almanya'nın cemâhîr-i müttefikeye [*müttefikhalklara*] ve Avrupa'nın diğer kuvvetli devletlerine nazaran arâzi cihetiyle olan nisbetini ve Almanların şerâ'it-i hayâtiyyesini tedkîk ederek diyor ki: Rusya Avrupa milletleri içinde en vâsi' araziye mâlikdir -8.555.000 mil murabba' [*kare*]. Bundan sonra 208,000 mil murabba', İngiltere de "121,000" mil murabba' arâziye mâliktir. Rusya'da bahr-i mil murabba' arâziye tahmînen 19 kişi düşer, Amerika'da 32, Fransa'da "191"; hâlbuki Almanya'da mil murabba'ına 311 kişi isâbet eder.

Bu rakamlar görülünce Almanya'da oldukca mühim ve gitdikce büyümekde olan bir kalabalığın, bir tazyîkin mevcûdiyeti tezâhür eder ki Almanların herhâlde bu tazyîki bir mikdâr tahfîf [*hafifletme*] fikrinde bulunacakları da âşikârdır.

Bismarck[33] ile hükûmet-i hâzırın Kayser'in[34] -meslek-i siyâsilerindeki fark-ı esâsî de bundan neş'et eder. Bismarck, Alman ittihâdını meydana getirdi. Bunun fikri en ziyâde merkezî ve müttehid bir Almanya üzerinde saplandı kaldı. Hâlbuki Kayser, memleketinin hudûdunu tevsî' [*genişletme*] ve Alman mekteb mu'allimleri sâyesinde inkişâf eden kuvvet ve fa'âliyetin başka yerlerde, Alman güneşinden başka güneşler altında göstermesi ihtiyâcını duydu.

33 Otto von Bismarck (1815-1898), uzun süre Almanya'da Başbakanlık yapmış ve Avrupa'nın gelmiş geçmiş en önemli diplomatlarındandır.

34 Kayzer II. Wilhelm (1859-1941), 1888-1918 yılları arasında Alman İmparatorluğu'na hükmetmiştir.

Bahr-i mil-i murabba' [*deniz mili karesi*] 311 kişi isâbet edecek kadar galabalık olan bir halkın beslenmesi keyfîyeti oldukca mühim bir mes'ele teşkîl eder. Ahâlîsi galabalık olan diğer Avrupa memleketleri içün me'kûlâtın [*yiyeceklerin*] hâricden celbi bir zarûret hükmüne girmişdir. Meselâ İngiltere birçok memleketlerden buğday celb eder; etini, en ziyâde Amerika ve Avusturalya'dan tedârik eder. Süt ve peynir gibi çiftlik mahsulâtını da Danimarka, Felemenk, İsveç ve Norveç, Finlandiya'dan idhâl eder. Almanya ise bu kadar galabalık olan halkını kendi hudûdu dâhilinde besleyecek sûretde kuvvetini artırmak ve memleketinin o müdhiş ulûm ve fünûnunu, halkı memleketin hudûdu dâhilinde beslemek, besleyebilmek mes'elesine tatbik etmiştir.

Toprağın müfrit bir sûretde zer'î [*ekimi*]: -Şimdi size, Alman zirâ'atına dâ'ir olan erkâmın [*rakamların*] medlûlünü [*anlamlarını*] anlatmak isterim ki bu rakamlar, Almanların biraz evvel bahsetmiş olduğum mevki'ini ne vecihle elde etdiklerini pek beliğ [*açık*] bir sûretde anlatır.

1881'de Almanya beher hekdâr arâzîden "1397" litre buğday almışdı:

1913'de ise beher mikdârdan "2596" libre[35] buğday almışdır ki (30) sene zarfında yüzde "85,8" kadar bir tezyid [*arttırma*] demekdir. Çavdar mahsûlüne gelince: 1881'de "1199" libre olduğu hâlde 1913'te "2100" libreye çıkmışdır ki yüzde 75,2 kadar bir tezyid demekdir. Yulaf mahsûlü 1881'de "1331" libre olduğu hâlde 1913'te "2409" litreye çıkmışdır. Mikdâr-ı tezyid [*artış miktarı*] yüzde "81". Patates mahsûlü ise 1881'de "11,869" libre iken 1913'de "17,446"ya çıkmışdır. Mikdâr-ı tezyid yüzde "47".

Şimdi bu rakamları bir de Amerikanınkilerle mukâyese edelim. Amerika'da yine bu "30" sene zarfında buğday 13,1 buşil[36]den 13,9 buşile; çavdar 13,9 buşilden 16 buşile; patates ise 91 buşilden 93,8 buşile çıkmışdır. Bizim zirâ'iyât icrâ ettiğimiz arazi otuz sene zarfında ziyâdesiyle artmışdır. Fakat yukarıya rakamların delâletinden anlaşılacağı üzere beher akar veya mikdardan bugün aldığımız mahsûl "30" sene evvel aldığımız mahsûlün hemen hemen aynıdır.[1268]

35 Beşyüz gramlık bir ölçü birimi.
36 Buşil, ma'ruf bir zahire ölçüsüdür.

Efendiler, ihtimâl ki sizler bizdeki şerâ'itin başka olduğunu düşünür ve Almanya'da kabûl edilen usûl-i zirâ'a bizim ihtiyâcımız olmadığını iddi'â edersiniz. Bu husûsda ben de sizinle berâberim. Evet, bizim arâzimiz nüfûsumuza nisbetle pek vâsi'dir. Binâ'en'aleyh çiftçinin elinde daha vâsi' mikyâsda mezrû' [*ekilmiş*] arâzî bulunması elbetde daha muvâfıkdır. Fakat benim yukarıda iktibâs etmiş olduğum rakamlarla asıl istediğim şey tabi'aten pek fakîr bir toprakda ve pek şiddetli bir iklimde yaşayan zekî bir kavmin nelere kâdir olduğunu göstermekdir.

Almanya bu mesâ'il-i zirâ'iyyeyi, irvâ ve iskâ [*sulama*] husûsunda fennî usûller tatbîkî ve bi'l- hâssa kimyevî gübre isti'mâli [*kullanımı*] sûretiyle halletmişlerdir. Almanya'da kimyevi gübre isti'mâli 1890'da "1,600,000" metro tondan 1910'da "6,000,000" metro tona çıkmışdır. Bu kimyevi gübre mes'elesi tedkike değer bir mes'eledir. Bu yigirmi sene zarfında Almanya'nın demir cevheri ihrâcâtı şâyân-ı hayret bir derecede tezâyid etmişdir. Almanlar, "Tomas-Kilkrist" ameliyesi denilen bir usûl ile gâyet fazla mikdârda fosforu hâvî olan demir cevherini çelik i'mâlinde kullanmaya muvaffak olmuşdur. Bu ameliyatta geriye kalan curûf-ı fosfor cihetiyle pek zengin olduğu cihetle bunlar öğütülmüş ve "Tomas Fosfataveni" nâmı verilen beravenistihsâl edilmişdir. Bugün Alman toprağında milyonlarca ton fosfat unu kullanılmakdadır. Bu vecihle Almanya yalnız çelik istihsâlâtını tezyîd etmiş değil belki Tomas ve Kilkristin ihtirâ'ını [*icadını*] kullanmak sûretiyle patates mahsûlâtını fevka'l- âde artırmaya muvaffak olmuşdur.

Bir de bu işin diğer sanâyi' üzerine ne gibi te'siri olduğunu görelim: 1882'de Almanya 344,000 harman makinesi kullandığı hâlde "1907"de bu makinelerin adedî "1,435,000"e çıkmışdır. Bu dehşetli farkı husûle getirmek içün bu arada elbetde birçok işler daha yapılmışdır. 1882'de "19,000" orak makinesi mevcûd olduğu bu mikdar 1907'de "301,000"e bâliğ olmuşdur.

Sanâyi'de Vücûd Bulan İnkişâf-ı Hayretengiz [*hayret veren yükseliş*]:

Almanya'nın nüfûsu, imparatorluğun bidâyet-i teşkilinde tahmînen 33,000,000 olduğu hâlde bugün "60" milyonu pek ziyâde tecâvüz etmişdir. Nüfûsun bu tezâyid-i müdhişi ve bi'l- hâssa halkın şehirlere dolması, bu fazla halkı istihdâm içün sanâyi'nin tevsî' ve inkişâfını zarûrî kıldı. Binâ'en'aleyh Almanya'da diğer milletler gibi zirâ'î bir milletden sanâyi' bir millet hâline inkılâb

etmekdedir. Fakat Almanya bu ihtiyâca da şâyân-ı hayret bir sûretde cevâb vermişdir. Şimdi, Almanya'nın ihrâcat listesindeki bâ'zı rakamı tedkîk edelim:

Almanya'nın ihrâcât listesindeki en yüksek rakam "her cins makinelere" âid olan rakamdır. 1883'de Almanya'dan hârice çıkan makinelerin kıymeti "52,800,000" mark olduğu hâlde bu mikdar 1912'de "630,300,000" marka bâliğ olmuşdur.

Kaba ve ince demir masnû'atı 1887'de "96,000,000" markdan 1912'de "581,000,000" marka çıkmışdır.

Almanya gibi arazî cihetiyle pek ufak bir memleketden hârice çıkarılan kömürün kıymeti 1887'de "79,900,000" markdan 1912'de "436,600,000" marka çıkmıştır.

Kok kömürü ihrâcatı ise, 1887'de "9,000,000" markdan 1912'de "126,000,000" marka bâliğ olmuşdur.

Pamuk, yün ve ipek ihrâcatı 1888'de "261,000,000" markdan 1912'de "966,000,000" marka bâliğ olmuşdur. İşte bu rakamlar bize pek ayân sûretde anlaşılır ki biz metâ'ımızı satmak [1269] için nerede pazar arasak mutlaka Alman oradadır ve orada pek muhkem sûretde yerleşmişdir ve bu da onun hakkıdır.

Alman Tâciri Her Yerde

Hatırımda kaldığına göre bende, Almanlar hakkında ilk merâk 1907 senesinde uyanmışdır. O zaman ben Meksika'da seyâhat ediyordum. Ziyâret etdiğim 24 şehir ve kasaba herhangi bir demir ve çeliğe müte'allik eşyâ satan dükkâna gitsem sâhibinin mutlakâ Alman olduğunu gördüm.

1887'de demir cevherî istihsâlî husûsunda İngiltere birinci, Amerika ikinci, Almanya üçüncü idi. Bugün Amerika 31,000,000 ton ile birinci, Almanya 17,000,000 ton ile ikinci, İngiltere ise 10,000,000 ton ile üçüncü olmuşdur.

1913'te bütün dünyâda istihsâl olunan demirin mikdârı 75,000,000 ton tahmîn ediliyor; bu mikdârın dörtde biri Almanya'nındır. Bugün Almanya dünyâda çelik istihsâlî husûsunda ikinci, kömür husûsunda üçüncü 208,000 mil murabba' arâzide buğday ve çavdar istihsâlî husûsunda da üçüncüdür. Şimendifer

hatlarının uzunluğu cihetiyle dünyâda evvelâ Amerika, sonra da Almanya gelir.

Dünyâda en ziyâde ihrâcât yapan üç memleketin son yirmi beş sene zarfında ihrâcâtında husûle gelen mikdâr-ı tezâyid [*artışmiktarı*]; Amerika'nın yüzde "208" Almanya'nın yüzde "185" İngiltere'nin ki ise yüzde "619"dur.

Ta'lim ve Terbiye-i Askerîyye

Zannederim ki Alman mesâ'il-i sanâ'iyyesini tedkik eden herkes, Almanya'nın askerî ta'lim ve terbîyeden ne derecelerde büyük istifâdeler te'min ettiği husûsunda ittifâk ederler. Almanya'da en ziyâde iki şeyin te'sîr ve nüfûzu kendini gösterir -bunların biri mekteb mu'allimi, diğeri de ta'lîm mu'allimidir. Hepiniz bilirsiniz ki birkaç sene evveline gelinceye kadar Almanya'da kemâle gelen her şahıs orduda hizmet etmişdir. Bugün nüfûsları ziyâdesiyle artmakda olduğu cihetle adam seçmek husûsunda o kadar şiddetli davranmaya ihtiyacları yokdur.

Askerlik içün arz-ı hidmet edenler içinde bugün bir kaç sene evvelkinden daha az adam intihâb ediyorlar. Ma'a hazâ yüz seneden beri Almanya'nın zekûr [*erkek*] nüfûsunun kısm-ı a'zamı Alman Ordusu'nda ta'lîm görmüşdür. Binâ'en'aleyh ben eminim ki siz o memleketde askerî ta'lîm ve terbîyenin te'sîriyle -her şahısda zabt u rabt, izzet-i nefis ve sadâkat gibi ahlâk-ı hasenenin mevcûdiyetini görürsünüz. Bu husûsda Almanya hem Amerika'nın, hem de İngiltere'nin fevkindedir.

Almanya'nın Deniz Üstündeki Kuvveti

Size, Deutsche Bank direktörü Karl Helferrich'in imparatorun yigirmi beşinci sene-i devriyyesini tes'îden [*tebrik için*] yazmış olduğu bir risâleden ufak bir parçayı okuyacağım. Bu, sûret-i mahsûsada Alman kuvve-i bahriyyesinin mu'âmelât-ı hâriciye ile münâsebâtından bahseder:

Alman hayât-ı iktisâdiyyesi, müsâlemetkâr [*barışcıl*] bir rekâbet devresinde -mevki'ini te'yîd ve takviye içün- kâfi derecede kuvvetli olduğunu bilir. Fakat kuvvetli bir milletin rekâbet-i iktisâdiyye mücâdelesinde za'îf bir millete karşı menâbi'-i siyâsiyye ve askeriyyesini [*siyâsî ve askerî kaynaklarını*] kullanmak arzû-yı gayr-i meşrû'u her vakit içün pek büyük te'sirât icrâ etmişdir. Târih-i âlemde ticâret üzerine icrâ edilen müte'addid muhârebeler

bunun şâhididir. Milletlerin hayâtında medeniyet ve kemâlât-ı beşeriyyenin terakkîsî bizi aldatmamalı ve kuvve-i iktisâdiyye ile kudret-i siyâsiyyenin inkişâfında tesâdüf edilecek herhângi bir keskin ihtilâfın şiddetli bir inkılâ'a [*kökten kopuşa*] doğru bir mevelân ihdâsına [*meyilinoluşmasına*] ve tekrâr te'sis-i muvâzeneye [*denge sağlamaya*] lüzûm göstereceğini bize unutdurmamalıdır.

Almanya bunu bildiği içün der ki "vaz'iyet-i coğrafiyyesinin icbârı ve târihden aldığı dersler üzerine her türlü zuhûrata kâfî gelebilecek bir ordu beslemeye mecbûr olduğu gibi denizler üzerinde her dem büyümekde olan münâsebat-ı iktisâdiyyesini muhâfaza etmek içün de rekâbet-i iktisâdiyyemizi kuvvetle ezmek isteyen her hangi bir düşmanın meyl-i nâ-meşrû'unu henüz gonca hâlinde iken koparmaya kâfî kuvvetde bir bahriye yapmaya da karâr vermişdir. İmparatorumuzun ihdâs-gerdesi olan [*kurmuşolduğu*] donanmamız bu ma'nâda; Almanya'da servetin inkişâf-ı harikulâdesini mûceb olan [*icab etmiş*] ve bugün Alman halkının mevcûdiyetine esâs teşkil eden o binâ-yı azîmenin, o muhayyiru'l- ukûl [*akıllara şaşkınlık veren*] sistemin anahtar taşını teşkîl eder."

Bugün Alman Mâliye Nâzırı olan Mösyö Helferrich'in yukarıya derc etdiğimiz ifâdâtından sonra hatîb, muhtasar bir sûretde Amerika'da mevcûd olan ve emniyet-i millîyye ile alâkadâr olan ba'zı mes'ele geçiyor. Bizim içün Mister "Skot"un mûceb-i istifâde olan sözleri burada hitâm bulmuşdur. [1270]

Bir Millet Nasıl Terakkî Eder? 1[37]

Mukaddime

[Ma'lûm bir hakîkatdir ki yarım ma'lûmât insânı ale'l-ekser [*ekseriyetle*] yanlış yola sevk eder. Bugün kimden isterseniz Japonya'nın terakkîyâtına [*ilerlemesine*] dâ'ir bir fikir sorunuz; mutlaka eyi kötü bir cevâb alırsınız. Fakat aldığınız cevâbları bir araya getirerek tasnif etmek isteyecek olursanız derhâl içinden çıkılamayacak bir girdab-ı tenâkuzadüşmüş olduğunuzu anlarsınız. Bunun sebebi şübhesiz noksânî-i ma'lûmâtve buna rağmen nedense pek sevilen ma'lûmât-fürûşluk [*malumat satma*] hevesidir. Bizde, bir memleket, bir vak'a, hülâsa her hangi bir şey hakkında müntehirâne [*intihar edercesine*] bir ma'lûmât sâhibi olmak içün, bir, iki muhitü'l-ma'ârif [*eğitim muhiti*] karıştırmak kâfi görülür.

37 "Milletler Nasıl Terakki Eder? 1", 8 Teşrin-i Sânî 1333 [8 Kasım 1917], Sayı 95, ss. 1521-1522.

Hiç unutmam, bidâyet-i meşrûtiyetde [*meşrutiyetin başlangıcında*] "darü'l -fünûnlar"a dâ'ir bir yerde bir konferans veriliyordu. Söz sahibi, işgâl etdiği mevki' i'tibarıyla hakîkaten bu mevzu'a dâ'ir söz söyleyebilecek zevâtın ön sınıfında bulunuyordu. Söze başladığı zaman dünyanın ilk dârü'l-fünûnu olmak üzere Fransa'nın bilmem hangi dârü'l-fünûnunu gösterdi. Şübhesiz bu, pek fahiş bir hata-yı târihî idi. Bunu yanımda bulunan bir refike söylediğim zamân: "ne yapsın Fransız ansiklopedisi öyle iddi'a ediyor!.." demişti. Zan ederim ki pek muvafık bir cevab verdi.

Bu mukaddimecikden maksadım, bu nüshadan i'tibâren neşre başlayacağım silsile-i makâlata bir girizgâh yapmakdan ibâretdir.

Japonlar dünyanın en son ve en seri' terakkî eden [*en hızlı yükselen*] bir milleti. İngilizler de onların çok vakitden beri ve elyevm mütefekkiri. Binâ'en'aleyh Japonlar ve esbâb-ı terakkîleri [*yükselme sebepleri*] hakkında en çok ma'lumât şübhesiz İngilizlerde olmak lâzım gelir.[1521]

Fi'l- hakîka İngiliz hazâ'in-i kütübünde [*kitap hazinelerinde*] Japonya'ya ve Japonlara â'id yüzlerce belki binlerce cild kitâb mevcuddur. Bu kitâbların birçoğu, Piyerloti'nin "Madam Karbzantemi" gibi en ziyâde muharrirînin zevkine, arzusuna tebe'an [*uyarak*] yazılmış eserler; bir kısmı da şübhesiz ciddî ve müşahedeye mübtenî âsardır [*dayanan eserlerdir*].

Bu kadar varlık içinde ba'zı mütefekkirler yine yokluk ve ya hiç olmazsa noksanlık his ediyorlar, âdeta vatandaşlarının tedkîkât ve müşahedâtınabile güvenemiyorlar. Meselâ ismi bizim de birçoklarımızca ma'lûm olan meşhûr "Revediyo of Reviyuz" İngiliz mecmu'a-i şehriyyesinin sâhibi Mister Seted;kalkub doğruca Japonya'ya gidiyor; birçok Japon ser âmedânıyla [*ileri gelenleriyle*] görüşüyor; iki müttefik milletin biri birlerini hakkıyla anlayabilmeleri içün Japonların asıl rehber-i terakkileri [*ilerleme rehberi*] olan zevâtın ihtisaslarıdâhlinde birer yazı istiyor ve alıyor. Bu yazılardan tertib etdiği takriben yedi yüz sahifelik bir kitâbı, aldığı müsâ'de-i mahsûsa [*hususî müsaade*] üzerine müttefiki İmparator "Mutsuhito"nun[38]nâm-bilind-i terakkiperverine ithâf ediyor. Binâ'en'aleyh bu kitâbın ne derecelerde kıymetdar bir şah-eser olduğunu söylemeye hâcet yokdur sanırım. Mister Seted, kitâba yazdığı mukaddimenin başında şöyle diyor:

38 Mutsuhito Meiji Tenno 1852-1912 (1867-1912), Japon Modernleşmesi'nin başarıya ulaşmasını sağlayan önemli Japon hükümdarıdır.

- Târih-i âlemde Japonya kadar az bir zamân zarfında hayret-engizbir tekâmüle mazhar olmuş hiç bit memleket yokdur. Kırk seneden az bir zamân evvel Japonya, dünyânın büyük devletlerinin kevfine tâbi' bir millet idi ki bu devletler Japonya'nın za'afından çok def'alar istifâde etmişlerdir. Japonyalıların hamiyyet-i vatanperverâneleri ve imparatorla ricâl-i hükümetin idâre-i devr-i beyyinâneleri Japonya'ya mesâ'il-i beyne'l-milelde [*uluslararası sorunlarda*] öyle bir mevki' vermişdir ki bu mevki' sâyesinde Aksa-yı Şark'ın [*Uzakdoğu'nun*] hâkim-i yegânesikesilmiş ve aynı zamânda mecâlis-i cihândasözünü dinleyebilecek derece bir kuvvet ve kudret sâhibi olmuştur.

Bu tebeddül [*değişim*], acaba nasıl meydâna geldi?

Tebeddülün başlıca âmili [*sebebi*], Japonya'yı dâ'ima Japonlar için korumak ihtiyâcı olmuştur. Pek âkilâne bir sûretde idrâk ve kabûl olunmuştur ki bu işi, bu ameliyye-i tekâmülüen mükemmel tarzda becerebilmek içün Japon halkının ecnebilerin bulunduğu seviyeye çıkması ve hatta onları geçebilmek kudretini iktisâb etmesi [*kazanması*] zarûridir. Bu umûmi tefavvuk ve ehliyet [üstünlü ve beceri] sistemi o kadar mükemmel sûretde tatbik edilmişdir ki biz bu gün Japonya'ya ecnebi unsuru diğer büyük milletlere nazaran pek az olan bir memleket görüyoruz aynı zamanda öyle bir millet görüyoruz ki halâsını [*kurtuluşunu*] sırf kendi eliyle başa çıkarmıştır. Ma'ahazadiğer memleketlerdeki kemâle ermiş tecrübe meyvelerini de nazar-ı istihfaf [*küçümseyici göz*] ile görmemişdir.

Memleket her şu'be-i idâresinde mükemmel bir teşkilat ile techiz edinceye kadar seri' ve kat'i bir temsilin ta'kib etdiği bu intihâb ve ıstıfâ[*seçilme ve seçme*] usulleri bu günki Japonya'yı meydana getirmiştir.

Fakat Japonlar, eğer şâyân-ı hayretbir medeniyet-i millîyye sâhibi olmasalardı bu işleri asla başaramazlardı. Çünki o eski medeniyet Japonya'yı, terakkî [*ilerleme*] sistemlerini (tarzlarını, usullerini) birtakım mübhem tafsilât yerine bir kitle hâlinde kabûle kâdir kılmıştır. Japonya'nın öyle bir meziyeti vardır ki halkı, tam bir şarklı gibi mükemmelen düşünebilir ve düşüncelerinin netâyicini [*neticelerini*] de bir garblı kadar büyük bir kat'iyetle tatbik edebilir. Hâl-i hazırda görüldüğüne nazaran dünyâda Japonlardan mâ'ada [*başka*] hiçbir millet bu iki taraflı mevhibeye mâlik değildir.

Binâ'en'aleyh bilâ tereddüddenilebilir ki her türlü anâsır-ı tekemmül [*olgunlaşma unsurları*] ile mücehhez [*donatılmış*] ve kalbleri vatanperverlik ve sadâkat hisleriyle çarpan bu şâyân-ı hayret millet, mutlaka gâye-i ikbâl ve terakkîye vâsıl olacaktır [*gelecek ve ilerleme gayesine ulaşacaktır*].

Kitabın ilk bâbı müteveffa İmparator Mutsuhito'nun her biri Japon terakkiyâtının birer basamak taşı makamında olan irâdelerini ihtiva ediyor. Bi't-tabi'bu irâdeler birçok irâdat [*birçok irade*] içinden sûret-i mahsûsadaseçilmişdir. Diğer bâblar [*bölümler*], yukarıda söylediğimiz vecihle en ziyâde sahib-i salahiyet [*yetki sahibi*] zevât-ı âliyye tarafından yazılmışdır.

Meselâ "Japon Kânûn-ı Esâsîsi" ile "Japonya'nın büyümesi" ve "fırak-ı siyâsiyyenin vezâ'ifi" [*siyasi partilerin vazifeleri*] Markiitotarafından yazılmışdır.

"Kânûn-ı Esâsî altında siyâset-i millîyye"

"Ordunun büyümesi" "bugünkü ordu" bahsleri Feldmareşal[39]Marki Yamagata tarafından,

"Siyâset-i Hariciyye" ve "Terakkî-i ma'ârif [*eğitimin gelişmesi*]" mebâhisi [*konuları*] Kont Ukoma tarafından, "Bahriye" bahsi de Amiral Saito tarafından yazılmışdır. Mecmû'u 31'e bâliğ olan [*varan*] diğer bâblarınher biri birer mütehassıs kaleminden çıkdığı gibi mâliye, posta telgraf, ma'ârif ve sâ'ire mebahiside devâ'ir-i â'idesi [*gelir daireleri*] tarafından sûret-i mahsûsadayazdırılmıştır.

Buraya kadar olan ifâdatımızla [*ifadelerimizle*] kitâbın ehemmiyet-i fevka'l- âdesini bir dereceye kadar ta'yin etmişdir zan ediyorum. İşte bu ehemmiyet-i fevka'l- âdedir ki beni oldukça külfetli olan bu işi başarmaya sevk ediyor. Ve mine'l-lahi'l-tevfik. [1522]

39 Almanya, Avusturya, İsveç, İngiltere, Rusya gibi ülkelerde kullanılan en yüksek askeri rütbe.

Milletler Nasıl Terakkî Eder? 1[40]

Mukaddimesi geçen nüshadadır.

Mukaddimede bahs etdiğimiz kitâbın ilk bâbını imparatorun müntehab [*seçkin*] irâdeleri teşkil ediyor. Japon târihî bizim içün temâmıyla yabancı bir târih olduğu cihetle mezkûr irâdeleri içinde geçen ba'zı târihî isimler, irâdelerin hakkıyla anlaşılmasına bir dereceye kadar mâni' olur zan ediyorum. Binâ'en'aleyh Japon târihî hakkında mücmel [*kısaca*] bir fikir edinmek içün evvela ikinci bâbıteşkil eden ve Sarây-ı İmparatorî Teşrifât Nâzırı "Baron Yuşitan Sanomiya" tarafından yazılan "hanedan-ı imparatori" sernâmeli [*başlıklı*] bahsi hülâsa edeceğim:

"İ'âde-i hukûk", Japon târihînde bir târîh başı teşkil eden ve Japonya'ya Aksâ-yı Şark'da büyük Garb milletlerinin müttefik ve arkadaşlığını kazandıracak derecelerde mühim bir mevki' te'min eden mu'azzam bir hâdise teşkil eder. Bu hâdise kezâlik [*aynı şekilde*] imparatorun Japonya üzerindeki nüfûz-ı hükümrânisinin [*hükümsüren etkisinin*] kable'l-milâd [*Milattan Önce*] 584-660 târîhinde icrâ-yı saltanat eden Birinci İmparator "Cimovo"nun hâ'iz bulunduğu hukûk ve nüfûzun aynı olduğuna delâlet [*delillik*] eder.

14 Kânûn-ı Evvel 1867'de ısdâr olunan [çıkarılan] bir irâde-i imparatorî 2527 sene evvelki esâsât üzerine tekrar te'sis-i nüfûz-ı hükümrânî edildiğini [*hükümdarlık nüfûzunun tekrar sağlandığını*] i'lân etmişdir. [1537]

Japon İmparatorluğu'nun bidâyet-i te'sîsiden [*kuruluşunun başlangıcından*] beri imparator olan zât gerek ruhânî ve gerek cismânî her türlü hukûku hâ'z bulunuyordu. Fakat 1187 târihînden sonra imparatorun tasdik ve müsâ'desi altında ihdâs olunan "Şogunluk"[41] makamı Japonya'da esas i'tibarıyla imparatorun elinde bulunan her türlü nüfûz-ı hükûmeti ikiye ayırmışdır. Memleketin idâresine â'id her türlü idâri kuvvet "Şogun"un eline geçmiş ve imparatorun elinde yalnız nüfûz-ı ruhanî kalmışdır. Ma'ahaza Şogun umû r-ı idâreyye [*idari işlere*]de doğrudan doğruya imparator nâmına icrâ-yı hüküm ediyordu.

---

40 "Milletler Nasıl Terakkî Eder? 1", 15 Teşrîn-i Sânî 1333 [15 Kasım 1917], Sayı 96, ss. 1537-1538.

41 Şogun/Şogunluk, Japonca'da kelime olarak ordu komutanı anlamına gelmekle birlikte,12. yüzyıldan başlayıp 1867 tarihine kadar devam eden feodal yönetim biçimidir.

Şogunluk ırsî bir hak olarak babadan evlâda veyâhudŞogun â'ilesinin münâsib bir uzvuna intikâl ediyordu.

Birinci İmparatorJimov bütün memleketi zapt ederek imparatorluğu teşkil etdiği zamân re'is-i hükûmet sıfatıyla her türlü hukûk-ı hükümrâniyive ordu ile donanmanın başkumandanlığını nefsinde cem' etmişdi. Nasıl ki bugünki Japonya Kânûn-ı Esâsî'si imparatora aynı hukûku vermektedir. İmparator Jimov arkadaşları arasından birkaç nâzır ta'yin etmiş, bunlar sulh zamânında hükûmet-i idâreyi, harb zamânında da imparatorun erkân-ı harbiyye hey'etini teşkil ediyorlardı.

Bu hâl kable'l-milâd 770- 781 senesinee kadar devâm etmişdir. O târihde Japonya imparatoru bulunan "Konin" askerî ve mülkî vezâ'ifintemâmıyla biri birinden ayrılmasını irâde etmişdir. Bunun sebebi, memleketin uzun seneler ni'met-i sulhden müstefid olması [*barış nimetinden faydalanması*]ve bi'n-netice idâre-i mülkiyyenin büyük bir ehemmiyet peyda etmesidir. Bu hâl, halkın gerek zira'ât ve gerek ticâret cihetiyle büyük bir eser-i terakkî göstermesini mûceb olmuştur [*gerekli kılmıştır*].

Elli altıncı İmparator "Seva"nın zamân-ı saltanatında (859-876) ilk def'a olarak nâzırlardan birine imparator nâmına her vecihle idâre-i hükûmet hakkı bahş edilmişti. Bu imparator hîn-i cülûsunda [*saltanatı zamanında*] dokuz yaşında olduğu cihetle "Fujiwara" â'ilesine mensûb "Fujiwara-Noyoshi Fuvaza" nâ'ib-i hükûmet ta'yin edildi. İmparatorun yedinci sene-i saltanatında kuvve-i saltanatın doğrudan doğruya Fujiwaraya tevdi' edildiğini [*verildiğini*] ve sagirü's-sinn [*yaşı küçük*] olan her hangi bir imparatorun cülûsunda nâ'ib-i hükûmet [*hükümetvekili*] sıfatının ırsî olarak bu â'ile erkânından birine verilmesini, imparator büyüdüğü zamân ise nebâyet [*vekâlet*] mevki'inde bulunan zâtın baş nâzır olmasını mübîn [*açıklayıcı*] bir irâde sâdır oldu [çıktı]. Ma'ahazâson şıkda bile kuvve-i saltanat doğrudan doğruya baş nâzıra mevdu' bulunuyordu [*verilmişti*]. Bu kuvvetlerin Fujiwara familyasına verilmesi, bu familyanın gerek sarayda ve gerek hükûmetde oynamış olduğu pek mühim rollerin neticesi idi. İşte "Şogunluk" idâresi böylece başlamış idi. Bundan sonra gelen ba'zı imparatorlar nüfûz-ı hükûmetitemâmıyla ellerine almak istemişlerse de içlerinden pek azı muvaffak olmuşdur.

Nâzırların ötedenberi mâlik bulundukları kuvvâ-yı askeriyyebi'l-hassa imparator "Konin"den sonra tedricî olarak [*gittikçe*]

ziyâdesiyle tevsi' etdi [*genişledi*] ve git gide bir askerî sınıf peyda olarak pek kuvvetli bir mevki' işgal etdi. Sarayda ve hükûmetde bulunan zevât uzun sulh asırlarında azimlerini gâ'ib ederek zevk ü sefa, irtikâb ve irtişâ [*hile verüşvet*] ve entrika âlemlerinde yaşamaya başlamışlardı. Diğer tarafdan Japonya'nın başlıca iki askerî kabilesi olan "Kaira" ile "Minamoto"lar dâ'ire-i nüfûzlarını mütemâdiyen tevsi' etmekde idiler. "Taira"lar cenûbda "Minamoto"lar da şark ve şimalde icrâ-yı hüküm ve nüfûz ediyorlardı. Bir aralık sarayda sâbık imparator ile lâhıkı [*yenisi*] ve nâzırları arasında ihtilâf zuhûr etmiş ve bu iki kabile de mes'eleyi tesviye içün da'vet edilmişlerdi. Taira kabilesi yeni imparator "Go Shirakawa" ile nâzırı "Fujiwara notedamiçi"ye, Minamotolar da sâbık imparator "Sutoku" ile nâzırı "Fujiwara noyorinaga" ya yardım ediyordu. Bunların arasında vukû'bulan muhârebeye "Hogen" Muhârebesi denir. Bu muhârebede Minamotolar mağlub oldular ve Tairalar da sarayda hâkim bir mevki' kazandılar. Daha sonra vukû'bulan "Heiji" Muhârebesi'nde Tairalar bütün sarayı avuçlarına aldılar. Fujiwara familyasının sarayda hâ'iz bulunduğu nüfûz ve kudret bi't-tabi' Tairalara geçdi ve nâzırlar da bunların generallerinden intihâb edildi. İmparator "Rokujo"nun zamân-ı saltanatında(1166-1168) Taira no Kiyomori baş nâzır intihâb edilerek gerek sarâyda ve gerek hükûmetde evvelce Fujiwara'nın hâ'iz bulunduğu bütün hukûku ele aldı. Bu da, Şogun devrinin ikinci kademesini teşkil eder.

Taira kabilesinin askerî ve mülkî hâkimiyeti, mesâ'il-i siyâsiyyenin sû'i idâresi [*kötü idaresi*] yüzünden pek çok sürmedi. Seksen Birinci İmparator "Antoku" zamânında (1180-1183) Minamoto nu Yoritomo "izo" eyâletinde isyan ederek Tairalara karşı muhârebeye başladı ve kabilesinin gâ'ib olan şeref-i askerîsini i'âdeye teşebbüs etdi.

(1185) Târihinde vukû'bulan "Yan nu-ura(uta)" Muhârebe-i Bahrîyyesi'nde "Tairalar" temâmıyla mağlub oldular. Bundan sonra Yoritomo seksen ikinci İmparator Gotoba (1183-1198) ye mürâca'at ederek bütün Japonya'da bir askerî idare te'sisine müsâ'desini taleb etdi. Çünki bu kadar çok muhârebelerin memleketde mûceb olduğu [*icabettirdiği*] karışıklıkları izale ederek [*gidererek*] sulh ve sükûtu i'âde içün mutlaka bir askerî idâreye lüzûm görülüyordu.

İmparator müsâ'de etdi ve Yoritomo, Sagami vilâyetinde kâ'in [*olan*] "Kamakura"da te'sîs-i ikâmet etdi. Bu mevki' askerî kumandanı elde tutmak ve bütün Japonyadaki Minamoto

kuvvetlerini idare içün pek münasib bir vaz'iyete mâlik bulunuyordu. Oğullarının birçoğunu bütün Japonya dâhilinde en muvâfık sevkü'l-ceyş mevâzi'ine [*en stratejik mevkiye*] yerleşdirdi. Bunlar o mevki'lerde askerî kumandan vezâ'ifini îfâ ve her şeyi merkeze ya'nî "Kamakura"ya ihbâr ve işmâr edeceklerdi. Bu tarz-ı idare, Japonya'da yedi asır devam eden "derebeylik" devrinin esâsını kurmuşdu.

1192'de imparator, Yoritomo'yu barbarlara karşı başkumandan nasb etdi [*atadı*]. Bu başkumandanlık "Seyitai Şogun" makamı ilk def'a olarak ellinci imparator tarafından ihdas edilmişdir. Bu imparator "Sakanoe no amuramaro"yu asıl Japon adasının şimâlinde sâkin "Ainu" kaba'ilinin [*kabilelerinin*] isyanını teskin içün başkumandan ta'yin etmişdi. Sonra, elli ikinci imparator (Saga) 810-823 "Bunyanovatamaro"yu yine aynı maksadla başkumandan yapmışdı. "Yoritomo"dan evvel başkumandanlık (seyi-i-tai şogun) makamını iki zât işgal etmişti. Bunlar da îcâb etdikce barbarlara veyâhud Ainulara karşı hareket eden askere kumanda ediyorlardı. Binâ'en'aleyh başkumandanlık mansıbı [*makamı*] dâ'imi ve bir hakk-ı verâsete mukârin[*yakın*] değil idi. Yoritomo'nun zamânından evvel Ainular temâmıyla teskin edildikleri cihetle esâsen bu makama lüzum kalmamışdı. Fakat bi'l-âhire idâre-i askerîyyenin başında bulunan zâta verilmiş olan bu unvan ırsî olarak haleflerine intikale başlamıştı. "Tai Şogun" veyâhud bunun ihtisar edilmiş [*kısaltılmış*] olan "Şogun" kelimesi Yoritomo zamânında, yukarıda îzâh edilen makâmı işgal eden zâta alemolmak üzere kullanılmaya başlamışdı ki asıl "Şogun"luğun mebde'i [*başlangıcı*] budur. -Bitmedi-[1538]

Milletler Nasıl Terakkî Eder? 2[42]

"Tokugawa" Şogunluğunun Zuhûr ve Ukûlü

Yukarıda söylediğimiz vecihle derebeylik tarz-ı idâresi ilk evvel "Yoritomo" tarafından te'sis edilmiş ve 1603'ten 1867'ye kadar icrâ-yı hükûmet eden Tokugawa Şogunluğu'nun ilk Şogun'u, "Tokugawa" tarafından gâye-i kemâline isâl edilmişdir. Yoritomo'nun memleketin her tarafına tevzi' etmiş olduğu askerî kumandanların herbiri birer derebey "Dai mi yos" kesilmişler. Ma'ahzare'isleri bulunan Şogun'a dâ'ima inkıyâd etmişlerdir [*bağlı kalmışlardır*]. Şogun vâli veyâ kumandan-ı umûmî olup

42 "Milletler Nasıl Terakkî Eder? 2", 22 Teşrîn-i Sânî 1333 [22 Kasım 1917], Sayı 97, ss. 1550-1551.

kuvve-i hükûmet imparator tarafından ırsî bir hak olmak üzere bu zâta bahş edilir ve bu zâtın vefâtında oğullarından veyâhud en yakın akrabasından istihlâf olunur [*halef tayin edilir*]. Ve bu istihlâf keyfiyeti [*halef tayini durumu*] dâima merasim-i mahsûsa ile icrâ edilir. Ma'ahaza askerî sınıfı içinde pek ziyâde kuvvet ve kudret sahibi olanlar dâ'ima diğerleri üzerine tefavvuk ihraz ettikleri [üstünlük kazandıkları] cihetle Şogunluk ale'l- ekser [*ekseriyetle*] bir â'ilenin birçok ahfadına [*torunlarına*] nasib olamazdı. Derebeyleri arasında mütemâdiyen muhârebeler vukû'bulur ve bu muhârebelerde kazananlar Şogunluk makamını elde eder. 1700 tarihinde bütün rakib derebeyleri mağlûb edip memleketde tamam bir sükûn te'min eden "Tokugawaieyasu" Yüz Yedinci İmparator "Goriozo" tarafından Şogun nasb edilmişti.

"İeyasu" ve halefleri memlekette tam bir vahdet ve dâ'imi bir sükûn te'sisi içün hayat-ı ictima'iyyenin ıslahına hasr-ı mesa'ietmişler [*mesai harcamışlardır*] ve bunun içün de ma'arif [*eğitim*] ve sanayi'i ilerletmeye çalışmışlardır. Bundan başka memleketi temâmıyla misyoner nüfûzundan hâric tutmak mesleğini, herhangi bir ihtirâs-ı siyâsinin mûceb olabileceği [*icap edebileceği*] karışıklığı men' içün en muvâfık [*uygun*] bir meslek görmüşlerdir.

Ma'ahaza bu meslek, ecnebilerle olan mu'âmelât-ı ticariyyeye sekte irâs etmemiştir [*sekte vurmamıştır*]. Bunların en ziyâde korkdukları ve korudukları cihet misyonerlerin memlekete ayak atmaları idi. Buna kat'iyyne müsâ'de etmiyorlardı. Çinliler gibi ticâretden başka bir şey düşünmeyen Felemenk tâcirleri ticâret-i bahriyyelerini icra içün Nagazaki Limanı'na serbestçe girip çıkıyorlardı. Bu vecihle her şey tanzim edildiği cihetle bütün memleket sâhilden müstefid oluyor [*istifade ediyor*], halk sâkin ve âsûde [*rahat*] bir hayat geçiriyordu. Ulûm ve fünûn [*bilimler*] ilerlemiş, sanayi' inkişâf etmiş [*gelişmiş*], kasabalar, şehirler büyümüş ve terakkî-i medeniyyet cereyânları mütezayid [*artan*] bir sür'atle akmaya başlamıştı.

Tokugawa'nın tevhid ve teskin mesleği o zamânın şerâ'itinegöre pek âkilane intihâb edilmiş [*seçilmiş*] bir meslek idi. Bu meslek o kadar mükemmel ve muvaffakiyetle tatbik ediliyordu ki bi'n-netice askerî idâre ve derebeylik kendi kendine ortadan kalkmış idi. Ulûm ve fünûnun tekâmülüile beraber Japon târih ve edebiyatı aynı zamânda Konfüçyüs ve Mençiyüs meslek-i siyâsî ve ahlâkîsi inkişâf ediyordu [*yükseliyordu*].

1622 senesinde doğup 1700'de vefat eden "Tokugava Mitsukuni" meşhûr "Dainipon Büyük Japonya'nın Târihî" nâm eserini neşre muvaffak olmuştu. İlm ve ma'lumât sâhibi insanların adedi arttıkça "Şogun"luğun esası daha iyi anlaşılmaya başlamış ve askerî idârenin devâmına lüzûm olup olmadığı hakkında birçok münevveran şübhe ve tereddüde düşmüşlerdi. Bu hissiyât, o aralık ihdâs edilen umûmî "Kinu" ya'nî (nüfûz ve idâre-i hükûmetin imparatora i'âdesi) feryâdıyla ifâde olunuyordu.

Keza şehirlerin büyümesi de memleketin şerâ'it-i iktisâdîyyesindebüyük tebeddülâtı mûceb olmuştu [*değişimleri gerektirmişti*]. Bunlardan başka son TokugawaŞogunları hâl-i mâlîlerişöhret ve i'tibârlarını gayb etmişlerdi.[1550]

Sekizinci Şogun "Yosimona" (1716-1744) dürbin bir recül hükûmet olduğu cihetle birçok husûsda Tokugawa Şogunluğu'nun şöhretini i'âdeye muvaffak olmuştu. Bunun mezâyasının [*meziyetlerinin*] en büyüğü ulûm ve medeniyet-i garbiyyeyi [*Batı bilim ve medeniyetini*] idhâl sûretiyle memleketin terakkîsine [*ilerlemesine*] çalışması idi. (1720) târihinde riyâziyat-ı hey'et [*matematik*], coğrafya, tıbb, nebatât [*botanik*] ve kimya gibi her türlü şu'bât-ı ulûma [*bilim şubelerine*]â'id Felemenk kitâblarının memlekete idhâline müsâ'de etmişti. Memlekete sokmadığı kitâblar "Hıristiyanlığa" â'id olanlardı. Aynı zamânda Felemenk lisânının öğrenilmesini ve mühim Felemenk kitâblarının tercüme ve neşr edilmesini teşci' etmişti[*cesaretlendirmişti*].

1792 den 1853 târihine kadar Felemenk gemilerinden ma'ada İngiliz ve Rus gemileri de sık sık Japon sularında görünmeye başladılar. Binâ'en'aleyh Japonya'nın nazar-ı dikkati sâhil müdâfa'asına tevcih etti. 1806-1807 târîhlerinde şimâlde Rus sergüzeştcilerinin [*maceracılarının*] sebeb olduğu karışıklık ve 1808'de "Fayton" adlı İngiliz harb gemisinin ansızın Nagazaki önünde görülmesi bütün milletin nazarını Japon istiklâlini ve tamâmiyet-i mülkiyeysini [*devlet bütünlüğünü*] ihtirasât-ı ecnebiyyeyekarşı korumak mes'ele-i mühimmesine çevirmişti. Bu hissiyât ale'l-ekser "Joy" ya'nî haris ecnebilerin memleketden def' ve tardı [çıkarılması] feryâdıyla ifâde olunuyordu.

1837'de Felemenk usûl-i askerîsi kabûl edildi. Bu usûl çok geçmeden Tokugawa, Shimazu, Nabeshima gibi başlıca derebeyleri tarafından kabûl edildi.

1749'dan sonra Avrupa (Felemenk) usûlü sefin-i harbiyye [*savaş gemisi*] inşâ edildi. Tokugawa emariyagi memlekete Medeniyet-i harbiyye'yisokmaya çalışıyordu. Bugünkü Japon millî bayrağı bu zat tarafından yapılarak der'akab [*akabinde*] hükûmet tarafından kabul edildi. Bundan ma'ada eslihâ-i nâriyye [*ateşli silahlar*] imâl etmek içün demir fabrikaları ve Felemenk sisteminde pamuk mensûcâ't-sanâ'îleri [*sanayi yenerleri*] te'sis edildi. Felemenk Kralı Birinci Wilhelm biri 1844 diğeri de 1852 târîhinde hükûmete iki mektûb göndermişti. Bu mektûblarda memleketi münâsebât-ı beyne'l- milele [*uluslararası ilişkilere*] açmanın mûceb olacağı [*gerektireceği*] muhassenâtdan [*faydalışlerden*] bahsediliyor. Ve Amerika'nın bu husûsda tedâbir-i şedîdeye [şiddetlitedbirlere] müracaʿâtının da muhtemel olduğunu dostâne ihtâr ediyordu.

Şogun hükümeti esas itibarıyla her işi salâhen [*barışçıl*] tesviyeye [*neticelendirmeye*] tarafdar idi; fakat memleketin açılması hakkında siyâsîyyûn ve ricâl-i hükûmetin [*siyâsetçilerin ve ileri gelen devlet adamlarının*] efkârı pek ziyâde muhtelif idi.

1853'de Amerika filosunun vusûlündenevvel Japonya'da ahvâl bu merkezde idi. Terakkî ve medeniyet ecnebiler Japonya'ya henüz ayak basmadıkları hâlde bile ilerlemekte ve tarz-ı hükûmetteki tedrici tebeddül alâʿimi [*yavaş yavaş değişenalametleri*] derece-i kemâle ermekte idi. O zamânlar "iʿâde-i hukûk"dan sonra olduğu gibi o kadar seriʿ [*hızlı*], kat'i ve fa'ideli tebeddüller husûlümümkün değil idi. Fakat târîh-i millîdeki yeni devrenin ateşi çoktan yanmaya başlamıştı. Ve Amerikalılar sadece bu ateşin üzerine yağ dökmek suretiyle yangını tevsi' ettiler [*genişlettiler*] ve derebeylik ve askerî hükûmet usûlünün az zamân zarfında mahvına yardım etmiş oldular.

1853 târihinde Komodor Peryy iki harb gemisi ve iki nakliyeden mürekkeb bir filo ile "oraga" limanı önünde göründü ve liman kumandanından gemiye gelerek Amerika hükûmetinin siyâsi me'mûrlarıyla görüşmesini taleb etti. Liman komutanı bu gibi mesâ'il-i mühimmenin ancak Nagazaki'de müzakere edilebileceğini ve münâsebât-ı ecnebiyye [*dış ilişkiler*] içün yegâne açık bir liman olan oraya gitmek icâb ettiğini bildirdi. Fakat Komodor Peryy mutâlibindeısrar etti ve adem-i kabûlü [*kabul olmaması*] takdirinde derhâl (yedo)ya-şimdiki Tokyo- hücûm edeceğini bildirdi. Bunun üzerine liman kumandanı hükûmet tarafından der'akab [*hemen*] mes'elenin halline me'mûr edildi. Kumandan "küri-ga-hama"da Komodor Peryy'ye mülâki olarak [*ulaşarak*] Amerika re'is-i

hükûmetinin mektûbunu teslim etti. Peryy derhâl limanı terk etti ve hareketinden evvel ertesi sene tekrar gelip re'is-i hükûmetin mektûbuna Japonya hükûmeti tarafından verilecek cevâbı alacağını ve re'is-i hükûmet tarafından teklif edilen mu'âhede kabûl ve imza edilmediği takdirde şehri bombardıman edeceğini kat'i bir ifâde ile tebliğ etti.

"Peryy"nin bu nümâyişdekimaksad-ı hakikisini bilmiyoruz. Fakat hareketinin bütün memlekette büyük bir hiddet ve infi'âl tevlid ettiğini [*doğurduğunu*] biliyoruz. Şogun hükûmetinde hükümet hârici bulunan politikacılar arasında bu tehlikeli mes'elenin halli içün iki muhtelif fikir mücâdele etmekte idi. Fikirlerden biri memleketi tamâmıyla ecnebilere karşı kapamak ki buna "Sako" deniyordu. -diğeri de memleketi münâsebât-ı beyne'l- mileleaçmak- ki buna da "kaykoku" deniyordu.

Birinci fikrin sâhipleri millî tehlikeye "iyeyazo"nun yaptığı gibi karşı koymak husûsunda ısrâr ediyorlardı. "iyeyazo" evvelce Japonya'ya gizli sûrette girmek ve zehr-âlûd teşebbüsatta [*zehirli teşebbüslerde*] bulunmak isteyen İspanyol ve Portekiz misyonerlerinin duhûllerine sûret-i kat'iyyede mümâna'at etmişti [*kesin surette engel olmuştu*]. Diğer fikrin sâhibleri ise memleketin te'min-i istiklâl [*bağımsızlığın temin edilmesi*] ve temâmiyet-i mülkiyyesi [*devletin bütünlüğünü*] en muvafık olarak ancak memleketi münasebet-i beyne'l-milele açık bırakmak sûretiyle kabûl olabileceği kanâ'atinde idiler. Bunlar iddi'â ediyorlardı ki memleketin bütün beyne'l- milel-i münasebâttantecridi medeniyetin tekâmülüne muhalif; binâ'en'aleyh menâfi-i millîyyeyeve rûh-ı terakkîyegayr-ı muvâfıkdır [*uygun değildir*]. Şübhesizdir ki her iki parti de aynı hedefi istihsâl [*elde etme*]azminde idiler. Fakat icrâ husûsunda biri menfî diğeri müsbet yollardan gitmek istiyorlardı.

Müteveffâ [*vefât etmiş olan*] İmparator "Komeii" ve saray erkânının kısm-ı a'zamı [*büyük kısmı*] bir fikre meyyal idiler. Fi'l- hakîkaekseriyet-i halkın [*halkınekserisinin*] fikri limanların kapanması noktasında birleşiyordu.[1551]

Bir Millet Nasıl Terakkî Eder?[43]

-Geçen nüshadan mâba'd-

1854 senesinde Komodor Peryy evvelkinden daha kuvvetli bir filo ile "Oraga" Limanı önünde göründü. Şogun Hükûmeti, Amerikalılarla hâl-i ihtilâfa girerek selâmet-i memleketi tehlikeye koymak istemedi ve 1854'de ibtidâ'i bir dostluk ve ticâret mu'âhedesi Amerika ve Japonya murahhasları arasında "Kanava"da imzâ edildi. Aynı tarzda mu'âhedeler bir tarafdan Japon murahhasları diğer tarafdan da İngiliz, Rus ve Hollanda murahhasları tarafından sırasıyla 1854, 1855 ve 1856 târihlerinde imzâ edildi. Şogun Hükûmeti bu husûsda temâmıyla efkâr-ı umûmîyye-i halka [*halkınumumi görüşüne*] karşı hareket etdiği için şeref ve i'tibarını gâ'ib etmeye başladı.

1858'de Amerika hükûmetiyle yeni bir mu'âhede akdine mütedâ'ir [*ilişkin*] müzâkerât cereyâna başladığı zamânkuvvetli bir muhâlefet zuhûr etdi. Muhâlifler arasında en kuvvetli "Daimi-yo"lardan başka, Şogun Hükûmeti'ne mensûb birçok kimse de bulunuyordu. Bunların hepsi Japonya'da "hâric-i ez-memleket mutiyâzının" mevcûdiyetine şiddetle muhâlif ediyorlardı.

Bu muhâlefetde o kadar ileri gidiliyordu ki âdetâŞogunun mâlik bulunduğu hukûk-ı saltanatın bu gibi mesâ'il-i mühimmeyihalle kâfi olup olmadığı bile mevki'-i münâkaşayakonuyordu.

On Üçüncü Şogun "Ei ye-zada" efkâr-ı umûmîyyedeki şiddetli cereyâna mukâbele edemediği içün mes'elenin hallini imparatordan rica etdi.

Fakat imparator tarafından Şogun'a henüz kat'i bir karar verilmeden, Şogun hükûmeti prenslerinden biri ve şimdiki kont "Ei eyi"nin büyük pederi olan "Ey eyi-naosoka" 1858 de yeni mu'âhedeyi kendi mes'ûliyeti altında imzâ etdi. Bundan sonra da biri birini müte'âkiben Hollanda, Rusya, İngiltere ve Fransa ile aynı tarzda mu'âhedeler akd edildi. İmparator "Komei" bu hareketten fevka'l- âde münfe'al oldu; kezâ "Ei ei" nin muhâlifleri de. bumu'âhedeler bi'l-âhire imparator irzâ [*razı*] edilinceye kadar bir hayli zamân tasdiksiz kaldı.

---

43 "Bir Millet Nasıl Terakkî Eder?", 6 Kânûn-ı Evvel 1333 [3 Aralık 1917], Sayı 98. ss. 1571-1572.

Bi'l-âhire Şogun'un veli'ahdı mes'elesi büyük bir münakaşa kapısı açdı. Ve yine imparatorun re'yi soruldu. On Dördüncü Şogun "Ei ye moçi" Şogunluk mevki'ine geçdiği zaman imparator ve başlıca Dasi Miyolar -derebeğleri bu işin muhâlifi idiler. Şogun ve hükûmeti artık temâmıyla hâl-i infirâda düşmüştü [*yalnız kalmıştı*]. hatta kendi kabilesine mensûb birçok derebeğleri bile aleyhlerinde idi ve "Kinto- imparatora hürmet ediniz" feryâdı bütün memlekete yayılmıştı. 1

1858 târihinden i'tibaren Şogunluğ'un ilgâsı birçok Japon vatanperverânını düşündürmekde idi. İmparator ile Şogunun te'lif-i beyni [*barışması*] Şogun imparatorun hemşiresini tezvic edinceye [*evlendirinceye*] kadar kâbil [*mümkün*] olamamıştı.

Bu izdivac imparatorun sâyesinde Şogun'un mevki' ve kuvvetini muhâfaza içün tertib edilmiş bir mes'ele idi. Fakat bi'l-akis bu mes'ele Şogunluğ'un sükût-ı âtisine sebeb olmuştu.

İ'âde-i hukûk

Şogun Hükûmeti'nin husûmet-i ammeye merkez teşkil etdiği zamânla i'âde-i hukûkdevri başlar. "Şogun"un hem dâhilî hem de hâricî siyâsetdeki aczi bütün memleketde büyük bir adem-i hoşnudu hâsıl etdi [*hoşnutsuzlukmeydanagetirdi*].

Derebeğleri (*dai mi yos*) ile asilzâdegânın kısm-ı a'zamı eski nüfûz-ı imaratorinini'âdesini istiyorlardı.

İmparator "Komei" ile saray erkânı da Şogunluğun ilgasına mütemâyilidiler.

Cedleri, "Tokugawa" ile aynı seviyede olan Shimazo. Mori Yamanovçi gibi derebeğleri "Tokugawa"ların fâ'ikiyetini [üstünlüğünü] artık tanımamak istiyorlardı. Bunların hepsi de imparatorun idâresinde "Tokugawa" ile her vecihle müsâvî [*denk*] bir mevki' işgal etmeye çalışıyorlardı. Bu planı tatbik içün icâb eden istihzarât [*hazırlıklar*], Şogun Hükûmeti'nde i'tizâl [çekilme] zuhûr etmeden çok zamân evvel başlamıştı. Yukarıda söylenildiği vecihle bunlar Garb Medeniyeti'nin esâsâtını [*esasların*] büyük bir mukâyeseden olarak kabilelerine idhâl etmişler, askerlerini Avrupa usûlünde ta'lim etmişler ve bu vecihle -icâb ederse- Şogunluk aleyhinde olan mütâlebatı cebren kabûl etdirmeye hazırlanmışlardı. Evvel emrde "Shimazo" ile "mori" saray imparatoru ile sıkı bir münâsebet peydâsına çalıştılar.

Bunlar ve tevâbi'i [*tabileri*] arasında müşterek bir münâsebet mevcûd idi. Bunların hepsi Şogunluğ'un ilgâsında temerküz eden [*biriken*] arzu-yı millîninhusûlü ve ecnebilere bahş edilen imtiyazât-ı siyetşikenâne [*onur kıran*] imtiyazâtın lağvi emrinde imparatora muzâheret [*yardım*] ediyorlardı. O zamân (1862) makarr-ı saltanat [*saltanat merkezi*] Japonya'nın her tarafından gelen vatanperverlerle dolmuş idi. Bunlar umûr-ı idâre-i saltanatı [*saltanat idaresi işlerini*] deruhde almaya imparatoru iknâ' içün saray civârına toplanmışlardı.

Shimazo ile Mori müstakilen icrâ-yı hareketebaşlayarak askerleriyle "Kyoto"ya getirdiler. Atdıkları bu adımı ve icâbında, imparatoru ihataedenkarışıklığı basdırmak arzusuyla geldiklerini makam-ı i'tizarda [özür makamında] sard etdiler [*dilegetirdiler*]. "Yamanoviçi"de aynı sûretle hareket etti.

Bu, fi'l- hakîka i'âde-i hukûk mes'elesinde büyük bir rol oynamak içün ellerine geçen ilk fırsat idi.

"İvakovra" ile "Sanco"nun yorulmak bilmeyen fa'âliyeti Şogun Hükûmeti'ne meslek-i hâriciyyesindeki lisânı değişdirmeyi ihtâr içün "Shimazo" ile "Mori"nin me'mûr edildiğini âmir bir irâde-i imparatorî istihsâl etdi [*imparatorluk fermanı elde etti*].

Aynı zamanda Şogun "Ei ye moci" ye ikinci bir fermân gönderildi. Bunun neticesi olaraktan Şogun idâresinde kat'i ıslahât istihsâl edildi. Kuvve-i saltanatbu vecihle bi'l- fi'il imparatora i'âde edilmişdi ve Şogun müşkîlbir vaz'iyetde kalmışdı; ya ecnebileri memleketden teb'îd edecekve yâ imparatorun irâdesine itâ'at etmeyecek idi.

Bu pek güzel tertib edilmiş planSaifo, Ukuv bu, Kido, Goto gibi vaktin en mâhir politikacılarının düşünceleri mahsûlü idi. Bu planın ilk muvaffakiyeti, Şogun idâresinin uzun müddet devâm eden [1571] kararsızlığı idi. Bu esnâda Şogun idâresine karşı avâm tarafından ba'zı kıyamlar yapılmış ve birçok derebeğleri Şogundan ayrılarak müttefiklere iltihâk etmişdi.

E'n-nihâye [*nihayetinde*] 1863 târihînde Şogun her nasılsa muvakkat [*geçici*] bir muvaffakiyet kazandı. "Çoşiyo"nun askerleri "Kyoto"dan dışarıya atılmış ve bunların yerini de Şogun'a sâdık olan "Ayzu-matsu daira"nın askerleri işgal etmişdi. Sancu ve diğer altı zat "Mori"nin velâyetine kaçdılar ve bu cihetle saray imparatoru

da Şogun'un lehdar ve aleyhdarları arasında bir müvâzene [*denge*] te'sis etmişdi.

"Ei ye moci" nüfûzunun bu vecihle muvaffakiyetkâr bir tarzda te'sisine kanâ'at etmeyerek kuvvetini göstermek istiyordu. 1863 de "Simono zeki" de (Mori)nin ecnebi sefâ'inine karşı icrâ etdiği müstakil harekâtı bahane itihâzederek Mori'ye karşı harb etmek içün imparatordan müsâ'de ricâ etdi.

Ei ye moçi, Moriyi harben mağlub etmek sûretiyle diğer derebeğlerinin hırslarını teskin edeceğini me'mûl ediyordu. 1864 de icrâ etdiği seferi muvaffakiyetle neticelendirdi. Fakat Matsu ira gibi kendi adamlarının nesâyihi [*nasihatleri*] hilafına olarak 1866 da icra etdiği ikinci seferde büyük bir mağlubiyete dûçâr oldu. Bu muhârebe Şogunla fâ'ikiyet-i [üstünlüğü] askeriyesinin sükûtuna mebde' [*başlangıç*] teşkil eder. Birçok derebeğleri Şogunun emirlerine itâ'atdan bi'l-külliyeintinâ' etdiler [*tamamıylakaçındılar*]. Ei ye moci 1866 da vukû'bulan büyük "Ozoka" felâketi esnâsında vefât etdi. Aynı sene nihâyetinde imparator da bütün milletin bî nihaye te'siratı [*nihayetsiz etkileri*] arasında zamân-ı saltanâtda eğilen iâde-i hukûk tuhmunun [*tohumunun*] semeresini iktitafa [*almaya*] muvaffak olamadan vefât etdi. İmparatorluk tahtına der-akab [*onunardından*] genç imparator Motsuhito çıkdı.

Bu esnâda derebeğlerinin kısm-ı a'zamı tarafından hukûk-ı imparatoriyi idâreye Şogun'un kabiliyeti olmadığı i'lân edildi. Onun seleflerinin başlıca mesâ'il-i hâriciyyede muvaffak olmadıkları vehm, hem de askerî kuvvetlerinin bi'l- külliye mahv olduğu ona soruldu.

Yama Muçi, Asano Şogun "Kei ki"ye isti'fa etmesi içün nasihat veriyorlardı.

Gotoku Mansu, Okobu gibi siyâsîyyûnile kendi hükümetine dâhil olan "Kansu"da aynı nesâyihivermekde olduklarından en-nihaye Şogun Kei ki isti'faya karar verdi.

1867 Teşrîn-i Sânî 14 de isti'fasının kabûlünü imparatora inhâ eyledi [*tebliğ etti*]. Ve ertesi günü isti'fası kabûl edildi. Bu yeni Japon târihinde unutulmayacak bir gündür. Çünki bu günden i'tibâren hukuk ve nüfûz-ı imparatoriyider'uhde ederekbi'l- fi'il idâre-i hükûmete başladı.

İşte bunun içündir ki bu hâdiseye "i'âde-i hukûk" adı verilir.

Bütün Japonya'da derebeğleri, bi'l-hassa Matsu Dayir [illegible]aşima, Yamano Viçi, Data ve Şimazo yeni hükûmetin teşkilâtını [illegible]mak içün bir meclis-i hükûmet teşkil etmek üzere Kyoto'ya [illegible]vet edildi. Mori serbest bırakıldı ve Saco gibileri de Kyoto'ya [illegible]ldı. Satsuma, Aki ve Çoşivo askerleri, biraz sonra da Toza, [illegible]ari ve Yeçi Zen askerleri makarr-ı hükûmeti [*hükümet merkezini*] [illegible]hâfaza içün Kyoto'ya dâhil oldular.

"Aizov" ve Kov-ana askerleri [*imparator muhafızları*] arasından [illegible]karıldıktan sonra eski hükûmetinin "Sâ'id ei TayiŞogun-[illegible]askumandanlık" ve sâ'ir me'mûriyetleri der-hâl ilgâ edildi. Aynı [illegible]nde sozayi (baş nâzır), yenico (nâzırlar) sâk yo (müşâvirler) [illegible]akamâtı ihdâs edildi. Prens "Taro Hito Ariza Gava" Sozayi nasb [illegible]ldi [*tayin edildi*]. Gico makamı, â'ile-i imparatoriye mensûb bir [illegible]esillerle Sanco İva Gura gibi kübera ve Shimazo, Asano, Maksud [illegible]a gibi başlıca derebeğleri tarafından işgâl edildi.[1572]

Bir Millet Nasıl Terakki Eder?[44]

-Mâba'ad-

Sayigo, Gido, Goto gibi siyâsîyyûnde sak-yu (müşavirlik) [illegible]akamına geçtiler.

Yeni hükûmetin temeli eski Şogun aleyhdârlarının bu tarzda [illegible]evhidî [*birleştirmesi*] sûretiyle tahkim edildi.

(i'âde-i hukûk) bugün mükemmelen işleyebilecek bir hâle [illegible]getirildi. Yeni şekl-i hükûmetin en ziyâde nazara çarpan evsâfı [illegible]hiçbir makamın bir hakk-ı ırsîyye [*irsîhakka*] mukaren [*bağlı*] olmaması ve evvelce olduğu gibi makamâtın mu'ayyen [*belirli*] [illegible]familyalara hasr ve tahsîs edilmemesidir.

Eski Şogun partileri bu kat'i ıslahâta karşı büyük bir adem-i [illegible]hoşnudugösteriyorlardı. Bunlar bütün bu işlerin, Mori ve Shimazo [illegible]gibi haris derebeğleri tarafından tertib edildiği kanâ'atinde idiler. Bunların askerleri ile Mori ve Shimazo'nun askerleri arasındaki rekâbet git gide o kadar büyük bir şiddet peyda etdi ki nihâyet 1868-69 muhârebesi zuhûr etdi. Bu muhârebe Kyoto'da başladı. Ve Japonya'nın şark-ı şimalî [*kuzeydoğusu*] havâlisine doğru yayılub gitdi. Nihâyet 1869 da Hakodana Harbi'yle neticelendi. Eğer eski

44 "Bir Millet Nasıl Terakkî Eder", 12 Kânûn-ı Sânî 1334 [12 Ocak 1918], Sayı 102, ss. 1635.

Şogun Hükûmeti'nin "Kanso" ve "Okobo" gibi dürbin-isiyâsîyyûnü, ki Yegi'nin isti'fâsından sonra zuhûr eden birçok müşkülâtı hall etmemiş olsalardı, muhârebenin mûceb olduğu felaketler bir kat daha fazla olacakdı.

Yeni hûkümet sulh ve sükûn temâmıyla i'âde olundukdan sonra memleketin sa'âdet hâlini ve medenî ilerletmek içün gâyet seri' ve kat'i adımlar atdı.

"İ'âde-i hukûk"u ta'kib eden ameliye-i tekâmül bu kısa makalede îzâha değmeyecek derecede herkesin ma'lûmudur. Fakat makaleyi bitirmeden evvel âtideki nakatı [*aşağıdaki noktaları*] zikre lüzum gördüm:

1. Japonya'da derebeylik usûlü Şogûn Hükûmeti'nin sükûtuyla beraber ortadan kalkmamış; bekâyası yeni hükûmetin ilk devresinde devâm etmişdir. Ma'ahazabütün derebeğleri bi'l-hassa Shimazo, Mori, Yama Noviçi, Naba Şima Hoz Vakava, İkeda ve Haçiso Vaga gibi başlıca derebeğler, derbeğlik usûlünün milletin elastikiyetini za'afa dûçâr ve binâ'en'aleyh terakkîsiniişgâl etdiğine kanâ'at hâsıl etmişlerdi.

Bi'n-netice bütün bu derebeğler müştereken imparatora mürâca'at ederek derebeğlik usûlünün ilgâsını taleb etmişlerdir. Bu usûlün lağvını emr-i irâde-i imparatori 1871 târhinde sâdır olmuş ve aynı zamanda askerî sınıfın sınûf-ı sâ'ire-i halk [*vesair halk sınıfları*] üzerine olan fâ'ikiyet-i kadîmesine de [*eskiden beri gelen üstünlüğüne*] nihayet verilmişdir.

2. Yeni hükûmetin meslek-i hâricisi [*dış işleri*] 1868 târihinde sâdır olan irâde-i imparatori [*imparatorluk fermanı*] ile ta'yin edilmiş ve Japonya münasebât-ı beyne'l-milele dâhil olmuşdur.

Japonya'da bütün milletin uzun zamanlardan beri hedef-i i'tirâz-ı hoşnudîsi olan hâric-i ez- memleket imtiyâzının yeni hükûmetin başlıca emelini teşkil ediyordu.

Bu tarzdaki imtiyâzın sû'-i isti'mâli halkın birkaç kereler ecânib [*yabancılar*] aleyhine kıyamını mûceb olmuşdur [*icap ettirmiştir*].

1871 de eski mu'âhedelerin tekrar gözden geçirilmesi içün Amerika hükûmetiyle müzâkereye girişildi. Aynı senede imparator ilk daf'a olarak Avrupa ve Amerika'ya hey'et-i mahsûsa gönderdi.

Devletler ile icra edilen müzâkerât1894 de İngiltere ile müsâvât-ı esâsî[*eşitlik esası*] üzerine yeni bir mu'âhede akd edilinceye kadar devam etdi, bundan sonra da aynı esâs dâhilinde diğer devletlerle de mu'âhedeler akd edildi. İngiliz hükûmetinin bu tarz hareketi İngiltere ile Japonya arasındaki dostluk ve ittifâkın ilk kademesini teşkil eder.

3. Japonya, İspanyol ve Portekiz misyonerleri elinden çok çekdiği cihetle 1872 senesine kadar Hristiyanlığın Japonya'ya idhâline son derece muhâlefet edilmişdi.

1872 den sonra bu muhalefet kaldırıldı ve muhtelif memleketlerden misyonerler gelerek kiliseler ve mektebler te'sis etdiler. Birçok kimseler Hristiyanlığı kabûl etdiler. Fakat misyonerler meşhûr "Roma'da iken Romalılar gibi hareket et" darb-ı meseline tevfik-i hareketedemediler [*uygun davranmadılar*]. Binâ'en'aleyh Hristiyanlığın temsili misyonerlerin ehliyetsizliği yüzünden te'hir etdi.

Bugün Kânûn-ı Esâsî'nin 28'inci maddesiyle memlekete din husûsunda serbesti-i tâmverilmişdir. Fakat memleketin kısm-ı münevveriekseriyet i'tibarıyla misyonerlere hiçbir kıymet izâfe etmiyorlar [*vermiyorlar*]; binâ'en'aleyh bu adem-i teveccühün Hristiyanlığın Japonya'da ilerlemesine bir mâni' teşkil edeceği me'mûldür [*beklenir*].

Müteveffa Japonya imparatorunun mühim fermân ve irâdeleri

Bu bâbda kâri'ine [*bubölümde okuyucularına*] Japonya imparatorunun en mühim irâde ve fermânları arz edilmektedir. Bu irâdeler ve beyânât-ı imparatori yeni Japonya'nın terakkiyât ve tekâmülât-ı mütte'âkiyyesi içün birer mi'yar [ölçü] teşkil eder. Binâ'en'aleyh bunların nazar-ı mütâla'adan imrârı [*geçirilmesi*] fazla bir zahmet ad olunmamalıdır.

Japonya'nın ve Japonların münasebât-ı beyne'l-milele duhûllerinimu'lin irade-i imparatori[*ilan eden imparatorluk fermanı*] (1868 Kânûn-ı Sânî)

Japonların münasebât-ı beyne'l-mileledâhil olmaları en mühim bir mes'ele teşkil ettiğinden müteveffaimparator (Mikado) bu maksadın husûlüne ehemmiyet-i azime atf eylemişti. Devr-i sabıkda Japonya'yı idâre eden (Şogun) hükûmeti bu husûsda pek yanlış bir siyâset ta'kib ederek memleketi bu kadar seneler

geri bırakmıştır. Şimdi memleketin bu sübûtunu münkalib olan [*sabit duruşunudeğiştiren*] sûret-i idâresi bu vakte kadar ta'kib edilen inziva ve tecrid [*köşesineçekilipelçekme*] siyâsetinin terkine sevk etmekte olduğundan i'lân ve irâde ediyoruz ki: ba'dema [*bundan böyle*] hukûk ve kavânin-i beyne'l-milele müstenid olarak [*uluslararası kanunlaradayanarak*] münasebat-ı beyne'l-milelgüşâd edilmiş [*açılmış*] olduğundan gerek hükûmet ve gerek ahalinin bu maksad-ı hükûmdarîmizi kuvveden fi'ile çıkarmak üzere müttehiden hareket etmesi icâb eder.

İdâre-i hükûmetin imparatora i'âde olunduğunu mu'lin irade-i imparatoru:

Umûm memâlik-i ecnebiyye hükümdâranına ve teb'asına i'lâm olunur ki: Şogun (Tokugawa-ge yeki) idâre-i memleket hak ve salâhiyetini terk etmiş olduğundan ba'dema bütün idâre-i memleket doğrudan doğruya murâkabe-i hükümdâranemiz [*hükümdarlığımızın kontrolü*] altında icrâ olunub mu'âmelât-ı umûmiyye-imemleket [*memleketingenel muameleleri*] evvelce (Taikon) nâmına olduğuna mukâbil artık imparator nâmına rü'yet olunacaktır [*görülecektir*]. Bundan başka memâlik-i ecnebiyye ile münâsebâtda bulunmak üzere me'mûreyn-i mahsûsa ta'yîn olunacaktır. Hükûmât-ı ecnebiye süferası [*yabancı hükümetlerin elçileri*] bu beyânât-ı hükûmdarîmizi sûret-i lâyıkadanazar-ı dikkate almalıdırlar.

Üç madde-i esâsîyye üzerine imparatorun yemini:

1. Umûmî mitinglere müsâ'de edilüb nizâmât-ı mahsûsa vaz' olunacaktır. Umûr-ı dâ'ire-i memleket müzâkerat ve münâkaşat-ı alene [*açık müzakere ve münakaşalar*] ile tesviye olunacakdır [*neticelendirilecektir*].

2. Gerek ricâl-i hükûmet ve gerek teb'a-i devlet memleketin refâh ve sa'âdetine vakf-ı mesâ'i edeceklerdir [*mesai harcayacaklardır*].

3. Bütün me'mûreyn-i mülkiyye ve askeriyye bütün sınıf ahali arasında san'ata ve ticâreti teşvik ve bu husûsda fa'âliyet-i cedideye sevk eyleyeceklerdir.

4. Bu âna kadar millet arasında hükümferma olan [*hüküm süren*] ve nâ-münasib âdât ve i'tiyâdât [*adetler ve alışkanlıklar*] tashih olunacakdır.[1635]

Matbu'at Âlemi[45*46]

Şimdiye kadar bu serlevha altında birçok yazılar yazıldığına eminim. Fakat matbû'âtın hayât-ı medeniye-i cihânda oynamakda olduğu rolün ehemmiyet-i fevka›l-'-âdesi nazar-ı i'tibara alınınca ve aynı zamânda bizim bu husûsda ne derece fakir olduğumuz düşünülünce bu mebhûsda [*bahsolunanda*] heman hergün kalem yürütülse yine azdır.

Matbu'ât, her sâhib-i fikr ve iz'ânın bildiği vecihle husûsî veya umûmî hayât-ı medeniyyenin rehberi ve nâzımıdır. Ta'bir-i diğerle matbu'ât, milletin derece-i medeniyetinin hakîki mizânıdır.

Harb-i hâzırda görüyoruz ki müttefikimiz Almanlar her nokta-i nazardan rakiblerine fâ'ik [***üstün***] bir mevki'de bulunuyorlar. Bu fâ'ikiyet [***üstünlük***], askerlikden tutunuz da en basit teşkilât-ı sınâiyyeye kadar aynı dereceyi muhâfaza ediyor ve bu fâ'ikiyet, şüphesizdir ki birçok avâmilin [*etkenlerin*] te'siriyle husûl bulmuştur. Fakat bütün bu avâmilin temelini, üssü'l-esâsını, bilâ-tereddüd addi'a edebiliriz ki Alman matbû'âtına istinâd eden Alman hars [*kültür*] ve irfânı teşkil ediyor.

Bir milletin, bi'l- hâssa Almanlar gibi derecât-ı tekâmülün derece-i nihâyesine vâsıl olmuş bir milletin matbû'ât-ı umûmiyesi hakkında beyân-ı mütâla'a birçok tedkîkâta arz-ı ihtiyaç edeceği gibi öyle bir ve ya beş, on makaleye sığamayacak derecede büyük bir mevzû' teşkil eder.

Bizim bu küçük makâlede nazar-ı ibret ve önüne koymak istediğimiz şey'i, matbû'ât âleme dâ'ir ahsâ'î [*istatistikî*] bir ma'lûmât vermektir.

Bir şey'in iyiliği veya fenâlığı hakkında nazarî olarak söylenilecek bir sürü söze bedel ortaya erkâmın [*rakamların*] pek beliğ delâletine istinâd eden ufak bir cetvel konulması kuvve-i iknâ'iye i'tibârıyla elbette daha mü'esserdir.

Avrupa'da veya Avrupa'nın filan memleketlerinde matbû'âtın hâlî, şânı şöyledir, böyledir; demekdense o memleketlerin servet-i âsâr-ı matbû'asına â'id ufak fakat mukâyeseli ma'lûmât vermek elbette daha kestirme bir yol ve daha nâfi' bir usûl teşkil eder.

45 *Burada matbû'âtdan maksadımız yalnız gazeteler değil, ale'l-umûm her dürlü neşriyât ve âsâr-ı matbû'adır.

46 "Matbu'at Âlemi", 7 Mârt 1334 [7 Mart 1918], Sayı 107, ss. 1718-1719.

Âtîdeki ma'lûmât-ı ahsâ'iyyeyi [*istatistikî bilgileri*] "Prayes Folyer" nâmında bir Amerikalının yazmış olduğu bir eserden iktibâs ediyorum. Bu muharrir diyor ki:

"912 senesinde İngiltere'de" 10.814 kitâb Amerika'da, "12,470" kitâb neşr edildiği hâlde Almanya'da "31.281" kitâb neşr olunmuşdur. Bu hesâbca Almanya'da Pazar günleri hâric olmak üzere haftanın her gününde vasatî olarak [*ortalama*] "100" kitâb neşr ediliyor demektir!

Bu şâyân-ı hayret yekûnun başlıca müfredâtı ber vech-i âtîdir [*aşağıdaki gibidir*]!

4,852 cildi ta'lim terbiye ve çocuk edebiyâtına dâ'ir;

4,134 cildi ale'l-umûm [*genel*] edebiyâta dâ'ir;

3,210 cildi hukûk ve iktisâda dâ'ir;

2,510 cildi ulûm-i dîniyeye dâ'ir;

2,082 cildi ticâret ve sanâyi'e dâ'ir;

1,981 cildi tıbba dâ'ir;

1,254 cildi târih ve terâcim-i ahvâl [*biyografiler*]

981cildi de zâyi'i nefsiyeye [*nefsin zararlarına*] dâ'irdir.

Biz, İngiltere kitâb tufanına boğuldu; deriz -fakat bir kere düşününüz ki Almanya'da senede yalnız hukûka dâ'ir 2,110 cild kitâb neşr olunuyor.

Demek oluyor ki Almanya'da her sene İngiltere'de neşr olunan kitâbların üç misli, Amerika'dakilerin de iki misli kitâb neşr olunuyor!..

Muharrirlerin ahâliye nisbetle olan adedlerini mukayese edecek olursak daha ziyâde şâyân-ı hayret bir hâl karşısında kalacağız. [1818]

1910'da İngiltere'de "8.000" Amerika'da "9,000" kitâb muharriri -gazetelere yazı yazanlar hâric- olduğu hâlde Almanya'da bu sınıf muharririn "31,000"i mütecâvizdir.

Binâ'en'aleyh İngiltere, nüfûs-ı umûmiyesinin her "5,500" kişisi içün bir muharrire; Amerika, her "10,000" kişisi içün bir muharrire

mâlik olduğu hâlde Almanya, her "2,097" kişi içün bir muharrire mâlikdir. Bu adedlerde her yaşda erkek, kadın ve çocuk dâhildir.

Eğer Almanya'nın orta yaşlı ve kemallî insânlarının adedini 14.000,000 diyecek olursak her "450" adama bir kitâb muharriri düşdüğünü görürüz.

Yukarıki müktesebâtı okuyan hiçbir Türk tasavvûr edemem ki neşriyât ve matbû'âtımızın hâl-i hâzırını göz önüne getirerek derin bir düşünceye varmasın.

Evet, Almanya, bu gün heman bütün cihân ile gâlibâne boy ölçüşüyor. Askerlikçe gâlib, iktisaden gâlib tasarrûf i'tibârıyla gâlib, kana'ât cihetiyle gâlib; hülâsa her nokta-i nazardan gâlib!..

Fakat bir az ince düşünecek olursak bütün bu gâlibiyetlerin birkaç sene evveldenberi -hiç olmazsa tuhm [*tohum*] hâlinde olsun- mevcûd olduğunu ve devam etdiğini takdir etmemek kâbil değildir.

Acaba bizim neşriyât-ı seneviyemiz, Almanya'nın bir günlük neşriyâtına tekâbül edebiliyor mu?!.. Bence şübheli!..

Düşünüyorum, düşünüyorum da manzûme-i âlemde yer mevki' sâhibi olmak veya sâhib olduğumuz mevki'i muhâfaza içün ne kadar çalışmak lâzım geldiği bulmakdan âciz kalıyorum.

Fakat aczimin, herhâlde "acz-nâm" olmadığına eminim.

Bilmiyorum. Târihlerin şahâdetiyle biliyorum ki bu millet cihangirâne bir devlet kuran bir avuç aşiretin evlâd ve ahfâdı ve ahlâfıdır [*çocukları, torunları ve onların zürriyetleridir*]. Birçok seneler, seneler değil, belki asırlar bundan daha büyük mahrûmiyetler, noksanlar içinde -velev ki sendeleye, sendeleye olsun- te'min-i mevki' etmiştir.

Ma'ahaza bu şahâdetde mağrûr olmuyorum, çünki, zamânın o zamân olmadığını, şerâ'itin temâmıyla değişdiğini biliyorum.

Fakat aynı zamânda kuvvî bir imân ile kâni' oluyorum ki pek feyyâz [*feyizli*] olan kuvve-i nâmiyyesini elân muhâfaza eden bu millet, Allah'ın inâyeti ve azimkâr ellerin, dimağların delâletiyle çok geçmeden gıbta etdiği milletlerin seviyesine yükselecektir. [1819]

Dış Denizlerde Türkler 1: Bahr-i Muhît-i Atlâsîde *[Atlas Okyanusu'nda]* Türk Gemicileri Kanarya Adalarının Zabtı[47]

Bu nüshamızdan i'tibâren Türklerin dış denizlerdeki harekât-ı bahriyesi hakkında pek mühim bir silsile-i makâlât neşrine başlıyoruz. 'Osmanlı sancağını, Ak ve Kara Denizlerin sâhib-i sâhib-kırânı [*muzaffer hükümdârı*] hâline getiren ecdâdımıza bi'n-nisbe [*nisbeten*] mahdûd [*sınırlı*] olan bu iki deniz dar gelmiş Türk korsanları Septe Boğazı'ndan da çıkarak Kanarya Adaları'na Büyük Britanya ve İrlanda, Danimarka, Norveç Sahilleri'ne, İzlanda Adası'na hattâ tâ şimâlî Amerika'ya kadar gitmişler, bi'l- hâssa İngiltere ve İrlanda sâhillerine senelerce dehşet-res olmuşlar [*dehşet getirmişler*], bugün ebhâr-ı cihâna [*cihanın denizlerine*] hükmetmek isteyen İngilizleri senelerce harac-güzâr etmişlerdir [*haraca bağlamışlardır*].

Ecdâdımızın bu uzak denizlere kadar tevsî'-i dâ'ire-i fa'âliyet eylediklerine [*faaliyet dairesini genişlettiklerine*] dâ'ir şimdiye kadar hemân hiç kimsenin ma'lûmâtı yoktu. Cem'îyetimiz merkez-i umûmîsi a'zâsından ve mütekâ'idîn-i bahriyeden [*bahriye emeklilerinden*] Alî Şükrü Bey İngiltere'ye icrâ eylediği bir seyâhat esnâsında, İngiliz hazîne-i evrâkında ve sâ'ir kütübhânelerde yapdığı tedkîkât ve tetebbu'ât [*detaylı incelemeler*] netîcesinde ele geçirdiği mühim, kıymetdâr vesâ'iki [*vesikalar*] telhîs ederek [özetleyerek] ecdâdımızın nasıl büyük bir azim sâhibi kahraman gemiciler olduğu ve ebhâr-ı cihâna nasıl hâkim olduklarını meydana çıkarmıştır. Alî Şükrü Bey›in açtığı bu sahâda yürümek eski Türk gemicilerinin uzak denizlerdeki harekâtı hakkında mufassal eserler vücûda getirmek müverrihlerimizin en mühim vezâ'ifinden biridir.

Berberiye korsanlarına dâ'ir güzel bir târîh yazan Stanley Leyin Paul kitâbının başında diyor ki:

"Üç asırdan fazla bir zamân içün Avrupa'nın tüccâr milletleri ticâretlerine devam veyâ adem-i devâm [*sonlandırma*] husûsunda korsanların emrine tâbi' olmuşlardır.

47 "Dış Denizlerde Türkler 1: Bahr-i Muhît-i Atlâsîde [Atlas Okyanusu'nda] Türk Gemicileri Kanarya Adalarının Zabtı", 11 Nisan 1334 [11 Nisan 1918], Sayı 112, ss. 1791-1793.

Barbaros Hayreddin'in İmparator Beşinci Şarl'ın[48] kuvvâ-yı umûmîyyesine karşı koyduğu zamândan on dokuzuncu asrın ilk senelerine kadar korsanlar, dar denizlerin tâm ma'nâsıyla efendileri idi. Eski zamânlarda Venedikliler, Ceneviz ve Pizalılar; son zamânlarda da İngiliz, Fransız, Felemenk, Danimarka, İsveç Amerika hükûmetleri ya muntazam haraçlar te'dîyesi [ödenmesi] veyâhûd ara sıra pek kıymetdâr hediyeler takdîmi sûretiyle emniyet satın alırlardı".

Stanley Leyin Paul'un iktibâs ettiğimiz yukarıdaki sözleri Akdeniz'i üç asırdan fazla bir müddet kasub kavuran Türk korsanlarının ne yaratılışda, ne kuvvet ve kudretde adamlar olduğunu mû'ciz bir sûretde anlatıyor. Akdeniz'de tâ evvelden beri muhtelif milletlere mensûb birçok korsanlar gelip geçtiği hâlde içlerinde ecnebî hükûmetlerden uzun müddet harâc alanlar yalnız Türk korsanlarıdır.

Türk korsanlarının Akdeniz'e â'id olan menâkıb-ı kahramânâneleri [*kahramanlık hikâyeleri*] -o da bir dereceye kadar- mazbûtdur [*kaydedilmiştir*]. Fakat bu yiğitlerin dış denizlerde de aynı derecede kahramânlıklar gösterdiklerini bilen, hattâ işiden içimizde pek nâdirdir.

Evet, cevvâliyet-i kahramânânelerine [*kahramanlık hareketlerine*] Akdeniz'i dar gören koca Türk gemicileri, müte'addid def'alar (Cebel-i Târık) Boğazı'ndan çıkmışlar ve âl bayraklarını 'Ukbe bin Nâfi'in[49] nazar-ı hasret ve nevmîdî ile nigerân olduğu [*hasret ve ümitsizlikle baktığı*] Bahr-i Muhît-i Atlâsî'nin [*Atlas Okyanusu'nun*] gök renkli suları üstünde dalgalandırmışlardır.

Türklerin dış denizlere hangi târihde çıkdıkları ve neler yapdıkları henüz lâyıkıyla ma'lûm değildir. İleride erbâb-ı himmet taraflarından icrâ edilecek tedkîkât ve tetebbu'ât [*inceleme ve araştırmalar*], me'mûldur [*umulur*] ki bu cihetleri temâmıyla tenvîr eder [*aydınlatır*]. Bizim bugün Türklerin dış denizlerdeki fa'âliyetlerine â'id olmak üzere bildiğimiz şeyler -rast gele öteden beriden toplansa- parça parça ba'zı vekâyi'den ibârettir ki bunların aralarındaki boşluğu doldurmak, sıra ve münâsebetlerini tertîb

48 Kaiser V. Karl (1500-1558), 1519-1558 yılları arasında Kutsal Roma Cermen İmpartoru olmuş ve Osmanlı akınlarına karşı Avrupa'yı koruyan meşhur Alman devlet adamı.

49 Ukbe bin Nafi bin Abdülkays el-Kureşi el-Fihri, Hicretin ilk yüzyılında yaşamıştır. İslâm Devleti'nin Kuzey Afrika komutanı ve bu bölgenin fâtihidir. Yaptığı seferlerle İslâm Devleti'nin sınırlarını Atlas Okyanusu'na kadar ulaştırmıştır.

ederek muntazam ve müselsel bir târih hâline koymak içün hem zamân hem de büyük büyük himmetler ister.

Şimdi biz bu makâlemizde o parça parça dediğimiz vekâyi'i birer birer kayd ile iktifâ edeceğiz [*yetineceğiz*].

Leyin Paul on yedinci 'asrın başlangıcını Türklerin dış denizlere çıkmalarının takrîbi târîhi olmak üzere kabûl ediyor ve diyor ki: [1791]

"On yedinci asrın bidâyetinde [*başlangıcında*] korsanların ta'bîyelerinde [*kurulu düzenlerinde*] şâyân-ı dikkat bir tebeddül [*değişim*] husûle gelmiştir. Bunlar artık pek az kadırga inşâ ediyorlar, asıl ehemmiyeti parça yelkenlere veriyorlardı. Cezayir, Tunus, Trablus tersâneleri yeni tarzda sefâ'in [*gemilerin*] inşaâtını öğrenmekde olan amele ile kaynaşıyordu."

Bundan sonra Leyin Paul Cezayir'de bu tarz sefâ'ini ilk inşâ eden ustanın Simon Danizer adlı bir Flânder, Tunus'da ise Memi Re'is adlı bir mühtedî Yunanlı olduğunu söylüyor. İhtimâl ki bu Memi Re'is bizim târîhlerin Kalafat Memi dedikleri re'isdir. Leyin Paul bu tebeddülü başlıca iki sebebe atfediyor. Biri "Kadırgalarda kürek çekmek içün Hristiyanlardan kâfî mikdârda esîr alınamaması ve ücretli kürekçi kullanmanın da tahammülün fevkinde masraflı olması.

İkincisi de İspanyol sevâhiline [*sâhillerine*] akın maksadıyla yapılmış olan ufak teknelerin 1210 târihinde Endülüs'de bulunan son parti Arabların da kovulması üzerine artık işe yarayamamalarıdır" diyor.

Bizce bu sebepler pek de ma'kûl esâslara ibtinâ edemiyor [*dayanmıyor*]. Çünkü Türk korsanlarının bu târihden sonra da binlerce Hristiyan esîr aldıkları târihce sâbitdir. Gerçi Arabların Endülüs'den kovulmaları korsanları; İspanya sevâhiline icrâ edecekleri akınlarda kendilerine rehberlik ederek kolayca nâ'il-i maksat edecek mu'âvinlerden mahrûm etmişdir. Fakat bu mahrûmiyet, korsanlara ellerindeki serî ve manevra kâbiliyeti pek ziyâde olan ufak tekneleri terk ettirecek kadar mü'essir olmasa gerektir.

Bizce en mühim ve en başlıca sebeb korsanların senelerden beri soyup soğana çevirdikleri Akdeniz sevâhilinde kendilerini memnûn edecek derecede servet kalmaması ve bi'l- akis asıl altın

mazînelerinin dış deniz yoluyla Amerika'dan gelmesidir. Fakat bu mazînelere el atmak içün dış denizlere çıkmak ve uzun müddet denizlerde kalmak lâzım; bu ise ufak tefek teknelerle bi't- tabi' kabil değil. Çünki ufak tekneler kürekle müteharrik olduğu [*hareket ettirildiği*] içün uzun seferlerde adedi yüzlere varan kürekçileri beslemek pek güç. Bundan mâ'dâ [*başka*] levâzım ne kadar çok olursa tekneyi tahrîk içün sarf edilecek kuvvetde o nisbetde çok olacak.

Hâlbuki büyük gemiler yelkenle müteharrik oldukları içün bi't-tabi' yelken, yemek içmek istemez. Fazla olarak da küçük tekneleri tahrîk eden kullar gibi yorulmayacağı cihetle yelkenle müteharrik bir gemiye istenildiği kadar uzak ve levâzım sâ'ire alınabilir. Bundan başka dış denizlerin büyük dalgalarıyla boğuşmak içün yine büyük tekne ister. İşte korsanların gemi değiştirmelerinin asıl sebebi ki Leyin Paul bunu fer'î bir sebep olarak telakkî ediyor. Ma'a hazâ Türklerin dış denizlere çıkmak içün mutlakâ teknelerini değiştirmek mecbûriyetinde bulunduklarını da kat'î olarak kabûl edemeyeceğiz. Çünkü daha aşağıda göreceğimiz İngiliz vesîkalarında Türklerin İngiltere sularında icrâ-yı hareket eden gemilerinin gâli kadırga olduğu mezkûrdur. Bi'l- hâssa Boltimor'u vuran korsanların sâkin bir havâda kürekle kanalı çıkdıklarını mezkûr vurgunu tavsîf eden bir şi'irin tercümesinde sarâhaten [*açıkça*] göreceğiz.

Bana kalırsa Türkler dış denizlere ellerinde mevcûd teknelerle çıkdılar. Ma'a hazâ bahriyede her dem husûle gelen terakkîden gâfil olmadıkları içün inşâât-ı bahriyenin tarîk-i tekâmülünü [*gelişme yolunu*] ta'kîben parça yelkenli büyük gemiler inşâsından da geri durmadılar.

Dış denizlerde üssü'l-harekelerinden yüzlerce binlerce mil uzaklarda icrâ-yı fa'âliyet eden Türk korsanlarının gördükleri işlerdeki kıymeti hakkıyla takdîr edebilmek içün ol emirde kullandıkları tekneleri bilmek, tanımak îcâb eder. O târîhlerde kullandığımız gemiler ekseriyetle kadırga nâmı verilen uzun, dar ve alçak bordalı hafîf teknelerden ibâret idi. Gerçi bunlardan başka yüksek bordalı[50] daha büyücek teknelerde kullanılıyor idiyse de bunların adedi kadırgalara nisbetle pek az idi. Kadırgaların kâ'imeden kâ'imeye tûlleri [*uzunlukları*] 165 eli 170 kadem [*adım*], arzları 21 ila 22 kadem, baş irtifâ'ları 10 ila 11 kadem, kıç irtifâ'ları 17 ila 18 kadem ve kemere irtifâ'ları da 5 ila 6 kadem idi.

50 Geminin su kesiminden yukarıda kalan duvarıdır.

O târihlerde 17. asrın bidâyetinde [*başlangıcında*] Türklerin ellerinde mevcûd olan daha büyük tekneleri Furtanbach şöyle ta'rîf ediyor:

"Bu gemiler yüksek bordalı kuvvetli on sekiz yâhûd yirmi aded topu ve tepeden tırnağa dek müsellah [*silahlı*] altmış kadar korsanı hâmil idi. Bu gemilere hücûm pek tehlikeli oluyordu. Bordaları gâyet yüksek olduğu cihetle kendisine yaklaşan Hristiyan gemilerinin üstüne yukarıdan aşağıya o kadar şiddetli bir ateş yağdırıyorlar idi ki o gemi içün teslîmden veya batmaktan başka çare kalmazdı. Eğer düşman bu gemilere gizlice top ateşinden kurtulacak kadar yaklaşacak olursa Türkler üst güverteden el humbaraları atarak gemiyi tutuşturuyorlardı.

Şâyed Hristiyanlar bir takrîb-i aborda olmaya [*bir gemiye yanaşmaya*] muvaffak olacak olurlarsa bu, onlar içün âdetâ tuzağa düşmekle bir olurdu. Geminin bel tarafını korsanlardan temizlemiş olsalar bile Türkler pek ziyâde yüksek olan baş ve kıç kasaralarından bunların üstüne yağmur gibi mermi yağdırmaya başlar, vakit-i merhûnu [*uygun zaman*] gelince de kapılardan büyük bir sür'atle düşmanlarının üzerine atılırlar; hem cebheden ve hem de arkadan bir anda icrâ edilen bu ânî hücûm Hristiyanları şaşırtır, kılıçlar yatağanlar[51], baltalar işlemeye başlar; netîcenin neye varacağını ise söylemeye hâcet yoktur." Şimdi Furtanbach'ın yukarıki ifâdesinden biz diğer bir şey [1792] daha anlıyoruz. Bu da Türklerin büyük gemilerinin diğer Hristiyan gemilerine nazaran fâ'ik [üstün] bir husûsiyete mâlik olmasıdır. Leyin Paul'un Türklerin büyük gemi inşâsını ecnebîlerden öğrendiklerine dâ'ir olan iddi'âsını kabûl ederek Furtanbach'ın beyânâtıyla karşılaştıracak olursak Türklerin bu husûsda da mu'allimlerini geride bıraktıkları tezâhür eder.

1616 târîhinde İngiltere'nin İspanya Sefîri Serfransis Kutinig Ton'un Bakingam dukasına yazdığı âtîdeki mektûb Türk korsanlarının yeni yaptırdıkları gemilerden müteşekkil iki filodan birinin Cebralte [*Cebelitarık*] Boğazı hâricinde, diğerlerinin de aynı boğazın dâhilinde iş gördüğünü anlatıyor:

"Berberiye korsanlarının kuvvet ve cesâreti gerek Akdeniz'de ve gerek dış denizde o dereceyi buldu ki İspanya serây-ı kralisinde bunların icraâtına dâ'ir her gün vürûd eden [*gelen*] raporlar kadar

51 XVI. yüzyılda yaygınlaşan bir Türk kılıcıdır.

me'yûsîyeti [üzüntüyü] ve sıkıntıyı mûcib olan hiç bir şey' mevcûd değildir. Bunların bütün filosu, her biri 200 ila 400 ton cesâmetinde kırk parça gemiden mürekkep olup kumandan gemilerinin cesâmeti 500 tonu mütecâvizdir. Bu müdhiş filo iki fırkaya münkasımdır [*bölünmüştür*]. On sekiz gemiden mürekkep olan birinci fırka Malaga'nın önünde şehirden görünebilecek bir mesâfede, diğer fırka da Lizbon ile Sevil [*Sevilla*] arasında bulunan Sen Marya Burunu civârında dolaşmaktadır. İçeride dolaşan filo geçenlerde, Malaga şehri civârında bulunan Mustil Limanı'na girdi ve bombardıman ile kal'ayı tahrîb ederek şehri zabt etti. Gıranada'dan kuvvâ-yı mu'âvine [*yardımcı kuvvet*] yetişinceye kadar Türkler, limanda mevcûd bulunan birçok gemiyi bağlayıp götürdüler. Bunlar arasında İngiltere'nin garb limanlarına mensûb dört gemi de vardı. İki büyük İngiliz gemisini yaktılar. Elân Malaga önlerinde dolaşarak İspanya'nın o civârdaki limanlarına gelip giden sefâ'ini tevkîf ve zabt etmektedirler."

Diğer fırka da boğaz hâricinde aynı işle meşgûl, İspanya filosu bunlarla uğraşmak içün hem adedce pek az, hem de tarz-ı inşâ cihetiyle pek hantal!... Koting-ton devâm ediyor: "Eğer bu sene korsanlar selâmetle Cezayir'e dönecek olurlarsa korkulur ki İspanya kralının kuvvâ-yı bahriyesi artık ba'demâ [*bundan böyle*] bunlarla başa çıkamaz." Leyin Paul diyor ki; "bu tahrîrât, korsanların çok geçmeden yeni tarz seyr-i sefâ'ini [*gemilerin yürümesi*] hatm etmiş olduklarını gösteriyor."

Bu târihden tâm yigirmi bir sene evvel 1585 sene-i mîlâdisi Koca Murâd Re'is Cebrâlte Boğazı'ndan çıkmış ve bir sabâh fecirle berâber Kanarya Adaları kümesinden biri olan Lanzarot Adası önünde görünmüştü. Şehri hücûmla zabt etmiş vâlinin familyası da dâhil olduğu hâlde üç yüz kadar esîr almıştı. Bundan sonra vâlî ile bir mütâreke akd etti ve vâlî ile diğer ileri gelen kimselerin gelerek akrabâlarını para mukâbilinde kurtarmalarına müsâ'ade etti.

Bu vak'a 1600 târîhinden evvel Türklerin dış denizlerdeki târîhce mazbût olan ilk icraâtıdır. Asıl fa'âliyet bu târihden sonra başlar. [1793]

Dış Denizlerde Türkler 2: İngiltere'nin Kalbgâhında [*Merkezinde*] Türk Gemicileri - Felemenk, Danimarka, Norveç ve İzlanda'ya Akınlar[52]

Londi Adası'nın Zabtı

1625 târihinde Türk korsanları "Londi" [Lundy] Adasını[53] zaptetmişlerdi. "Londi" adası İngiliz kanalı dâhilinde ve "Devon" kontluğunun garb sâhilinde küçük bir adadır. Adanın mevki'î ve lâakal [*en azından*] iki sene kadar işgâl altında bulundurulması; İngiltere sevâhilinde icrâ-yı harekât eden Türk korsanlarının öyle bir, iki gemiden ibâret ale'l'âde bir kuvvet olmadığını isbât eder. "Londi" adası Büyük "Britanya" adasının en cenûb noktası olan "Lendzeend"den takrîben 100 mil kadar içerde, "Bristol" körfezinin ağzında ve Hartland burnunun 11 mili açığındadır. "Bristol" şehrinin ehemmiyet-i ticârîyesi ve âdetâ İngiltere'nin Amerika ile olan ticâretinin kapısı makamında olması, körfez ağzında bulunan adanın işgâlindeki maksadı îzâh eder. Asıl şâyân-ı dikkat olan nokta, bu adanın iki sene kadar uzun bir müddet -hatta bir İngiliz mü'errihinin ifâdesine göre de daha uzun bir zaman- Türklerin işgâli altında bulunmasıdır. Bu husûs, ancak İngiliz donanmasının Türk filosunu o sulardan uzaklaştıracak kudreti hâ'iz bulunmamasıyla kâbil-i îzâhdır.

Yukarıda zikrî geçen İngiliz mü'verrihi -(Devon Şayr) Kontluğu târîhi sahîfe 139 -(Londi" adası 1625 târihinde bir Türk filosunun eline düşdü ve birçok seneler onların elinde kaldı) diyor ki İngiliz sularında icrâ-yı fa'âliyet eden Türk korsanlarının hâtırı sayılır bir kuvvete mâlik oldukları bununla da tezâhür eder.

İngiliz müzesi kütüphânesinde gördüğüm -İngiltere Kralı Birinci "Charles"ın[54] zamân-ı hükûmetine "İrlanda"ya â'id evrâk-ı resmiyyeye fihrist olmak üzere tertîb edilmiş- bir kitâbın gâyet uzun olan mukaddimesinden iktibâs ettiğim âtîdeki fıkra, İngiliz filosunun Türkleri o sulardan uzaklaştırabilecek kudreti hâ'iz bulunmadığı hakkındaki iddi'âmızı te'yîd ediyor:

52 "Dış Denizlerde Türkler 2: İngiltere'nin Kalbgâhında [*merkezinde*] Türk Gemicileri - Felemenk, Danimarka, Norveç ve İzlanda'ya akınlar", 18 Nisan 1334 [18 Nisan 1918], Sayı 113, ss. 1806-1809.

53 Büyük Britanya'nın Bristol Kanalı'nın hemen girişinde yer alan önemli bir adadır.

54 I. Charles (1600-1649), 1625-1649 yılları arasında İskoçya, İngiltere ve İrlanda krallıklarına sahipti.

(Filomuz "Kork" Limanı ile "Ruçel" arasındaki münâkalatı [*nakilleri*] te'mîn edebilecek ve Türk korsanlarının "Pirheyon"a hücûm ederek iki yüzü mütecâviz esir almasını men eyleyebilecek bir iktidârı hâ'iz bulunduğu bir zamânda İngiltere'nin, Fransa ile İspanya'nın müşterek hücûmlarına karşı koyacağına kimse inanamaz.)

Bir İngiliz risâle-i mevkûtesinde [*gazetesi risâlesinde*] gördüğüm fakat vesâ'ik-i resmîyye [*resmî vesikalarla*] ile henüz tevsîk edemediğim [*belgelendiremediğim*] bir makâleye göre "Londi" Adası'nı zabt ve işgâl eden Türkler, iki sene sonra adayı ba'zı şerâ'it tahtında ve ehemmiyetli bir para mukâbilinde İngiliz korsanlarına devretmişlerdir. Şerâ'itin biri, Türk korsanlarının adadan ve limândan her vecihle istifâde edebilmeleri hakkıdır. Bu adanın pek dik olan kayalıkları dar koyları, harâb kal'aleri vahşî bir manzara arz ettiği gibi kal'alara, koylara ve bi't- tabi' korsanlara müte'allik halk ağzında deverân eden garib, garib rivâyetler, hikâyeler bi'l- hâssa yazın adaya birçok ziyâretci celb ediyor.

Türkler Hollanda, Danimarka ve Norveç Sâhillerinde.

Türk korsan filoları gerçi en ziyâde İngiliz sâhillerinde icrâ-yı fa'âliyet etmişlerse de yine Hollanda, Danimarka ve Norveç sâhillerine kadar çıkmaktan, hatta Bahr-i Muhit-i Atlasî'nin müntehâ-yı şimâlinde [*Atlas Okyanusu'nun en kuzeyinde*] bulunan "İzlanda" Adası'na kadar yükselmekden geri durmamışlardır. İhtimâldir ki İngiltere'de kuyudât-ı atîkanın [*eski kayıtların*] büyük bir dikkat ile hıfz edilmiş olması, bizim dâyîlerin o sulara â'îd olan menâkıbının bir dereceye kadar mazbût ve ma'lûm bulunmasını mûceb olmuştur [*gerektirmiştir*]. Hollanda, Danimarka, Norveç sularındaki harekâta â'id ve ma'lûm olan menâkıbın pek az olması da o sulardaki fa'âliyetin az olmasından ziyâde kuyudât-ı mazbûtanın [*tutulan kayıtlarının*] adem-i mevcûdiyeti yüzünden olsa gerektir.

Türkler İzlanda'yı Vuruyor

1627 târihinde Murad Re'is nâmında bir zâtın kumanda ettiği bir Türk filosu evvelâ Danimarka savâhilini, sonra da tâ şimaldeki "İzlanda" Adası'nı vurmuş ve birçok ganîmetden mâ'da 800'ü mütecâviz esir ile avdet etmişdir. "Leyn-Paul" bu Murad Re'is'in bir Alman mühtedisi olduğunu söylüyorsa da esâsen bu gibi

müstesnâ fıtratta yaratılmış eşhâsın hiç olmazsa aslen Hristiyan olduğunu iddi'â [1806] etmek Avrupa müverrihlerince âdet hükmüne girmişdir. Türkoğlu Türk olan Barbaros Hayreddin hakkındaki müdde'iyât herkesce ma'lûm olduğu cihetle "Leyn-Paul"un bu iddi'âsına ne dereceye kadar i'timâd câ'izdir, bilemem. Ma'a haza, bizim de şimdilik aksini iddi'a edecek elimizde bir delil mevcûd değildir.

"Fredik Hot-Vel" nâmında bir İngiliz "İzlanda"ya dâ'ir yazdığı bir eserde şöyle diyor:

... Aynı asırda, İngiltere, Fransa ve hattâ Cezâyir'den gelen korsanlar, bu za'if halkın üzerine çullanıyor. Ve babalarının ef'âl-i seyyi'esinin [*kötü fiillerinin*] cezâlarını bunlara çektiriyordu.

İzlandalıların ecdâdı, ma'lûm ya, Normanlar ve İskandinavya korsanları idi.

"Sebayn-Bring-Gold" nâmında diğer bir İngiliz İzlanda'ya dâ'ir yazdığı bir eserin mukaddimesinde şöyle diyor:

1614'de "John" adlı bir İngiliz korsanı "West Man" adaları limanına gelerek kasabayı yağma etti ve kilisenin bütün kıymetdâr eşyasını alub gitti. "John"u, İngiltere'ye avdet ettiği zamân Birinci "James" yakalayarak teczîye etti [*cezalandırdı*] ve kilisenin eşyasını i'âde etti. Fakat kilisenin eşyasının zâyi' olması ezelden mukadder olmalı ki 1627'de bir Türk gemisi İzlanda'nın cenûb sâhilindeki çiftlikleri, kiliseleri yağma ederek "Haymi" limanına gelüb demirledi ve kilisenin bütün eşyâsını soydu.

Türk korsanları adada bulunan tekmîl binaları yaktıktan sonra 400 kişiyi esir aldılar ve Cezâyir'e götürerek sattılar. Bu bedbaht esirlerden "Olafer-Aycilson" adlı bir Luteriyen papası iki sene sonra kaçub kurtuldu ve sergüzeştini [*serüvenini*] neşretti.

Papasın sergüzeşti:

'Eigilsson, (Olafer) litil saga um herhlaup Tyrkians a'Jslandi'

Nâmıyla 1852 târihinde İzlanda'nın merkez idâresi olan "Reykjavik" şehrinde tab' edilmişdir.

1636 târihinde Danimarka hükümeti bu 400 esirden hayatta kalanları fidye vermek sûretiyle kurtarmış ve ancak 400'den 37'si vatan-ı aslîlerine avdet edebilmişlerdir.

Yukarıki ma'lûmâtı iktibâs ettiğim her iki kitâb da İzlanda'nın menâzır-ı tabi'iyyesinden [*tabiî manzralarından*] bahseder. Binâ'en'aleyh mufassal bir İzlanda târihi ele geçirilse her hâlde bu bu vakâyi'e dâ'ir daha etraflı ma'lûmât elde edilebileceği şüphesizdir.

Burada nazar-ı dikkati celb eden bir nokta "Bering-Fold"un Türk korsanlarının İzlanda savâhilinde bütün bu harekâtı tek bir gemi ile icra etdiklerini ve 400 esir aldıklarını söylemesidir. Hâlbûki "Leyn-Paul" İzlanda'yı vuran Türk korsanlarının evvelâ Danimarka'yı vurduklarını sonra İzlanda'ya gitdiklerini yazıyor. Fazla olarak, esirlerin mikdârını da 800 kişiye çıkarıyor.

Her iki vak'a aynı zamânda ya'nî 1627 sene-i milâdîyesinde cereyân ediyor. Binâ'en'aleyh bu iki vak'a ya biri birinden ayrı hareket eden iki korsanın işidir yâhud bu iki vak'ayı birden aynı sene içinde başa çıkaran korsanın idâresinde öyle "Bering-Gold"un dediği gibi bir gemi değil, belki hatırı sayılır bir filo vardır.

Esâsen Cezâyir'den Danimarka'ya, Danimarka'dan İzlanda'ya, İzlanda'dan da tekrar geriye Cezâyir'e kadar olan mesâfenin büyüklüğü; aynı zamânda o devire â'id gemilerin cesâmeti [*büyüklüğü*] ve ta'îfeden, askerden mâ'adâ sekiz yüz esirin bütün yiyeceği, içeceği ve her dürlü levâzım-ı harbiyyesi ile bu kadar uzun seferlerin muvaffakiyetle icrâsı düşünülecek olursa [1807] bu harekâtı, yukarıda dediğimiz gibi mutlaka hatırı sayılır bir filonun işi olmak üzere kabûle hak kazanırız.

"Ay-Cileson Olafred"ın sâlifü'z- zikr [*zikredilen*] kitâbı bu husûsda bizi lâyıkıyla tenvîr edebilecek [*aydınlatabilecek*] ma'lumâtı hâvi olsa gerekdir.

İngiltere Sevâhilindeki Harekât

Türk korsanlarının İngilizlerle münâsebeti on beşinci asır-ı mîlâdî nihâyetine doğru başlar.

1580 târihlerine doğru korsanlar Akdeniz'e İngiliz gemilerine sataşmaya başladılar. 1582'de İngiltere'nin İstanbul sefîri olan "Seto Masrov" diyordu ki: Cezâyir korsanlarına kat'î bir darbe indirilmedikçe denizde selâmetle seyr ü seferden başka, sâhilleri bile hakkıyla muhâfaza mümkün olmayacak. Yine aynı sefîr bir raporunda: Cezâyir korsanlarının son seferlerinde Cezâyir limanına 49 kıt'a İngiliz gemisi götürdüklerini, Cezâyir'de bulunan İngiliz

esirâsının [*esirlerin*] çok geçmeden bin kişiye bâliğ olacağını ve hatta korsanların isterlerse İngiltere'ye kadar giderek İngilizleri yataklarından kaldırub Cezâyir'e getirebileceğini söylediklerini bildiriyordu. Burada "Leyn Paul" diyor ki: (Fi'l-hakîka korsanlar birkaç sene sonra "Kork" Kontluğu'na tâbi' "Boltimor" Şehri'ni yağma ve ahâlisini temâmıyla esir ederek tehdidlerini harfiyyen icrâ etdiler. Korsanların kalyonları hiçbir dakîka "Pilimosho" ve "Hartland Poynt" açıklarından ayrılmıyordu. "Bristol"un meşhûr tüccârları kıymetdâr hamûlelerle [*yüklerle*] dolu olan gemilerini -korsanlar tarafından zabt olunur korkusuyla- denize çıkarmaya cesâret edemiyorlardı.

"Leyn-Paul"un zikr etdiği iki mevki'den biri olan "Hartland-Poynt"u evvelce "Londi" Adası'nın Türkler tarafından zabtına â'id olan fıkrada tanıdık. Burası gerek "Bristol" Limanı'ndan dışarıya Akdeniz limanlarına, yâhud Amerika'ya gidecek ve gerek oralardan geriye İngiltere'ye gelecek gemilerin yolu üstündedir. "Pilimosho" ise Büyük Britanya'nın cenûbunda bulunan, "Pilimost". "Purtesmot" gibi büyük limanlara gidilecek yol üzerindedir. Bu iki mevki'de, -"Leyn-Paul"un ifadesine göre- her dem dolaşmakda olan iki filonun İngiltere ticâret-i bahrîyyesine indirdiği darbe. İngiltere'nin -donanmasının kudretsizliği yüzünden- şeref-i bahrîyyesine indirilen ma'nevî darbe yanında hiç kalır. 1619-20-21 senelerinde İngiltere'den zabt olunan gemilerin adedi dört yüzü tecâvüz etmiştir.

Türk korsanları yalnız bu iki mevki'de av beklemeğe kalmamışlar, aynı zamânda sâhil boyunca birçok kal'aleri de vurmuşlardır. İngiliz adalarının Türk korsanlarından en ziyâde zarar ve hasâr gören aksâmı, Büyük "Britanya" adasının cenûb sâhilini teşkîl eden "Sus-sekes", "Durset", "Devon", "Koronvol" kontluklarının cenûb sâhilleri ile son iki kontluğun şimâl ve garb sâhilleridir. "İrlanda"nın tekmîl-i cenûb ve garb sevâhili [*güney ve batı sahillerinin tamamı*] de aynı derecede mutazarrır olmuştur [*zarar görmüştür*].

"Koronvol" Kontluğu târîhi birinci cildinin 495inci sahîfesinde Türk korsanlarına dâ'ir şu kayd mevcûddur.

... Fransa ve İspanya ile olan muhârebâtımızın mûceb olduğu mesâ'ib [*musibetler*], İngiliz kanalında icrâ-yı fa'âliyet eden Cezâyir ve Sâlî korsanları yüzünden bir kat daha artıyordu. 1625'de "Penzans"lılar kendilerine bir kal'a inşâ edilmesi içün hükûmete

[illegible] ediyor ve "Türklerden fenâ hâlde korktuklarını" söylüyorlardı. [illegible] aynı târihde "Silli" adaları[55]* civârında 30 kıt'a korsan gemisi [illegible]cûd olduğu söyleniyordu. [1808]

1625 Ağustosunda "Pilimos" Şehr-emîni [*Belediyebaşkanı*] [illegible] gün içinde korsanların yigirmi yedi gemi zabtı ve 200 kişi [illegible] etiklerini meclise yazıyordu. Bu esirlerin sekseni "Looe" ye [illegible]sûb bulunuyordu.

Bundan birkaç hafta evvel, "Mavontisbei" yâhûd "Mevagisibei"de bulunan bir kiliseden 60 erkek, kadın ve çocuk [illegible]mıştı.

— Çok geçmeden "Sîlli"nin korsanlar tarafından zabt edildiği [illegible]disi geldi. Bundan korsanların ne kuvvet ve kudrette oldukları [illegible]hûr eder.

1630'da başvekile yazılıyordu ki: "Mısır, hiçbir vakit, "Lendez-[illegible]"de dolaşan korsan tekneleri kadar tırtıl ile dolmamıştır."

Bir aralık "Looe" Limanı'na mensûb bir gemi Sâli korsanları [illegible]rafından zaptedilmişti. Fakat geminin tâ'ifesi güğertede bulunan [illegible]rsanları, öldürmek ve otuz yedisini anbara tıkmak sûretiyle zabt [illegible]ler; gemiyi "Sent Ayvis"e getirdiler. Fakat bu iş bütün "Kornvol" [illegible]anlarının abluka edilmesini intâc etdi [*sonuçlandırdı*]. Öyle [illegible]r abluka ki hattâ balıkçı kayıkları bile denize çıkmaya cesâret [illegible]emiyorlardı. "Charles"ın ne zamân-ı saltanâtı, ne de hükûmet-i [illegible]siyyesi bu işlere bir çâre bulamıyordu.

1626'da Akdeniz korsanları her gün, sâhilden görünebilecek [illegible]r mesâfede dolaşub duruyorlardı. "Looe" tekrar fenâ bir sille [illegible]aha yedi.

Bir ay içinde "Looe" ile "Hart-kord" a mensûb on beş gemi [illegible]abt olunmuşdu. Eğer kitâbın vüs'atî [*genişliği*] müsâ'id olsa bu [illegible]esûsda daha birçok vekâyi' zikr edilebiliyordu...

Yine aynı kitâbın 496'ncı sahîfesinden: Birinci "James"in[56] [illegible]lh içinde geçen zamân-ı saltanâtında bahrîyeye pek az masraf

[illegible] * Harb-i Umûmî'de Alman tahtü'l- bahirlerinin [*deniz altılarının*] en ziyâde [illegible] batırdıkları bir nokta.

[illegible] I. James (1566-1625), 1603-1625 yılları arasında önce İskoçya ardından [illegible]ltere ve İrlanda krallığı yapmıştır. Özellikle de sözde cadıların cezalandırılması [illegible]da gerek İskoçya ve gerekse İngiltere'de acımasız bir siyaset takip etmiştir. [illegible] Katoliklere de baskılarda bulunmuştur.

îcâb ediyordu. "Sir Robert Mandel"in Cezâyir seferine hazırlandığ zamâna kadar hiçbir vakit menâbi'-i husûsîyeye [özel kaynaklara] mürâca'at vâki' olmamıştı. Bu zamân kral mesârıf-ı seferîyyenin en büyük kısmını, Cezâyirlilerden en ziyâde zarar gören binâ'en'aleyh bu işle en çok alâkadâr olan limânlara tahmîl etmek istiyordu. 1618-19 Şubatı'nda Meclis-i Vükelâ tarafından gönderilen bir ta'mîmde [*genelgede*] Cezâyir ve Tunus korsanlarının az vakit içinde 300'ü mütecâviz gemi zabt ve yüzlerce insân esîr etdikleri[57] zikr ediliyordu.

Yine aynı kitâbın 504üncü sahîfesinden:

1700 târîhinde "Penzans" diğer bir korku daha geçirdi. Gönüllü bölüğü derhâl silâh altına çağırıldı. Sâhilde gözüken Cezâyir gemisini kapudanı, kendisinin Bahr-i Mûhit-i Atlasî'de olup "Kadiks"e inmek üzere bulunduğunu zan etdiğini söyledi. Bunun üzerine "Penzans"lıların yüreğine su serpilmiş olsa gerekdir!..[1809]

Dış Denizlerde Türkler 3: İngiltere'nin Kalbgâhında Türk Gemicileri -İrlanda'ya Akın, (Boltimor) Vurgunu[58]

İrlanda'nın Payı

Bu târîhlerde İrlanda'nın da Türk korsanlarının elinden çektiği Büyük Britanya'nın çekdiğinden az değildi. İrlanda esâsen zengin bir yer değildir. Sâhil ahâlisi ekserîyetle balıkçılık eder. Ticâret-i bahrîyesi sırf kendi sâhil şehirleri arasındaki sâhil seferleriyle İngiltere ve İskoçya'ya yapılan kısa seferlere münhasır kalıyor idi. Öyle, Büyük Britanya gibi âlem hâricî ile münâsebet-i ticâriyyesi vâsi' değildi. Yukarıda Türk korsanlarının Büyük Britanya sâhilinde icrâ etdikleri hareket ve fa'âliyetin ekseriyetle kıymetdâr hamûlelî [*yüklü*] ticârî gemilerini zabta ma'tûf olduğunu görmüştük. Binâ'en'aleyh korsanlar orada sâhil şehirlerini vurmaya pek lüzûm hissetmemişlerdi. (Londi) Adası'nın zabtı ile iki sene işgâl altında bulundurulması, sırf, İngiltere'nin en büyük ticâret limanı olan Bristol'a girüb, çıkacak sefâ'inı kolaylıkla avlamaya müsâ'id bir üssü'l- hareke te'mîninden ibâret idi. İrlanda'nın hâli ise pek başka idi. Buranın ticâret-i bahriyyesi olmadığını bilen korsanlar sâhil şehirlerini vurmaya başlamışlardı. İrlanda'nın cenûb

57 * Hâlbûki 1625'de yalnız Sâlî'de 1.200 ile 1.400 İngiliz esîri mevcûd idi. Bunların kısm-ı a'zamı "Dartmus"dan garba doğru olan sâhilden alınmışdı. (Hist. Com. Rep. 24...

58 "Dış Denizlerde Türkler 3: İngiltere'nin Kalbgâhında Türk Gemicileri-İrlanda'ya Akın, (Boltimor) Vurgunu", 2 Mayıs 1334 [2 Mayıs 1918], Sayı: 115, ss. 1846-1849.

[illegible] cenûb-ı garbî sâhilinde Türk korsanlarının ayak basmadığı hiçbir [illegible] olmasa gerekdir.

İrlanda'nın cenûb kontluklarından biri olan (Kork Kontluğu [illegible] Kork Şehri) târihinden iktibâs etdiğim âtîdeki [*gelecekteki*] [illegible]alar korsanların İrlanda'ya â'id vaka'larının en ziyâde ma'lûm [illegible]larını îzâh eder. Aynı zamânda bu vekâyi'î İngiltere mahzen-i [illegible]ında mevcûd ve İrlanda'ya â'id evrâk-ı resmîyye ile de tevsîke [illegible]vaffak oldum:

"Fakat, bu müsta'merede [*sömürgede*] bulunan İngilizler[59*] [illegible] Volter Kopineker'den daha müdhiş düşmanlarla uğraşmak [illegible]cbûriyetinde idiler.

1631 Hazirân'ın yigirminci günü iki Cezâyir korsan gemisi [illegible]mâna girerek şehri yağma etdi ve yüz kadar İngiliz'i esîr ederek Cezâyir'e götürdü. Bunların içinde "William Gunter" adlı bir [illegible] asilzâde mevcûd idi. Bu zâtın zevcesi ile yedi oğlu da üserâ [illegible]evânında [*esirleri arasında*] bulunuyor idi. Cezayirliler limana "Haget" nâmında "Dan Garvan"lı bir balıkcının kılavuzluğuyla [illegible]rdiler. "Wuterford" halkı şerâb gemilerinin Türkler tarafından [illegible]bını henüz unutamadılar"

"Erl ofKork" bu vak'adan birâz sonra İngiliz Meclisi'ne yazdığı [illegible]ektûbda şöyle söylüyor:

"Gelecek yaz şüphesizdir ki onlar (ya'nî Türk korsanları) [illegible]u sevâhile karşı ikinci bir teşebbüsde daha bulunacaklardır. Kuvvetleri, bütün sevâhile bir anda baskın verecek bir hâlde [illegible]ulunacak ve filolarını, basacakları mevki'ilerin kuvvetine göre [illegible]evzî' [*dağıtacak*] ve taksîm edeceklerdir. İlk felâketi pek yakından [illegible]a'kîb eden bu hâber, bu havâlîde sâkin olan halkın efkârında o [illegible]adar çok şüphe ve korku hâsıl etdi ki araya vaktînde bir kuvve-i [illegible]mani'a girmeyecek olursa bütün sevâhilin boşanacağı ve halkın [illegible]içerilere kaçacağı bî iştîbâhdır [şüphesizdir]. Bu takdîrde limanlar [illegible]düşmanlara bırakılmış olur. Sâhil ve deniz balıkçıları temâmıyla [illegible]mahv olur ve zât-ı şâhâne icâbı hâlinde donanmasını donatacak olan [illegible]bu efrâdın hidmetlerinden mahrum kalır. (Pilçard)[60*] balıkçıları da muhtemeldir ki temâmıyla mahv olur ve zât-ı şâhanenin gümrük vâridâtı da tenâkus eder [*azalır*]. En son, fakat en ziyâde hâ'iz-i

59 * İrlanda'nın Türk korsanları tarafından vurulan aksâm-ı sâhiliyyesinde İngilizler bulunuyordu. "Sir Volter Kopinger" İngilizlerin İrlanda'da yerleşmesine karşı mücâdelede bulunan bir İrlanda asilzâdesidir.

60 * İngiltere sularında çıkan bir nev'-i balıkdır.

ehemmîyet olan zararda bu memleketin Pilçard balıkcılığı yüzünde ba'zı sene 15,000 ba'zı sene de 20,000 lira mikdârındaki vâridâtdan mahrûm kalmasıdır. Bu paranın kısm-ı küllîsî de [*büyük bir kısmı da*] Fransa ve Felemenk'den gelir."

"Lord Kork" "Lord Durçestre" yazdığı diğer bir mektûbda ki bu mektûbda Boltimor'un haritası da vardır- diyor ki:

"Türkler bu sefer "Kork" ve Kin-zeyl" kal'alarını zabta teşebbüs edecekler. Bunların biri "Holbolin" kal'ası olup Kork nehrinin ağzındadır. Diğeri de "Kin-zeyl" [1846] yakınında bulunan "Kasl-park" kal'asıdır. Bu her iki kal'anın de muhâfazaları ve eslihâsı [*silâhları*] evvelce kaldırılmıştır."

Bu mektûb "Dublin"den yazılıyor; târihde 19 Şubât sene 1631'dir.

Yukarıda Boltimor vak'asını tevsîke muvaffak oldum demiştim. O vesîkalardan evvel asıl bu vekâyi'i tetkîke vesile olan bir şi'iri esâsını gâ'ib etmeyecek sûretde nesren tercüme ederek aşağıya derc ediyorum. Bu şi'ir, İrlanda meşâhîr-i şu'arâsından [*meşhur şâirlerinden*] "Tomas Ozborn Deyivis"indir.

Bundan on sekiz yigirmi sene evvel târih-i ma'lûmumuz merhûm Şükrü Bey ders esnâsında İrlanda eş'ârı veyâ türküleri içinde "İspanya armadasına karşı cesûr Türkler bizlere yardım ettiler" me'alinde ba'zı şeyler mevcûd olduğunu işittim demiş idi. İngiltere'de bulunduğum sırada bu husûsu tahkîk içün İrlanda'ya müte'allik ba'zı şi'ir ve şarkı kitâblarını karıştırırken bu şi'ire tesâdüf etmişdim. İşte bu tesâdüf bu makâlede mevcûd olan ufak tefek tedkîkâtın sâ'iki oldu:

Boltimor'un Yağması

Yaz güneşinin nermîn-i şu'â'atî [*yumuşak ışınları*] "Kariberi"nin yüzlerce adası üstüne düşüyor.

Yaz güneşi, hâlâ Gabriel Dağı'nın kayalık geçidleri arasında parlıyor.

Kadîm "İnişerkin"in yıkık ma'bedi, tüy dökmüş bir kuş gibi görünüyor ve sâkin ve nâ'im bir ölü deniz içinde Bahr-i Muhit akıntısı işidiliyor;

Oltacılar kumsalda uzanmış yatıyor; çocuklar oyunlarını [illegible]yor;

Küçük hândaki dedi kodular nihâyet buluyor, â'ileler ibâdet [illegible] diz çöküyor ve aşk, rahat ve huzûr ile dolu bir hâlde -mesâ'i-i [illegible]miyyeleri nihâyet buluyor- işte orada âsûde [*sakin*] koy üstünde [illegible]timor şehri yatıyor.

Gece yarısı ile oraya, derin bir istirahât, bir vecd-i mükevkeb [*yıldızlı heyecan*] çöküyor, karada, denizde, havada, çırpınan [illegible]galardan başka hiçbir ses yok.

Müheykel [*heykelleşmiş*] burunlar, harâb kal'alar bu ser sükûnu [illegible]sediyor. Yeşil çimenler ve bodur ağaçlar bu esîr halâveti [*tatlılığı*] [illegible]effüs ediyor. Gece o kadar sâkin ki; Daneshed burnunu kayub [illegible]den şu iki gemi muhâlif akıntıya karşı -pek çok olduğunu [illegible]netdiğim- küreklerine güğenmeli.

Oh!.. mutlakâ tatlı bir aşk-ı hakîkî vazîfesi onları sâhile doğru [illegible]sâbân ediyor [*koşturuyor*]; mutlaka bir âşıkı, Boltimor'da âh eden [illegible]'şûkasına getiriyor.

Şu kayalık sokak boyundaki damların altında bulunanların hepsi, [illegible]epsi uyuyor ve hafif adımlarla yürüyen bu adamlar ma'şûkuna [illegible]avuşmağa gelen âşıkın dostları olmalı.

Boğuk bir feryâd!.. Rû'yâda gibi bir ses!.."Ön damı alev [illegible]çinde!.."

Kızlar, hanımlar, yataklarından fırlayıp kapılara doğru koşuyor [illegible]ve eşik taşı üzerinde parıl, parıl parlayan kılıçların sükûtuyla [illegible]karşılaşıyor. Ve her bir esmer ve sâlili yüzün üstünde beyâz yâhûd [illegible]kırmızı şal;

"Allah" nidâsı du'ânın, feryâdın ve gürültünün fevkine [illegible]yükseliyor. Aman yârab!..Cezâyirliler Boltimor'un hâkimi oluyor!..

Çıplak elleri ile keskin kılıçlara karşı kendilerini [1847] [illegible]korumaya çalışan gençler fırlatılıyor, sonra vâlide, oğlunu biçen [illegible]kılıcın üstüne atılıyor;

Daha sonra büyük baba hafîdleri [*torunları*] eteklerine sarılmış olduğu hâlde yere yıkılıyor; sonra genç kadınlar feryâd ederek [illegible]kaçışıyor, çocukları ile bir yere saklanıyor;

Fakat bak, şu korsan boğulmuş, kafası ezilmiş olduğu hâlde yatıyor, gerçi fazilet mahv oluyor, cesâret sönüyor ve hasîsler [*pintiler*] saklı hazînelerini teslîm ediyor, fakat Boltimor'un yağmasında hiç olmazsa bir ocağın intikâmı alınmış bulunuyor!..

Yaz sabahı; civârdaki ormanda kuşlar ötüşmeye başlıyor. Şimdi onlar su başından ayrılan sütçü kızları göremiyorlar.

Yaz günü, bu cesûr süvârî uzaktaki Bandon şehrinden geliyorlar: bu oltacılar Fırtına Burnu'ndan, şu filike de "Afadavon"dan...

Onlar yalnız dumanı tüten divarlarla, komşuların dökülmüş olan kanlarını buldular; çiğnenmiş ve eşyâ saçılmış kumların üstünde bir zaman hayran ve pür heyecan gezindiler;

Sonra denize atılarak "kler" burnunu geçdiler ve beş gomina[61] uzakda Boltimor'u tahrîb eden korsan kadırgalarının ufukdan süzülüb gâ'ib olmakda olduğunu gördüler.

Âh!..Götürülenlerden ba'zıları kadırganın küreklerini çekecek, ba'zıları da Arab atlarına hidmetkâr olacak!

Bu çocuk bir şeyhin çocuğunu taşıyacak, şu da birinin ciridini...

Âh!..Ba'zıları güzel Çanakkal'anın tersânelerinde çalışacak ve ba'zıları da Mekke'nin kumluk vâdilerine giden kervânda bulunacak.

"Bandon"dan gelen cesur süvârinin aradığı kız "dâyî"[62] içün seçilmişdir. O selâmettedir -hayır, o ölmüşdür- çünki dâyiyi sarayının ortasında hançerlemiştir.

Ve o kahraman kız ateşde yakılmak içün götürüldüğü zamân tebessüm ederek -âh Diriskol'un çocuğu!- Boltimor'u düşünüyor.

Şehrin korsan kılıcı altında çöktüğünden beri iki uzun sene geçti ve onun çiğnenmiş ocakbaşları etrafında büyücek bir cemâ'at toplanmış duruyor, orada, yüksek dâr ağacı üstünde, sefil bir şahsın feryâd ettiği görülüyor.

O, Cezâyirlilere kılağuzluk eden "Dan Garvan"lı "Hâget"dir... O, hiddetli feryâdlar arasında kısa bir du'âya bile nâ'il olmaksızın yere düştü.

---

61 Bir deniz milinin 1/10'u. 1 *gomina* 185,22 metreye eşittir.1/360 dereceye eşittir.

62 Osmanlı Devleti'nde Cezâyir ve Tunus beylerine verilen ünvandır.

Çünki, orada toplanan yüzlerce halkın hısım ve akrabasının [illegible]ranmasına sebep olmuştu. Ba'zıları Normanlı İngiltere'ye getiren [illegible]k movrçad"a la'net ediyor; ba'zıları da ona ve "İskariyot"a [illegible]net ediyor. [1848]

Dış Denizlerde Türkler 4: Türkler Amerika'da – "Newfoundland" Sularında![63]

Boltimor vurgununa â'id olan birçok vesâ'ik-i resmîyyeden [illegible]z iki mektûbun sûretini İngiltere mahzen-i evrâkından kopya [illegible]miştim. Mahzen-i evrâk müdürünün "aslına mutâbıkdır" kaydını [illegible] mührünü hâvî olan bu mektûbların aksâm-ı mühîmmesini [illegible]mli *kısımlarını*] bi't- tercüme âtîye derc ediyorum:

Evrâk-ı resmîyye, İrlanda, Cild 352, numaru 101

Bu mektûb "Kin Zeyl" ve civârının muhâfazasına me'mûr olan [illegible] gemisinin süvârisi, Kaptan Hok tarafından 19 Temmuz 1631 [illegible]yle "Kin Zeyl"den Meclis-i Bahriye'ye yazılıyor.

Kapdan Hok: "son def'a olarak Mâyıs'ın yigirmi birinde erzak [illegible]. Bir müddet sonra erzâkımız tükendi ve on beş gün denizde [illegible]kten sonra erzâksızlık yüzünden tekrâr "Kin Zeyl"e inmeye [illegible]bür olduk" diyor.

Sonra, tekrâr denize çıkmak içün erzâk olmadığından, ba'zı gün [illegible]ediklerinden, ba'zı gün yalnız su içtiklerinden, ba'zı günler de [illegible] şey yemediklerinden şikâyet ediyor ve şöyle devâm ediyor:

[illegible] Türk harp gemisi "Lendez End"de iki Fransız gemisi batırdı [illegible] İngiliz barkosunu[64] zaptederek batırdı. Bütün adamları [illegible]du. 19 Hazirân'da geceleyin Boltimor'da demirledi ve [illegible]an erkek, kadın ve çocuk olmak üzere 108 kişi aldı, götürdü [illegible] birçok kişiyi de kılıçdan geçirdi.

Bu esnâlarda bizim denize açılmaklığımız içün erzâkımız [illegible] gibi on bir aylık ma'âşımız da işlemiş bulunuyordu. [illegible] elbiseye fevka'l'âde ihtiyâcı vardı. Bu husûsda müte'addid [illegible]blar yazsam da hiçbirine cevâb alamadım... ilh."

[illegible] "Dış Denizlerde Türkler 4: Türkler Amerika'da -"Newfoundland" Sularında!", [illegible] Mayıs 1334 [9 Mayıs 1918], Sayı 116, ss. 1858-1860.

[illegible] Üç ya da daha çok direkli yelkenli gemi türüdür.

Diğer Mektûb

İngiltere kralı tarafından İrlanda hâkim ve müşâvirlerine 23 Ağustos 1631 târîhli yazılmışdır. Bu mektûb; mu'tâd olan hitâblardan sonra şöyle devam ediyor:

Temmuz'un dokuzu târîhiyle bizim müşâvir lordlarımıza yazdığınız mektûblardan memleketimize icrâ edilen tecâvüzü geçen ayın yigirmisinde Boltimor'da bir avuç Türk korsanı tarafından birçok teb'amızın esîr alındığını anladık. Mektûblarınızda pek güzel söylediğiniz vecihle bu iş, evvelce emsâli görülmeyen bir işdir. fakat bu işi men husûsunda gösterilen dikkatsizlik ve lâkaydîde öyledir. Bu mes'ele hakkında evvelce komisyon-ı mahsûsumuz tarafından yazılan mektublarda dermeyân edildiği [*anlatıldığı*] vecihle bu husûsda kabahatin kime tevcih ettiğini bildirmenize intizâr ediyoruz.

Maksadımızı açık sûrette ifâde etmek içün deriz ki biz -bu felâketi men içün ittihâz icab eden tedâbir ve te›kîdâtın [*güçlendirmelerin*] noksanından dolayı- bu işte yüksek derecede bir kabâhat görüyoruz ve sizden, kabâhatin kime âid olduğuna dâir icra edeceğiniz tahkîkât-i umûmiyeye müstenid îzahât-ı mahsûsa taleb ediyoruz.

Çünki biz öteden beri o sevâhilin muhâfazası içün îcâb eden masârıfı çekiyor ve bu işe iki gemi tahsîs ediyoruz. O esnâda bunların hiçbiri vazîfe üstünde ve denizde değil mi idi?

Bu gemilerin kaptanlarının biri birlerinden müştekî [şikâyetçi] oldukları ve her ikisinin de erzâksızlıktan sızlandıkları ve sizlere de aynı vecihle bunlardan şikâyet ettiğiniz mechûlümüz değildir. Fakat bu mütekâbil şikâyât bizi hiçbir vecihle tatmîn edememiştir. Binâ'en'aleyh siz ki bizim hâkimlerimiz ve müşâvirlerimiz; sizin arzu ve irâde-i kat'iyyemizi tekrâr ediyoruz ki bu hakîkati ele alarak amîk [*derin*] sûretde tedkîk birle korsanların yapdığı işlere men'i içün yapılmadık ne tedbîr kaldığını -ki mektûblarınızda bu cihetlere hiç yanaşmamışınız- tarafımıza sûret-i mahsûsada bildiriniz... ilh..."

Türkler "Newfoundland" Sularında

Türk gemicilerinin dış denizlere âid en şâyân-ı hayret [185] menâkıbından biri de ta Amerika-yı şimalîye kadar gitmeleridir. Bu makâlenin baş tarafında Türk korsanlarının kullandıkları tekneler

[illegible]nda biraz ma'lûmât vermiştik. İşte o teknelerle Bahr-i Muhît-i [illegible]si'yi baştanbaşa kat' edüb "Newfoundland" sularında icrâ-yı [illegible]kât etmek ve birçok ganâ'im [*ganimetler*] alarak avdet etmek [illegible]âlde Türk gemicilerinin ne derecelerde pek güzel, azimkâr ve [illegible]eklerinin her türlü gavâmızına [*derin meselelerine*] bi-hakkın [illegible] olduklarının en ayân bir delilidir.

Bu vak'ayı 1663 târîhinde Londra'da basılmış olan pek eski [illegible] târîh kitâbında gördüm. Kitâbın pek uzun olan ismi: "Türk [illegible]aratorluğu'nun ve hükûmetinin zamânımıza kadar yürütülmüş [illegible]asar bir târîh içinde yeni bir mütâlâ'ası ve şimdiki Grandsinyor [illegible]an Mehmed-i Râbi'in zamân-ı saltanatı."

Sultan Mehmed-i Râbi'in resmini de hâvî olan bu kitâb birkaç [illegible]dan mürekkep olub Türk kuvve-i askeriyye ve bahriyyesinden [illegible]s eden bâb-ı bahriyyemizin o devirdeki teşkilâtına âid ba'zı [illegible]lumâtı câmi' olduğu cihetle ber-vech-i âti hülâsaten derc [illegible]yorum:

"Türk kuvve-i bahriyyesi" üç filodan mürekkeptir.

Biri, Karadeniz'de ve Akdeniz'de seyr ü sefer eden ticâret [illegible]sudur. Bu filo Kafkasya ve Rusya'ya gider, oralardan esîr, [illegible]odun, balmumu ve sâ'ire alarak Ağustos'a doğru İstanbul'a [illegible]det eder. İstanbul'dan da İskenderiye'ye giderek hamûlelerini [illegible]ten, şeker, şerbet, (kayısı, limon ve sâ'ire) ile mübâdele ederler [illegible]e Kânûn-ı Sânî'de "konvoy" hâlinde İstanbula avdet ederler ki [illegible]n dikkat Maltalılarla Filorantin gâlîlerine [*pahalılarına*] karşıdır.

İkincisi asıl harb filosudur ki bu filo Boğazlar arasında inşâ ve [illegible]echîz edilir. Üçüncüsü de Berberiyye Harb Filosu'dur ki bunların [illegible]azîfesi bütün Âlem-i Hristîyâniyet üzerine akın yapmaktan [illegible]âretdir. Bu sonuncu filo saltanatın, her ne kadar asıl harb filosu [illegible]gibi her zamân içün eli altında değilse de yine başlıca kuvvetini [illegible]teşkîl eder. Berberiye korsanları her ne kadar istiklâle meyyâl [illegible][*mevilli*] iseler de yine umûmîyet i'tibârıyla pâdişâhın emrine [illegible]a'ât ederler.

Gerçi sultan bütün dünyâya bu korsanların Türkiye kânûnları [illegible]ncinde bulundukları cihetle korsan mu'âmelesine tâbi' olmaları [illegible]zımgeldiğini i'lân ederse de bu i'lân korsanların elde ettikleri [illegible]ganâ'imin adem-i i'âdesi [*ganimetlerin geri verilmemesi*] içündir.

Bunlara yalnız Türk kal'alarının yanına demirlememeleri yanaşmamaları emr edilmişdir. [1859]

Türk korsanları Avrupa-yı garbîde tecâvüz etdikleri, "Kornvol"de cebren karaya çıkdılar ve birçoklarını yataklarından kaldırub esir etdiler, İspanya'da aynı mu'âmeleye dûçâr oluyordu.

Bunlar hattâ Amerika-yı şimâlîdeki "Newfoundland"a kadar gittiler ve orada bir hayli ganâ'im elde ettiler. Zabt ettikleri gemilerden biriyle Virjinya'ya gitmekte olan gâyet hüsnâ [*güzel*] bir İngiliz kızını esîr ederek Grandsinyora [*padişaha*] hediye ettiler. Rivâyete nazaran bu kız el-yevm gözde olmak üzere pâdişâhın sarayında bulunuyor.

Gemicileri umûmîyetle pek sivil ve nâzik, aynı zamânda zeki ve mutî'dir. Bizim birçok itâ'atsiz ve kaba gemicilerimiz gibi dînsiz ve alçak tabî'iyetli değildirler.

Türklerin gemilerine "Karamürsel" denir. Bunlar, popo ve baş kasaraları pek yüksek büyük gemiler olup yedi, sekiz yüz yolcu taşırlar. Fakat Portekiz kalyonları gibi yelkene âr giderler ve harbe elverişli değildir.

Türklerin en güzel gemileri, harac almak üzere her sene yükleriyle birlikte Hollandalıların hediye ettikleri gemilerdir.

Türklerin dört tersânesi vardır. Biri Pera'da olup-Kasımpaşa'yı murâd ediyor- gâlîler içün 33 gözü hâvîdir ikincisi Gelibolu'da olub 20 gözü vardır. Bu tersânelerin ikisi de Kapudan Paşa'nın idâresi altındadır.

Üçüncüsü Bahr-i Ahmer'de Süveyş›dedir ve 25 gözü hâvidir. Dördüncü tersane Basra›da olub 15 gözü hâvidir. Son iki tersane Kahire ve Basra beylerbeylerinin idâresindedir.

Türkler son senelerde Pera ve Gelibolu'daki gözleri tazîf etdiler [*iki kat arttırdılar*].

Türklerin dış denizlerdeki harekât-ı bahrîyyeleri arasında diğer münferid bir vak'a da bir aralık Kanarya Adaları civârına gelen bu kanyerlerin (Hind-i Garbî korsanları) rast geldikleri bir iki gemiden mürekkep hafif bir Türk filosunu mağlupetmeleridir. Türkler bu mağlubiyetin acısını çıkarmak içün ertesi sene ta Amerika'ya Antil Denizi'ne kadar gitmek üzere istihzârâtda bulundukları

[...*rlıklar yaptıklarını*] haber alan bu kanyerler, derhâl münâsib [...]yeler takdîmi sûretiyle Türkleri bu seferden vazgeçirmeye [...]affak olmuşlardır. Bu kanyerlerin asıl korkusu, o sulara gelecek [...] Türklerin kendilerini kovarak bi'l-âhire yerleşmek istemeleri [...]mâli olsa gerekdir.

İşte buraya kadar yazdığımız parça parça vukû'ât evvelce [...] söylediğimiz vecihle Türklerin dış denizlerdeki harekât-ı [...]riyyelerine â'id olmak üzere bildiğimiz ve bulduğumuz [...]kû'atdır. Harekât-ı mezkûrenin her bir safhasını tedkîk ve [...]ebbu'[*inceleme*] neticesinde bulup muntazam ve müselsel [...]*cirleme*] bir târîh şekline koyacak ashâb-ı himmet herhâlde [...]etin ve bi'l-hâssa bahrîyelilerin denizler kadar pâyânsız [*sonsuz*] [...] şükrânını isticlâb etmiş [*celb etmiş*] olacaktır. [1860]

Karadeniz Mes'elesi[65]

Harb-i Umûmî'nin bidâyetinde Washington sefirimiz Rüstem [...]'in Amerika resâ'il-i muvakkatelerinden [*geçici risalelerinden*] [...]ne -vukû'bulan taleb-i mahsûs üzerine- yazmış olduğu kıymetdar [...] makâle, şu anda masamın üstünde duruyor. Rüstem Beğ [...]rkiye'nin Almanya ve Avusturya-Macaristan lehine harbe girmek [...]ere olduğuna dâ'ir Amerika matbu'âtında görülen rivâyetleri [...]ikik ve münâkaşa ederken diyor ki:

"... Hükümetimle muhâbere edemediğim cihetle bugünki [...]z'iyeti lâyıkıyla bilemiyorum... Eğer Türkiye hakîkaten sıkletini [...]râzinin "Avusturya-Alman" kefesine koymaya karar verdi ise [...]nun, en ziyâde, İngiltere'de Türkiye hesâbına inşâ edilmekde [...]an iki drednota İngiliz bayrağı çekilmesinin bütün memleketde [...]uceb olduğu ye'is ve infi'âl mahsulü olduğunu kabul icâb eder. [...]ngiltere'nin bu gemilere vaz'ı yede [*el koymaya*] hakkı olub [...]madığı bence hâ'iz-i ehemmiyet değildir. Denizde Almanya'ya [...]arşı kâhir bir fâ'ikiyeti hâ'iz bulunan [*yok eden bir üstünlüğe [...]hip*] ve aynı zamânda iki büyük devlet-i bahriyye ile müştereken [...]râ-yı hareket eden İngiltere içün bu gemilerin kat'i bir lüzûmu [...]ok idi. Hâlbuki bu gemiler -Yunanistan'a karşı bize istiklâl-i [...]arekât bahş eylediği cihetle- Türkiye içün her şey demek idi..."

Rüstem Bey makâlesinde, İngiltere ve Türkiye münâsebâtına [...]e mesâ'il-i sâ'ireye dâ'ir birçok mütâla'ât daha yürüttükden sonra

[...] "Karadeniz Mes'elesi", 20 Mayıs 1334 [20 Mayıs 1918], Sayı 118, ss. 1892-1893.

silsile-i kelâmı "Goeben" ve "Breslau"ya getiriyor ve bu iki gemin donanmamıza iltihâkını "kaderin, son seneler zarfında bize kar yegâne tebessümü" olmak üzere kabul ediyor.

Devletimizi, Düvel-i Mu'azzama'dan biri nezdinde temsi eden Rüstem Bey Mart'ın yigirmi birinci günü fecr zamânı idi. Koyu mavi bir deniz içinden düşman savâhili görünmeğe başlad Şemsin ilk 'âtı şu'â, düşman limanının kuleleri ile kayalarını tenvir ediyordu. Birkaç saat sonra başlayacak harb içün, olan hazı istihzarâtda bulunuyor [*hazırlıklar yapıyor*] idi. Herkes memnu bütün gözler düşmana tesâdüf etmek içün şimşek gibi çakıyor Kimsenin aklından uyumak geçmiyor, zâbitân ve efrâd vazifeler başında. Üzerinden geçmekde olduğumuz sâhil suları pek tehlikeli yerler idi. Düşman, berâ-yı tehaffuz [*korunmak için*] her tarafa torpil dökmüşdü. Bu torpillerin yerleri bi't- tabi' bizce mechu idi. Fakat müsterih oluyoruz, çünki önümüzden seyreden torpido muhariblerimiz denizi taramakta idi. Yolumuza devam ediyoruz Güneş yükseliyor, geniş ve altun şu'â'âtı [***ışınları***] ile bize tarik hedefimizi irâ'e ediyor [*gösteriyor*].

Sabah sa'at 6.40 artık çok geçmeden toplarımızın ilk atı düşmanı selamlayacak ve isbât edecek ki Osmanlıların vakûr ve her bayrağı Karadeniz'in emvâcı [*dalgaları*] üzerinde temevvic etmektedir [*dalgalanmaktadır*]. Gemimiz bir hâdisenin kurbanı ola bile dünyâda hiçbir kuvvet bu mukaddes sancağı o engin denizlerde dışarı süremeyecektir. Birden bire bir infilâk, bütün gemiyi sarsa bir taraka... Büyük bir su sütunu yükseliyor ve sonra dağılıyor Demir parçaları güverteye fırlıyor ve su ile karışıyor. Gemi sür'atle yatıyor ve başından batıyordu. Tarz-ı a'mâlî i'tibarıyla, torpi taharri sefâ'inimiz [*araştırma gemimiz*] tarafından keşfi gayr kâbil olan bir düşman torpili, düşman limanının pek yakınında ve dessâs [*hilebaz*] düşmanın gözü önünde vakur ve güzel gemimi çarptı: artık temâm mı?...

Makâmât-ı mübâreke mes'elesi ve sâ'ire hep birer çıbanba makamına kâ'im oluyordu. Rusya, yolunda bu kadar çok kı dökdüğü emeline nâ'il olmak, boğazlarımızı ele geçirmek emeli Karadeniz'de kuvvetli bir filo vücuda getirmişdi. Bir zamân Rusya'nın Bahr-i Sefide [*Akdenize*] inmesinden korkan devlet Rusya'nın Karadeniz'de donanma inşâsına bi'l- mu'âhede mâ oluyorlardı. Fakat Rusya; gâye-i âmâline vusûl içün yegâne vâs olan donanmadan mahrûmiyete bi't- tabi' katlanamadığı içün fes

[illegible]lamış ve müsâ'id bir anda bütün devletlere meydan okurcasına [illegible]'âhede-i mezkûreyi yırtmış ve der-hâl donanma inşâ etmişdi. [illegible]nek ki Rusya'yı gâye-i emeline îsâl edecek [*ulaştıracak*] vâsıta [illegible] donanma- sırf bizi mahv içün tertib edilmiş bir âlet idi. Çünki [illegible] mahv olmadıkca Rusya'nın nâ'il-i emel olması imkânı yokdu!...

O hâlde senelerden beri "hayâtımız" ile "Rusya'nın Karadeniz [illegible]osu" iki hasm-ı can gibi dâ'ima karşı karşıya duruyorlardı. [illegible]nâ'en'aleyh Rusya'nın Karadeniz donanmasıyla bizim kadar [illegible]aba kimin alâkası vardır?

"Winston Churchill"[66] İngiltere'nin genç, müsta'fî [*istifa eden*] Bahriye Nâzırı; Çanakkal'a seferinin mürettib-i hakikisi [*gerçek düzenleyicisi*]!... Müsebbib-i hakikisi demiyorum; çünki [illegible]sl müsebbib İngiliz hükümetinin i'tirâf-ı resmiyyesiyle sabitdir [illegible] "Rusya hükümeti"dir!..

Mister Churchill, Avam Kamarası'nda uzun bir nutukla kendisini [illegible]e icraâtını müdâfa'a ediyor... Müdâfa'atın bir yerinde şöyle diyor:

"... Sâniyen Gelibolu şibh cezîresindeki [*yarımadasındaki*] [illegible]rdumuz bütün yaz zafer-i kat'iyyeden ancak birkaç mil uzakda [illegible]urdu. Yüzlerce mil imtidâd eden [*uzanan*] cibâh-ı harbiyyenin [*harp cephelerinin*] hiçbir noktası yokdur ki aynı derecede ya'nî [illegible]birkaç mil ilerilemek sâyesinde Gelibolu'da olduğu kadar kat'i [illegible]ir netice-i sevkü'l-ceyşiyeye müncer olsun [*sürüklensin*]!... Bu [illegible]harbde, birçok vakayi' ile sâbit olmuşdur ki topçu tarafından [illegible]mükemmelen müzâheret [*yardım*] gören iyi askerler; her hangi [illegible]ir hatt-ı müdâfa'a muvâcehesinde bulunursa bulunsun [*müdafaa hattında yüz yüze gelirse gelsin*] yine birkaç mil ilerileyebilirler. [illegible]Meselâ "Nüşapol" veyahut "Loviz" veya "Suşez"i alan hücûm-ı [illegible]cebriyeler Gelibolu'da da yapılmış olaydı, şüphesizdir ki şibhcezire [illegible]üstündeki Türk ordusunun tâli'ini ta'yin etdikden ma'adâ [*başka*] [illegible]belki de tekmîl-i harekât-ı harbiyeyi bir netice-i kat'yeye bağlardı... Balkanların vaz'iyetini takrir etdikden ma'adâ şarkda Almanya'nın [illegible]ayağını keser ve ihtimâldir ki Sırbiye'yi de kurtarırdı.

Bütün sene hükümete yine aynı tavsiyede bulundum ve garbde düşmandan ziyâde bizim içün bahalı olan harekât-ı harbiyyeden sarf-ı nazar ederek şarkda icrâ-yı hareketi ve İstanbul'un zabtını tavsiye ettim. Evet, İstanbul zabt edilmeli; mümkünse gemilerle

66 Winston Churchill (1874-1965), önemli ve etkili İngiliz devlet adamı ve siyasetçisidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Bahriye Nâzırlığı ve İkinci Dünya Savaşı'nda ise Başbakanlık yapmıştır.

icâb ederse askerle, hülâsa askerî mütehassısların lüzûm göstereceği biri, bahrî, [1892] her hangi planla, vesâ'itle olursa olsun mutlakâ alınmalıdır dedim. Fakat vaz'iyet bugün ma'at-te'essüf temâmıyla değişmişdir!.."

Churchill'in nutkundan daha fazla iktibasda bulunmaya lüzûm görmüyorum. Yukarıdaki satırlar, Çanakkale müdâfaasının ne demek olduğunu temâmıyla gösteriyor. Bu sözleri "yâr" değil ağyâr [*yabancılar*] söylüyor. Evet İstanbul zaptedilmeli... Lehistan'da mu'azzam Alman orduları karşısında noksan silâh ve levâzım ile: ba'zen -Alman tebliği-i resmîlerinden görüldüğü cihetle- sopa ile harb eden mujik[67] sürülerine silâh ve cebhâne yetişdirilmeli!.. Almanya mahv ve bi'n- netice ittifâk-ı murabba' [*dörtlü ittifak*] mağlub olmalı!...

Allah Azîmü'ş-şan yardım etti. Türk askerinin imân-ı zafer ile dolu olan göğüsleri, bâd-ı hevâ [*bedava*] değil yüz binlerce şehid kanı bahasına "Queen Elizabeth"in 38'lik mermilerine mukaveme ve galebe etti. İngilizler makhûren [*kahrolmuş bir şekilde*] ric'at ettiler, Türkler Boğazlar'ın hâkimi Ruslar silâhsız, cebhânesiz kaldılar. Almanya gâlib, Moskof mağlup, münhezim [*hezimete uğradı*] ve bi'n- netice muzmahil oldu [*sonuçta çöktü*]!...

Bu sâyede mahlûl kalan [*dağılan*] Rus donanmasını temlike hâlâ hak kazanmadık mı?.. [1893]

Sarı Tehlike: Büyük Yangın Münasebetiyle:[68]

Muhterem Ziya Bey geçenlerde yeni mecmû'aya yazmış olduğu bir makâlede memleketimizi "kara" ve "kızıl" sıfatlı iki tehlikenin tehdidi altında görmüş ve bütün münevverânı bu tehlikelere karşı mücâdeleye da'vet etmişdi. Bence bu tehlikelerden birincisi ki "kara tehlike" sırf "vehm" den ibâretdir; çünki memleketde Tanzimât'dan evvelki hâle rücû'u arzu edecek hiçbir kimse tasavvûr edemiyorum. Bi'l- farz bu fikirde birkaç kişi bulunsa bile bunların boynuna derhâl "mecnûn" yaftası asub Dârü'ş- Şifâ'ya göndermek, icrâ edecekleri tevehhüm, edilen tahribâtdan tevakki [*sakınmak*] için en musîb [*isabet eden*] ve kesdirme bir çâre olur.

67 Mujik, Rus köylüsüne verilen isimdir.

68 "Sarı Tehlike Büyük Yangın Münasebetiyle", 20 Haziran 1334 [20 Haziran 1918], Sayı 121, ss. 1933-1934.

İkinci -kızıl- tehlike bugün memlekette bu da mevcûd değil ma'ahaza ileride olmak ihtimâli vardır.

Fakat muhterem mu'allim bu gün memleketde bi'l- fi'il mevcûd olan ve bünye-i ictimâ'imizi tanıtmak içün ben de sarıya boyayacağım ve adına "sarı tehlike" diyeceğim. Ma'lûm ya mikropları hakkıyla tanımak ve tedkîk etmek içün viyolet rengine boyarlar. İşte ben de bu tehlikeyi öteden beri "kolera" vesâ'ire gibi sirâyet hastalıkların alâmeti olan sarı renge boyadım.

Bu sarı tehlike; herçibâdâbâd [*her ne olursa olsun*] garblılaşmak namıyle -fakat noksan ma'lumât ve techizât ile- ortaya çıkan ve millete, hükümete akıl hocalığı eden sivri kafalılardır. Asıl bu müdigârların "tecdîdât"[*yenilemeler*] nâmı altında memlekete sokmaya çalışdıkları ve ma'a't- te'essüf ekseriyetle de sokmaya muvaffak oldukları birtakım yanlış ve muzır [*zararlı*] şeylere karşı mücâdele içün birleşmek lâzımdır.

Meselâ bu gibilerden biri Avrupa'ya gidiyor; mu'azzam bir şehri -otomobille gezerken- monoklü[69] içinden [*mercek ile*] şöyle bir süzüyor!..

Nûr-ı basardan [*göz ışığından*] mahrûm değil, görüyor ya!.. İşte o kadarı kâfi!..gördüklerinin hiç olmazsa ufak bir kısmını memlekete tatbik lâzım!... Fakat tatbik edeceği şey'in memleketin hususiyet-i ahvâline derece-i tevâfukunu kat'iyen nazar-ı dikkate almaz!..

Bunların başlıca sermayeleri çenedir; çok def'a birçok gavâ'il [*musibetler*] arasında bunalmış, kalmış olan hükûmeti -ne kadar dirbîn-i ricâlden mürekkeb olursa olsun -yine iğfâle [*kandırmaya*] muvaffak olurlar!...

Meselâ Avrupa'da "60 ila 80" metro arzında "bulvarlar" var; neden bizde olmasın?... Memleketin derece-i servetini, ahvâl-i iklimiyyesini düşünmeye, kâle almaya lüzum yok!.. Heman işe girişir, hiç olmazsa 30 veya 40 metrelik bir cadde açmaya başlarız; başlarız ama o caddenin tarafeynini süsleyecek mu'azzam binaların!.. -Ma'a't-te'essüf servet-i memleket îcabâtından olarak- ek katlı bir buçuk odalı yâhud iki katlı üç buçuk odalı binalardan ibâret olacağını düşünmeye lüzum görmeyiz!...[70*]

---

69 Mercek

70 * Burada cem'i sîgasını [*bütün çekimlerini*] kullanub işe cümleyi karışdırmakdan maksadım; bu muzır mikroblar emellerini, projelerini tatbike muvaffak oldukları zamân hiç kimsenin ağzını açmaması, binâ'en'aleyh muhafaza etdiği sükût ile bu hâli tasdik ve kabûl etmesini işrâb etmekdir [*ima etmektedir*].

Yâhud Beyrut'da olduğu gibi ahvâl-i iklimiyeyi kat'iyen nazar-ı i'tibâra almaksızın Avrupa'da gördüğümüz bir caddeye taklîden derhâl 70 metro arzında bir cadde açarız... Fakat kable'z-zevâl [*öğleden önce*] sa'at on birden ba'de'z- zevâl [*öğleden sonra*] iki, hatta üçe kAdar o geniş bulvardan hiç kimse sıcakdan bayılmayı veyahud teşemmüsü [*güneş çarpmasını*] göze almaksızın geçemezmiş!... Ne be's [*kötülük*] var? Mevcûdiyetiyle iftihar edilecek yetmiş metroluk bulvarımız var ya... İşte o kâfi!...

Bu sivri kafalı teceddüdcüler [*yenilikçiler*], meselâ Londra'nın merkezindeki caddelerin birçoğundan, biri yaya kaldırımının kenarına sıkışıp durmadıkça iki arabanın yan yana geçemediğini görmezler. Meselâ Osmanlı Bankası'yla daha birçok bankaların bulunduğu sokak yahûd meşhûr İngiltere bankasının iki cebhesindeki sokaklar gibi!...

Sonra sokakları açmak için îcâb eden istimlâkâtı istikraz parasıyla icrâ ederiz; kaldırım yapacak ustabaşıları bile Avrupa'dan getiririz!

Dahası var, geniş bir cadde açarız ama, yaya yürüyenlerin suhûletle [*kolaylıkla*], biri birine çarpmaksızın gelüb gitmelerini te'min edecek arzda yaya kaldırımı bırakmayı akla hiç getirmeyiz. meselâ en geniş caddenin yaya kaldırımını ancak 1.5 metro yaparız. [1933]

Çünki rehber-i icraâtımız olan sivri kafalılar, Avrupa şehirlerinde yaya kaldırımların, arzıyla mütenâsib bir genişliğe mâlik olduklarını görecek kadar dikkat sâhibi değildirler!..

Bu sivri kafalı teceddüdcüler, iyi veya kötü her türlü "ana'ne"nin de düşmanıdırlar. Evet, terakkî etmek isteyen her millet mâzinin hakikaten fenâ ve muzır olan birçok âdâtını ta'dil, tashih veyâhud temâmıyla terk mecbûriyetindedirler. Fakat bu ancak, uzun te'emmüller [*etraflıca düşünmeler*], ince ve yorucu tetkikler [*incelemeler*] neticesinde yapılmak lâzım gelir. Yoksa mahrûkât [*yakacak*] ihtiyâcatını def' etmek için hissiz, beyinsiz, hülâsa vahşi bir oduncunun önüne gelen ağacı ister meyveli ister meyvesiz olsun ulu orta baltalamasına benzer şekilde yapılacak olursa neticede dâ'ima zararlı çıkarız ve her vakit olduğu gibi fenâ ve mûzır zannederek yıktığımız birçok âdetlerin yerine iyisini ve fâ'idelisini ikâme edemediğimiz için de zararımızı kat, kat artırmış oluruz.

Bana bu uzun mukaddimeyi yazdıran sâ'ik [*sebep*], nefs-i İstanbul'un sillesini mahv eden hâ'il [*korkunç*] yangındır. Bu müthiş yangından ma'nen müte'essir olmayan hiçbir ferd tasavvûr edemediğim gibi maddeten müteessir olmayanlarda pek azdır.

Bu yangından en ziyâde hakîki "İstanbullu"lar müte'essir olmuşlardır. Bence Şişli apartmanlarında oturanların birçoğu hakîki "İstanbullu"lardan sayılamaz.

İnsaf ile düşünelim! İnkılâb-ı mes'ûdîmizin bidayetinden beri vukû'bulan yangınlarla devr-i sâbıkın otuz senesi zarfındaki yangınları bir mukâyese edelim; herhâlde sekiz sene zarfında vukû'bulan yangınların adedi değil, derece-i tahribât i'tibârıyla devr-i sâbıkda vuku'bulanlara kat, kat fâ'ik [*üstün*] olduğunu kimse inkâr edemez. Acaba devr-i sâbıkda İstanbul'un evleri hep kârgir mi idi?.. Yoksa o zamân İstanbulluların elinden kazâ çıkmaz mı idi?... Bi't- tabi' kimse böyle boş bir iddi'âda bulunamaz. İstanbul her vakit yine o İstanbul!.. İstanbullu da her zamân yine aynı İstanbullu!.. O vakitde yine bu kadar, belki daha fazla yangın zuhûr etmişdi. Fakat hiç birinin bu derecelerde tevsi'ine meydan verilmiyordu.

Neden?!..

Çünki o zamân İstanbul'un yüzlerce senelik millî bir itfâ'iyye mü'essesesi, ya'nî "mahalle tulumbaları" teşkilâtı vardı. Bu teşkilât ana'nevi bir gayret, hatta aşkla çalışır ve zuhûr eden yangınların tevsi'ine meydan vermezdi!..

Çünki; bu teşkilât, İstanbul'un husûsiyet hâli nazar-ı i'tibara alınarak te'sis edilmişdi veyahud ihtiyâcât-ı mahalliye teşkilâtı kendi kendine ve zarûri bir sûretde doğurmuşdu!..

Gerçi bu teşkilâtda mürûr-ı zamânla muhtâc-ı ıslâh bir hâle gelmişdi.

Fakat ıslâh ve ta'dil başka, kökünden baltalamak da başkadır. İ'tidâl denilen hasise ma'at- te'essüf bizim yanımıza bile uğramıyor. Mutlaka ya ifrâta veyahud tefrite kaçıyoruz. Bu mes'ele de öyle oldu; ifrâdcılar galebe etdi.

Sivri kafalı teceddüdcüler bu teşkilâtı yirminci asr-ı medeniyetle kat'iyen te'lif edemediler, bu baldırı çıplaklar gürûhunu bütün âlât

ve edevâtla derhâl ortadan kaldırdılar! Yerlerine ikâme etdirdiklerini ma'at- te'essüf bu ve bundan evvelki yangınlar bize gösterdi!...

Evet, Avrupa'daki muntazam itfâ'iyye teşkilâtının bizde de vücûd bulmasını ez-cân u dil [*can ve gönülden*] herkes arzu eder. Fakat yine insâf edelim. Avrupa'nın o muntazam "fayrencinleri" mahallât arasında bulunan binlerce dar sokaklardan acaba yüzde kaçına girüb çıkabilir?!.. Fakat mahallât tulumbaları içün bu mahzûr vârid midir [*söz konusu mudur*]?..

Sivri kafalı teceddüdcüler bekçilerin yangın ihbâr etmesini de böyle telefon, telgraf ve telsiz telgraf asrında pek ibtidâ'i, pek kurûn-ı vustâ'ı [*Ortaçağı*] gördüler, binâ'en'aleyh hükûmete bu usûlü de lağvetdirdiler!... Allah râzı olsun, millete bir eser-i teceddüd bahş etmiş oldular!..

Allah râzı olsun!..diyorum, çünki bu lütûf sâyesinde -ben de dâhil olduğum hâlde- birçok halk yangını haber alub koştukları zamân -ya'nî 18, 20 sa'at sonra- evlerinin yanmış; kül olmuş olan enkâzını gördüler, binâ'en'aleyh evlerini, yanarken görmek azâb-ı eliminden ve hiç olmazsa birkaç parçacık eşya kırıntısı toplayabilmek zahmetinden kurtulmuş oldular!...

Bu sivri kafalı teceddüdcüler, meselâ kurtulan bir bardağın veya kaşığın servet-i umûmiyyeden bir cüz'ü olduğunu düşünemeyecek kadar müfrit-i teceddüd taraftarıdırlar. Çünki onlarca eski olan her şey yanmalı ve yıkılmalıdır!

Bi'l- farz yangını vaktiyle haber alabilüb zamânında yetişse idim; yigirmi sene zarfında toplamış olduğum birkaç bin cild kitâbdan hiç olmazsa ufak bir kısmını kurtaramaz mı idim?

Olur mu yâ?.. Şişli'deki apartmanında rahat, rahat uyuyan teceddüdcü beği, mahalle bekçisinin sıtma görmemiş, gür bir sesle bağırdığı "yangın var!.." feryâdıyla rahatsız etmek kâ'ide-i hayrete tevâfuk eder mi?... Âlemin evi, barkı, eşyâsı, kitâbları yanacakmış diye "monşer"leri[71] gündüz geçirmiş oldukları safâ âlemlerinin bir imdâd-ı lütfu demek olan tatlı rü'yâlarından ayıltmak şân-ı medeniyete muvâfık düşer mi?...[1934]

71 Monşer, davranışlarında Batı özentisi olan kişiye verilen isimdir.

Amerika'nın Kuvve-i Askerîyyesi: 1[72]

İ'tilâfcılar, bidâyet-i harbden beri ne zamân büyük bir muvaffakiyetsizliğe dûçâr olsalar veyâhud ne zamân müttefiklerimizden kuvvetli ve sersemletici bir darbe yeseler, efkâr-ı umûmîyyelerini mutlaka yeni bir müttefikin veya kuvvetin ihrâkı va'diyle avutmaya çalışırlar. Gerçi siyâsetlerinin kuvveti ve coğrâfî vaz'iyetlerinin i'ânesi [*yardımı*] ile büyük, küçük hemân bütün devletleri dâ'ire-i ittifâklarına almaya muvaffak oldular. Fakat birçoğu iğfâlkâr va'adler üzerine bir kısmı da sarîh tehdidler neticesinde düşmanlarımız meyânına [*arasına*] dâhil olan bu devletler, maddî ve ma'nevî birçok esbâbın taht-ı te'sîrinde [*etkisi altında*] olarak i'tilâfcılara umdukları mu'âveneti îfâ edemediler. İtilâf efkâr-ı umûmîyesi her def'âsında yeni bir sükût-ı emel veyâ zevâl karşısında kaldı.

Bugün i'tilâfcılar, yine muztar [*sıkıntılı*] bir mevki'e düştüler, müttefiklerimiz istedikleri noktadan ta'arruza geçmek sûretiyle İtilâfcıları tepeliyorlar. Şimdilik herbiri -mu'ayyen bir plân neticesi olmak üzere- mevzû'u birer ta'arrûz hâlinde olan bu muhâcemâtın çok geçmeden önüne durulamayacak bir seylâbe-i ateşin [*ateş selinin*] bile şeklini alacak bî-iştibahdır [*kuşkusuzdur*]. Bu hakîkat i'tilâfcılarda ma'lûm olduğu cihetle i'tilâf-ı zimâm-dârânın [*itilaf yöneticilerinin*] son nutukları efkâr-ı umûmîyyeyi hep yeni fedâkârlıklara ve muvaffakiyetsizliklere ihzâra [*hazırlamaya*] çalışıyor.

Ma'ahazâ şimdiye kadar birçok def'a aldatıldığı cihetle bu sefer bihakkın galeyâna gelmiş olan efkâr-ı umûmîyyeyi yine avutmak içün Bahr-i Muhît-i Atlasî'nin [*Atlas Okyanusu'nun*] öbür tarafından gelecek olan Amerika ordularının vaz'îyeti ıslâh edeceğini büyük bir kat'iyetle ileri sürüyorlar.

Demek oluyor ki i'tilâfcıların son ümid-i muvaffakiyeti yeni dünyâdan gelecek Amerika ordularıdır. Bu orduların -eğer mevcûd ve i'tilâfcıların arzû etdikleri şekil ve kuvvetde iseler- Bahr-i Muhît'in beri yakasına selâmetle geçebilmeleri ve tâm zamânında İtilâfcıların imdâdına yetişmeleri gibi pek mühîm ve muğlak mesâ'ilin tedkîkini diğer bir makâleye bırakarak şimdilik Amerika kuvâ-yı askeriyyesi hakkında biraz ma'lûmât vermek istiyorum. Vereceğim ma'lûmât, bi't- tabi' Amerika menâbi'inden toplanmışdır.

[72] "Amerika'nın Kuvve-i Askerîyyesi", 20 Hazirân 1334 [20 Haziran 1918], Sayı 121, ss. 1942-1945.

Binâ'en'aleyh bi'z- zât Amerikalıların fikrîdir. Amerikalılar kendi hâllerini, vaz'iyet-i askeriyyelerini elbette herkesden daha iyi biliyorlar. Amerika Ordusu'nun bu günki vaz'îyetini lâyıkıyla bilmek şübhesiz gayr-ı mümkündür. Fakat Türkçemizde pek meşhûr olan "perşembenin gelişi çarşambadan belli olur!.." darb-ı meseline istinâden biz Amerika Ordusu'nun "Çarşamba"daki hâlinden bahs edeceğiz: 1916 ibtidâsında Amerika Harbiye Nâzırı bir raporunda aynen şu sözleri söylüyor: [1942]

"Seyyâr ordumuzun kuvveti (New York) polis kuvvetinin iki mislidir."

1915 Kânûn-ı Evveli'nde ceneral "Wood" kongrenin askeri komitesi huzûrunda "şu anda memleketde mevcûd olan sahra toplarına âid cephânenin mikdârı ancak bir günlük harbe kifâyet edebilir; ertesi gün zevâlde bütün toplar cebehânesizlik yüzünden bi'l-mecbûriye susar" diyor!..

Yukarıki beyânâtı tedkîk ve tahlîl eden Amerikalı bir muharrir mütâla'asını şu yolda yürütüyor:

Bu, fevka'l-'âde câlib-i dikkat olan beyânatın sıhhati, pek kolaylıkla isbât edilebilir. Bu mühim mes'eleyi lâyıkıyla ta'mîk edecek [*derinlemesine inceleyecek*] olursak görürüz ki ordumuzun ihtiyâcı nisbetinde sahra topları ve cebehânesiyle techîz içün esâslı hiçbir şey' yapılmamışdır. Hatta büdce kânûnu mûcîbince yapılması tekrâr eden ve mikdârı pek mu'tedil olan topları ve cebehâneleri ikmâl etmek içün de seneler ister. Büdce kânûnunun istediği mikdâr, Avrupa devletlerinin kabûl ettiği mi'yâra [*ölçüye*] nazaran pek dûn [*aşağı*] bir nisbettedir. Harbiye Nezâreti beher bin tüfenk ve kılıca mukâbil "3,19" top istiyor. Hâlbuki Avrupa devletlerinin bu husûsda kabul etdikleri nisbet, beher bin tüfenk ve kılıç [73] içün "6,5" topdur.

Bu harbde topun nisbeten dahâ ziyâde kullanılması ihtimâldir ki bu mikdârı daha iyi artırmıştır. Harbiye Nezâreti'nin tahmîn ettiği kuvvetin yekûnu (500,000)dir. Bu kuvvet içün büdçeye konan toplar arasında gönüllü kuvvetler içün tek top bile yoktur. Bu para bile muhtelif taksitlerle verildiği ve ba'zan da hiç verilmediği içün talep edilen topların nihâyet hangi târihde ikmâl teslîm edilebileceği bile şimdiden kesdirilemez. Ağır muhâsara bataryalarının cebehânesi de hemân hemân yok gibidir.

73 Piyâde ve süvâri

Tekmîl-i Amerika'da bugün Avrupa'da harb sahnelerinde büyük bir muvaffakiyetle kullanılan cesîm [*büyük*] sahrâ havanlarına benzer bir top bile yokdur. Hatta topçu dâ'iresi senelerden beri bu mes'eleyi müzâkere etmekde ise de henüz bu cinsden hangi sistemi kabul edeceğini kararlaşdırmamışdır. Bu husûsda ta'kib edilen meslek tıpkı sâhil müdâfa'asına mahsûs (40) santimetrelik topun i'mâl ve ihzârında ta'kîb olunana benzer.

1895 târihinde i'mâl edilen bu top, 1903 de tecrübe edilmiş ve 1912 târihine kadar "Sendi Hok" sâhilinde kum üstünde kızağı olmadığı hâlde yatmıştır. Hatta o târihe kadar kızak içün bir resm bile çizilmemiştir!..

Ma'ahazâ -eğer buna hazırlık denilirse- bu gün en ziyâde sâhil müdâfa'asına mahsûs bataryalar cihetiyle hazırız. Fakat bunun da arkasında küçük ve nâ-kâfi bir "sâhil topçu milis" kuvveti vardır.

Asıl muntazam kuvvet, Filipin, Havâii ve Panama'ya sağıtılmıştır. Sahrâ toplarında olduğu gibi sâhil müdâfa'asına mahsûs bataryaların da cebehânesi noksandır. Ciddî bir harbde mecmû'û [*hepsi*] elliye bâliğ olan [*varan*] bu bataryaların bir kısmını Amerika'nın bir sâhilinden diğerine nakl mecbûriyetindeyiz. Bundan başka bu toplar menzil ve kuvve-i zinde cihetiyle mukâbele edeceği son sistem gemi toplarına nisbetle pek dûndur [*aşağıdır*].

"Materyal -levâzım" i'tibârıyla hâlimiz işte böyle; "personel-efrâd"a gelince: 1914 Haziranı'nın otuzunda bi'n-nefis Amerika'da bulunan seyyâr ordumuzun [1943] kuvveti 1445 zâbit ve 29,405 neferden ibâret bulunuyor idi. Bu ordunun arkasında, fakat kâğıd üzerinde olmak üzere takrîben 130,000 neferlik bir de milis kuvveti vardır.

Bunun hakîkî mikdârı 103,000 ve kifâyet-i harbiyyeyi hâ'iz olan mikdârı da ancak 60,000 neferdir. Bu kuvvetin topçusu hemân hemân yok denecek derecede azdır. İhtiyâtı hiç yokdur.

Harb-i Umûmî'nin bidâyetinde [*Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında*] Rusya müstesnâ olmak üzere tekmîl-i Avrupa devletleri seferberliklerini bir hafta zarfında ikmâl etmişlerdir. Seferberlik ikmâl edilir edilmez cesîm kuvvetler hudûdlarda tahşîd edilmiş [*toplanmış*] ve derhâl mu'azzam harekât-ı harbiyeye başlanmışdır.

Ordumuzun kuvvetini anladık. Şimdi bir de idâresini görelim. Son üç sene zarfında hâ'iz-i ehemmiyet bir kuvveti ne vecihle tahşid edebildiğimiz [*toplayabildiğimiz*] gösterir iki parlak misâle mâlikiz.

1911 Mart 6 târîhiyle Harbiye Nezâreti tarafından verilen emr mûcebince ba'zı taburlar (Teksas)da (San Antonyo) da bir manevra livâsıyla bir sahrâ batarya livâsı [*tugayı*] ve bir süvâri livâsından mürekkep bulunacakdı. Bütün memleketde en büyük merkez-i askerî olan "Kurt Russel"daki taburlar "San Antonyo"ya ancak Martın 16'sında vâsıl olabilmişlerdi. Kuvve-i umûmîyesi 613 zâbit ve 15,056 neferden mürekkeb olacak olan "Manora Fırkası"nın kuvve-i mevcûdesi 31 Mart'da 11,524; 30 Nisân'da 12,598, 31 Mayıs'da 12,809 nefere bâliğ olabilmişdi [*ulaşmıştı*]. Hülâsa bu kadar cüz'i bir kuvvetin ancak üç ay zarfında tahşîdine [*toplanmasına*] muvaffakiyet hâsıl olabilmişdi! "manor fırkası"nın kumandanı (Washington)dan, erkân-ı harbiye re'isi (New York)dan ve diğer erkân-ı harb zâbitleri de memleketin her tarafından alınmışdı. Bu zâbitler hiçbir vakit bir araya gelerek müştereken ve müttehiden [*ortak ve birlikte*] çalışmamışlardı.[1944]

Bu fırka hiçbir vakit asl-ı müretteb [*düzenli aslı*] olan kuvvetini bulamamışdı. Nihâyet 7 Ağustos'da Manora Fırkası dağıtıldı.

Bu tarzda diğer bir nümâyiş [*gösteri*] de üç sene sonra yapıldı. 1913 Şubatı'nın 12'sinde kuvve'-i umûmîyesi 11,450 zâbit ve nefere bâliğ olması [*ulaşması*] lâzım gelen üç livânın (Teksas City) ve (Kaliveston)da tahşîdi [*toplanması*] içün emir ısdâr olunmuşdu [*emir çıkarılmıştı*]. Bu fırka ancak 30 Hazîran 1913'de 10770 nefere bâliğ olabilmişdir.

Fırka kumandanının resmî raporuna nazaran bu müddet zarfında 220 nefer firâr etmiş ve ancak 940 nefer yeniden kaydedilmişdir.

Bu iki teşebbüs bütün dünyâya; nüfûsu 100 milyondan mürekkeb büyük bir milletin tâm ma'nâsıyla hiçbir kuvve-i askeriyyesi olmadığını ve yâhûd elde bulunan birkaç kişiyi bile mu'ayyen zamân zarfında bir yere tahşîd edebilecek [*toplayabilecek*] vesâ'ite [*vasıtalara*] mâlik olmadığını göstermiştir."

Amerikalı muharrir daha bir hayli sözler söylüyorsa da buraya kadar iktibâs ettiğimiz mütâla'âtı harbden evvel Amerikalı kuvve-i askerîyyesinin ne hâlde olduğunu ayânen gösteriyor. Amerikalıların kâbiliyet-i fevka'l-'âdeleri bi't-tabi' inkâr edilemez. Mâlik oldukları

cesîm-i menâbi'i sanâ'iye [*sayii kaynaklarının büyüklüğü*] ve bi'l-hâssa servet-i fevka'l- âde bütün noksanları ma'a ziyâde [*ziyadesiyle*] telâfî edebilir. Fakat mükemmel, mu'allim ordular karşısında hakkıyla harp edebilecek askerler bi'l- hâssa zâbitân ve kumanda hey'eti tornadan çekilemez. Bunların yetişmesi zamâna mütevakkıfdır [*bağlıdır*]. Amerikalıların hemen tekmîlî [*tamamı*] sporcudur. Fakat bu meziyet ancak vücûdca askerliğe olan kabiliyetlerini artırıyor. Vücûd i'tibarıyla tam bir asker olan bir şahsı, hakîkî bir asker yapabilmek içün uzun müddet ta'lîm ve ta'limât ister.

Bir de Amerikalılar pek serbest alışmış bir millettir. Yukarıda iktibâs etmiş olduğumuz mütâla'atın bir yerinde manora içün tahşîd edilen [*toplanılan*] bir fırkadan bile 220 kişi firâr etmiş! Hakîkî bir harbe gönderilecek askerlerin bu hususdaki vaz'iyeti acaba ne olacak? Gerçi garîb tabi'atlı birçok Amerikancıları harbî ale'l-'âde bir spor telakkî edecekler; fakat bir def'a garb cebhesinin cehennemî ateşine girdikleri zamân bu sporun Amerika parklarında oynanan "rugby" oyunlarından pek başka olduğunu görüp anlayacaklardır.

Buraya kadar yazılan şeyler zannediyorum ki bu günki Amerika Ordusu'nun veya askerînin mâhiyet-i hakîkiyesini meydana koymuştur. [1945]

"Çocuğa, gönlüne...
İsteğine göre bir âralık bırak. Bir kapı âç,
Onun kuvvet ve fa'âliyet hazînesini doğru bir yola, doğru bir kanâla çevir.
Sonra bak ne neticeler elde edeceksin!"
Ali Şükrü Bey

3.

İDMÂN

Keşşâf [İzcilik] Yoldaşlığı[74]

Çocuk keşşâf tâburunu bundan takrîben iki buçuk sene evvel "Hamburg'da" görmüştüm. "Alesterepaviyon" civârında âdını hatırımda tutamadığım bir köprünün tâm ortasına geldiğim sıralarda idi ki gâyet şiddetli, sicim gibi bir yağmura tutulmuş, sırtımda kamsala, elimde şemsiye olmadığı cihetle âdeta koşarakdan köprünün başına gelmiş, hemân oradaki gazinolardan birine dalmış idim.

Gazinonun köprüye bakan bir penceresinin önünde oturdum; dışarıda yukarıdan aşağı âdeta yekpâre bir ip, bir sicim gibi uzanmakda olan dâmla dizilerini ve bu dizilerin kaldırım taşları üzerine düşer düşmez parçalanarak yüzlerce damlacıklar dört tarafa saçraşmasını; benim gibi sokağa ihtiyâtsız çıkmış olanların öteye beriye kaçışmasını, kaçarken ayağı dolaşanlarla eteği takılanların yere yuvarlanmasını, hülâsa birden bire bastıran şiddetli şiddetli bir yağmurun doğurduğu kâh gülünç, kâh acıklı manzaraları seyrediyordum. Böylece dalmış kalmışım. Ne kadar kaldım bilemiyorum. Uzaktan yağmurun şakırtısı, rüzgârın iniltisi arasından süzülüp kulağıma erişen tatlı bir çalgı sesi beni dalgınlıktan kurtardı. Beriye köprüye doğru baktım. Bir kalabalığın fakat askere benzer düzenli bir kalabalığın beri tarafa doğru gelmekde, yaklaşmakda olduğunu gördüm. Henüz ırakda oldukları cihetle bu galabalığın ne olduğunu layıkıyla anlayamasam da her halde asker cinsinden

74 "Keşşâf Yoldaşlığı", 10 Mayıs 1329 [19 Mayıs 1913], Sayı 1, ss. 5-8.

bir şey' olduğunu zannediyordum. Âlây yaklaştı. Dikkatle baktım. Asker değil fakat asker yaverleri olduğunu gördüm.

En küçüğü on dört, en büyüğü on altı yaşında, dünyayı titreten Alman Ordusu'nun temel taşları... Delikanlılar!.. Hepsi gürbüz, güçlü, kuvvetli, boylu, boslu, yanakları kıpkırmızı, elbiseleri hep bir biçimde, sırtlarında "câmâdanları" [*bir tür kısa yelek*] çantaları, bellerinde mataraları -sû kâbı- ellerinde kârgı biçimindeki değnekleri... Bu genç, dinç Alman delikânlıları sert, fakat ağır âdımlarla tam bir asker gibi yürüyorlar. Yağmura hiç de kulâk âsmıyorlar. Sânki güzel, sevimli ve serin bir havada yürüyorlarmış gibi âdım atıyorlar. [5]

En önde iri yârı bir delikânlı. Elinde bir moncak[75*] onun arkasında sekiz kadar fifreci [*bir tür flüt*] yürüyor. Ön sırada olan dördü gâyet güzel bir hava çalıyor. Öbür dördün fifreleri avuçlarında ötekilerin ardı sıra yürüyorlar. Dâhâ arkada, her sıra dörder kişi olmak üzere birçok sıralar ayaklarını fifrenin havâsına uydurmuşlar kuvvetli, sert âdımlarla yürüyor, gerçekten "bastıkları yerleri titretiyorlar!.. Eminim ki bu ve buna benzeyen titreme ve titretmeler, bir yandan Almanların, bir yandan da Alman düşmanlarının yüreklerine, fakat ayrı ayrı duygular doğurmak suretiyle düşüyordu!..

Ne yalan söyleyeyim. O ânda benim de yalnız yüreğim değil belki bütün benliğim titredi. Bir önümden geçenlere bâkdım. Bir de bizim, dâr, çâmurlu ve yâ tozlu sokâk aralarında tozlara bulanmış bir hâlde "kâydırak", "düğme", "şeftâli çekirdeği" filân oynayan cılız, solgun benizli, dakikada doksân küfür sâvuran çocuklarımızı hatırladım!.. Yüreğimi sânki keskin bir ustura ile pârça pârça ediyorlar sândım!.. Kendi kendime: "Âh", dedim "acaba bizler de ne vakit..?" Fakat bitirmeye meydân bulamadım. Çünkü içeriye Berlin'den Hamburg'a kadar kara vapurunda birlikde gelmiş olduğum bir Macârlı girdi.

Bulunduğum masaya yaklaşıp selâm verdi. Buyurun!.. Dedim. Oturduk. Her vakit söylenen resmî sözlerden sonra ilk işim, birâz önce önümden geçmiş olan delikânlılar tâburunu sormak oldu? Tuhaf ve yâhûd acıklı değil mi ki bu Macârlı, kân kardâşımız cevâb vermedi ve şaşkın şaşkın yüzüme bakarak "âââ... sizde böyle şeyler yok mu?!.." dedi. Şimdi o benden cevâp bekliyordu.

75 * Malum muhterem Safvet Bey müzikaların önünde baş müzikacının "usûl" için salladığı "sopa"ya eski Türklerin moncak dediklerini söylediği cihetle bu eski Türk tabirini ihya maksadıyla kullanılmıştır.

Kızârdım, bozârdım, doğrusu ne cevâb verdiğimi ben de bilmiyorum. Bir şeyler mırıldandım. Ânladı mı ânlamadı mı onu da bilmiyorum. Ben sorgumu başka bir kalıba sokarak tekrarladım. "Sen" dedim "bunların Almanca adını öğrenmek isteyordum da..."

Almanlar patfin der İngilizler "boy-skout" derler dedi. Bu Macârlı kârdâşımla İngilizce görüştüğümüz içindir ki İngilizce'sini de ilâveye lüzum görmüştü.

Bundan sonra bu "skout"ları İngiltere'nin Liverpol şehrinde görmüştüm. Cumaertesi günleri öğleden sonra şehrin her tarafından birçok boru, davul, trampet sesleri yükselmeye başlar. Bu sesler, şehrin tam orta yerinde plan "Sen Corç" adlı bir meydâna doğru yaklaşır. Biraz sonra, bu meydâna ulaşan câddelerden bayrakları ve çalgılarıyla keşşâf tâburları birer birer sükûn eder akın akın meydânın ortasına gelerek evvelce kendileri içün ayrılmış olan yerleri alırlar. Hepsi temâm olunca bütün tâburlar sırasıyla yola düzülürler. Büyük câddelerden geçerek en küçücüğü büyücek bir koru, bir orman demek olan parklardan birine giderler. Akşama kadar orada oynar, tâlim eder, eğlenirler. Akşâmüstü yine aynı düzenle her tabur mahallesine döner.

Pazarları da böyle. Fakat her vakit parklara gitmezler. Hele ta'til zamânları mutlaka kırlarda, çadır altında geçer. Hatta ara sıra bazı tâburlar karşı yakaya, Fransa ve yâ Belçika'ya geçerek orada konar, ta'til zamânını geçirirler.

Yazık ki İngiltere'deki işlerim bu faydalı şeyi istediğim gibi araştırmaklığıma ket urdu. Lakin pek hoşuma giden ve bizde de yapılacak olursa büyük büyük faydalar, güzel güzel meyveler vereceği meydânda olan bu işin peşini büsbütün de bırakmadım. Yine fırsat buldukça araştırıp soruşturdum.

Tâli' yâr oldu. Bir mecmû'ada bu hayırlı işi [6] İngiltere'de ilk önce düşünüp meydâna koyan, ileri gitmesi içün hâlâ çalışmakda olan meraklı, gayretli bir "İngiliz Pâşâs'ının" uzunca bir makâlesi gözüme ilişti. Bu makâe keşşâflar hakkında eyice şeyler öğretiyor.

İşte bu makâleyi derleyip toplayarak lisanımıza nakledeceğim. Umarım ki makbûle geçer ve ben de bu yolda karınca kadar bir iş görmüş olurum. Zâten dâhâ büyük işlere kalkışmak elimden gelmez. Çünkü mesleğim başka ve pek zâvâllı. Ona da hidmet hem

lâzım, hem de borç. Bu gibi hayırlı ve fâ'ideli işleri arayıp tarayıp asıl Türk Gücü, İdmân Yurdu gibi ocâklara düşer.

Şimdi, o makâleye başlamazdan evvel "çocuk keşşâf yoldaşlığı" hakkında öteden, beriden toplayabildiğim ba'zı ufak, tefek şeyleri nakledeyim.

Yukarıda söyledimdi, bu yoldaşlığı en evvel düşünüp meydana koyan: İngiliz cenerallerinden "Sir Robert Baden-Powell'dir.[76]

Transvaal Muhârebesi[77] olurken âdı birçok kereler hatta bizim gazetelerimizde bile görülen bu zâtın bu yoldaşlığı kurmakdaki maksadı "çocukların -hângi sınıftan olursa olsun- tâm ma'nâsıyla âdem olmalarına yardım etmektir." Bu, kendi sözüdür. Bizde bir eşini, hatta mumla aransa bile bulabilmek mümkün olmayan bu "Pâşâ" Transvaal Muharebesi bittikten sonra vakit geçirmeden düşündüklerini ortaya koymuş, ortaya koyduğunu başarmak için de çalışmış, çabalamış ve bugün yalnız Britanya adalarındaki "keşşâfların" sâyısının yüz bini pek çok geçtiğini görmek bahtiyârlığına nâil olmuşdur. Hatta bu Pâşâ'nın İngiliz Milleti'ne aşılamış olduğu bu hayırlı hastalık! İmparatorluğun diğer taraflarına bulaşmış, yayılmış ve Kanada, Avustralya, Newzeland gibi diğer İngiliz ülkelerindeki keşşâfların sayısı 150 bine kadar çıkmıştır. Dâhâsı var, son zamanlarda bu işe, bu yoldaşlığa kızlar da alınmaya başlanmıştır. İşte söylediğim makale:

Çocuk Keşşâflar Yoldaşlığı

Çok kereler banâ: "keşşâflar tek veyâ toplu olarak öteye beriye –hem de âşikâr bir merâk ve acele ile gidüp geldikleri zaman– ne yaparlar?.." diye sorulur. Hâ ... keşşâfların yaptıkları işler o kadar çok o kadar türlü türlüdür ki hepsini birer birer söylemek kimsenin kârı değildir. Lakin bu sorguların hepsine birden cevâb olarak tek bir şey' söyleyebilirim. O da; her keşşâfın her gün birine iyilik etmeyi bir şeref bilmesi hakikâtidir. İhtimâldir ki, o arada acele acele giden delikânlının yapmak üzere olduğu iş eski zaman şövalyelerinin sıkıntı içinde bulunan kâdın ve çocukları arayıp kurtarmalarına benzer iftihârlı bir iştir.

76 Robert Stephenson Smyth Baden-Powell (1857-1941), İngiliz Ordusu'nda Korgeneral olarak görev yapmış ve İzciliği kurmuştur.

77 İngiltere ile Güney Arfika'daki Transvaal Cumhuriyeti ve Orange Devleti arasında 1899-1902 arasında cereyan eden savaşlardır.

Hattâ bu sabâh yoldan aşağı inerken, karakol kılavuzu olduğu elindeki bayrakdan belli olan çakı gibi küçük bir keşşâfın bisikleti ile birlikde bir evden dışarı çıkmakda olduğunu gördüm. Yoldaşlık işâretini yaptım ve nereye gitmekde olduğunu sordum.

Gözlerinden fışkırmakta olan hiddeti yenmeye çalışarak kendisinin mühim bir iş arkasından gitmekte olduğunu söyledi ve işin ne olduğunu da kısaca topluca anlattı ki sonradan bütün söylediklerinin doğru olduğunu yerinden sormuş anlamıştım. O iş de şu:

Kendisi ve bir arkadaşı, kurbağalara eziyet etmekte olan birçok çocuklara rast gelmişler. Hemân polis mevki'ine koşmuş ve o yaramaz çocukları [7] bu fenâ işten vazgeçirmek içün kendi karakol neferleriyle beraber oraya gitmesine izin verilip verilemeyeceğini sormuş. Polis müdürü de izin vermiş. Karakol rehberi, çâvûşunu, "toksin" denilen çakı çalıp keşşâfları evlerinden toplamaya yollamış. Kendisi de idâresi âltına verilen yedi keşşâftan o âralık ikisinin eksik olduğunu düşünerek, hemân karşı gitmek istediği çetin cevizleri kırabilecek güçlü, kuvvetli iki nefer tedârik etmiş. Sonra yoldaşlarıyla beraber koşmuş gitmiş ve istediğini de yapmış.

Hergün bir iyilik yapmak fikri çocukların beynlerinde kökleştirilmelidir. İyilik yapmak isteği, -vücudu, kibârlık mikyasında [ölçüsünde] her ne olursa olsun- her çocuğun ruhûnda saklı bulunur. İş, bunu uyandırmaktır.

En aşağı tabakaya mensûb keşşâfların defterinden rastgele aldığım birkaç iş, söylediğimizin en güzel misâlleridir. Fakat bu işleri söylemezden evvel onlara şöyle bir başlangıç yapmak istiyorum. O da birçoğuna ister Londra'da, ister Aberden (İskoçya'da), Dublin (İrlanda'da) veyâ Toronto (Kanada'da)da olsun o günki yapmış olduğu iyiliği sorduğum vakit, aldığım cevâbların hepsinde alçak gönüllülüğü gösterir garîb bir utangaçlığın ve yapdıkları küçümencik işin göze ilişmeden geçip gitmediğini görmekden ileri gelen hâlis bir zevkin vâr olduğunu görmüştüm.

"Efendim bugün bu dakîkaya kadar sıkıntı içinde olan hiç kimse bulamadığım için bir iş göremedim. Yalnız, biri üzerine basubda da kaymasın diye bir mûz kâbuğunu yâyâ kaldırımın üstünden kaldırıp attım. Lakin efendim, bunâ bir "iyilik" diyemezsiniz, değil mi?.."

Benim fikrimce "iyilik derim ve dedim de". Çünki içinde iyilik niyeti vârdı yâ!

"Parkdan evlerine gelmekte olan üç çocuk gördüm. Biri kız biri oğlân olan iki büyükçesi en küçüğünü nöbetle fakat pek ayar bir zahmetle tâşıyorlardı. Hemân nerede oturduklarını sordum ve küçüğü omzumda tâşıyarak evine kadar götürdüm."

Lord Çarls Bresford,[78*] keşşâflarından birine rast geldiği zaman –çünkü kendisi güzel bir keşşâf taburunun kumandanıdır- bir gün evvel ne gibi bir iyilik yaptığını sormuş.

Çocuk cevâb vermiş:

"İyilik yapmak içün bütün gün elime hiç bir fırsat geçmedi. Eve gittiğim zamân tam keşşâf kıyâfetimi tâkındım ve belki memnûn olur diye bir kâç kereler küçük kardaşımın önünden geçtim." [8]

Keşşâf Yoldaşlığı[79]

Saray kontluğu dâhilindeki "Gildford" Kasabası'nın meclis idâresinden; kötürüm bir çocuğun mektebe devamı içün yardım istenmiş. Mes'ele nazar-ı dikkatî celb etmiş. Bir papas bir el arâbası hediye etmiş. Kasabanın "keşşâfları" da, kötürüm çocuğu bu el arabasıyla her gün mektebe çeküp götürmeyi üzerlerine almışlardır.

Londra'nın pek bayağı bir bucağında bir tâkım genç "holiganlar-serseriler" tarafından mektebe gitmekte olan çocukların yiyecek içecekleri her vakit elinden alınırmış. "Keşşâflar" -hiçbir taleb olmaksızın- sırf kendiliklerinden bir muhâfaza bölüğü yapmışlar ve bu bölük ile her gün çocukların o tehlikeli yerden selâmetle geçip gitmelerini emniyet âltına âlmışlardır.

Kral Yedinci "Edward"ın[80] cenâze âlâyıyla Kral "Corc"un[81] "taç giyme" âlâyı olurken çocuk keşşâflarının yaptıkları işlere dâ'ir birçok hikâyeler vardır. O gün o galabalıkda çâlışan ve sâyısı birkaç yüze kadar çıkan keşşâflar "mu'âvenet-i sıhhiyye" bölüğünün âdı sıhhiye bölüklerinden pek ileri olduğunu herkes görmüştür. Yârdımlarına lüzûm gösteren bir şey olduğu zamân

78 * Bu zât İngiliz emirlerinin en meşhûrlarından ve aynı zamânda Avam Kamarası a'zâsındadır.

79 "Keşşâf Yoldaşlığı", 1 Haziran 1329 [14 Haziran 1913], Sayı 2, ss. 24- 27.

80 Kral VII. Edward 1841-1910 (1901-1910), İngiltere ve İrlanda kralı.

81 Kral VI. George 1865-1936 (1910-1936), İngiltere ve İrlanda kralı.

bir tâkım galabalığı yaklaşmakdan men' için başına kazâ gelmiş olan adamın etrafına toplanarak bir siper yaparlar. Bir takım da hastayı güneşin şiddetinden korumak için hemân bir çerge, bir siper kurarlarmış.

Biri hastaya, "ilkyardımı" yaparken diğer biri hastayı, baygınlıktan kurtarmak için yelpâzelemekle meşgûl bulunurmuş ki bütün bu işler, hayret verici bir nizâm ve düzenle yapılırmış.

O gün karakollardan hele bir dânesinin, işine dört el ile sarılmış olduğunu görenlerin birçoğu âferinlerle söylüyor. Karakol kılavuzu, âhâlinin bacakları arasından sürüne sürüne geçer, bayılmakta olan birinin yanına yetişir ve heman karakol efrâdını toplamak için düdüğünü çalarmış. Bir zamân sonra bu bayılma vak'alarının ardı birâz kesilmiş. Yorulmak, usânmak bilmeyen karakol rehberi mütemâdiyen gezer ve bayılmak üzere zannettiği bir âdem gördü mü, heman onun yanına gider, düdüğü elinde o âdem düşer düşmez neferlerini çağırmaya hazır bir hâlde durur, beklermiş.

Keşşâfların zorlu mahbûslar ile boğuşmada olan polislere ettikleri yardımlar hesâbsızdır. Ve bu yardımların ba'zıları pek yiğitcesinedir. Ürkmüş bârgîrleri [*beygirleri*] durdurmak meselesinde de büyük büyük yararlıkları görülmüştür. Bunlara, bârgîrlerin yanı sıra koşarak bir eliyle arabanın okunu tutup ve biriyle dizginlerin çekilmesi ve bu vecihle ürküp âlâbildiğine kaçmakta olan hayvânları durdurmanın yolu öğretilmiştir.

Bu usûl ile çok def'âlar bir haylî kazânın önü alınmıştır.

Bir def'â kahraman bir küçük keşşâf, bir yük arabasına koşulu iki bârgîr ile uğraşmak mecbûriyetinde kalmıştı. Bârgîrler arabayla birlikte sokaktan aşağı alabildiğine koşuyorlardı. Arabanın arkasından koşup heman arabaya sıçradı. Çocuk, arabacı mevki'ine geldiği zamân dizginlerin kopmuş olduğunu gördü. Hemân bârgîrlerin arasındaki okun üzerine âtladı. Yürüyerek tâ ucuna kadar gitti ve orada her iki dizgine de yapışarak okun üstüne oturdu, ayaklarını okun zencîrine dayadı. Sonra, olanca kuvvetiyle dizginlere âsılârak hayvânların başlarını içeriye doğru çekti ve bu vecihle hayvânları durdurmaya muvaffak oldu. Eğer bir kaç dakîka daha [24] geçmiş olaydı mektep dönüşü eden çocuklarla dolu bir sokağa girileceği şüphesizdi. Ki o zamân neticenin ne olacağını herkes kestirebilir.

İkinci "lehy" tâburuna mensûb keşşâf (L. Râd), "şu -bârines"de bir küçük kızın şimendüfer rayları üzerinde oynamakta olduğunu gördü. O anda da bir "tren" büyük bir hışımla gelmekte idi. "râd" heman koştu. Tel siperden atlayarak trenin önüne atladı ve tam zamânında çocuğu yakalayıpgeriye çekti. Fakat kendisi başından bir darbe yedi ve bir müddet kendinden geçmiş bir hâlde kaldı.

Eğer "râd"ın atikliği ve pek gözlülüğü imdâda yetişmemiş olaydı çocuğun çiğnenip öleceği muhakkak idi.

Râd, bu kahramânlığı için "tunç madalya" aldı ki bizim en büyük kahramanlık mükâfâtımızdır.

Cân kurtarma vak'alarının en çoğu suya â'id olanlardır. Boğulurken keşşâflar tarafından kurtarılanların listesi pek uzundur.

Ben burada misâl olarak bir kaç tânesini söyleyeceğim.

"Merküri" adlı ta'lîm gemisine mensûb "Drayver" kahramanlığı için tunç madalya alanlardan biridir. Geçen Kânûn-ı Evvel'in karanlık bir sabâhında, şiddetli bir fırtınanın kaldırdığı korkunç dâlgalar arasında "Merküri" yuvarlana yuvarlana gidiyor idi. O esnâda tâ'ifeden biri denize düştü. "Drayver" sırtında ağır kamsalası olduğu hâlde bir sâniye tereddüd etmeksizin heman onun peşinden denize sıçrâdı ki kendisi için şüphesiz ölüm demekti. O aralık gemiden mayna edilüp âvâra eden filika, "Drayveri" bulamadı. Fakat onun ardından denize atlamış olan diğer keşşâfı bulup aldı. Bir taraftan "Drayver" boğulmakta olan delikanlıyı yakalayıp yukarı kaldırdı. Fakat her ikisini de akıntı sürükleyip götürüyordu. Zavallı delikanlı, elbisesinin ağırlığı ve kendinden geçmiş bir hâlde olan arkadaşının sıkletî altında ezilerek boğulmaya başladı. Kıyıdan yüzdürülmüş olan diğer bir filika tam zamanında yetişerek Drayveri kurtardı fakat arkadaşı boğulmuştu.

"Birinci Longiton" Taburu'na mensûb on dört yaşında "Riçard Andersen" Longiton'a yakın bir kanalın kenarında diğer bir arkadaşıyla gezinmekte iken küçük bir çocuğun kanala düştüğünü gördü. Bir dakîka bile tereddüd etmeksizin hattâ yanında bulunan arkadaşına tek bir lâf söylemeksizin "Andersen" heman koştu kanala sıçradı ve çocuğu yakalayarak dışârıya [25] çıkarmaya muvaffak oldu. Bu kahramanlığı için de tunç madalya ile taltîf olundu.

"New Zeland"da bir "kano"da kürek çekmekte olan küçük bir çocuk akıntı tarafından açıklara sürüklenmişti. Kuvvetli bir

fırtına esiyor, deniz de ziyâdesiyle kabarıyordu. "Kraystçerç" Tâburu'na mensup "Alan Fişer" kıyıdan bu hâli gördü. Heman üç delikânlı buldu. Bu küçük yiğitler kıyıda bulunan bir filikayı denize dayandırdılar ve güçleri yettiği kadar küreğe asılarak arkadaşlarının imdadına koştular. Kendilerini hiç düşünmüyorlardı. Bütün düşünceleri, öteki çocuğa âid idi. Hakîkaten büyük bir boğuşma ve gayret ile kânoya yetiştiler ve çocuğu kendi filikalarına aldılar.

Deniz ve fırtına ile ettikleri uzun ve yiğitçe bir boğuşma neticesinde tekrar kıyıyı tuttular. Bu küçük kahramânlar kıyıya varmak için temâmıyla iki sâ'at bir çaryek [çeyrek] kadar uzun bir zamân kürek çalmıştılar.

Bunların hepsi de cesûr olmakla berâber, şerefin en büyük kısmı "keşşâfa" â'id idi; çünkü "Fişer" zavallı bir kötürüm idi. Ayaklarını kat'iyyen kullanamıyordu. O, denizin tehlikesine şöyle bir kanâ'atle göğüs germişti ki kazâra filika su ile dolmuş olsa ötekilerin yüzerek kurtulma ihtimali olduğu halde kendisi için en ufak bir ihtimâl-i selâmet [*kurtulma ihtimâli*] bile mevcûd değildi. Bu da, madalya sâhibi olan kahramanlar arasına dâhil oldu.

"Dördüncü İling" Tâburu'na mensûb 14 yaşında keşşâf "Doglas Simis" "Brentford" civârında kanala girmek üzere soyunuyordu. O esnâda kanalda yıkanmakta olan küçük bir çocuğun akıntı ile boyundan daha derin bir yere sürüklendiğini gördü. Gerçi keşşâf Simis kendisi de pekiyi yüzme bilmiyordu. Bir an tereddüt etmeyerek yanındaki arkadaşına "onu kurtarmak için ne olursa olsun bir kere deneyeceğim" dedi ve heman suya daldı.

Çocuğu kurtarmak için elinden ne geldiği kadar çalıştı çabaladı. Fakat çok geçmeden kendisi de kuvvetli bir akıntıya kapıldı. Her ikisi de boğulmuştu. Lakin keşşâf Simis'in bu teşebbüs ve hareketi, diğer keşşâf kardaşları için kahramanlığın ve iyilik uğruna fedâ-yı nefsin [*canın fedâ edilmesi*] en büyük, en yüksek bir misâlî olmak üzere kıyamete kadar yaşayacaktır.

Eğer yaşamış olaydı kendisine verilecek olan tünç madalya olmuş olduğu hâlde yine kendisine verildi ve şimdi bâbâsının nezdinde saklı bulunuyor!

Bütün bu misâllerden ümid ederim ki büyük, küçük hepiniz, keşşâfların ta'lîm ve terbiyesinde -mektebde öğrendiklerine pek de benzemeyen- bir şeyin var olduğunu elbette teslîm edersiniz.

Bu da, sıkıntı içinde bulunanlara yardım etmek için kendi râhatını bozmak hattâ hayâtını tehlikeye atmaktan ibârettir.

Bu, bizim her vakit va'z ettiğimiz hâlde kendimiz bile bir türlü tutmadığımız tutamadığımız bir şey'dir. Buna, ister kendini düşünmemek ve fedâ-yı nefs deyiniz ister başka bir ad veriniz, her hâlde bütün insânların en ziyâde ihtiyâcı olduğu fazîletlerden biridir. Bu yalnız iyilik yapmanın değil belki kendi kendini her vecihle idâre etmek, vazifeye dört el ile sarılmak felâketlere erkekçesine göğüs germek, vatanını, anayurdunu can ü gönülden sevmek gibi fazîletlerin hattâ takdir edebilirsek kendi sa'âdetimizin bile temel taşıdır.

Buraya kadar söylediklerim son dört senede yalnız can kurtarmaya â'id ve sayısı üç yüzü pek çok aşmış [26] olan vak'alar ile sayısı bir kaç milyona varan diğer türlü iyiliklerden rastgele alınmış bir kâç misâlden ibârettir. Lakin o misâllerin satırları arasında eminim ki bu kadar büyük ve yâygın bir teşkilâta "kendini düşünmemeklik" fazîletini verebilecek bir şey'in var olduğunu mutlakâ göreceksiniz.

İlk önce teslîm edeceksiniz ki bu dinç delikanlıların yürekleri her vakit, her ân bir iyilik yapmak, yapabilmek ateşiyle yanıp tutuşuyor. Hattâ şâyed yapacak bir şey bulamayacak olsalar bile -hiç olmazsa- kendilerini fenâlıktan, yaramazlıktan uzak bulundurmuş oluyorlar.

Çocuğa, gönlüne... isteğine göre bir âralık bırak. Bir kapı âç onun kuvvet ve fa'âliyet hazînesini doğru bir yola, doğru bir kanâla çevir. Sonra bak ne neticeler elde edeceksin!

Şu yolda bir rivâyet vardır; sahrâdan doğru olanca hışımıyla gelmekte olan kara vapurunu ilk önce görmüş olan Hintli, elindeki kargısıyla lokomotife karşı karşıya dehşetli bir hücûm yapmış... Netice bi't- tabi' ma'lûm!.. İkinci Hintli birincinin başına gelenden almış olduğu ders üzerine atını lokomotifin yanı sıra sürmüş ve bacasına bir kemend -ilmekli bir ip- atmış. Fakat, lokomotifin kendisinden kuvvetli olduğu ve kendisi de ipin ucunu bırakmadığı cihetle bi't- tabi' düşüp ölmüş!... Üçüncü Hindli de lokomotifin yanı sırâ koşarak lokomotife sıçramış ve makinisti elindeki lobut ile kandırarak bir müddet -evvelce diğerleri gibi karşı koymak istediği- müşkil ile beraber seyretmiş, gitmiş. İşte bu üçüncünün yapmış olduğu gibi yapmak -ya'nî karşımıza çıkan her müşkil

zorla galebeye çalışacağımıza bir müddet onunla mümkün olabildiği kadar o yârına gitmek- müşkil ve güç olan işlerin birçoğuna galebe çâlmak içün en doğru, en uygun, en akıllıca bir yoldur. [27]

Keşşâf Yoldaşlığı[82]

İnsânlar, ne vakit ki başkalarının yardımı olmaksızın kendi yollarını kendileri bulur, kendi işlerini kendileri görürler, işte ancak o zamân "seciye" [*karakter*] denilen muvaffakiyet silâhını ele geçirebilir.

Çöllerde, dâğlarda, sıcak iklimlerde, denizlerde hülâsa her yerde insânlar, -her dakîka tehlikeler içinde, yalnız kendi nefislerine, kendi kuvvet-i peygârlarına [*savaş kuvvetlerine*] güvenerek medeniyete yol açıyorlar. Onlar kimse tarafından görülmedikleri, alkışlanmadıkları hâlde bile yine lüzûmunda birbirlerine mu'âvenet [*yardım*] ederek ve ardından koştukları mukaddes maksad uğrunda hattâ canlarını bile ayakaltına alarak -işlerine dört el ile sarılıyor, çalışub duruyorlar. Bu âdemler -umûm milletin "keşşâflar" -bugünkü medeniyet ve zevk ü sefâ âleminde insanlığın ve insânlık seciyesinin en iyi, en ekmel örnekleridir.

Son zamânın her türlü terakkîyâtına mazhar olmuş olan bir şehirde herhangi bir delikânlı, yalnız kendi kendine güvenir. Çalışkan bir âdem olmak içün ne gibi bir fırsat, ne gibi bir yol bulabilir? O şehirdeki her şeyi kendisi içün; tramvaylar, otomobiller, asansörler, elektrikler hülâsa bunlara mümâsil [*benzeyen*] birçok ucuz hidmetkârlar tarafından hem de büyük bir kolaylıkla yapılır durur.

Onun; gözlerini, kulaklarını kullanmaya; ayaklarını veya beynini yormaya ihtiyâcı yoktur. Bunları bildiğimiz hâlde tuhafdır ki biz yine milletlerin neden gittikçe gevşek ve renksiz, gayret ve ferâsetsiz olduklarına hayret ederiz. Bu, büyük bir ehemmiyet-i milliyyeyi hâi'z bir meseledir. Çünki milletin "seciyesi" o milleti teşkîl eden fertlerin seciyeleri yekûnudur. Mademki bu gün "seciye" kazanmak içün bir mekteb-i mahsûs [özel okul] yokdur; o hâlde "çocuk keşşâfları yoldâşlığı" efrâdına vermekde olduğu ta'lîm ve terbiye ile böyle bir mekteb olmaya çâlışmakda haklı görülmelidir.

Yukarıda çocuk keşşâflarının yaptıkları ba'zı şeyleri zikrettiğimiz içün sanılmasın ki bizim ta'lîm ve terbiyemizdeki [64] yegâne

82 "Keşşâf Yoldaşlığı", 1 Temmuz 1329 [14 Temmuz 1913], Sayı 4, ss. 64-66.

maksad can kurtarmak ve sa'irlerine yardım etmekden ibaretdir. Ben yâlnız ta'lîm ve terbiyemizin yalnız o şu'besinden bahsettim. Çünki bu şu'bedeki mesâ'inin zabt ü raptın, vatanperverliğin esâsı olan istihkâr-ı nefs [*nefsini hor görme*] fazîletini tâze dimâğlara hakk etmek [*kazımak*] gibi en ehemmiyetli bir işe ma'tûf olması dolayısıyladır.

Biz "seciye"nin diğer cihetlerde de inkişâfına çalışırız ve usûlümüz kısaca şunlardan ibâretdir:

1. Delikânlıyı, "kahramânlık" imtihânlarıyla keşşâf yoldaşlığının ayrılmış olduğu derecelere terfi' ettirmek ki bu "kahramanlık" için de hiçbir şeyden yılmamak (herhângi bir işi başarmak için tatbik edilen bir çâre iyi gelmediyse heman bir diğerini tatbîke başlamak) yiğitlik, kendi nefsini düşünmemek, vücûd sağlamlığı, tasarruf çalışkanlık ve fikir mes'ûliyeti gibi fazîletleri esâs tutarız.

2. Ehliyet nişânlarıyla çocukları serserilikden kurtararak geçinecek bir san'at elde etmeye teşvîk ve teşcî' ederiz [*cesâretlendiririz*].

3. Topdan itfâ'iyye, mu'âvenet-i sıhhiyye sâhil muhafızlığı ve sâ'ire gibi umûmî vazifeleri der'uhde ettirmekle delikanlıları diğer hemcinslerine ve hükûmete, fakat mükâfât kazanmak ümidiyle değil belki hâlis bir vazâfeperestlik hissiyle hidmet etmeye alışdırmak. Tek bir söz ile bizim maksad ve hedefimiz, delikânlılar kitlesini memleketleri içün iyi ve mükemmel bir vatandaş hâline getirmekden ibâretdir.

Pek â'lâ, düşündüklerimizi yaparken önümüze acabâ ne gibi zorluklar çıkıyor?... İlk bakışta bu yolda hiçbir güçlük müşkülât göze çarpmaz. Acemî efrâd bulmakda hiç güçlük çekilmiyor. Hangi sınıf ve mezhepden olursa olsun her çocuk yoldaşlığımıza girmeye can atıyor.

Fakat ta'lîmlerimizi tatbîk içün iyi ve ehliyetli keşşâf hocalar lâzım. Bunlar asker tâburlarını idare eden zâbitler gibi, kendileri -seciye- sâhibi âdemler olmalıdır. Fazla olarak da muhayyileleri [*hayal etme güçleri*]geniş ve çocukluğun meyillerine vâkıf bulunmalıdırlar. Yoksa muvaffakiyetsizlik hazırdır.

İşte en büyük müşkülât, zorluk, bu gibi hocalar tedâriğindedir. Terbiye edilebilecek çocukların sayısı onları terbiye etmek üzere kendisini ortaya atacak hocaların sayısına bağlıdır. Bütün çocuklar

hazır ve yalnız hoca, zâbit bekliyorlar. Hayır, hayır, onların hepsi beklemiyorlar -birçokları tehlike, buhrân dakîkasında kendilerini kurduracak muvaffakiyete, sa'âdete giden öteki yola geçerek kuvvetli bir âğâbey kolu olmadığı cihetle yanımızdan kayıp geçiyor, serseriliğe doğru gidiyorlar!..

Eminim ki bu hayırlı işi üzerine alabilecek yüzlerce hattâ binlerce genç vardır. Fakat onlar kayıtsızdırlar. Çünki zihinlerini aslâ bu cihete yormamışlardır.

Hiçbir vakit onların aklından geçmemiştir ki boş vakitlerini, golf, beyzbol, yâhûd bilardoya bağlamakla evvelâ kendi nefislerini sonra da diğerlerini düşünüyorlar -o da düşünebilirlerse. Kendilerine bu hakîkat gösterilmiş olan birçok gencler -keşşâf mu'allimî -olarak bize iltihâk etmişdir. Hakîkaten bir genc ne kadar iyi bir idmâncı -sportsman- ise o kadar iyi bir -keşşâf mu'allimî- olur. Çünki iş esâs i'tibârıyla bir "idmân-sport"dan başka bir şey' değildir.

Birçok gencler vardır ki bir düzine fırsat ellerine geçerse memleketlerine hidmet edeceklerinden dem urûr durûrlar, fakat ellerine hiçbir vakit fırsat geçirdikleri de görülmez. Çünki ekseriyetle bunların [65] gözleri ileride, âdetâ kendi ufuklarının arkasındadır. Eğer bunlar yakına, burunlarının dibine bakmış olsalar veya bakmaya tenezzül etseler çok vakitten berî âramakta oldukları o fırsatı beheme-hâl [*elbette*] görürler- o fırsat ki kendisinden daha genc olan ve hepsi eğlenceye cân atan birçok küçük kardeşlerini bir araya toplamak, onlara kahramânlık ve idmancı hayâtından ba'zı şeyler göstermek ormânların sıhhat ve serbestliğini kır ordugâhı yoldâşlığını oyunların, eğlencelerin nizâmını, zabt ü rabtını [*disiplinini*] hülâsa hâl-i hâzırdaki müfrit medeniyetin -ittisâl-i âtiyeyi [*geleceğe kavuşmayı*] bütün mertlik evsâfından soyarak karı gibi yapmaya sâ'i bulunan [çalışan]- te'sirlerini tazmîn edecek fâ'ideli ve iyi şeylerin hepsini göstermek, anlatmak ve yapdırmaktan ibârettir.

Bu iş, ne zor ne de masraflıdır. Ancak bir kâç delikanlıyı bir araya toplayarak keşşâflar ta'limatnâmesine göre onları ta'lîm ve terbiye etmek ve idâresi altına aldıkları bölüğün zabt ü raptı ve ehliyeti hakkındaki mes'ûliyeti -ki şüphesiz ma'nevî bir mes'ûliyetdir- der'uhde etmek. İşte bu kadar.

Lakin keşşâf yoldaşlığının umûmîleştirilmesine en çok te'sir eden şey, ahâlînin bu yoldaşlığın maksad ve hedefî hakkında lâzım geldiği kadar ma'lûmâta mâlik bulunmasıdır.

Bu, evvelce tasarlanmış, konuşulmuş bir şey' olmayûb kendi kendine meydana çıkmış ve büyümüş bir yoldaşlıktır. Bu yoldaşlık bulaşık bir hastalık gibi birden bire çok milletlerin çocukları arasında yâyılmıştır.

Bu aralık pek tabi'î olarak ortaya birçok da tenkîdciler çıkmıştır. Bunlar ekseriyetle yânlış noktalara dayanarak tenkîdlerini yürütüyorlar.

Meselâ, denilir ki, bu yoldaşlık "idmancı" kıyâfeti altında cicili bicili ve arzu edilebilecek bir hâle sokulmuş bir nev'-i asker yetiştirmek için mekteptir.

Eğer bu i'tirâzcılar ta'lîm içün kullandığımız usûllere bir def'a bakmış olsalar, bizim "askerce ta'lîmlerden" sûret-i mahsûsada kaçınmakta olduğumuzu pek kolay görebilirler.

Esâs i'tibârıyla bizim hedefimiz çocukları asker yapmaktan pek yüksektir. Biz asker değil bütün ma'nâsıyla bir vatandaş, bir ahâlî kitlesi yapmaya çalışıyoruz.

Biz asker ta'lîmlerinden kaçınıyoruz, çünkü bu ta'lîmler çocukları bir makinenin muhtelif kısımları hâline koymaya sâ'idir [çalışıyor]. Hâlbuki bizim emelimiz, her bir delikanlının ferdiyet ve mes'ûliyetini inkişâf ettirmektir. Zabt ü rapt-ı askerî [*askeri disiplin*] sırf mecâzât [*karşılık*] korkusudur. Asker kıyâfeti taşınıldığı müddetçe vardır. Çıkarıldığı andan i'tibâren ise hemân yok oluverir. [66]

Keşşâflık[83]

Zannederim ki her bir Osmânlı oğlu memleketine ne sûretle olursa olsun hidmet etmek ister.

Böyle bir hidmeti en kolây sûretde îfâ edebilecek yol, hemân "keşşâf" oluvermekdir.

83 "Keşşâflık", 1 Eylül 1329 [14 Eylül], Sayı 6-9, ss. 97-100.

Hepiniz bilirsiniz ki, keşşâflar harb esnâsında düşman ahvâl ve [illegible]nı gözetleyerek, anlayarak dinleyerek kendi kumândanlarına [illegible] vermek içün ordunun önünde giden askerlerdir.

Bu askerler ordunun en açıkgöz, en kurnaz ve en ziyâde [illegible]mülü olan efrâdı arasından seçilir. Lâkin harp keşşâflarından [illegible] bir de "sulh keşşâfları" vardır. Bunlar, sulh zamanında, [illegible]lmak içün aynı derecede iktidâr ve liyâkat isteyen işleri [illegible]irler.

Ma'a't- te'essüf bugün bizde bu cinsden -hattâ numûnelik [illegible]- tek bir keşşâf bile yokdur. Bizden gayrı bütün milletlerin, [illegible]k bir ordu teşkil edecek kadar sulh keşşâfları vardır.

Vaktiyle bizim de bu cins keşşâflarımız varmış. Fakat biz, [illegible]ân geçdikce değil sulh keşşâflığını, hattâ harb keşşâflığını [illegible] tenperverânemizden [*kendi rahatımıza düşkünlüğümüzden*], [illegible]-i âtılânemizden [*tembelliğimizden*] koğmuşuz.

İsbât mı isterseniz?... İşte Balkan Harbi ahîri!

Askerlerimizden birçoğunun yalnız bir "geliyor" sözü üzerine [illegible]na soluna bakmaksızın tabana kuvvet kaçtıklarını duymayan [illegible]da ancak bir sağır sultân kaldı! Hâlbu ki ne gelen vardı ne [illegible] giden. Bu acıklı hâlin birçok pârlak!.. numûnelerini ben bile [illegible]rmek bahtsızlığına düçâr oldum.

Hattâ bir defasında "Papaslı Çiftliği'nde" gördüğüm tahmînen 250 ile 300 kişilik asker kıyafetinde bir kümeye -çünkü başlarında [illegible]başı çavuşdan yukarı bir zâbit bulunmayan ve doksan tabur [illegible]râdından karma karışık sûrette terkib etmiş bir hey'ete bilmemeğe [illegible]undan münâsib bir isim var mıdır?- "Yâhû! Hemşehrîler, bu ne [illegible]âldir?" diye sormuşdum. İşte aldığım cevâb:

Mâzî-i nakli sigasıyla: "Bulgar geliyormuş!.. Da ondan!.."

Netice-i tahkîkâtım bu kümenin ancak yüzde beşinin hakîkî Bulgar yüzü gördüğü öbürlerinin ise sırf [96] "geliyor!..." sözü üzerine kaçmaya başladıkları merkezinde idi.

İşte bunun içündir ki sulh keşşâflarını anlamak içün ecnebilerden misâl getirmek mecbûriyetinde bulunuyoruz:

Bugün Avrupa milletlerinin kıt'ât-ı sâ'irede -her ne sûretle olursa olsun -ele geçirmiş oldukları arâzîyi bütün ma'nâsıyla imâra fakat

hükûmetin yardımını fazla bir himmet telakkî ederekden -çalışanlar insâniyyete fâidesi dokunacak her hangi bir şey' bulup meydâna çıkarmak içün vücûdunu vakfetmiş olanlar, arâzî-i meçhûle keşfi içün -ta'bîr-i mahsûsayla- kellesini koltuğuna âlânlar, tâbi' olduğu dînin neşr ve ta'mîmî [*yayılması ve yaygınlaştırılması*] uğrunda her türlü fedakârlığı göze alanlar, hulâsa hem kendilerine, hem de benî-nev'ine [*kendi sınıfına*] bir yararlılık göstermek içün geceyi gündüze kâtarak, dâğ, tâş, tehlike, ölüm demeyerek çalışan, muttasıl [*aralıksız*] çalışan, çabalayan bütün insânlar hakîkî "sulh keşşâfları"dır.

Bugün biz de bu yolda bir insânı mumla arasak bile -ma'a't-te'essüf, ma'al- hicâb iddia ediyorum- yine bulamayız.

Bugün biz hemân hepimiz, memleketimizin tabî'î olan zenginliğinden, zirâate olân kâbiliyetinden, hülâsa -yine kendi tabîrimiz vecihle- tâşının âltın, toprağının kimyâ olduğundan dem urur dururuz.

Fakat bu sayub dökdüğümüz şeylerin hiçbirisinden, hiçbirimizin istifâdeye kalkışdığımız da yokdur. Ben bu hâlî, bu öğünmeyi tıpkı hoca merhûmun altun çömleğini sakladığı yeri hırsızlardan gizlemek isterken meydana urmasına benzetiyorum.

Yok, yok. Yâzdıktan sonra bu benzetişde bile isâbet göremedim.

Çünki bizim hırsızlar servetimizin ne ve nerede olduğunu [9] bizden değil, belki biz bil'akis onlardan öğreniyoruz. Ne hâcet bugün mekteblerimizde memleketimiz hakkında evlâdlarımıza verdiğimiz o yarım yamalak ma'lûmâtı bile yine o yabancılardan, malımıza mülkümüze yan yan bakan, diş bileyen o yabancı hayırsızların kitâblarından iktisâb ediyoruz!...

Memleketimizin latîf ikliminden, tabi'î zenginliğinden dem uran birçok arkadaşımın meselâ Süveyş Kanalı'ndan geçerken kanal idâresinin o kum çölü üzerinde tesîs etmiş olduğu işret mevki'lerini latîf sûretde saran zümrüd gibi yeşillikleri, o yeşillikler arasında akan, çağlayan suları, meleyen koyun, kuzuları görünce ağızlarının sulandığını görmüş hattâ o sulanan ağızlardan büyük bir iştiyâk ile "ah mümkün olsa da ömrümün sonuna kadar şurada yaşasam!" sözünün gayr-ı ihtiyârî çıkdığını düşünmüş idim!..

Sulh keşşâfları. Ya'nî tam ma'nâsıyla bir insândır onlar yabanıssız yerlerde nasıl yaşanacağını bilirler. Nerede bulunurlarsa

bulunsunlar mutlaka yollarını bulurlar, en ufak işâretleri, ayak izlerini okur ve ma'nâsını bulup meydana çıkarırlar; yanlarında doktor bulunmadığı zamânlar sıhhatlerini nasıl muhâfaza edeceklerini bilirler.

Kuvvetli, acar, her hangi bir tehlikeye karşı komaya ve dâ'ima birbirlerine yardıma hâzır ve hâhişgerdirler [*isteklidirler*].

Onlar canlarını avuçlarının içine almaya ve memleketlerine hizmet edeceklerini ümid etdikleri anda -eğer îcâb ederse- hemân koldırub yere fırlatmaya müheyyâdırlar [*hazırdırlar*].

Onlar, işlerini becermek, yapup bitirmek içün kendi râhat ve arzularını, hülâsa her şey'i terk ederler.

Bütün bunları sırf kendi aklıncaları içün değil, belki pâdişâhlarına, vatandaşlarına ve yâhud kendilerini istihdâm edenlere karşı bir vazife, bir borç olduğu için yaparlar.

Yukarıda söylediğimiz vecihle vâkı'a bugün tek bir sulh keşşâfına bile mâlik değiliz. Fakat mâzî-i perişânımıza ircâ'-i nazar edecek [*bakacak*] olursak bu tarzda pâdişâhları, memleketleri uğrunda her şeyi göze alan birçok keşşâfların mevcûd olduğunu görürüz.

Bizim hem sulh, hem harp keşşâflarımız -çünki [98] her iki sınıf da kendilerinde mevcûd idi.- içinde en ileri gelen isimler Barbaros, Turgud Oruç, Kemâl, Burâk, Selmân, Uluç Ali, Koç Murâd, Kurdoğlu... gibi her biri mâ'zî-i bahriyyemizin müdhiş birer arslanı olan korsânlardır. Bunlardan ma'adâ karalarda îfâ-yı hizmet eden birçok keşşâflarımız da vârdır. Eğer sahayı tevsî' ederek [*genişleterek*] Târih-i İslâm'da nazar-ı tedkîk alacak olursak sulh keşşâflarının adedini saymakla tükenmeyecek bir yekûne çıkarmış oluruz.

Bu meyânda zikre şâyân en mühim İslâm keşşâfları, vaktiyle Ilâ-yı kelimetullah ve tezyîd-i ticâret ve servet emrinde Bahr-i Muhît-i Hindî'nin o müdhiş tayfunlarına, o korkunç dalgalarına ehemmiyet vermeksizin ancak fındıkkabuğu kadar olan gemileriyle ta Okyanusya'nın -ta'bîr-i mahsûsuyla- göbeğine kadar giden, onları aynı zamanda hem kılıç, hem de fikirle feth eden mücâhidîn-i İslâmiyye'dir.

Ağlanacak bir hâl değil midir ki bugün yüzde doksân dokuz buçuğumuz bizlere nûmûne-i ibret ve gayret olacak bu gibi parlak ve muhteşem icra'ât ve kahramanlık levhalarının vücûdundan bile haberdâr değiliz.

Evet, ara sıra, ale'l- ekser gazete sütûnlarında, o ana kadar ismini işitmediğimiz bir mahallin İslâmlarına dâ'ir havâdis görürüz. Düşünmek, düşünebilmek hâssasına mâlik olanlarımızın böyle bir havâdis karşısında düşündüğü, yaptığı şey'i, yalnız "İslâmiyet'in nasıl olup da o kadar uzak, hücrâ mevki'ilere kadar sokulmuş olduğuna" hayretten ibâret kalır!

Hiçbirimiz, İslâmiyet'i oralara kadar götüren -fakat bin türlü tehlikelere, belâlara göğüs gererekten, götüren- kahraman keşşâflarımızın kimler olduğunu ve nasıl gittiklerini düşünmeyiz, araştırmayız!.. Çünki böyle yapsak belki bize fâ'idesi dokunur!.. Biz de onları hiç olmazsa diğer husûslarda taklîde koyuluruz. İstenilirse bu husûsta daha birçok şeyler söylenebilirse de şimdilik bu kadarı yetişir. Hülâsa keşşâflık hayâtı, en yüksek, en parlak bir hayatdır. Fakat bu hayâtı seven, isteyen her bir adam [99] evvelce bu husûs içün hâzırlanmadıkça- hakîkî bir keşşâf olâmaz.

Bu yolda en ziyâde muvaffakiyet gösterenler, henüz çocuk iken keşşâflığa heves eylemiş, keşşâflığı öğrenmiş olanlardır.

Keşşâflık ister askerlik, ister işçilik hülâsa hayâtın her bir şubesinde pek büyük fâideleri mûceb olur [*lazım gelir*].

Binâ'en'aleyh bu makâleden sonra gelecek makâlelerde size keşşâflığı nâsıl öğrenebileceğinizi ve yurtlarınızda ne yolda tatbik edebileceğinizi göstermeye, öğretmeye çalışacağım. [100]

"Ey cema'ât-i Müslimin!...
Biliyorum ki tasvîr etdiğim hâlden müte'essir oldunuz,
fakat müte'essir olmak, ağlamak fâ'ide vermez...
Hâydi cihâda!..."
Ali Şükrü Bey

4.

SEBİLÜ'R- REŞÂD

Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihâdı[84]

بسم الله الرحمن الرحيم
يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا بطانة من دونكم لا يألونكم خبالا ... وقاتلوا في سبيل الله الذين يقاتلونكم

Ey cemâ'at-i müslimîn! Hepiniz biliyorsunuz ki şu mübârek mahallin ism-i câmi'-i şerifidir. Câmi'nin ma'nâsını cem' edilmesi, toplanması demektir. Müslümânlar buraya toplanır, ibâdet ve ta'abbüdde bulunur. Millet-i İslâmiyye'nin ahvâli hakkında görüşülür. Biliyorsunuz ki Müslümânlık bir külldür. Yâlnız namâzla oruçtan ibâret değildir. Dinimizin emrettiği siyâsî, ictimâ'î, ahlâkî birçok vezâ'ifde de vardır. Yalnız namâz kılıp, oruç tutulup da bunlar ihmâl edilirse Müslümânlık ikmâl edilmiş olmaz. Ya'nî böyleleri tam Müslümân olmaz. Nefsimizi terbiye ve tehzîb [ıslah] içün ibâ'det ve tâ'âtde bulunmak vazîfemiz olduğu gibi Ümmet-i İslâmiyye'nin sa'âdet ve te'âlîsi de içtimâ'î vazîfemizdir. Ve bu vazîfenin her cüzüyle de Kur'ân-ı Kerim Müslümânları mükellef tutmaktadır.

İşte bu vezâ'if-i ictimâ'iyyenin birisi îcâbı hâlinde cihâd etmektir. Kur'ân-ı Kerim'de, Furkân-ı hakimde birçok âyât-ı kerîme vardır ki Müslümânları -zamânı gelince- cihâda da'vet eder. Bu âyet-i kerîmeden bir kâç dânesini okuyacağım. Este'îzü Billâh:

"Ve kâtelû fî sebillilâhi ellezine yukâtilûnekum. Ey Müslümânlar! Sizinle mukâteleye cür'et eden düşmânlar ile fî sebîlillâh cihâd ediniz..."

---

84 "Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihâdı", 24 Eylül 1337 [24 Eyül 1921], Sayı 490, ss. 233-246.

"Vâktulûhum haysu sekıfetumûhum ve ahricûhum min hay ahracûkum ve'l fitnetu eşeddu minel katli. Ey Müslümânla Din ve vatanınıza ta'âruz eden ve sizi vatanlarınızdan çıkar düşmanlarınızı nerede bulursanız katlediniz ve anları sizi çıkardıkl yerlerden çıkarınız ki anların sizi vatanınızdan çıkarmış olma bir fitne olup fitne ise katleden işidir."

"Femen e'atedî aleykum fâ'atedû. Herhângi bir kavm si ta'âruz ve tecâvüz ederse siz de onlara mukâbele bi'l- misl sûretiy ta'âruz ve tecâvüz ediniz."

"Ve e'âdû lehum. Ey Müslümanlar! Düşmanlarınıza kar gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız."

"Ve enfikû fî sebîllilâhi velâ telekû bi eydikum ilâ'l tehlik Düşmanlarınızla fî-sebîlillâh cihâd içûn emvâlinizi infâk edin Bu husûsda buhl [*cimrilik*] ve imsâk ile [*geri durmakla*] kendini tehlike-i esârete ve mesâ'ibzede [*felâkete uğramış*] ilkâ' etmeyiniz "Ve mâ lekum lâ tukâtilûne fî sebîlillahi. Ey ehl-i İslâm! Si [233] ne oldu ki düşmanlarınızın taht-ı kahr [*zorlaması altında*] v esâretinde bulunan ricâl, nisâ' ve sıbyân gibi za'afâ ve mazlum halâs etmek içün fî sebîlillah cihâd etmiyorsunuz?..."

"Yâ eyyuhellezîne âmenû mâ lekum. Ey ehl-i imân size oldu ki din ve vatanınıza sû'ikasd eden düşmanlar ile cihâ koşunuz." Denildiği zamân bu teklifi pek ağır görüyor, cihâ gitmeyip evlerinizde oturmağa meyl ve rağbet gösteriyorsunuz Yoksa hayât-ı ebediyeye bedel-i mevkıt ve mahdûd olan hay mı râzı oldunuz?

"Enferû hafâ... Ey Müslümânlar! Genc, ihtiyâr, zengin, fak hepiniz Allah yolunda mâlınızla, cânınızla cihâda koşunuz."

İşte bu âyet-i kerime gibi Kur'ân-ı Celile'de daha birçok âye vardır. Zamânı gelince cihâd bütün Müslümânlar üzerine f olur. Bu, İslâm'da en büyük esâsdır. Acaba bugün zamânı gel midir? Bu anlaşıldıkdan sonra ey Müslümânlar, şâyed Müslüm isek, Kur'ân-ı Kerim'e i'tikâd ediyor isek anın emretmiş old işleri yapmaktan çekinmememiz lâzımdır. Yoksa Kur'ân'a muhâ harekette bulunanlar Müslümân değildir.

İşte cihâdın vakti gelip gelmediğini anlamak için bu zamân ne olduğunu, va'ziyetimizin ne hâlde bulunduğunu îzâh lâzı

gelir: Bizi bu va'ziyete düşüren esbâbı, ya'ni yakın bir ma'ziyi gözden geçirmek îcâb eder.

Ey Müslümân kardeşlerim! Hepiniz biliyorsunuz ki bundan yedi, sekiz sene evvel zuhûr eden Cihân Harbi'ne biz de dâhil olmuş ve ma'a't- te'essüf bu ma'lûm mücâdeleden bir dereceye kadar mağlûp bir hâlde çıkmıştık. Fakat mağlûbiyetimiz izmihlâl şeklinde geldi. Ya'nî son fişengimizi atmış, son kuvvetimizi sarf etmiş değil, belki silâhımız elimizde, mukaddes din ve vatanımızı sonuna kadar müdâfa'aya hazır bir hâlde düşmanlarımızla mütâreke akd etmiştik. Akdetdiğimiz mütârekenin esâsı herkesce pek ma'lûm olan Vilson Prensipleri ve o ana kadar düşman memleketler ricâl-i siyâsîyyesinin bütün cihân müvâcehesinde [*karşısında*] vuku' bulan beyânat ve te'ahhüdât-ı kat'iyyeleri [*kesin vaatleri*] idi.

Harb-i Umûmîyye sırf insânî prensipler, adâletkâr gâyeler uğrunda girdiğini i'lân eden Amerika Reis-i Cumhûru Mister Wilson:[85] On dört maddeden ibâret ve "Wilson Prensipleri" âdıyla ma'rûf olan beyannâmesinde her milletin istediği idareyi intihâbda olduğunu ve tabi'î bir hak olan hakk-ı hayât ve istiklâline sâhip bulunduğunu i'lân ediyor: bi'l- hassa bize âid olan on ikinci maddede: Demişdi ki Osmânlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn yerlerine kuvve-i hâkimiyet temin edildi... ilâ ahir" diyordu.

İngiliz Başvekili Lord Corç[86] ise 1918 Şubatı'nın beşinci günü bütün cihâna, bi'l- hassa Cihân-ı İslâm'a karşı "Biz Türkiye'yi pâyitahtından veyâhud Asya-yı Suğra'nın [*Küçük Asya'nın*] ve Türkiye'nin ahâlisi -ekseriyet azimesi i'tibârıyla Türk olan- zengin ve meşhûr topraklarından mahrûm etmek için harp etmiyoruz" diye kat'i bir tehdidde bulunmuştu.

İşte düşmanlarımızla mütâreke akdine, bu ve buna benzeyen daha birçok kat'i beyânât ve ta'âhhüdâtı göz önüne getirmek sûretiyle râzı olmuştuk.

Hatırlarsınız ki İngiltere Almanya aleyhine harbe iştirâk ederken Almanya'nın Belçika bî-taraflığını ihlâl etdiğini ve Belçika'nın bi-taraflığını te'min eden mu'âhedenâmede imzâsı bulunduğu cihetle

---

85 Thomas Woodrow Wilson 1856-1924 (1913-1921), Amerikan devlet başkanı ve siyasetçi. 8 Ocak 1918 tarihinde Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmasında savaşın ardından yapılacak barış anlaşmasıyla alakalı 14 maddeyi ilan etmişti. Bu şekilde meşhur 14 ilke ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın ardından teşkil edilecek yeni dünya düzeniyle de alakalıdır.

86 David Lloyd George 1863-1945 (1916-1922), İngiliz siyasetçi ve başkanı.

imzâsını, ya'nî nâmûsunu müdâfa'a için harbe girmeye mecbûr olduğunu i'lân etmişti.

Kendi iddi'âsına göre bir imzânın, bir sözün muhâfazası için milyonlarca para sarfını, yüz binlerce evlâdının ma'lûl [*sakat*] kalmasını ve kanlarının heder olmasını göze aldıran bir hükümetin Başvekili ağzından bütün cihân-ı insâniyyet muvâcehesinde [*karşısında*] yaptığı kat'i bir te'ahhüde sarılacağına en müvesvis [*vesveseli*] tabi'atlı insânların bile i'timâd etmesi ma'zûr görülmek l'zım gelmez mi? İşte bu ümid ve i'timâd üzerinedir ki henüz elimizden düşmemiş iken düşmanlarımızla mütâreke akdetmişdik.

Mütârekenâmenin imzâsından sonra uhdemize [*sorumluluğumuza*] düşen en birinci ve en mühim vazife, düşmanların şerâ'it-i mütârekeye ri'âyet edip etmeyenlerine dikkat etmek idi. Çünki târihin şehadetiyle pek ayân sûretde sâbitdir ki Avrupalılar hiçbir vakit bize karşı olan te'ahhüdlerine sâdık kalmamışlardı, gerçi bu sefer ki te'ahhüd umûm cihân muvâcehesesinde açık ve kat'i bir te'ahhüd idi. Fakat yine emsâl-i târihiyyeyi [*tarihî örnekleri*] nazar-ı i'tibâra alarak bu husûsda fevka'l- âde müteyakkız [*uyanık*] davranmaklığımız îcâb ediyordu.

Ma'a't- te'essüf böyle olmadı. Düşmanlar bi'l- hassa pek dessâs İngiliz siyâseti tarafından yayılan ve körüklenen tertibât ve tezvîrât [*yalanlar*] üzerine İstanbul'da müthiş ve pek iğrenç bir mücâdele başladı. Vatanın o ândaki elîm va'ziyetine nazaran değil belki hiçbir zamân, hiç bir ân kâbil-i tecvîz [*uygun görülebilir*] olmayan tahribkâr bir ihtirâs ve tezvîrât, hattâ ihânet fırtınası vatanın mecruh [*yaralanmış*] ve fevka'l- âde dikkat ve ihtimâma muhtâc olan bünye-i nâzikini sarsıyor, hırpalıyordu. Bir taraftan Harb-i Umûmîye'ye iştirâkımızın doğru olup olmadığı münâkaşa ediliyor. [234] Diğer taraftan millî mü'essesâta [*kurumlara*] hücûm ediliyor. Fakat biri de, ortada yatan ve bünyesinin her tarafında açılan mühlik [*helâk eden*] yâralardan fışkıran kanı henüz dinmeyen mâder [*ana*] vatanı kimse düşünmüyordu.

Ben bu hâlî büyük bir fırtınaya tutulup batmak tehlikesine ma'rûz kâlân bir gemide insânların hâline benzetiyorum. Gemi su ediyor [*alıyor*]. Herkes evvelâ tulumba başına koşup gemiyi dolduran suyu boşaltmak, gemiyi ve bâ-netice kendi canlarını kurtarmak mecbûriyet ve ıztırâbında iken bi'l- akis biribirleriyle gırtlanıyor. Böyle bir havada denize çıkmanın muvâfık olup olmadığını münâkaşa ediyor; hareket emri verenleri mes'ûl

mek istiyor. Evet hereket emri verenler belki mes'ûldür. Fakat ve'ziyet-i elîme [*acıklı durum*] içinde bu işle iştigâl ederek vazîfeyi ya'nî gemiyi kurtarmak vazîfesini ihmâl etmenin, geminin bâtmasını intâc edeceği [*neticelendireceği*] ve bâ-netice mes'ûl ve gayr-ı mes'ûl [*sorumlu olmayan*] herkesin boğulacağı düşünülmüyor. İşte o günki hâlimiz tıpkı böyle feci' ve hatırengiz olacağı tanzîr ediyordu [*benzetiyor*].

Gerçi mütârekeyi imzâ eden kabine düşmanı mütâreke şerâ'itine ri'âyet ettirmek içün çalışıyor ve muvâfık oluyordu. Meselâ mütârekenâmede mütâreke hudûdumuzun, mütârekenin min-i imzâsındaki [*imza sırasındaki*] hudûd olacağı musarrah [*açık*] iken İngilizler fuzûlî ve şerâ'it-i mütâreke [*ateşkes anlaşması şartları*] hilâfına olarak Musul vilâyetimizi işgâl etmişlerdi. Fakat o zamân ki kabine şiddetli teşebbüsâtda bulunmuş ve Mûsul vilâyetini tahliyeye İngilizleri mecbûr etmişti. Bu kabine zamânında sefârethâne muhâfızları nâmı altında düşmanların İstanbul'a birer bölük asker çıkarmak içün yaptıkları teşebbüsde akîm kalmamıştı.

Bizim hakkımızda mu'ayyen planları mevcûd olduğunu bi'l-ahire ayân bir sûretde meydâna çıkmış olan düşmanlarımız, menâfi'-i memleketi oldukça düşünen ve kendilerini şerâ'it-i mütârekeye ri'âyet ettirmek içün elinden gelen her şey'i yapan bir kabine mevcûd oldukça planlarını tatbik edemeyeceklerini anlar ânlamaz derhâl tezvirâta başlamışlar ve sarâya kadar hulûl sûretiyle kabineyi isti'fâya mecbûr etmişlerdi. Düşmanlarımız pek dessâs olduğu için evvelâ vicdânları satın aldıkları kendi adamlerini birden mevki-i iktidâra getirmediler. Menhûs ve meş'ûm olan icraâtlarında tedric [*basamak basamak ilerleme*] kâ'idesine ri'âyette evvel emirde herkesce iyi tanınmış, fakat za'îf seciyyeli ihtiyârlardan mürekkep bir kabineyi mevki'-i iktidâra getirdiler. Bu kabine mevki-i iktidâra geçer geçmez İstanbul'a birer bölük değil, tabûrlarla asker çıkarıldı, Musul işgâl edildi ve mütârekenâmenin ahkâm-ı sarîhasına muhâlif [*açık olan hükümlerine karşı*] her şey yapılmaya başlandı.

Memleketi her türlü vesâ'it-i müdâfa'ada [*savunma araçlarından*] tecrîd ve milleti birbirine düşürüp zayıflatmak ve kolaylıkla ezmek içün düşmânların yaptıkları tertibât ve icraât bu za'yıf kabineyi istihlâf eden [*yerine geçen*] Ferid Paşa kabineleri zamânında hadd-i gâyesine [*maksadının sınırına*] vâsıl oldu.

Tam ma'nâsıyla bir devr-i fetret ve fezâhat [*fetret ve rezâlet dönemi*] olan bu devirde, gerek İstanbul'da ve gerek taşrada başlı başına iki fikir ceryânı göze çarpıyordu. Bunlardan biri düşmana temâmıyla arz-ı teslîmiyet [*teslimiyeti sunma*], diğeri de müdafaa hayât ve istiklâl:

Birinci fikrin ya'nî düşmana temâmıyla arz-ı teslîmiyet fikrinin sahipleri esâsen Müslümân ve Türk doğduklarına pişmân olan müfrit garb fikirliler ile vicdânlarını düşmana sâtmış olan ricâl-i siyâsiyye ve düşmanlarda bize karşı hiç olmazsa ufak bir şu'â-i insâniyet ve merhâmet-i mevcûdiyetini zan ve ümid eden ba'zı gâfillerin mürekkep bir zümre-i fi'ilden [*takım fiilden*] ibâret idi.

Hattâ bu zümreye mensûb ve o zamânki kabine erkânından bulunan biri hiç sıkılmadan, zerre kadar azâb-ı vicdânî duymadan bütün cihâna karşı Millet Meclisi kürsüsünden: "Biz mağlûb olduk, sırtımız yere geldi mi artık düşmanlarımızın elindeyiz, bizim hakkımızda istedikleri şey'i tatbîk de hakları vardır. Bizim de hakkımızda tatbîk edilen her şey'î kemâl-i mutâvva'atla [*itaat etmek olgunluğuyla*] kabûlümüz bir emir-i tabi'îmidir!.. diye bağırmıştı.

Hâlbuki bu iz'ânsız, vicdânsız mahlûk düşünmüyordu ki o anda asırlardan beri istiklâlini gâ'ib etmiş, nâm ve nişânı gâ'ib olmuş birçok mahkûm, esir milletler birer birer hürriyetlerini iktisâb ediyorlar [*kazanıyorlar*], istiklâllerini kâzalıyorlardı!

Hâl böyle iken nâsıl olurda asırlardan beri müstakil yaşayan ve dünyânın üç büyük kıt'asında cihângirâne îcrâ-yı hükm eden bir devlet taht-ı vesâyete girer, istiklâlini gâ'ib ederdi?

Nasıl tasvir olunur ki varlığını tanıdığı günden beri hür yaşayan hasbe'l- kader memleketleri düşman istilâsına uğradığı zaman varını yoğunu fedâ edip her ne bahâya olursa olsun hürriyetini muhâfaza içün akın akın vatanın diğer aksamına [*kısımlarına*] hicret eden bir millet bilerek ve isteyerek esâret halkasını boyna tâkmaya râzı olurdu?.

İkinci fikrin sâhipleri ya'nî "bizim de bir hakk-ı hayâtımız vardır. Asırlardan beri hürr ve müstâkil yaşadık. Yine böyle yaşayacağız. Olmazsa öleceğiz!.." diyen hakîki Müslümânlar, merd insânlar ise milletin ekseriyet-i kâhiresini teşkil ediyordu.

İşte milletin ekseriyet-i kâhiresi böyle civânmerdâne bir fikrin, ezelden sâhibi iken ma'a't- te'ssüf uzun harb senelerinin

verdiği yorgunluk [235] ve tâkat-ı beşer fevkinde bir fedâkârlıkla idâme ettikleri harbin intizâr-ı umûmî [*genel beklentinin*] hilâfına olarak birden bire ma'kûs bir şekilde neticelenmesinin tevlîd ettiği [*doğurduğu*] şaşkınlık yüzünden henüz bir hareket gösteremiyordu.

Milletin bu hareketsizliğinden gittikçe yüz bulan ve vicdânlarını sattıkları kuvve-yi düşmanlara [*düşman kuvvetlere*] arkalarını veren o meş'ûm fitne ma'a't- te'essüf pâyıtahtta temâmıyla hâkim bir vaz'iyet âlmışlardı. Bu yâdikârlar bir taraftan halkı düşmanlara ısındırmak içün büyük bir gayretle çalışıyorlar: Diğer taraftan milletin vârlığına, istiklâline delâlet eden her şey'î yıkıp söndürüyorlar: Bir tarafdan da düşmanlarımızdan fazla bir hırs ve gayretle milleti silâh ve cephanesinden tecrîde çalışıyorlar. Düşmanların mu'âhede-i sulhiyye nâmı altında tertîb etmekde oldukları hükümnâme-i i'dâmımızı kolaylıkla ve çârnâçâr [*ister istemez*] millete kabul ettirmek içün icâb eden zemin-i müsâ'idi ihzâr ediyorlardı [*gösteriyorlardı*].

Birâz evvel "Bu meş'ûm zümre halkı düşmanlara ısındırmak içün büyük bir gayretle çalışıyorlar" demiştim. Evet, bu ruhsuz, izzet-i nefisden tamamıyla mahrûm, hissiyât-ı milliyye ile zerre kadar alâkaları olamayan insânlar, henüz resmen düşmanımız olan insânlara dostluk tes'sisi içün, "İngiliz Muhibbileri Cem'iyeti" nâmı altında taraf cem'iyetler te'sis ediyorlar ve memleketin her tarafında bu meş'ûm cem'iyetin şu'belerini açmak derdiyle yanıp tutuşuyorlardı. Bütün bu teşebbüsâtın başında "Karo" nâmında insân kıyafetinde bir şeytândan başka bir şey olmayan bir İngiliz Papası bulunuyordu.

Azîz dindâşlarım!.. Hristiyânların umûmiyet i'tibârıyla İslâm olan bizlerin hakkımızda ki nokta-i nazarları ma'lûmdur. Târih bu nokta-i nazarları tamâmıyla teşrîh eden [*yayan*] birçok acı mes'elelerle mâlîdir [*doludur*]. Ale'l-âde Hristiyânların nokta-i nazarları ma'lûm olunca esâsen vazîfesi bütün dünyâyı Hristiyân yapmaktan ibâret olan bir Papas'ın teşvik ve teşebbüsâtıyla meydâna gelen ve o muta'assıb Papas tarafından idâre olunan bir cem'iyetden bu mülk ve millet içün, o mukaddes dinimiz içün hiçbir hayır umûla bilir miydi?! Fakat bir [?] mâhiyyet-i habîselerini [*kötülerin iç yüzlerini*] ta'rif ettiğim mahlûklar ma'a't- te'essüf hayr umuyorlar, yâhûd belki kendileri inânmadıkları hâlde halka öyle göstererek, halkı i'fâl etmek [*aldatmak*] istiyorlardı. Çünki şahsî menfa'atleri böyle emir ediyordu! Bakınız sizi bu husûsda bir masal ile tenvir

edeyim [*aydınlatayım*]. İşte elimdeki şu gazete: İstanbul'da intişâr eden 21 Ağustos 1239 tarihli Alemdâr Gazetesi. Bu gazetenin ikinci sahîfesinde münderic [*yer alan*] ve büyük harflerle "Pek mühîm bir resmî küşâd [*açılış*]" ser-levhasını [*başlığını*] taşıyan bir bendini [*kısmını*] müsâ'adenizle aynen okuyayım:

"Pek mühîm bir resmî küşâd"

"İngiliz Muhibbleri Cem'iyeti'nin Cağaloğlu Şu'besi dün merâsîm-i mahsûsa ile küşâd edilmiştir."

"Resmî küşâdı icrâ olunacağı evvelce de derc-i sütûn eylemiş [*sütunda yazmış*] olduğumuz vech üzere İngiliz Muhibbleri Cem'iyeti'nin Cağaloğlu Şu'besi kolunu dün ba'de'l- zevâl [öğlen vaktinden sonra] sâ'at üçde pek mutantan [*gösterişli*] merâsim tahtında olarak güşâd edilmiştir. Resm-i küşâda memleketimizin pek yüksek mehâfil [*topluluğa*] ve cem'iyet-i siyâsiyyesine mensûb zevât-ı âliyye ile ekâbir-i ricâl-i ecnebiyye [*yabancı ekâbir*] med'ûv [*davetli*] bulunmakta idi. Merâsimin îfâsı içün mukarrer olan [*kararlaştırılmış*] sa'atde med'ûvvin [*davetliler*] peyderpey vürûd etmek de ve gerek Kulüb-ü Re'is Sâid Molla Bey Efendi ve gerek kulüb a'zâsı taraflarından istikbâl ve i'zâz edilmekte [*saygı gösterilmekte*] ve sûret-i mahsûsa [özel olarak] da bulundurmakda olan bahriye muzikası tarafından da Osmânlı, İngiliz marşları terennüm edilmekte idi. Merâsimin îfâsını takdim eden istihzârât-ı ibtidâ'iyeyi [*ilk hazırlıkları*] müte'âkib Sa'id Molla Bey Efendi taraflarından irâd-ı nutuk edilmiş [*konuşma yapılmış*] ve ba'dehu [*ardından*] Dâhiliye Nâzırı-ı esbâkı [*daha önceki İçişleri Bakanı*] Osmanlı Matbû'ât Cemiyeti Re'isi Mehmet Ali Bey Efendi ber-vech-i âtî pek mühim nutuklarını irâd eylemişler ve İngiliz rûh-ı siyâsetinin muvaffakiyetini gösteren, bütün inceliklerini teşrih eden nokta-i nazarları harâret ve samîmiyetle alkışlamıştır. Mehmet Ali Bey Efendi'nin nutukları ber-vech-i âtîdir [*konuşmaları aşağıdadır*].

"Huzzâr-ı Kirâm! [*kıymetli misafirler*] İngiltere'nin muktedir Başvekili Mister Askevit[87] cenâbları irâd eyledikleri bir nutukunda târih-i cihânda İngiltere'nin bir sene zarfında yaptığı naklîyât [*nakilleri*] hiç bir devletin îfâya muktedir olamadığını söylemiştir. Biz yirmi beş milyon nüfûsa mâlik olduğumuz hâlde bu mu'azzam devlete karşı koymak istedik. Netîcenin ne kadar azîm bir hüsrân ve zararla nihâyet bulduğu cümlemizin ma'lumudur.

87 Herbert Henry Asquith (1852-1928), Liberal Parti'de siyasî hayatını sürdürmüştür. 1908-1916 yılları arasında İngiltere Başbakanlığı yapmıştır.

İngiltere'nin esbâb-ı azimet ve tefevvukunu [*büyüklüğünün ve üstün olmasının nedenlerini*] teşkil eden sebeplerden en mühimi adâlet ve doğruluktur. Hattâ İngiltere'nin bütün kulüplerinde İngiliz seciyesinin en mühim bir timsâli olan feir play [Fair Play] ya'nî herkese karşı müstakimâne [*doğru*] hareket nazariyyesi bütün İngiliz Milleti'nin düstûru olmuştu. İşte efendiler, biz de bugün şu te'sis edilen kulüple bu düstûru memleketimizde tatbîk edip onun içün hâzırlanmalıyız. Bu münâsebetle muhârebe [*savaş*] ve mütârekeden sonra ilk def'a olarak işitmekte olduğumuz Osmanlı ve İngiliz marşlarını alkışladığımız sırâda haşmetlü İngiltere kral ve kraliçesi hazretiyle zât-ı şevketpenâh pâdişâhînin temâdiye-i şân ve şevket ü âfiyetlerini [şân, büyüklük ve âfiyetlerinin devamını] temennî eylemeyi bir vazife telâkkî ederim." [236]

Şu okuduğum vesîkanın târihi nazar-ı itibâre alınınca bu merâsime iştirâk eden efendilerin bizim hükümnâme-i i'dâmımız demek olan mu'âhede-i sulhiyeden haberdâr olmadıkları söylenemez. Sevr Mu'âhede-i Sulhiyesi çoktan tebliğ edilmişti. Bu mu'âhede hakkında sırası geldikçe icâb eden teşrîhâtı [*açıklamaları*] yapacağım. Fakat şimdi şu kadarını söyleyeyim ki bu mu'âhede ile elimizden memleketlerimiz, istiklâlimiz alındıktan başka bize hakk-ı hayât ya'nî insânca yaşamak hakkı bile bırakılmıyordu. Bu mu'âhedeyi konferansda İtalyan ve Fransız murahhaslarının [*delegelerinin*] i'tirâzına rağmen âdetâ cebrî bir şekilde İngiliz murahhasları kabul ettirmişlerdi. Esâsen temâmıyla İngiliz tertîbî olan bu mu'âhedeye Avrupa'da, bunu tertîb eden Hâriciye Nâzırı Lord Kurzon'un[88] nâmına izâfeten "Kurzon Mu'âhedesi" diyorlar. Fransızlar ve İtalyanlar da düşmanımız olduğu hâlde onlar bize acımaktan ziyâde arslan payının bu mu'âhede mucibince İngilizler tarafından kapılacağını görünce şiddetle i'tirâz etmişlerdi. Hattâ İngilizler Fransızları, o aralık Almanya'da zuhûr eden kargaşalıktan istifâde ederek Almanlarla tehdîd etmişler ve bu vechile Fransızların sadâ-yı i'tirâzlarını [*itiraz seslerini*] susturmuşlardı. Bu söylediğim tarzdaki ceryânını o zamân bütün Avrupa gazeteleri yazmışlar ve bütün dünyâ duymuş, anlamıştı. Binâen'aleyh İstanbul'daki mutantan resm-i küşâdda [*gösterişli resmî açılışta*] hâzır bulunan "memleketin pek yüksek muhâfil ve cemiyet-i siyâsiyesine mensûb zevât-ı âliye" ile "Dâhiliye Nâzırı-ı esbâkı ve Osmanlı Matbu'ât Cem'iyyeti Re'isi Mehmed Ali Bey Efendi"nin bu işlerden haberdâr

88 Lord George Curzon (1859-1915), Muhâfazkâr İngiliz siyasetçi ve Hindistan Vâlisi. 1919-1924 yılları arasında ise İngiliz Dışişleri Bakanlı yapmıştı.

olmadıklarını zannetmek biraz fazla safderûnluk [*kolay aldatılma*] olmaz mı?

O hâlde nasıl oluyor da diğer iki düşmanımızın ya'ni Fransızlarla İtalyanların bile birçok i'tirâza rağmen mecbûrî bir şekilde ve hattâ kerâhaten kabûl etdikleri bir mu'âhede ortada dururken ve bu mu'âhedenin mürettibi [*hazırlayanı*] İngilizler iken Türk ve Müslümân adını taşıyan Mehmed Ali Bey "İngiltere'nin esbâb-ı âzamet ve tefevvukunu [*büyüklüğünün ve üstün olmasının nedenlerini*] teşkil eden sebeplerden en mühimî adâlet ve doğruluktur" ve "İngiliz seciyesinin en mühim timsâli herkese karşı müstakimâne harekettir." diyebiliyor? Yine nasıl oluyor da orada hâzır bulunan "memleketin pek yüksek mehâfil ve cem'iyyet-i siyâsiyyesine mensûb zevât-ı âliye" de bu sözleri alkışlıyor?!..

Bu adamlar; bir Fransız'ın, bir İtalya'nın bile hazmedemediği bu mu'âhedeyi adâlet ve doğruluk ve herkese karşı müstakimâne hareket destûrlarıyla ne vechile ve nasıl bir vicdânla te'lîf edebiliyorlar? Demek ki elimizden memleketlerimizi alan, her türlü istiklâlimizi, hakk-ı istiklâl adlî ve mâliyemizi imhâ eden, bize bırakılan bir avuç toprağı da menâtık-ı nüfûza [*nüfûz kuşaklarına*] ayırarak bizi köleler gibi çalıştırmayı istihdâf eden [*hedef edinen*] mu'âhede ahkâmı bu vicdânsızlarca doğru, adâletkâr bir hareket olmak üzere telâkkî ve kabul ediliyor!...

Ey cemâ'at-ı müslimin!... Ey din kardaşlarım!... Kur'ân-ı Kerim'imizden, furkân-ı hâkimimizden size şimdi bir âyet-i celîle okuyacağım. Dinleyiniz. Bakınız cenâb-ı kadr-i mutlak hazretleri ne buyuruyor: "Amenû lâ tehhehazû bi taneten min dûnikum la ya'lunekum habelen ve deva ma antüm kadid... beyyne lekumu'l ayet in kuntum tef'alûn" Ey Müslümânlar, ey imân sahipleri! İçinizden olmayanlardan; size yabancı milletlerden dost, mahrem-i esrâr ittihâz etmeyiniz [*sırdaş edinmiyeniz*] Bunlar aranıza fitne ve fesâd sokarlar, sizlere karşı zarar îkâ'ından [*zarar vermeden*] geri durmazlar, sizin sıkıntı ve felâketlere dûçâr olmanızı isterler. Görmüyor musunuz, hakkınızda besledikleri kin ve garaz ağızlarından taşub dökülüyor; Bununla berâber kalplerinde sakladıkları husûmet, ağızlarından kaçırmakda oldukları husûmetden pek büyüktür. Bizler sizlere her biri mahz-ı hikmet [*katıksız hikmet*] olan âyetlerimizi böyle sarîh bir sûretde bildirdik. Eğer sizler aklı başında adamlarsanız bu ibretlerin muktezâsınca hareket ederek hem dünyâda, hem âhiretde felâhı bulursunuz."

İşte Cenab-ı Hakk'ın bu bâbdaki emr-i ilâhileri bu kadar sarîh iken biraz evvel bahs ettiğim yâdigârlar, düşmanlarımız içinde mahvımızı en ziyâde arzû eden ve bu arzûnun tahkikî içün her şey'î yapan bir milletle akd-i muhâlesat ediyorlar [*dostluk anlaşması yapıyorlar*] ve milleti de iğfâl edüb tuzağa düşürmek, esîr etmek istiyorlar.

Fakat diğer tarafdan, devletimizin işleriyle doğrudan doğruya alâkadâr olmayan hakîkî Müslümânlar, bakınız nasıl düşünüyorlar, neler yapıyorlar:

Hindistan'daki din kardeşlerimiz İngiliz siyâsetinin bize tatbîk etmek istediği mu'âhede-i sulhiyye [*barış anlaşması*] metnine vâkıf olunca derhâl yer, yer ictimâ'iler akd ediyorlar. Bu müdhiş haksızlığı şiddetle protesto ediyorlar. Bu tarzdaki ictimâ'ilerden birinde hâtibin ateşin sözlerinden fevka'l-âde heyecâna gelen bir genç Hindli, heyecânın şiddetine dayanamayarak "Allahu ekber" diyor, secdeye kapanıp teslîm-i rûh ediyor.

Şimdi okuyacağım telgrafnâmeyi Times Gazetesi'nden tercüme ettim. Bu telgraf Times'a Hindistan muhâbir-i mahsûsası [özel muhabiri] tarafından çekiliyor. Telgrafnâmenin ser-levhâsı [*manşeti*] "Hindistan'da hilâfet mücâdelesi"dir:

"Geri havâlisi komiseri (ya'nî vâlisi) Mister "Villoni"nin sûret-i feci'ada [üzücü şekilde] katledilmesi pek ziyâde tes'îr-i mucib olmuştur. [237] mumâ'ileyh [*işâret olunan*] bütün me'mûrîyenin hürmetini kazanmıştı. Üç Müslümân "Villoni"nin ikâmetkâhına girerek kendisini bıçâkla müte'addiden mahallerinden yaralamışlar ve öldüğüne hükmederek gitmişlerdir. Hâlbûki biraz sonra kendisine gelen mümâileyh kâtillerden birisinin ismini haber vermiş ve ölmüştür. Bi'l-âhire yakalanan kâtil "Viloni"yi sırf İngiltere'nin Türkiye'ye ve makâm-ı hilâfete karşı şedîd davranmasının intikâmını almak için öldürdüğünü itirâf etmiştir.

"Hükûmet, me'mûrîn ve bi'l-umûm Avrupalılar aleyhinde söylenen şedîd nutuklar [*sert konuşmaları*] ve acı makâleler dolayısıyla şimdiden sonra rastgele Avrupalıların katledileceği çâresizdir. Bu hilâfet mücâdelesinin esâslı bir prensibidir. Bunlara karşı hükûmet şedîd davranması lâzımdır.

"Halkı ale'l- umûm kâfirleri öldürmeye, vesâ'id-i menâfileyi [*faydalı vâsıtaları*] imhâya teşvîk ettiğinden dolayı Haydar Âbad'da

iki sene habse mahkûm edilen bir Müslümân'ın iki gün sonra (bi't-tabi' Müslümân efkâr-ı umûmiyyesinin tazyiki karşısında) tahliye edilmesi Hindistan İngiliz mehâfilince [*topluluğunca*] pek ziyâde münâkaşa ve tenkîdi mûcib olmuştur."

14 Temmuz 1920 târihiyle kirâcıdan çekilen diğer bir telgrafnâmenin tercümesini de müsâdenizle okuyacağım:

"Hindistan Müslümânları pek haksız ve gayr-i âdilâne olan Türk şerâ'it-i sulhîyyesini 13 asırlık bir müessese-i dînîyye olan hilâfete doğrudan doğruya ta'arruz add ediyorlar. Avrupa tasalltına karşı İslâmiyet'i müdafâ'adan âciz bir vaz'iyetde oldukları için halkın birçoğu Hindistan'ı dârü'l-harb i'lân ederek hicrete karar vermişlerdir.

"Şimdiden binlerce halk, İngiltere'nin İslâmiyete karşı olan Müslümân'a fi'li bir protesto olmak üzere Afganistan'a hicret etmişlerdir.

"Geçen hafta 700 kişi trenle Afganistan'a müteveccihen [*gitmek üzere*] "Sind"den hareket etti. "Sind" ve "Pencab"da amîk [*derin*] bir heyecân hükmfermâdır [*hüküm sürer*]. Binlerce halk "Peşâver" yolu üstündeki istasyona koştular ve muhâcirini vicdânlarını, dînlerini mâllarının, mülklerinin fevkinde tuttukları için tebrik ettiler. "Mâlyan" İstasyonu'nda 25,000 kişi muhâcirleri tebrik etdi. "Lahor"da 50,000 kişi muhâcirîne para hediye etti. "Âmritsâr" tebrik telgrâfı çekti. "Ruvâlbendi"ve "Peşâver"de aynı heyecân hükmfermâdır [*hüküm sürüyor*]. Yalnız "Sind"den 50,000'i mütecâviz halk hicrete hazırlanmıştır. Vazi'yeti yâlnız adâline [*eşitlerin*] ve Müslümân hissiyât-ı dînîyyesine ri'yet şartıyla mu'âhede-i sulhiyye şerâ'itinde yapılacak esâslı ta'dilât [*değişiklikler*] kurtarabilir."

Nasıl, din kardeşlerim?.. Hakîkî Müslümânların, hem de bizden binlerce mîl uzakta yaşayan Müslümân kardeşlerimizin Türkiye mu'âhede-i sulhîyyesi nâmı verilen zulümnâme karşısında ne gibi hissiyât-ı necîbe [*temiz duygularlar*] ile mütehassıs olduklarını, ne gibi fedâkârlıklara kâlkışdıkları şimdi okuduğum ve hepsi İngiliz gazetelerinden alınan vesâ'ik [*belgeler*] anlatmağa ma'a ziyâde [*fazlasıyla*] kâfidir değil mi? İngilizlerin kendi aleyhlerine olan bu harekâtı ne kadar fazla saklamak ıztırârında [*mecbûriyetinde*] bulunduklarını düşünecek olursak şiddetli bir sânsür süzgecinden sızân bu havâdis kırıntıları bile orada ki dîn kardeşlerimizin bizim

mu'âhede-i sulhiyemizin şiddeti, haksızlığı karşısında ne şedîd heyecânlara düşdükleri hakkında bize mümkün mertebe bir fikir verebilir zannederim. Hâlbûki biraz evvel bahsetdiğim, Müslümân adını taşıyan ve bi'l- fi'il bu milletin nân ü ni'metiyle [*iyiliğiyle*] perveriş-yâb olan [*yetiştirilen*], hatt-ı Dâhiliyye Nezâreti'ne kadar irtikâ eden [İçişleri Bakanlığı'na kadar yükselen] Mehmed Ali gibi yâdigârlar bu mu'âhede-i sulhiyye ahkâmını "adâlet, doğruluk ve müstekîmâne hareket" düstûruyla tavsîf etdikleri [*vasıflandırdıkları*] İngiliz seciyesinin bir eser-i adâletkârisi [âdil eseri] olmak üzere kabûl etmişlerdir. Allah cümlemizi ıslâh eyleye!..

Kardeşlerim! Zannedilmesin ki biraz evvel izâh ettiğim heyecân ve galeyân, sırf Hind Müslümânlarına râci'dir [âittir]. Mağrib-i Aksâ'dan Aksâ-yı Şark'a [*Endülüs'ten Çin'e*] kadar her yerde sâkin olan ihvân-ı dinimiz aynı vechle hâl-i heyecân ve galeyandadırlar. Ne yapalım ki bu zavallılar yine bizim, biz Müslümânların kabâhatimiz, gafletimiz eserî olmak üzere hep mahkûm bir va'ziyetde bulunuyorlar. Bunlarda ki heyecânın fevka'l- âdeliği, şednî, en koyu bir İslâm devleti olan ve asırlardan beri râyet cenâb-ı peygâmberiyi kemâl-i şân ve şerefle omuzlarında taşıyan ve yine, asırlarca devam eden elyevm devam etmekte olan muhâcemat-ı sulbiyyeye karşı din-i mâbeynimizi kanıyla, malıyla, canıyla müdâfa'a eden devletimizin yıkılmasına, mahvolmasına tahammül edememeleridir. Çünkü onlar bizleri alemdâr-ı İslâm olmak üzere tanıyorlar. Mukaddesat-ı diniyyelerinin hıfz ve harâsetini bizden bekliyorlar. Hatta kendi necâtlarını bile!

Meselâ bir sene evveline gelinceye kadar İngiliz vesâyeti altında nîm [*yarı*] müstakil bir hayât yaşayan Afganistan, eldeki vesâ'itin noksâniyetine bakmaksızın derhâl silâha sarılmış ve İngilizlere ilân-ı harp etmişti. İngilizler, kendi kumândanlarının da itirâfı üzere şimdiye kadar hiçbir müstemleke [*sömürge*] harbinde kovalanmadıkları 380 bini mütecâviz ve son sistem-i vesâ'it ile mücehhez askerle mukâbele ettikleri hâlde muvaffak olamamışlar ve en nihâyet Afganistan'ın istiklâlini tanımak sûretiyle mütâreke akdine mecbûr olmuşlardı. O vakitden bu güne kadar devam eden sulh-i müzâkere henüz neticelenmemiştir. Hattâ aylardan beri [238] devâm ettiği hâlde bir türlü neticelenmeyen bu müzâkerât üzerine İngiltere Âvam Kamârası'nda a'zâdan biri hâriciye müsteşârından istizâh [*açıklama*] yapıyor. Müsteşârın verdiği cevâb fevka'l-âde şâyân-ı dikkattir. Müsteşâr diyor ki: "Evet bu müzâkere çok uzadı ve ihtimâl dâhâ çok uzayacaktır. Çünkü Afganlıların

metâlibi [*talepleri*] Türkiye ve hilâfet mes'elelerinden başlayıp ta Hind sâhillerinde serbest bir limâna mâlik olmak ve Hindistan şemendiferleriyle serbestçe silâh ve cephâne nakletmek hakkına kadar dayanıyor. Bu kadar vâsi' ve şâmil metâlibâtın müzâkeresi [*bu kadar geniş ve kapsayıcı taleplerin görüşmesi*] ve bir neticeye bağlanması elbette uzun sürer."

Biri tarafından istiklâl-i siyâsîyyesine sâhip olan Afganistan hepimizin gazetelerde metnini gördüğünüz vechle derhâl bizimle bir ittifâk mu'âhedesi akd ediyor. İşte Müslümânlığın, uhuvvet-i islâmiyyenin mes'ud tecelliyâtı [İslâm kardeşliğinin sevindirici görüntüsü]!...

Şimdi tekrar esâsa geliyorum: Düşmanlarımız içimizden tedârik ettikleri, satın aldıkları adamlar vâsıtasıyla bizi silâhlarımızdan ve her türlü esbâb-ı müdâfa'adan tecrîde çalıştılar. Maksadları bi't- tabi' insânlığını bilen, hürriyetini tanıyan hiçbir ferdin kabûl edemeyeceği şerâ'it-i sulhiyeyi bize tatbîke kalkıştıkları zamân kimsede kımıldanmaya mecâl, mukâvemete imkân bırakmamakdan ibâret idi. Bizi kâfi derecede silâhdan tecrîd etdiklerini zanetdikleri zamân birer birer memleketlerimizi işgâle başladılar: Adana, Maraş, Urfa, Antep, Musul birer birer işgâl edildi. Hatta düşman Adana'yı işgal ettiği zamân İstanbul'daki kâbinenin ancak yirmi gün sonra o da yarım bir ağızla, protesto ettiğini pekiyi hâtırlıyorum. Bundan sonra İzmir işgâl edildi.

Evvelce demiştim ki milletin ekseriyet-i azimesi hakk-ı hayât ve istiklâlimizi müdâfa'a fikrinde idi. İşte düşmanların birer birer memleketlerimizi mütâreke şerâ'itine muhâlif olarak işgâl emeleri ve işgâl edilen menâtıkdaki [*bölgelerdeki*] kardeşlerimize revâ gördükleri mezâlim ve i'tisâfâna [*yoldan sapmaya*] dâ'ir işidilen acı şeyler bu ekseriyete artık harekete geçmek zamânının gelmiş olduğunu ihtâr ediyordu. Her tarafda gizli gizli müzâkereler, müşâvereler icrâ edilmeye başlanıldı. Evet yapılan ve yapılması istenilen bütün işleri gizli yapmak mecbûriyeti vardı. Çünki etrâfda bulunan İngiliz, Fransız, Yunan, İtalyan hattâ Rûm hafiyelerinden başta Müslümân nâmını, Türk nâmını taşıyan birçok vicdânsızlar da casusluk yapmakla meşgûl idiler.

Her ne ise, İzmir'in işgâli ve bu işgâli ta'kîb eden fecî' cinâyetler artık milletin sabrını tüketti, ilk müdâfa'a silâhı o mübârek topraklarda patladı.

Bundan sonraki hadisât hepimizin ma'lûmudur. Milletin hamiyyetkâr [*vatanını seven*], gayûr [*gayretli*] evlâdı taraf, taraf toplandı; Müdâfa'a-i millîye teşkilâtı yapıldı. Harekât-ı millîyye başladı. Şu hikâye ettiğim şeylerde gösterir ki bizim bu günkü vaz'iyetimiz, sırf müdâfa'a-i meşrû'a vaz'iyetidir.

Pek alâ!.. Şimdi bir su'âl vârid olabiliyor ki Harb-ı Umûmiyye'de bizimle beraber harb eden ve mağlûb olan birçok milletlerin hakk-ı hayâtı ve istiklâli tanındığı hâlde bizim hakkımızda tatbîk edilmek istenilen imhâ siyâsetindeki kasd, bi'l- hâssa İngiliz siyâsetinin kasdı nedir?

Evet, İngiliz siyâsetinin hedefi bizim imhâmızdır. Gerçi bir millet imhâ edilemez. Fakat hürriyeti, istiklâli elinden alıntıktan ve mevcûdiyet-i millîyyesine nihâyet verilüb bir süre esir hâline getiriltikden sonra artık o millete "mevcûd"dur denilemez. Böyle bir hâl-i elîme [üzüntülü duruma] düşen bir millet efrâdı, belki kefâf-ı nefs [ölmeyecek kadar rızka sahip olmak] sûretiyle karnını doyurup hayatını idâme edebilir. Fakat mâddî ve bi'l-hâssa ma'nevî in'âmdan [*nimetten*] hissedâr olmaksızın, şarkdan, izzet-i nefsden mahrûm bir hâlde yaşayan sefîl bir esîr hayâtına hayât-ı nâmî [şöhretli hayat] verilebiliyor mu?

İşte İngilizlerin bize tatbîk etmek istedikleri imhâ siyâseti ta'rîf ettiğim şekl-i zelîlâneyi [*alçaklık şeklini*] istihdâf [*amaç*] etmektedir. Neden?

Bu neden? Sû'ale cevâb verebilmek için âz izâhata ihtiyâç vardır. Ma'lûmdur ki bugün İngiltere'nin zîr-i idâresinde yüz milyonlarca İslâm âhâli vardır, İngiltere kat'iyyen kut [*mutlu*] değil, ancak bir takım hîle ve desâ'is kullanmak sûretiyle -ki bu hîlelerden bir kısmını biraz sonra anlatacağım. Bir kere bu kadar azîm bir kütle-i islâmîyye'yi esâreti altına aldıktan sonra onların idâme-i esâretleri esbâbına tevessül etmişdi. Bu esbâbı bulmak İngiltere için pek zor bir iş değildi. Evvelâ esâsen ve ma'a't-te'essüf Müslümânlar arasında mevcûd olan ba'zı ihtilâfatdan istifâdeye kıyâm etti. Meselâ Sunnîlik, Şii'îlik mes'elesini ortaya atmak ve körüklemek sûretiyle Müslümânlığın iki büyük zümresi arasındaki ihtilâfı artırdı, uçurumu derinleştirdi. Bundan başka esbâbı hemân kalmamış gibi olan ba'zı mezhebleri yeni baştan tesis ettirdi. Meselâ Hindistan'da elde ettiği bir takım adamlar vâsıtasıyla İsmâ'iliye Mezhebi'ni yeni baştan meydana çıkardı. Hindûlarla Hind Müslümânlarının arasını açmak için elinden gelen her türlü tezvîri

[*yalan dolanı*] yapdı. Meselâ Kurban Bayramı'nda Müslümânların sığır kesmesinden istifâde ederek Hindûları "İslâmlar sizin [239] ma'bûdlarınızı kesiyor" diye kışkırttı. Ve Hindûları teşvîk ederek cevâmi'-i şerîfeye hınzîr [*domuz*] bâğlattırdı. Bu vechle [*suretle*] uzun müddetlerden biri kardeş gibi yaşamış olan iki millet arasına müdhiş bir adâvet ilkâ etti [*düşmanlık soktu*]. Bu adâvet ve husûmet-i seyyi'esiyle [*bu kötü düşmanlıkla*] ara sıra zuhûr eden müsâdemelerde [çatışmalarda] mürâ'iyâne [*ikiyüzlülükle*] bir "hâkim-i âdil" vazifesi îfâ ediyormuş gibi göründü. Bir taraftan milletler veya milletlerin muhtelif aksâmı arasına dâ'imî bir tuhm-i nifâk-ı şikâk [*anlaşmazlık nifak tohumu*] ekerken diğer taraftan da milletleri tenvîr edebilecek [*aydınlatabilecek*], gözlerini açıp onlara benliklerini bildirecek, varlıklarını tanıtacak kâbiliyette olan münevverânı [*aydınları*] birer bahâne ile tevkîf, habs ve nefy [*sürgün*] etti. Ulûm [*bilimlerin*] ve mu'ârefenin [*tanışmanın*] bu zavallı esir milletler arasında ta'ammüm [*genelleşmesine*] ve intişârına [*yayılmasına*] olanca kuvvetiyle mâni' olmaya çalıştı. Hatta Müslümânlar "Aligârh" de bir Müslümân dârü'l-fünûnu yapabilmek için rub' [çeyrek] asrı mütecâviz bir zamân uğraşmışlardı. En nihâyet te'sis edebildikleri dârü'l-fünûnda bile serbestçe tedrisât icrâ edemediler. Ders programları İngilizler tarafından çiziliyor. İngiliz ma'ârif müfettişleri her gün icra-yı teftîşât ediyorlardı. İngiliz siyâsetinin bütün bu mesâ'isi bir kere pençe-i esâreti altına almış olduğu bu zavâllı milletlerin uyanmasına mâni' olmaya ma'tûf bulunuyordu. İngiltere'nin ittihâz etdiği tedâbire [*aldığı tedbirlere*] rağmen bu milletler arasında ma'ârif [*eğitim*] gizli gizli, fakat pek ağır sûretde yine ta'ammüm ediyordu.

Vaktâ ki [*ne vakit ki*] Harb-ı Umûmî ilân edildi ve İngiltere en son rakibi Almanya'dan kurtulmak için harbe girdi. Bidâyetdeki müttefikleri ile işi başaramayacağını anlayınca bütün dünyâyı Düvel-i Merkeziye aleyhine çevirmek içün birçok yalanlar icâd etti. Bunda kâfî olmayacağını ve büyük bir ıztırara [çaresizliğe] düştüğünü görünce bütün dünyânın ittifâkını mu'âvenetini [*yardımını*] kazanmaya çalıştı. Bunun içün de ortaya gâyet âdilâne ve insân perverâne [*sever*] düstûrlar asdı. İşte İngiltere'nin muztar [çaresiz] kaldığı bir anda mu'âvenet celb ederek harbi kazanmak içün otaya attığı desâtir-i insâniyyeden [*insanî düsturlardan*] biri de "her milletin istediği idâreyi intihâbda [*seçmede*] serbest olması" kaziyyesi [*hususu*] idi. İngiltere planının birinci kısmında muvâfık oldu ya'nî arzu etdiği yadımları buldu ve harbi kazandı. İkinci kısmında ise foyayı meydâne verdi! Sulh müzâkerâtı

için ortaya koyduğu esâsât [*esaslar*], evvelce bütün dünyânın mu'âvenetini kazanmak istediği zamân i'lân ettiği esâsât-ı adle tabân tabâna zıt çıkdı. İngiltere dünyânın o günkü hâl-i perişâniyesine kendi azametine güvenerek işin içinden kolaycacık çıkacağını zannediyordu.

Fakat hadîsât, İngiltere'nin hesâbını alt üst etdi. Evvelce İngiltere'ye yârdım eden milletler aldadılmış olduklarını acı sûretde anladılar. Ve tedricen muhâlefet ve mukâvemet tarîkine girdiler.

İşte dünyânın geçirmekte olduğu bu günkü azîm buhrân bu çilekârlığın, bu İngiliz hodgâmlığının netice-i tabî'iyesidir [*kendini beğenmişliğinin tabiî sonucudur*]. Yoksa İngiltere bütün milletleri iğfâl yoluna sapmâyub da mu'âvenet talep etdiği zaman ilân etdiği esâsat-ı adle sulh müzâkerâtında da sâdık kalsaydı bugün dünyânın geçirmekte olduğu buhrân hiçbir vakit zuhûr etmeyecekti. İngiltere hodgâmlığında hırsında o kadar ileri gitti ki asıl müttefikleri olan Fransızlar ve Amerikalılar ile bile büyük ihtilâflara düşdü.

İşte, deminden beri izâh etdiğim mevâ'id-i insâniyyedir [*insanlığa vaad edilmiştir*] ki Hindistan'ın Avrupa ve Asya saha-i harblerine iki milyonu mütecâviz [*aşan*] asker göndermesine ve İngiliz mesârif-i harbiyyesine pek azîm miktârda yardım etmesine sâ'ik [*sebep*] olmuşdur. Hindliler de; Umûm cihân muvâcehesinde yapılan bu ta'ahhüdâna istidâden kendi mukadderâtlarına sâhib olacaklarını istedikleri idâreyi intihâbda serbest kalacaklarını zann ve ümid ediyorlardı.

Harb bitdikden sonra İngiltere'nin ta'ahhüdânına sâdık kalmadığını gören Hindliler arasında bir kımıldanma hareketidir başladı; İngiltere bi't- tabî' ürkdü ve eski usûle mürâca'at etdi. Fakat bu sefer İslâm, Mecûsî umûm Hindlîleri müttehid buldu. Şimdi başka bir çâre bulmak lâzımdı. O da İslâmları diğer sûretlerle elde etmek.

Halbû ki gözleri temâmıyla açılmış olan İslâmları Hindlîlerden ayırmak ve haritalarına sâhib olmak arzusundan vazgeçirmek taht-ı esâretde tutmak pek kolay değildi. Ale'l-husûs ortada hür ve müstakil bir Türkiye bulundukça ve o Türkiye değil yalnız Hind İslâmları hattâ umûm cihân-ı İslâm için bir müsned vazîfesini îfâ etdikçe bunun kâbil olamayacağını gördü. Bunun içün de diğer bir tedbire, hem de pek tehlikeli bir tedbire mürâca'atda muztarr [çaresiz] kaldı ki bu tedbir de Türkiye'yi hilâfet makâmı ile birlikte esîr etmek,

âvucu içine almakdan ibâretdi. Bir def'a bunda muvâfık oldukdan sonra Türkiye'yi ve makâm-ı hilâfeti âlet olarak kullanub; değil yâlnız Hind Müslümânlarını, belki umûm cihân Müslümânlarını istediği şekilde idâre etmek kolaylaşacakdı. Çünki harekete gelen ve istiklâlini isteyen yalnız Hind Müslümânları değil idi. Mısırlılar, Irâklılar, Sûriye ve Filistinliler de aynı fikir ardında koşuyorlardı. Binâen'aleyh umûm İslâmları teskîn ve idâre içün birâz evvel söylediğim tehlikeli tedbîre mürâca'atda muztarr kalmışdı. [240] İşte İngiliz siyâsetinin bizi esîr edip avucuna almak sûretinde karar kılacağı tahayyül etdiği imhâ siyâsetinin esbâbı deminden beri anlattığım sebeple buna benzer daha başka sebeplerden ibâretdir. Meselâ, bugün Avrupa mü'essesât-ı ictimâ'iyesi fesh etmek üzeredir. Yine Şark'da ya'nî Rusya'da fi'ili bir şekil olan bir inkilâb-ı azîm-i ictimâ'î [*toplumsal büyük inkılâb*] İngiltere de dâhil olduğu bütün Avrupa'yı sarmak üzeredir. Binâen'aleyh bu büyük fırtına esâsında İngiltere, Avrupa ve Asyâ'nın nokta-i telâkîsinde [*kesişme noktasında*] bulunan ve dünyânın en mühîm sevkü'l-ceyş bir mevk'î olan İstanbul'un kendi elinde bulunmasını elzem add etmektedir.

İngiltere içün bu planın tehlikeli olduğunu söylemişdim. Evet, İngilizler de takdîr etdiği vechile tehlikesi pek âşikâr olduğu hâlde İngiltere'nin yine bu planı tatbîke kalkışması, el-yevm düşman olduğu ıztırârın [çaresizliğin] derecesini anlatmaya kâfidir.

Bu plan tehlikelidir ve tehlikeli olacağını da hamd olsun bugün bi'l-fi'il anlaşılmışdır. Milletimizin azim istiklâli ve kahramanlığı bunu, yalnız İngiltere'ye değil, bütün cihâna anlatmışdır. Son zamânlarda işitdiğimiz Serv Mu'âhedesi'nin ta'dîli [*değişikliği*] sözleri vesâ'ir alâ'im [*diğer alametler*], pek âşikâr olan ric'at [*geri çekilme*] alâmetleridir.

Bu plan, ya'nî bizi esir ve köle etmek planı nasıl tehlikeli olmasın ki İngiltere, uzun zamânlardan beri esâret hayâtına bir dereceye kadar alışmış olan Mısıra istiklâl veriyor; İrlanda'ya, Hindistan'a muhtâriyet idâre vermek mecbûriyete düşüyor. Fakat bu saydığım milletler, İngiltere'nin verdiği işgâl idâriyeyi yine kabûl etmeyerek mücâdelât kahramanlarına devam ediyorlar. Nasıl olur da öteden beri İngilizlerin taht-ı esâretinde yaşamış olan milletler istiklâllerini kazanırken altı yüz seneden beri hür ve müstakil yaşayan bir millet yeniden herkesin boynundan zorla atmak istediği, atdığı esâret halkasını ister. Tav'ân ister kerhen

[*hem isteyerek hem istemeyerek*] olsun kendi boynuna takmak zilletini irtikâb edebilir [*işleyebilir*]? Hâşâ!...

Fakat İngiltere'nin bu tehlikeli oyuna girişmesinde kendisine cesâret bahşı olan ümid evvelce Hindistan'da ve Mısır'da kemâl-i muvaffakiyetle tatbîk etdiği târîhî bir planı, bir mefsedât planını yine tatbîk edebilmek zann ve ümîdidir. Bakınız bunu da izâh edeyim: Evvelce bi'l- münâsebe demiştim ki İngiltere bugün taht-ı esâretinde bulunan milletleri kuvvetle değil, belki kullandığı hîyel ve desâ'isi ile esîr etmiştir. Şimdi bu ciheti müsâ'denizle izâh edeceğim.

İngiltere Hindistan'a evvelâ ordu veya donanma yerine pek hilekâr insânlardan mürekkep bir ticâret şirketi gönderdi. Bu şirket saraylar mehâfilinde yaptığı birçok tertîbât, çevirdiği dolaplar sâyesinde birçok imtiyâzât ve arâ'zî elde etdi. İngiltere bu vechile elde edilen ve dâ'imâ tevsî' edilmekte [*genişletilmekte*] olan arâzîye yerleşti. Bundan sonra bir yandan ufâk muhârebeler, diğer tarafdan yine tezvirât [*yalanlar*] ve dolaplar sâyesinde arâ'zîsini tevsî' etmekte idi. Bir aralık yine aynı vechle Hindistan'a yerleşmek isteyen, fakat İngilizler kadar harîs olmayan Fransızlarla Hindistan'da muhârebeye tutuştu. Bu fırsattan istifâde edüb evvelâ pek kurnaz ve harîs olan İngilizleri, sonra da Fransızları memleketten atmak içün Hind pâdişâhlarından Tipu Sâhib Sultan[89] Fransızlarla birleşti. İngilizler mağlûb oldular ve fenâ hâlde sıkışdılar, kuvvetli Hindistan'da barınamayacaklarını anlayan İngilizler derhâl yine tezvîr tarîkine [*yalan yoluna*] saptılar. İstanbul'a mürâca'at edip o zamânın vükelâsını ve onlar vâsıtasıyla pâdişâhı kandırdılar ve Tipu Sâhib Sultan'a hitâben halîfeden bir beyannâme, şeyhü'l-islâmdan bir fetvâ aldılar. Tipu Sâhib Sultan, halîfenin o emirine boyun eğerek Fransızlardan yüz çevirdi ve bu sefer İngilizlere yardım etti. Bi'n- netice İngilizler Hindistan'da muhkemce yerleştiler. Bu hâdise-i tarihçe de gösterir ki Hindistan'ın başında bu İngiliz tâğutun yerleşmesinde bizim gâfil vükelâmızın ve pâdişâhımızın da büyük bir hisse-i mes'ûliyeti vardır.

İngiltere bu planı ikinci def'a Mısır için kullandı ve bunda da muvafık olup Mısır'a yerleşti. Müsâ'adenizle bunu da anlatayım.

89 Tipu Sâhib Sultan (1749-1799), Hindistan'ın güneyinde Mahisur bölgesine hâkim olmuştur. İngiltere'nin Hindistan'a yönelik sömürgeci amaçlarına karşı mücâdele etmiştir. Önemli başarılar kazanmasına rağmen 1799'daki son savaşını kaybeden Tipu Sâhib, öldürülmüştür.

İngiltere, Süveyş Kanalı'nın açılmasını Hindistan için o zamân için büyük bir tehlike add etdiği cihetle fevka'l- âde muhâlefet etmişti. Bütün bu muhâlefetlere rağmen kanalın açıldığını görünce kanalı kendi idâre ve teftîşi altına almak için Mısır'ın işgâl ve istîlâsını düşünmekle başladı. Mısır'ı işgl için bir bahâne bulmak lâzımdı. Bunun içün de Hidiv'in[90] ahlâkını, ahlâk-ı sefîhânesini [*eğlenceye düşkün ahlâkını*] pek müsâ'id buldu. Hidiv'e istediği kadar para istikrâzına [*borçlanmasına*] müsâ'de etti, para buldu. verdi. Hidiv müdhiş bir sefâhat uğrunda bu paraları israf ve tebzîr etdi [*saçtı*]. Bi't- tabi' Mısır'ın hamiyyetli ve fedâkâr evlâdları Hidiv'in pek mühellik olan [*helâk eden*] bu harekât-ı sefihânesini hoş görmüyor ve hazm edemiyorlardı. Bu adem-i memnûnîyet [*memnuniyetsizlik*], İngiltere'ye müdâhale ve işgâl fırsatını verecek bir karışıklığı tevlîd edeceği içün İngiltere memnûn oluyordu. İngiliz siyâseti, vazi'yeti hâdd [*sert*] bir şekle sokmak içün evvelâ Mısır vatanperverlerine rehberlik eden Arâbî Beyi[91] ilzâm etti [*susturdu*]. Mes'elenin tarz-ı cereyânını uzun uzadiye anlatmak içün ma'a't-te'essüf vaktimiz müsâ'id değildir. [241] Hülâsa i'tibâriyle Mısır vatanperverleri başlarında Arâbî Paşa olduğu hâlde Hidiv'e karşı isyân etdiler. Mısır karışdı ve İngiltere'nin arzûsu hâsıl oldu.

Müsâ'âde ederseniz bundan sonra cereyân eden ve aslı bize lâzım olan vuku'âtı şu elimde ki kitâbdan okuyayım. Bu kitâb "Abdülhâmîd-i Sânî ve Saltanatı" namıyla Mirâlay merhûm Osmân Nûrî Bey nâmında bir zât tarafından yazılıp 1327 senesinde basılmıştır. Kitâbın 696. sahîfesinde muharrer [*yazılı*] şöyle diyor:

İngiliz Sefîri Lord Kurzon birden bire Arâbî Paşa'nın âsî olduğuna dâ'ir taraf-ı pâdişâhîden Mısır ahâlisine hitâben bir beyannâme neşr edilmedikçe İngiltere'nin Mısır'a Asâkir-i Osmaniyye ihrâcına müsâ'ade etmeyeceğini tebliğ ve ifâde eyledi. Bir ecnebînin, böyle sâhib-i meşrû'û tarafından Mısır'a asker ihrâcına mümâna'ata [*engel olmaya*] kalkışması o zamân Abdülhâmîd'e bile ağır geldi. Beyannâmeyi askerin azîmetinden [*gitmesinden*] sonra neşr edeceği cevâbını verdi. İngiltere iddi'âsında ısrâr ile fazla olarak Asâkir-i

90 Hidiv, Mısır'ı Osmanlı Devleti adına idare eden bir statüsüdür. Vâliliğe denk bir görev olmasına karşın en önemli farkı, bu görevin Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa'nın torunları arasında babadan oğula intikal etmesidir.

91 Arâbî Paşa(1841-1911), Mısır milliyetçiliğinin en önemli temsilcilerindendir. Hidiv yönetimine karşı 1879 ve 1881 yılında isyan çıkardı. "Mısır Mısırlılarındır" sloganıyla çıkardığı son isyanı üzerine Hidiv Tevfik Paşa İngilizlerden ve Fransızlardan yardım istedi. 1882'de mağlup oldu. İngilizler Mısır'ı işgal ettiler. Divân-ı Harb'de yargılanan Arâbî Paşa, önce idama mahkûm olmasına rağmen İngilizlerin araya girmesiyle sürgüne gönderildi.

Osmaniyye'nin karaya ihrâcından evvel kendisiyle bir mukâvele-i askerîye imzâ edilmesini ve bunda Asâkir-i Osmaniye'nin hudûd harekâtının tahdîd olunmasını taleb etti.

"Hülâsa uzun uzadıya müzâkerâtdan sonra Bâb-ı Âlî, Arâbî Paşa aleyhinde bir beyannâme neşr etdi. Bu beyânnâmeden 30,000 nüsha tab' ve tevzi' edildi. Emirü'l-Mü'min bu beyânnâmesinde bütün Müslümânlara hitâben kendisine sadâkati emr ediyor ve taraf-ı hilâfetden Arâbî Paşa aleyhinde ittihâz olunacak tedâbire iştirâklerini taleb ediyordu. İhtimâl ki İngiltere'nin maksadı da bundan ibâret idi. Zîrâ bu beyânnâme anın elinde Arâbî Paşa'ya karşı kuvvetli bir silâh idi... ilâ ahir"

Târih, çok def'a bir tekerrürden ibâretdir. Derler ki pek doğrudur. Bir zamânlar evvelce anlatdığım vechile Hindistan'da, sonra Mısır'da cereyân eden hâdisâtın aynı şimdi de memleketimizde ihdâs edilmek isteniliyordu.

Fakat bu kadar mühîm ve tehlikeli plan nasıl ve ne zamân tatbîk edilecek? Bunun içün evvel emirde Pâyitaht'ın işgâli lâzım. Ma'a hazâ İstanbul işgâlinin memlekette tevlîd edeceği galeyân-ı fevka'l- âdenin aksü'l- amelinden kurtulmak içün esâsen aylardan beri memleketin kapısında, bucağında silâh ve cephâne bulmuşlarsa almışlar ve imhâ etmişlerdi. Hattâ İstanbul'un işgâl-i fi'ilîsine Kütahya civârında mevcûd kilitli cephânenin naklî hitâm bulmadan evvel başlanmamıştır. Evet, İstanbul'u işgâl ederlerse bi't- tabi' makâm-ı hilâfet de dâhil olduğu hâlde memleketin dimâğını avuçları içine alacaklar ve istedikleri gibi iş görecekler ve gördüreceklerdi.

Ma'ahazâ İstanbul'un işgâli içün zâhiri bahâne bulmak lazım fakat, İngiliz siyâseti bunu bulmakta bi't- tabi' müşkilâta uğramaz ve uğramadı da bir gün, ortada ta'bîr-i mahsûsıyla fol yok yumurta yok iken Londra'da "Maraş ve Anteb katl-i âmları!" diye bir havâdis intişâr ediyor!.. Havâdisin menba'ı [*olayların kaynağı*], o aralık Londra'da bulunan Ermeni Patriği Zaven![92]... Bi't- tabi' Zaven Efendi, kuvvet-i kudsiyyesi i'tibariyle Maraş ve Anteb havâlisini işgâlleri altında bulunan Fransızlardan dâhâ evvel bu katl-i âm havâdisini alıyor!...

92 Zaven Der Yeghiayan Efendi (1867-1947), 1913-1916 ve 1918-1922 olmak izere iki kez Ermeni Patrikliği yapmıştır. 1909 sonrasında Osmanlı siyasetin etkili olmuştur. 1918 sonrasında bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması için faaliyetler yapmıştır. Avrupalı devlet adamları indinde de görüşmelerde bulunmuştur.

İngiliz gazeteleri evvelâ katledilen Ermenilerin mikdarını 7 bin gösteriyorlar. Ertesi gün bu mikdar on beş bine çıkarıyor, üçüncü gün elli bine çıkarıyor!... Gazetelerin gürültüsü Avâm Kamârası'na Lordlar Kamârası'na intikâl ediyor!... Su'aller, cevâblar biri birini takîb ediyor. O hâlde Türklerin bu vahşete nihâyet vermek için Hükûmet-i Osmaniyye'yi temâmıyla avuç içine alıp yakından tazyik icâb eder. Binâen'aleyh İstanbul'un işgâli bir zarûret tahtına giriyor. Ama diğer tarafdan Fransızlar feryâd ediyor; Gazeteleri bağırıyor ve diyorlar ki:

"Yâhû karşı sâhilde ki müttefiklerimize ne oldu? Maraş havâlisinde elli bin Ermeni katl-i âm edilmiş!.. Hâlbûki Maraş havâlisi bizim işgâlimiz altında!.. Bizim böyle bir şeyden haberimiz yok. Gerçi aramızda ufak tefek müsâdemeler [çatışmalar] oluyor. Fakat böyle vâsi' mikyâsada bir katl-i âm vâki' oluyor ve biz mahall-i vâkı'ada ve civârında bulunuyoruz da nasıl haberimiz olmuyor?..."

Fakat İngiliz siyâseti için bu sözlerin ne kıymeti, ne ehemmiyeti olabiliyor, onlar içün yalan dolan herhâlde hedeflerine vusûl lazım!... Esâsen İstanbul'daki me'mûrlarından başka vicdânlarını satın almış oldukları esâfil-i ricâlde [*ileri gelenlerde alçak adamlarda*] işgâl için vaktin pek münâsîb olduğunu bildirmiyorlar mı? Evet işgâlin tam zamânı!... Çünki İstanbul'daki Meclis-i Millî Ferid Paşa'yı[93] sigâya çekmek istiyor!... Bundan kurtulmak lâzım!... Bu da nasıl olur? Bi't- tabi' İstanbul'un bir an evvel işgâliyle.

İstanbul herkesin bildiği ve o öğrendiği bir tarz-ı rezilânede işgâl ediliyor!.. İngiliz siyâseti işgâlin hiç olmazsa ufak bir kanla tes'îd edilmesini istiyor. Fakat ümid etdiği mukâvemeti hiçbir tarafda görmeyince, gece yarısı yataklarında uyuyan, gayr-i müsallah efrâddan mürekkeb olan [*silahsız kişilerden oluşan*] bir musikacı takımı uyurken boğazlanıyor!...

Ertesi gün gazetelerde görülen ve bir sûretinin her tarafa telgrafla [242] ta'mîm edilmiş olduğu anlaşılan imzâsız bir beyânnâme âdeta hükûmet tarafından yapılmış gibi gösteriliyor. Zavâllı Sâlih Paşa[94] kâbinesini bu beyânnâmenin kendi taraflarından değil İngilizler tarafından tertib ve teşîr edildiğini halka anlatmak

93 Ferid Paşa (1853-1923), 4 Mart-30 Eylül 1919, 5 Nisan-17 Ekim 1920 tarihleri arasında Sadrazam görevini üstlenen Osmanlı devlet adamı ve diplomatıdır.
94 Sâlih Paşa (1864-1839), 2 Mart-5 Nisan 1920 tarihleri arasında Sadrazamlık yapan Osmanlı devlet adamıdır.

ve mesû'liyetden teberrî etmek [*uzaklaşmak*] için gazetelere gönderdiği tevzîhnâmeyi [*açıklamayı*] gazeteler, İngiliz sansürünün mümâna'atı [*yasaklaması*] karşısında yazamıyorlar!..

Hülâsa İstanbul işgâl ediliyor. Makâm-ı hilâfet esir ediliyor, Meclis-i Millî dağıtılıyor, münevverler teb'îd ediliyor [*uzaklaştırılıyor*] ve İngiliz uşâklarından mürekkeb bir Ferid Paşa kâbinesi tekrâr işleri eline alıyor!..

Halkı iğfâl etmek ve biri birine kırdırmak içün beyânnâmeler, fetvâlar yekdiğelerini [*birbirini*] ta'kîb ediyor. O târihde, Daily Telgraph gazetesinin İstanbul muhâbirinin Londra'ya gazetesine çektiği bir telgraf va'ziyet-i hakîkayı tamâmıyla gösterdiği cihetle müsâ'adenizle o telgrafın tercümesini okuyayım:

13 Nisân 1920 târihli Daily Telgraph gazetesinden:

"Geçen akşam Türkiye'de harb-i dâhili başladı ve aynı derecede manidâr bir mes'ele olmak üzere Mü'telife Kuvvetleri [İtilâf kuvvetleri], maksadlarını istihsâl içün yeni bir müttefik kazandılar. Takriben sa'at "10"da şeyhü'l- İslâm'ın fetvâyı ihtivâ eden beyânnâmesi resmen İngiliz ve diğer devletler âlî komiserlerine takdim edildi. Yarım saat sonra hükûmet tarafından matbû'âta bir beyânnâme tebliğ edildi ki fevka'l- âde dikkate şâyân bu beyânâmenin baş tarafı, 16 Mart'ta İstanbul'un işgâlî üzerine Düvel-i Mü'telife komiserlerinin mabu'ât-ı millîyye [*millî basın*] ile neşr ettikleri beyânnâmenin şekil ve mantıkına temâmıyla aynı denecek derecede yakındır.

"Çoktan beri tezâhür etmişti ki müttefikler ancak, meşrûtî usûllere şiddetle merbût [*bağlı*] ve Dâmâd Ferid Paşa gibi kuvvetli ve azimkâr bir re'îse mâlik olan fırka ile vâsi' mikyâsında teşrik-i mesâ'î sâyesinde Anadolu'daki müz'ic [*rahatsızlık veren*] hükümete nihâyet verebilirler. Ve yine ancak bu sâyede der ki Sultân'ın hükümeti sulh şerâ'itini ahz ü kabûl edecek bir vazi'yete girebilir.

Eğer Dâmâd Ferid medeniyetin kuvvetleri içün bu zaferi kazanabilir ve mu'âhedeyi kabûl-ı müntehî [*en son kabul*] olan yolu Mustafa Kemâl'in pek şedîd olan azim ve îmânı karşısında düzleyebilirse, bu bizim içün en mes'ûd bir muvaffakiyet teşkîl eder. Çünkü bu muvaffakiyet müttefikleri; pek ciddî, masraflı, fevka'l- âde mühlik ve netice i'tibârıyla meşkûk [şüpheli] olan diğer türlü tedâbire mürâca'atdan kurtarır.

Şimdi, azîz kardeşlerim! Okuduğum telgrafın muhtevâtına dikkat etdiyseniz, İngiliz siyâsetinin hedefini, vesâ'itini ve korkusunu lâyıkıyla anlamışsınızdır. Bunula berâber, İngiliz siyâsetinin hedefe vusûl içün atmak istediği adımlardan birincisi -bizim vicdânsız ricâlimiz sâyesinde -pek kolaylıkla ve kemâl-i muvaffakiyetle atmış olduğunu da aynen görürsünüz.

Harîf [*Herif*], Düvel-i Mü'tellife'nin yeni bir müttefik kazandığını ve yeni müttefikin kendi hesâb ve müttefiklerine bir harb-i dâhîli açdıklarını kemâl-i fahr ve ümid ile anlatıyor! Hükûmet neşrettiği beyânnâmenin, İstanbul'un işgâli günü Düvel-i Mü'tellife komiserlerinin neşr ettiği beyânnâmeye şekl ve mantık i'tibâriyle tamamıyla tevâfuk ettiğini [*uyduğunu*] söylüyor. Şeyhü'l-İslâm'ın Anadolu evlâdlarını, dünyâ Müslümânlarını iğfâl içün evvelce Hindistan ve Mısır'da olduğu vechle fetvâ isdâr ettiğini i'lân ediyor. Müttefiklerin Anadolu'da milletin hakk-ı hayâtını ve istiklâlini, nâmûs ve imânını müdâfa'a eden müz'ic hükûmete ancak ve ancak başlarında Ferid Paşa gibi bir hâ'in bulunan meşrûtî bir fırka ile vâsi' mikyâsda teşrik-i mesâ'i sâyesinde nihâyet verebileceklerini açıkça itirâf ediyor ve eğer Dâmâd Ferid, medeniyetin kuvvetleri içün ya'nî Müslümânları temeddüne [*medenileştirmeye*] me'mûr Ehl-i Salib [*Haçlılar*] orduları içün Mustafa Kemâl pek şedîd olan azim ve i'mânı karşısında bu zaferi kazanabilir ve mu'âhedeyi -ya'ni milletimizin hükümnâme-i i'dâmını- yine milletimiz tarafından kabûle müntehî [*en son*] yolu düzleyebilirse; bu onlar için ya'ni Elh-i Salib içün en mes'ûd bir muvaffakiyet teşekkül eder! Pek tabi' değil mi? Çünkü bu muvaffakiyet, müttefikleri –ya'nî Salibiyyûn [*Hristiyanlar*]- pek ciddî, çok masraflı, fevka'l- âde tehlikeli -rica ederim dikkat ediniz -netice i'tibârıyla de (meşkûk) olan diğer türlü tedâbire mürâca'atdân kurtarırmış!

Hârif, bizi imhâ içün mürâca'at edilecek diğer tedâbirin pek ciddî, pek masraflı, fevka'l-bâde tehlikeli olduğunu söyledikten başka neticesinin de meşkûk olacağını i'tirâf ediyor. O hâlde böyle mühlik ve aynı zamânda neticesi meşkûk bir işi yapmak için bi't-tabi' Halîfeye, Şeyhü'l- İslâm'a ve nâmûssuz ricâl-i hükûmete istinâden işi bitirmek değil mi? Allah cümlesini ve cümlemizi ıslâh eylesin. Hâ'in-i din ve vatan olanları kahr etsin!..

İşte ta'rîf etdiğimiz şekilde planın ilk safhasını kemâl-i muvaffakîyetle tatbik eden İngiliz siyâseti, muvaffakîyetini ta'kib ediyor ve tab' edilen yüz binlerce beyânnâmeyi ve fetvâları kendi

torpidolarıyla, motorbotlarıyla sevâhilimizin her noktasına çuval, çuval tevzi' ediyor [*dağıtıyor*]. Esâsen bu fetvâlar, bu beyânnâmeler daha evvel bütün Âlem-i İslâm'da tevzi' [243] ve neşr eylemiş bulunuyor. Fakat hamden sümme hamden [*bin kere şükür*] ne Anadolu'da, ne de Âlem-i İslâm'ın aksâm-ı sâ'iresinde [*diğer kısımlarda*] İngiliz siyâsetinin ârzusu husûl bulmuyor. Gerçi Anadolu'da bidâyette ba'zı ufak tefek muvaffakîyetlere nâ'il oluyor zannediyor, ya'nî külliyetli İngiliz altunlarıyla Anadolu'nun, ba'zı taraflarına dâhil olan hâ'inler ba'zı gâfil ve vatandâşlarımızı kandırarak yer yer isyân çıkartıyor!.. Fakat milletin intibâhı, azim ve i'mânının şedidi bu isyânları derhâl bastırıp az zamânda bozulmak istenilen ve hiddet-i millîyyeyi te'min ediyor.

Âlem-i İslâm'ın aksâm-ı sâ'iresinde bu beyânnâmelerin, bu fetvâların icrâ ettiği te'sir bi'l- akis mürettiblerinin aleyhine çıkıyor. Çünki Âlem-i İslâm'da husûle gelen intibah-ı ahir ve târihin pek ayân bir sûrette gösterdiği iki büyük misâl herkesin gözünü açmış bulunuyor. Her tarafta kıyâmetler kopuyor, protestolar yağdırılıyor. Bu tezâhürât-ı mes'ûdeye bir misâl olmak üzere Hind Cemâ'at-i İslâmiye hey'et-i merkeziyesinin 15 Nisan 1920 târihli beyannâmesinin sûret-i mütercimesini okuyacağım:

"Türkiye'ye karşı bütün adâlet esâslarını ihmâl eden müttefiklerin, mütârekenâmenin Türkiye'ye müsâ'id olan mevâdını [*maddelerini*] kasdî olarak ihlâl ettiklerini ve Şeyhü'l-İslâm'ı her türlü kavânîn-i insâniyye, ahlâkiyye ve beyne'l-mileliyyeyi [*insanî, ahlâkî ve milletlerarası kanunları*] çiğnemek sûretiyle cebren makâmından uzaklaşdırdıklarını öğrenen Müslümânlar, büyük bir hiss-i nefret ve istikrâhla meşbû'durlar [*nefret ve iğrenme hisssiyle doludurlar*].

"Biz, müttefiklerin İslâmiyet'e karşı ittihâz etdikleri tarz-ı hareket-i hasmâneyi [*düşmanca hareket tarzını*] şiddetle protesto ederiz. Çünki her bir Müslim, kavânin-i İslâmiyye icâbâtından [*islâmî kanunların gereğinden*] olmak üzere dinîni müdâfa'aya mecbûrdur.

"Biz Abdullah Efendi adlı birinin "fetvâ" nâmı altında ba'zı şeyler neşr etdiğini büyük bir hiddet ve nefret ile öğrendik. O Abdullah Efendi ki hakîki Şeyhü'l-İslâm'ın İslâm'a fevka'l- âde düşman olan ba'zı Hristiyanların tazyîkîyle makâm-ı âlisinden cebren kaldırılması üzerine yine o Hristiyanların tavsiye ve tazyîkî neticesi olarak fuzûlen o makâm-ı âliyi işgâl etmişdir. Böyle bir

Şeyhü'l-İslâm'ın beyânatı hiçbir Müslümânı hiçbir vazîfe ile bağlayamaz.

"Bu münâsebetle şunu da i'lâna mecbûruz ki Mustafa Kemâl Paşa'nın etrâfına toplanan kuvvetler, ahvâl-i hâzıra tahtında [*mevcut durum altında*] ba'zı makâm-ı hilâfetin müttefiklerin hakîkî ve fi'ili esâreti altında bulunduğu ve Türk Meclis-i Millîyyesi'nin cebren dağıtıldığı bir zamânda bir muktezâ-yı şerî'at-i hakîkî [*hakikî şeriat gereği*] ve kânûni kuvvetler, kuvvâ-yi İslâmiyye olub dini, vatanı müdâfa'aya ve makâm-ı hilâfeti düşman işgâlinden kurtarmaya me'mûrdur."

İşte İngiliz siyâsetinin Âlem-i İslâm'a karşı târihinde iki def'a ya'nî biri Hindistan'da, diğeri Mısır'da kemâl-i muvaffakîyetle tatbîk etdiği plan, bu def'a milletimizin azim ve imânı ve Âlem-i İslâm'ın intibâhı [*uyanması*] karşısında muvaffak olamamıştır. Bu planla İngilizlerin istihdâf ettiği [*hedef edindiği*] gâyenin "Sevr Mu'âhede-i Sulhiyesi [*Serv Barış Anlaşması*]" adını taşıyan hükümnâme i'dâmın tatbîkinden ibâret olduğu zan ederim ki temâmıyla anlaşılmıştır.

Mu'âhede-i sulhiyye denilen zulümnâmenin muhtevî bulunduğu bütün mevâdı tahlîl içün ma'a't- te'essüf vaktimiz müsâ'id değildir. yalnız hülâsa i'tibâriyla şu kadarını söyleyeyim ki bu mu'âhedenin bir küll teşkil eden bütün ahkâmı evvelâ elimizden birçok aksâm-ı memâlikimizi [*memleketimizin birçok kısmını*] aldıkdan sonra güyâ bize bırakılan ufacık bir parçayı da menâtık-ı nüfûza [*nüfûz bölgelerine*] ayırıyor. O ufak parça hakda bile her bir millet. müstakil bir devlet sıfatıyla yaşamakdan, icrâ-yı hükümetden bizi men' ediyor. Hülâsa bize bırakılmak istenilen ufak parçada müstakil bir İslâm devleti vaz'iyetinden temamıyla çıkarılmıyoruz. Hâlbuki müstakil bir İslâm hükûmetî olmadıkça bekâ-yı İslâm [İslâm'ın geleceği] da mümkün değildir. Çünki bekâ-yı İslâm'ın şerâ'it-i zarûriyesinden [*zarûrî şartlarından*] olan sedd-i süğûr [*sınırların kapatılması*] -(ya'nî hudûdları kapamak) techîz-i cüyûş [*askerlerin donatılması*] (ya'nî din ve memleketi müdâfa'a içün icâb ettiği kadar asker toplamak) ve tenkîz-i ahkâm ve kazânın [*hükümlerin ve davalarının görülmesinin kurtarılmasının*] hepsini bu mu'âhede ortadan kaldırıyor. Çünkü mu'âhedenin bir maddesi, silâh altına alabileceğimiz askerî ihtiyâcımıza göre değil, nihâyet 15.000 nefer olmak üzere tahdîd ediyor. Asâyiş-i dâhilîyyi muhâfaza edecek jandarma kıt'âtını ecnebî zâbitler idâresine veyâ teftîş altına veriyor.

Diğer mâdde adliyemizi ıslâh ve kavânîn tedvîni [*kanunların toplanması*] hakkını -yalnız bizim dâhil olmadığımız- beyne'l-milel [*milletlerarası*] bir komisyona veriyor. Ya'nî mahkemelerimiz esâsât-ı şer'iyyeye [şer'i esâslara] göre değil, ancak beyne'l-milel bir komisyonun tedvîn edeceği [*toplayacağı*] kavânine göre iş görecek! Ne'ûzü-billah!.. Diğer bir mâdde, makâm-ı hilâfetin Ehl-i İslâm [*hilâfet makamının Müslüman halk*] üzerindeki velâyet-i âmmesini [*genel velâyetini*], nüfûz-ı ma'nevisini [*manevî nüfûzunu*] lağv ediyor [*kaldırıyor*]!..

Bu şerâ'ite göre bekâ-yı hilâfet ve bekâ-yı İslâm imkânı var mıdır? Rica ederim söyleyiniz!..

Dahası var. Mâliyemiz de ecnebîlerin elinde. Biz köleler gibi çalışacağız semerât-ı mesâ'imizi [çalışmamızın meyvelerini] onlar alacak ve istedikleri gibi sarf edecekler. Bundan başka, kapitülasyon denilen ve bizim terakkimîz [*ilerlememiz*] için şimdiye kadar başlıca ayak bağı olan uhûd-ı âtîkadan [*eski anlaşmalardan*] şimdiden sonra Yunanlılar vesâ'ireden başka yeni teşekkül eden Ermeni hükûmeti gibi hükûmetlerin teb'ası da istifâde edecek!.. Bunun ne demek olduğunu biliyor musunuz? Ya'nî içimizde yaşayan Rûmlar, Yunan tâbi'iyetine, Ermeniler Ermenistan hükûmeti [244] tabi'iyetine, Yahûdîler diğer bir hükûmet tâbi'iyetine mu'âhede mûcebince kolaylıkla girecekler. Sonra uhûd-ı atîkadan istifâde sûretiyle ne vergi verecekler, ne de bizim mahkemelerde muhâkeme edilecekler!... Ya'nî biz çalışacağız. Onlar her türlü kayıddan âzâde yaşayacaklar, zengin olacaklar!.. Onlar efendi, biz uşak olacağız!.. Allah göstermesin...

Fakat mes'elenin en acı noktası böyle bir mu'âhedeyi o zaman ki İstanbul hükûmetinin bilâ-tereddüd [*tereddütsüz*] imzalamak denâ'etini irtikâb etmesidir [*alçaklığını yapmasıdır*]!..

İşte Anadolu böyle bir mu'âhedenin tatbîkine karşı isyân etti. Anadolu kahramânlarının mukâvemet-i kahramânesi [*kahramanca karşı koyması*], İngiliz siyâsetinin hilâfet kuvvetiyle Anadolu dâhilinde ve Âlem-i İslâm'da çevirmek istediği dolapların İstanbul'daki rezîl vâsıtalarının bütün gayret ve hırsına rağmen döndürülememesi, düşmanlarımızı evvelce hiçbir noktasına dokunmanın imkânı olmadığını i'lân etdikleri Sevr Mu'âhede-i Sulhiyyesi'nin ta'dîl esbâbını müzâkere [*gözden geçirme sebeplerini görüşmek*] için murahhaslarımızı [üyelerimizi] Londra'ya da'vete mecbûr etdi. İşte bu da'vet, hakk-ı hayât ve istiklâlî uğrunda çalışan

Anadolu evlâdları içün ilk merhâle-i muvaffakiyet, düşmanlarımız içün de elîm bir ric'ât teşkil etmiştir.

Esâsen evvelce de söylediğimiz vecihle bu mu'âhede sırf İngiliz tertîbi olupFransız ve İtalyan murahhaslarına cebren kabûl ettirilmiş olduğu içün bu sefer, İngilizlerin müttefikleri olan Fransızlar ve İtalyanlar bile hakkımızı teslîm ediyor ve mu'âhedenin ta'dilini musırren [ısrarla] taleb ediyorlardı.

Fakat İngiliz seciyesinde, yine kendi iddi'âlarınca mevcûd olan "buldog" köylü inâdı; bu sefer, mu'âhede-i sulhiyenin tatbîki vazîfesini Yunan Ordusu'na tahmîl etti [*yükledi*].

Demek ki bugün Sakarya vâdisinde asırlardan beri devâm eden Ehl-i Salib muhâcemâtının mâba'dı [*Haçlıların saldırılarının devamı*] olmak üzere devâm eden mücâdele yaşamak çıkmazı istiklâlimizi, dînimizi, ırz ve nâmusumuzu, hülâsa bizim temâmıyla imhâmızı istihdâf ediyor. O hâlde acabâ bidâyetde nakl etdiğim âyât-ı kerimenin ahkâm-ı celîlesine canla, başla ittibâ'ın [*uyulmasının*] vakt-ı merhûnu dâhâ gelmedi mi?

Şimdi söylediklerimizi bir hülâsa edelim: Biz düşmanlarımızın asırlardan beri bizim hakkımızda tasarladıkları ve Harb-i Umûmî'den sonra tahassul eden [*ortaya çıkan*] vaz'iyet üzerine zamân-ı tatbîki artık geldiği kana'atinde bulundukları mu'âhedenâmeyi tanımadık, kabul etmedik. Nasıl tanır ve kabûl edebilirdik ki biraz evvel îzâh ettiğim vecihle bu mu'âhedenâme bir mu'âhede değil, ancak bizim mâddî ve ma'nevî mevcûdiyetimize hâtime çekmek [*son vermek*] içün iblisâne bir şekilde tertîb edilmiş bir hükümnâme-i i'dâm idi. Düşmanlarımız bu mu'âhedenâmeyi tatbik içün iki çâreye iki tedbîre mürâca'at ettiler. Biri, evvelâ pây-ı tahtımızı işgâl ve makâm-ı hilâfeti esir etmek, sonra o makâm-ı mukaddesi âlet ittihâz ederek aramıza nifâk ve şikâk [*anlaşmazlık*] tohumları ekmek, bizi birbirimize boğdurmak ve bu vecihle temâmıyla za'if düşürmek; bir yandan da yine bizim aramızdan para veyâ sâ'ir vesâ'it ile elde edecekleri vicdânsızların delâletiyle [*klavuzluğuyla*] bizi her türlü vesâ'it-i müdâfa'a ve mukâvemetden mahrûm etmek. Bundan sonrası kolay!..Öyle yâ!..Dâhili iğtişâşât [*karşılıklarla*] ve nifâk ile vahdeti parçalanmış, elinden her türlü esbâb-ı müdâfa'a ve mukâvemeti alınmış bir millete istenilen şekilde bir mu'âhedeyi kabul etdirmekden, o milletin boynuna esâret zincirini takmakdan kolay dünyâda daha ne olabilir?

Fakat hamd olsun, milletin uyanıklığı ve fedâkârlığı; hepinizin bildiğiniz vecihle düşmanın bu mühînâne olan [*alçak*] emel-i şenî'ni [*kötü emelini*] kırdı, hesâbat-ı iblisânesini [şeytânî hesaplarını] âlt üst etti. Gösterdiğimiz mukâvemetin, ciddi sûretde ibrâz etdiğimiz âsâr-ı azim ve fedâkârlığın mehâbeti [*büyük eserlerin ve fedâkârlığın azameti*] karşısında düşmanlarımızdan ba'zıları mu'âhedenin ta'dilî icâb etdiğini iddi'âya mecbûr oldular. Fakat düşmanlarımız içinde anûd [*inatçı*] ve Şark'da en fazla menfa'ati olan İngilizler, ikinci bir çâreyi de tecrübe etmeden hakkî kabûl cihetine yanaşamadılar.

İngiliz siyâsetinin tecrübe etmek istediği bu ikinci çâre de esâsen hayâlperest bir millet olan bu Yunanlıları icrâ vâsıtası makâmında kullanmak ve Yunan Ordusu vâsıtasıyla mu'âhedeyi bize cebren kabûl etdirmek idi.

İngiliz siyâseti, Harb-i Umûmî'de yorulmamış olan Yunan Ordusu'ndan pek çok şeyler bekliyordu.

Hâlbuki siz bu Yunan Ordusu'nu pek eyi tanırsınız! Hâniya bir zamânlar babanızın, amûcanızın veya büyük biraderlerinizin Milona geçidinde, Taselyâ ve Dömeke ovalarında tilki kovalar gibi kovaladıkları bir Yunan sürüsü yok mu idi? İşte o sürü, bugün bizim ile harp eden ordudur!

Nasıl olur da, koskoca bir millet böyle mâhiyeti ma'lûm bir ordu karşısında âciz ve şaşkın bir hâlde kalabilir?

Nasıl olur da, dünyânın en hür bir milleti böyle en deni [*rezil*] insânlardan mürekkep bir ordu tarafından esîr edilebilir?

Hayır dindaşlarım!... Milletin birçok mahrûmiyet içinde yeni [245] başdan tertîb ve tanzîm ettiği kahraman ordu, mücâhidîn-i islâmîyye şu dakîkada vazife-i mücâhedesini hakîki bir İslâm askerî vaz'iyetiyle îfâ ediyor. Şu ânda vatanın harîm-i ismetini *[nâmûs ocağını]* lekelemek isteyen mülevves [*kirli*] âyaklarını ve o ayakları idâre eden kafaları kırmakla meşgûl bulunuyor.

Fakat arada, ma'a't- te'essüf mevcûd olan bir farkı nazar-ı dikkatinize arz etmek isterim. Bu fark da, bugün hemân bütün Hristiyan Âlemi'nin mâddeten ve ma'nen Yunanlılara müzâhir bulunması [*yardım edilmesi*], bizim de evvelâ Allah'dan sonra da kendi kuvvetimizden, azmimizden başka zahîrimiz [*yardımcımız*] olmamasıdır. Yunanlılar evvelce söylediğim gibi asırlardan beri devam eden muhâcemât-ı salîbîyye [*Haçlı saldırılarını*] Hristiyanlık

lehine neticelendirmek istiyor. Bizde yine asırlardan beri devam eden müdâfa'a-i mukaddesemize ya'nî müdâfa'a-i İslâmiye'te devam ediyoruz. Bu müdâfa'a-i mukaddeseyi hüsn-i neticeye iktirân ettirmek [*yaklaştırmak*] ise hepimiz içün bir farîza-i dîniyedir. Meselâ son günler silâh derci [*sokma*] vesâ'ir husûsat içün ba'zı emirnâmeler gelmiştir. Bu emirnâmelerin muktezıyâtına tevfik-i hareket etmek her Müslümânın boynuna borçtur. Çünki bu emirnâmelerin istihdâf ettiği [*hedef gösterdiği*] gâyenin ya'nî istihzârâtın [*hâtırlamanın*] tamâmıyla elde edilmesidir ki bizi Yunanlılara köle olmakdan kurtaracaktır.

Şimdi asıl mukaddimemize gelelim: Evvelce okuduğum âyât-ı kerimeden birinde Cenâb-ı Hakk'ın "düşmanların esâreti altında bulunan erkek, kadın ve çocukları kurtarmak içün cihâd ediniz" buyurduğunu izâh etmiştim. Düşününüz, bugün Yunanlıların pây-ı şenâ'ati [*kötülüğü*] altında inleyen, birçok mezâlim ve i'tisâfâta dûçâr olana [*haksızlıklara uğramış*] kadar çok dindaşımız mevcûttur.

Ma'a't- te'essüf bugün İzmir'imiz, Bursa'mız, Balıkesir'imiz, Karahisar, Kütahya hatta Eskişehir'imiz Yunanlıların işgâli altında bulunuyor. Bir kere düşünelim!.. Bu yerlerde sâkin nice yüz bin hemşiremiz, analarımız, kardeşlerimiz, boyunlarını bükmüş, kendilerini Yunanlıların zincir-i esâretinden tahlîs edecek [*esirlik zincirinden kurtulacak*], pây-ı şenâ'atleri altından kaldırıp kurtaracak mücâhidîn kitlelerinin vürûduna intizâr etmektedir [*gelmesini bekliyorlar*].

Bu zavallılar emin olunuz ki ufukda beliren her bulut parçasını gördükçe kendilerini zulümden, işkenceden, esâretten kurtarmaya gelen mücâhidîn-i İslâmiyye'nin atları ayağı altından kalkan toz bulutları zannederek ne kadar seviniyorlar!... Yüzbinlerce, hattâ milyonlarca dindaşlarımız böyle bir vaz'-ı elim içinde inler, kıvranırken bu gibilerini kurtarmak üzere cihâdı emr eden Cenâb-ı Hakk'ın o emr-i celîlesini îfâya müsâra'at [*süratle*] zamânı acaba daha gelmedi mi? Ah dindâşlarım bu zamân geldi ve hattâ geçti bile!... Bizim içün artık nefsimizle, mâlımızla, hülâsa her şeyimizle cihâd ederek düşmanı mübârek topraklarımızdan kovmak, esâret altında inleyen kardeşlerimizi kurtarmak zamânı çoktan gelip geçmiştir!..

Binâ'en'aleyh bugün hepimiz emr-i cihâd ile mükellefiz!.. Emir-i ilahî bu merkezdedir. Unutmayalım ki bizler asırlardan beri Hazret-i Peygamber'in mübârek bayrağını her türlü mehâlike

karşı omzumuzda taşıdık. Dîn-i İslâm'ı bu güne kadar kanımızla, malımızla, canımızla hülâsa her şeyimizle müdâfa'a ettik. Pek haklı olarak "Alemdâr-ı İslâm" nâmını aldık.

Her hâlde bizleri yine bu mübârek sancağı kemâl-i şan ve şerefle omuzlarımızda taşımak ve mukaddes dinimizi müdâfa'a ve taht-ı esâretde bulunan kardeşlerimizi kurtarmak husûsunda o emr-i ilahîyyeye imtisâlen [*uyarak*] son nefesimize kadar mücâhedeye devam edeceğiz!...

Unutmayınız ve hiçbir dakîka hâtırınızdan çıkarmayınız ki ma'âzallah-ı Te'âlâ bu kere mağlub olacak olursak ne malınız bir para edecek, ne de evlâdlarınıza sâhib olabileceksiniz. Mâl ve evlâd ne demek? Allah göstermesin, dinimizi, nâmusûmuzu hülâsa mâddî ve ma'nevî bütün vârlığınızı gâ'ib etmiş olacaksınız. Daha açık bir ifâde ile Petro'nun, Hiristo'nun kölesi olacağız!..(Fevka'l-'âde müte'essir olan cemâ'at ağlıyordu.)

Ey cema'ât-i Müslimin!..Biliyorum ki tasvîr etdiğim hâlden müte'essir oldunuz, fakat müte'essir olmak, ağlamak fâ'ide vermez... Hâydi cihâda!..[246]

"Bugün biz "hâyır" kadar "evet" demek cesâretine de mâlik olmalıyız.
Fakat ne zamân "evet" ve ne zamân "hâyır" demek lâzım geldiğini takdîr edecek kadar da bir kafaya sâhib olmak lâzımdır."
Ali Şükrü Bey

5.

GÜNDOĞUŞU

Beşerin Âtîsi[95] [İnsanlığın Geleceği]

Bir İngiliz muharrir mütefekkiri diyor ki; Medeniyet-i hâzıra bizi nereye götürüyor? Sa'âdet ve kemâle doğru mu ilerliyoruz; yoksa kendi icâd ettiğimiz makineler bizi yakalamış bir uçuruma mı sürüklüyor?

Nesl-i beşerin rûhu değil, mâddî istikbâli ne olacak?

Fikir sâhibi kimselerden birçoğu ara sıra bu su'âlleri kendi kendine sormuştur. İnsân yalnız olduktan sonra istikbâlinin ne olacağını düşünecek kadar hodendîş [*kendini düşünen*] olmamalıdır. Gerçi biz sahne-i hayâtda hissemize düşen vazîfeyi îfâ edüb çekiliriz; fakat nesil devam eder.

Neslin sonu ne olacak? Tahsil ve terbiye, mâkineler, ulûm ve fünûn gelecek asırlarda nev'-i beşere ne gibi bir te'sir icrâ edecek? Medeniyet, hemcinsine iyilik yapmak iddi'asında bulunan herkesin medâr-ı iftihârıdır. Küçük ve za'if bir ırmak hâlinde akmaya başlayan cereyân-ı medeniyyet git gide coşup kavuran bir seylâba [*sel*] hâlini almışdır; bizi saman çuvalı gibi sürükleyüb götürüyor. Fakat nereye?

Mâzî -ki dünyânın devre-i sabâvetidir [çocukluk devri]- taşların, denizlerin, çiçeklerin, kuşların, hayvanât-ı vahşiyyenin bizlerden evvel mevcûd olduğundan başka bir şey'i öğretmiyor. Târih, karanlık asırlarda dağınık âteşler hâlinde yanub bi'l- âhire

95 "Beşerin Âtîsi", 1 Nisan 1335 [1 Nisan 1919], Sayı 1, ss. 4-13.

birer birer sönen mu'azzam medeniyetlerden bahsediyor. Sir Bâbil, Mısır, Roma, Kartaca, Atina: Bir kaç harâbe, bir parça edebiyât, birkaç yontulmuş tasvirden başka ne bıraktı? Bunların kuvvetleri mahvoldu; iftihâr ettikleri medeniyetler yanub kül oldu. Afrika'daki Kâfriler, Amerika'daki Kırmızı Hindîler onların hepsinden büyüktür; çünki yaşayan bir köpek bir ölü arslandan elbetde iyidir.

Fakat medeniyet, bi'n -nihâye gâye-i matlûbunu kazanacak gibi görünüyor. Medeniyet artık, büyük bir zulmet içinde yanan ufak bir lem'a [*parıltı*] hâlinde değildir. Belki güneş kadar muhteşem şiddetli bir ziyâ hâlini almıştır. Roma ve Yunan Medeniyetleri gibi ölmeye, sönmeye mahkûm değil gibi görünüyor.

Bugünkü medeniyet, bir medeniyet-i ilmiyyedir. Mâhiyet-i asliyyesi devamına kâfildir [*kefildir*]. Resim yapacak, kitâb yazacak, orduları idâre edecek muktedir kimseler kalmayınca san'ât ve edebiyât asrıyla kuvvâ-yı askeriyye sönüp mahvolmuşdur. Fakat ilm asrı bunlara benzemez; çünki ulûm ve fünûn mütemâdiyen terakkî ve terâküm etmektedir [*ilerlemekte ve birikmektedir*].

Bir âdem eker ve bütün hem-nev'î onun mahsûl-i mesâ'isini biçer. Câzibe kânûnunu keşf içün bir "Newton"a ihtiyâç vardı. Fakat bugün [4] en basit dimağlar bile bu kânûn-ı mekşûfu [*keşf edilen kânûnu*] kolaylıkla anlıyor ve nesilden nesle devir ve nakil ediyor.

Bir mektep çocuğu buhâr mâkinelerine ve telgrâfa â'id her şeyi öğrenebiliyor; fakat taş yontup "Fidyâs"[96] gibi bir heykel yapmayı bi't- tabi' öğrenemez. İlm, sanâtdan daha ziyâde dâ'imîdir.

Binâ'en'aleyh sathî düşünenlere, medeniyet-i âhire asla sönmeyecek gibi gelir. Zannederler ki bu medeniyet, kuvâ-yı hâriciyye ile ezilmeyecek derecede kuvvetlidir. Bütün dünyâya yayılıyor; büyük mücâdelât neticesinde cehli, kademe kademe geri sürüyor; ziyâsı arzın en karanlık köşelerini tenvîr ediyor [*aydınlatıyor*].

Ma'ahazâ, dahâ derin düşünenler bu müşa'şa-i nûr [*nur parıltısı*] içinde şimdiden bir gölge, küçük bir bulut görüyorlar. Bu küçük buluta yalnız medeniyeti parçalayûb yıkacak değil, belki bütün

96 Fidyas, MÖ. 490-MÖ.430 yılları arasında yaşamış Atinalı en büyük Grek heykel ıraşlardan biridir. Olimpiya'daki Zeus Tanrıça heykeli ve Atina'daki Atina Partenon'un en meşhur iki eseridir.

nev'-i beşeri yeryüzünden silüb süpürecek bir kasırganın alâmet-i evveliyesi nazarıyla bakıyorlar.

Medeniyetimiz bir bahâ mukâbilinde satın alınıyor. Hâl-i hâzırda bu bahâyı ödemek iktidârımız dâhilindedir; fakat zamân ilerledikçe bu zâlim dâyinin [*alacaklının*] metâlibini tesviyeye ma'a't- te'essüf muktedir olamayacağız.

Bedenen rûhen ve dimâğen iflâs edeceğiz.

Şimdiden bile -bedenî, ahlâkî ve dimağî- alâ'im-i inhitât ve tefessüh [çökme ve çürüme alametleri] mevcûddur. Gerçi bu alâ'im büyük âteşîn harflerle semâya yazılmış değildir. Fakat gözlerini kapamayanlar tarafından kolaylıkla okunabilecek derecede ayândır.

İdmân âleminin mütemâdiyen yükselmekte olan "deracât-ı niha'iyye rekordesini; tâze havâ ve harekât-ı bedeniyyeye olan muhabbetimizi göz önünde tutanlar bedenî inhitât [*zayıflık*] hakkındaki iddi'aya karşı müstehziyâne [*alay edercesine*] gülerler. Onlar istedikleri kadar güledursunlar; hakîkat, ya'ni inhitât yine mevcûd ve meydândadır. Bedenî kuvvet ve tahammülde ileri gidenler neslin sûret-i mahsûsada ta'lim görmüş mütehassıslarıdır.

Büyük şehirlerde mütehassıs idmâncılardan ma'adâ tekmil-i halk, kuvve-i bedeniyyelerini mütemâdiyen gâ'ib etmektedir. Şurasını da ilâve etmek lâzımdır ki medeniyet-i hâzıra icâbâtından olarak dünyânın tekmil-i ahâlisi tedrîcen şehirlere dolmaktadır.

Bir tarafdan fenâ tagaddi [*beslenme*] ve mütemadiyen artmakta olan mücâdele-i mevcûdiyet fikrinin cevher-i hayâtını emiyor. Diğer tarafdan zenginler ve orta hâlliler medeniyetin bahşetdiği huzur ve suhûlet yüzünden tereddiye [*bozulma*] dûçâr oluyorlar. Bunlar zevklerinden ma'adâ hiçbir şey için uzuvlarını işletmiyorlar. Kendileri için her şey yapılıyor, fakat kendileri hiçbir şey yapmıyorlar.

Bedenî inhitât bugün hissedilemeyecek bir hâldedir. Çünki tertibât-ı sıhhiyenin tekâmülü ve ma'lûmât-ı tıbbiyenin tezâyidi sâyesinde, bir zamânlar medenî [5] nesillerin bel kemiği teşekkülü, o kuvve-yi besâtet [*basit kuvvet*] gâ'ib ettiklerini şimdilik telâfî ediyor. Fakat inhitât-ı dimâğı şimdi bile bimarhâne [*tımarhane*] cetvellerinden kolaylıkla ölçülebilir. Delilik -sâdece serserilik değil- o kadar artıyor ki istikbâlde alacağı şekl-i mâhûf [*korkunç şekil*] karşısında titrememek kâbil değildir. Meselâ İngiltere'de

her üç yüz kişide bir kişi bimarhânelerde bulunuyor. Bilâ-şübhe bir bu kadarı da serbest geziyor.

Hiç kimse şüphe eder mi ki bu feci' hâl, ifrâtkâr bir medeniyetin mahsûl-i nekbetidir [*talihsiz ürünüdür*]? Asrî hayâtın gürültüsü, baş döndürücü sür'at ve tazyikî beşerin kuvâ-yı dimâğiyyesini fenâ hâlde yorup bitiriyor. Bugün mevcûdiyet içün mücâdelenin merkezi sıkleti bedenden beyine intikâl etmiştir. Evvelce bu mücâdelede vücûd sertleşiyor ve kuvvet peydâ ediyordu; hâlbuki bugün dimağın nâzik ve mahfî teşkilâtı bu müdhiş mücâdeleye karşı kâfî derecede tahammül gösteremiyor. Derin düşünmek nâdiren zararlıdır; asıl zekânın zekâ ile arzunun arzu ile mücâdelesidir ki âlât-ı lâzımeyi kırılacak derecede aşındırıyor.

Ya fazileti, îcâb-ı hâl ve maslahata tercih ma'nâsından alacağımız ahlâkiyâtımıza ne denilecek?

Aynı zamânda insânı mevcûdiyet-i ma'neviyesinin mevcûdiyet-i maddîyesinden mühim olduğunu görmeye kâdir kılan dîne -her hangi bir dîne- ne denilecek!

Asrî hayâtın sefahât-ı muhtelifesine şöyle bir göz gezdirmek mu'âmelât-ı hayâtiyyede din ve ahlâkın ne kadar az bir rol oynadığını görmek içün kifâyet eder. Ahlâk bir dereceye kadar kânûn ile murâkabe edilebiliyor. Din ise el'ân ferdin takdir-i vicdâniyyesine bırakılıyor.

Hâlbûki ekseriyet-i halk servet ve şöhret mücâdelesine ihtiyâcât-ı maddîyeden başka hiç bir şey'i düşünemeyecek bir derecede dalmıştır.

Sür'atle para kazanmak -mümkünse istikâmet ve sadâkat dâ'iresi dâhilinde mümkün değilse ne bahâya olursa olsun- bugün cihân-ı medeniyetin yegâne dinini teşkîl ediyor.

Malları hakîki fiyâ'tından birkaç misli fazlaya satmak, kıymetsiz eşyâyı göklere çıkaracak derecede medhetmek, kânûna ri'âyet etmek, fakat kânûn vicdânın ahkâm-ı gayr-ı mektûbesini [*yazılmamış ahkâmını*] bilâ-tereddüd çiğnemek -işte bugünün ahlâkıyatı!..

Para! Para! Para!.. Kalb-i beşerin bugünki feryâdı budur ve kimyâgerlerin, erbâb-ı ilm ve fennin ihtirâ'âtı [*icadı*] hep bu gâyeyi ya'ni fazla altun yığabilmeyi te'min edecek sûretde vaktin tasrîfi içindir.

Zamânın karanlık perdesi üstünde iki hayâlin teressüm ettiğini [*belirlendiğini*] görüyorum.

Bin sene sonraki Londra'yı görüyorum. Büyük, muhteşem, hayretengiz bir şehir; ilim asrının şaheseri. Sokakların tarafeynindeki binâlar o kadar yüksek ki yukarıya bakıldığı zamân semâ, mâvi renkli ince bir şerit gibi görünüyor. Her yerde aydınlık var. Sun'i aydınlık, fakat tıpkı güneşin aydınlığı gibi yumuşak ve tabi'î.

Bu dâ'imî aydınlık şehrinde ne gündüz var ne de gece. Bu şehrin makineleri bilâ-inkıtâ' [*durmaksızın*] çalışıyor; sessiz sedâsız bir çalışış; çünki şehir halkının pek za'if olan a'sâbı, en hafif bir gürültüye bile tahammül edemiyor. Zamân hiçbir vechle israf edilmiyor, zira zamân paradır. İş lâ-yenkat'i [*durmadan*] devam ediyor, fakat pek sessiz bir sûrette. İnsanlar çalışıyor, yorulup uyuyor, diğerleri onların yerini alıyor. Fakat makineler hiçbir vakit uyumuyor.

İnsânlar yoruluyor, fakat bedenen değil; çünki insân eliyle ya'ni kol kuvvetiyle hiçbir şey yapılmıyor. İşi makineler yapıyor. Adalât-ı beşeriyeye ufak bir manivelayı çekmek veyâ bir düğmeye basmaktan başka hiçbir iş düşmüyor.

Hattâ yazı yazmaya bile ihtiyâc kalmamış; bir mektûbun veya kitâbın kelimeleri sâdece söyleniyor ve zâtü'l- hareke [*kendi kedine hareket eden*] bir makine vâsıtâsıyla kâğıdın üzerine tab' olunuyor. Ve vücûd-ı beşeri yoracak hiçbir iş yok; yalnız dimağ yoruluyor. En mübrem ihtiyâcı uyku teşkil ediyor.

Hattâ altun yığmaya çalışanlar uykuya bile diş biliyorlar. İhtiyâc-ı hakîkilerinin pek dûnunda [*altında*] uyuyorlar.

Bu, ma'bûdu mâl-ı dünyâ olan bir şehirdir. Halk hiçbir din ile mukayyed değil, yalnız servete perestiş ediyor [*tapınıyor*]. [8]

En büyük meydânların birinde sırf altundan ma'mûl bir heykel duruyor. -Kısa boylu, sert yüzlü, küçük gözlü, yüksek ve geniş alınlı bir çocuğun heykeli. Heykelin ka'idesinde şu sözler mahkûk [*kazılmış*] bulunuyor:

"Bu makine şehri; içindeki adamlar yalnız dimağdan ibaret! Asansörler, motorlar, tayyâreler, gemiler, döner merdivenler, müteharrik [*hareketli*] yaya kaldırımları; bunlar ve bunlara benzeyen daha yüzlerce ihtirâ'ât nasıl beşerin emrine âmâde bulunuyor.

Birçok batınlar nesl-i beşer aslâ yürümemiştir; kollarını ise hemen hiç kullanmamıştır. Dimâğdan başka bir şey olmayan insan, kuvâ-yı dimâğiyesi nihâyet noktasına kadar yürütüyor. Mücâdele-i hayât hâlis bir hırs ve fikir mücâdelesinden ibaret! İnsân hiç rahât duramıyor; bir milyon yapdığı zamân, iki milyon istiyor, iki milyon kazanınca on milyon yapmak istiyor.

Bütün gün parayı düşünüyor; her gece rü'yâsında parayı görüyor!

Vücûdu tefessüh etmiştir; çünki vücûdu servet mücâdelesinde artık ona hizmet edemiyor! Bunun ne biçim bir mahlûk olduğunu anlamak [9] isterseniz işte tayyâreden, şehrin büyük binâlarından birinin üstüne inen biri erkek, diğeri kadın olan şu iki mahlûka bakınız. Boyları pek kısa, çehreleri kül gibi beyaz, âdetâ bozulmuş mahlûklar. Erkekten daha uzun olan kadının boyu yalnız dört kadem [*adım*]. Yüzü güzel, kıymetdâr mücevherâtının sıkleti altında âdetâ eğilmiş gibi duruyor.

Bunlar zorlukla tayyâreden inüp bir asansöre bindiler; o bunları binânın dâhiline götürdü; oradan müteharrik bir döşeme üstüne çıktılar. Bu döşeme onları kendi dâ'irelerine götürüyor. Mutantan [*tantanalı*], muhteşem bir dâ'ire, fakat içinde hiçbir hidmetçi yok.

Her şeyini elektrik yapıyor. Üstü yiyecek ve içecekle dolu olan masalar kendi kendilerine zemin katından çıkıp geliyor. Sofrada el ile yapılacak en basit işler bile gâyet mükemmel makineler tarafından yapılıyor. Yemekden sonra erkek işine dönüyor ve nısfü'l-leylden [*gece yarısından*] sonraya kadar çalışıyor.

Kadın meşhûr bir muharririn en son bir eserini okuyor. Kitâbın ismi "Tehlikeye Koymaksızın Yarayı Nasıl Nemâlandırmalı [*artırmalı*]"dır. Kitâb okumakdan yorulduğu zamân kuyumcunun kataloğunu alıyor ve yatağına girinceye kadar bunu tedkîk ediyor.

İllet-i hüzâla [*bitkinlik hastalığı*] mübtelâ, bir sinir yığını; a'zâsı kurumuş, adalâtı [*kasları*] gevşemiş, sefâhâtden milyonlar yığmaktan başka bir düşüncesi yok; düşünmekten başka hiçbir iş yapamayacak kadar za'if: işte hayâtlarını yeni nev'ine iyilik yapmakla imrâr eden [*geçiren*] o kahramân muhâriblerin, o gürbüz mesâ'i erbâbının bin sene sonraki ahfâdı [*torunları*]!

Resim değişiyor ve yerine ikinci bir resim kâ'im oluyor.

Asırlar geçmiştir. Bu büyük şehir dâhâ ziyâde büyümüş, binâlar semâya doğru daha fazla yükselmiştir. Fakat artık bir fa'âliyet şehri değildir. Makineleri durmuş; her tarafta derin ve mâhûf [*korkunç*] sükûnet hüküm sürmekdedir.

Güneş bu metrûk şehrin üstünde yine neşr-i envâr ediyor [*ışıklarını yayıyor*]. Fakat onların arasındaki derin uçurumlar, gâyet za'if bir ziyâ ile donuk bir sûretde tenvir ediliyor [*aydınlatılıyor*]. Sun'î aydınlıklar artık sönmüştür.

Bu mu'azzam şehrin en muhteşem binâlarından biri içinde küçük, kurumuş, beyâz yüzlü bir mahlûk, bir deri bir kemikten ibâret olduğu hâlde bir sandalyede oturuyor, donuk gözleriyle yaldızlı duvarlara ve mefruşâta bakıyor, düşünmeye hatırlamaya çalışıyor.

Biraz sonra gözlerine bir aydınlık geliyor; titrek eliyle iskemlesinin yanına dokunuyor. İskemle hareket ediyor; birkaç kadem gittikten [10] sonra duruyor; sonra tekrar hareket ediyor. İskemleyi, dehlize açılan büyük kapıya doğru sevk ediyor. Dehlizin döşemesi asansöre doğru hareket etmek lâzım, zemin hareket edemiyor. Çünki dünyânın makineleri tamâmıyla durmuştur.

Tekrâr iskemlenin kenarına dokunuyor ve asansöre vâsıl oluncaya kadar iskemle ile gidiyor iki eliyle kendini tutmaya çalışarak sürüne, sürüne iskemleden çıkıyor. O kadar za'ifdir ki bir müddet duvara yaslanıp dinlenmeye ve geniş nefes almaya çalışıyor. Sonra güç belâ asansöre gidiyor.

Tekrâr düşünmeye, hatırlamaya çalışıyor. Titrek elini uzatıp düğmeye basıyor. Asansör çıkıp binânın üstünde duruyor. Başını kaldırıp derin, nihâyetsiz semâya doğru bakıyor.

Asansörden çıkıyor. Elleri ve dizleriyle sürünerek binânın kenarındaki bir çıkıntıya kadar geliyor. Aşağıya baktığı zaman boş bir sokak, yukarıya bakdığı zaman da nihâyetsiz bir mâvilik görüyor. Ne arzda ne semâda hiçbir şey hareket etmiyor, yalnız semâda birkaç siyah nokta görüyor; evvelâ bunları tayyâre zann ediyorsa da bi'l- âhire kuş olduğunu fark ediyor.

Bulunduğu yerden birkaç adım ötede güzel bir hava gemisi çelik iplerle damdaki iskeleye bağlanmış duruyor. Gemiye bakup ve "acaba içine gidebilir miyim?.. Girersem acaba makinenin usûl-ı tahrikini [çalışma usulünü] hatırlayabilir miyim?" diye düşünüyor. Binânın kenârından aşağıya uçuruma doğru bakıyor; bu cesim

şehirde kendisi gibi mahpus, fakat kaçmaya gayr-i muktedir daha başkası olup olmadığını araştırıyor. Düşünüyor, acaba dünyânın tekmil makineleri durmuş mudur; bulunduğu yerden birçok mil imtidâddan da taş binâlar görüyor. Kuşlardan mâ'adâ harekette hiç bir şey göremiyor.

Bu hâl dünyâyı ânî sûretde ezen bir felâket değildir. Bu, dimâğ-ı beşerin tedricî sûrette bozulması neticesidir. Asırlar geçtikçe delilik artmış ve bedbaht mecnûnlar bîmarhânelere tıkılmıştır. Fakat delilerin adedi artıp, bîmarhânelerin miktârı diğer hânelerden fazla olunca verilen bir karar mûcebince mecnûnların hepsi ıztırâbsız bir sûrette öldürülmüştür.

Asırlar geçdikçe her sene doğan çocukların adedi azalmış ve delilik ile akâmet [*kısırlık*] gibi iki muharrib [*yok eden*] kuvvet vazife-i tahribiyelerini sonuna kadar îfâ etmişlerdir.

Şimdi bu adam, sâkin ve hareketsiz bir taş âlemine bakıyor. Gözünün görebildiği mesâfeye kadar taştan ve yaldızlı kubbelerle damlardan ve bunların üstünde ziyâ-yı şemsin parıltısından başka hiçbir şey göremiyor. Bir müddet önündeki uçuruma kendisini atmak hissinin zebûnû oluyor. Fakat yine düşünüyor; dumanlı beyni, buradan kaçmanın yolunu araştırıyor. Gözü tekrar hava gemisine ilişiyor. Bu geminin kendisini istediği yere götürebileceğini tahattür ediyor; fakat onu nasıl tahrîk [*kımıldatacağını*] edeceğini bir türlü hatırlayamıyor. [11]

Damın yaldızlı bakırı üstünde kademe, kademe ağır, ağır ve büyük bir ıztırapla sürünüyor. O hasta değil, ancak asrın hâl-i tabi'ideki insânıdır!.. Havâ gemisine yetişiyor ve içine girmeye muvaffak oluyor. Elini alnından geçirir ve düşünmeye çalışır ve gözü mânivelaya ilişince hâfızası ağır, ağır yerine gelir. Bir düğmeye dokunur; gemi hareket eder ve rüzgârın sevkiyle bir yaprak gibi sallana sallana gitmeye başlar. Diğer bir düğmeye dokunur; makineler işler ve birkaç sâniye sonra bu cesîm gemiyi idaresi altına alır. Bu bedbaht; bir kere daha dünyânın makinelerini tahrîk ve idâre kabiliyetini hâ'iz bir dimâğ imiş.

Sâ'atde yüz bin mil sür'atle hareket eden hava gemisi, az zamânda şehri geride bırakır, yeşil tarlaları ve dar mâvî kurdela hâlinde bulunan denizi geçer. Hem-nev'inin izlerini aramak, bulmak ümidiyle gemiyi pek alçakdan seyretdirir. Fakat hiç bir şey göremez. Tekmîl- i şehr ve kasabalar [*bütün şehirler ve kasabalar*] sükûn-ı

tâm içinde. Hiçbir yerde, hiç bir şeyde hareket yok. Dünyânın mu'azzam makineleri artık tamâmıyla durmuştur.

O hâlâ yoluna devam eder. Şehirden şehre, memleketten memlekete, kıt'adan kıt'aya geçer. Geceyi gündüz, gündüzü gece ta'kib eder. Bir iki "bir iki tazyîk olunmış hiyeller [*hileler*]" hayâtını idâme içün kifâyet ediyor. Fakat onun aradığı hayât değil, hem-nev'inden hiç olmazsa birinin yüzünü görmekdir.

Seyâhatin yedinci günü müthiş bir fırtınanın merkezine dalar. Gök gürültüleri, yıldırımlar arasında bir def'a daha kendini gâ'ib eder unutur.

Damın yaldızlı bakırı üstünde kademe, kademe ağır, ağır ve büyük bir ıztırabla sürünüyor. O hasta değil, ancak asrın hâl-i tabi'ideki insânıdır!.. Havâ gemisine yetişiyor ve içine girmeye muvaffak oluyor. Elini alnından geçirir ve düşünmeye çalışır ve gözü mânivelaya ilişince hâfızası ağır, ağır yerine gelir. Bir düğmeye dokunur; gemi hareket eder ve rüzgârın sevkiyle bir yaprak gibi sallana sallana gitmeye başlar. Diğer bir düğmeye dokunur; makineler işler ve birkaç sâniye sonra bu cesîm gemiyi idaresi altına alır. Bu bedbaht; bir kere daha dünyânın makinelerini tahrîk ve idâre kabiliyetini hâ'iz bir dimâğ imiş.

Sâ'atde yüz bin mil sür'atle hareket eden hava gemisi, az zamânda şehri geride bırakır, yeşil tarlaları ve dar mâvî kurdela hâlinde bulunan denizi geçer. Hem-nev'inin izlerini aramak, bulmak ümidiyle gemiyi pek alçakdan seyretdirir. Fakat hiç bir şey göremez. Tekmîl- i şehr ve kasabalar [*bütün şehirler ve kasabalar*] sükûn-ı tâm içinde. Hiçbir yerde, hiç bir şeyde hareket yok. Dünyânın mu'azzam makineleri artık tamâmıyla durmuşdur.

O hâlâ yoluna devam eder. Şehirden şehre, memleketten memlekete, kıt'adan kıt'aya geçer. Geceyi gündüz, gündüzü gece ta'kib eder. Bir iki "bir iki tazyîk olunmış hiyeller [*hileler*]" hayâtını idâme içün kifâyet ediyor. Fakat onun aradığı hayât değil, hem-nev'inden hiç olmazsa birinin yüzünü görmekdir.

Seyâhatin yedinci günü müdhiş bir fırtınanın merkezine dalar. Gök gürültüleri, yıldırımlar arasında bir def'a daha kendini gâ'ib eder unutur.

Bu havâ-i kıyâmetin fevkine çıkmaya çalışır. Fakat hâfızasını tekrar gâ'ib eder yumuşak yastıklara kapanarak çocuk gibi ağlamaya başlar.

"Dünyânın sonu olmalı" diye bağırır. Alnında yıkılan şehirlerin gürültüsünü, coşup kabaran denizlerin iniltisini, yarılıp parça, parça olan dağların, tepelerin müthiş sedâsını işitiyorum zanneder, sonra sesler zâ'il olur başı döner. Şimdi düşüyor, nihâyetsiz derinliklere düşüyor.

Aklı başına geldiği zaman, yukarıya bakar ve uzun boylu bir adamın yanında durduğunu görür. Bu sakallı adamı âdeta bir dev zanneder, kendisi bir yağ kandili ile tenvir edilen [*aydınlatılan*] bir mağaradadır.

"Sen kimsin?" diye bağırır ve korkusundan titremeye başlar. Başı ucunda duran adamın boyu 6 kademden ziyâde, kolları kalın ve adaleli, bakışı sert ve mahûfdur [*korkuçtur*].

"Biz Himalaya Dağları'nın tenhâlarına savrulan adamlarız" diye cevâb verir ve devam eder "Bin sene evvel ölüm tehdidiyle buraya nefy olunan [*sürülen*] dindâr insânlarız."

"Kaç kişisiniz?" diye milyoner sorar.

"Himalaya'nın besleyebileceği birkaç kişiden ibâret; ma'ahazâ ölümü sizin aranıza düşmeye elân tercih ederiz." der. [12]

Yerdeki sefîl mahlûk titrer ve ağlayarak "biz hep öldük; yeryüzünden silinip süpürüldük" der.

Ellerini açarak "Yâ Rabbi!" ceberûtunun hayranıyım!" der ve o sefile dönerek ilâve eder "adâlet-i ilâhiye yerini buldu; kabahatlerinizin günâhlarınızın cezâsını buldunuz"

-"Allah! Nedir anlamıyorum: Bizim kabahatimiz bi'l- hâssa benim kabahatim ne ki cezâsını çekelim?" der ve düşünmek, hatırlayabilmek içün elini alnına koyar.

"Kabahitiniz mi? Cenâb-ı Hakk size akıl ve kuvvet, ruh ve kalb ihsân etti. Siz kalbinizi, ruhûnuzu öldürdünüz ve aklınızı, kuvvetinizi yalnız bir gâye -para- içün kullandınız! Sizi Allah mahvetmedi. Kendi kendinize mahvoldunuz!"

-"Anlamıyorum, anlamıyorum, dünyânın sonu mu geldi?"

-"Evet sizin cinsiniz içün dünyânın sonu geldi, kıyâmet kopdu! Fakat bizim içün değil!"

-"Milyoner mecnûnâne güler, feryâd eder ve abuk sabuk söylenmeye başlar."[13]

Londra[97]

Birçoklarının kavlince Londra dünyânın pâyitahtıdır.

Fi'l-hakîka son iki asrın târihî gözden geçirilecek olursa bu tesmiyede isâbet olduğu anlaşılır. Bizim sadece Londra dediğimiz şehir-i mu'azzam; birçok Londraları ihtivâ eder. Meselâ, Romalıların Londra'sı, Saksonların, Normanların, "Pilantacenet"lerin Shakespeare'ın, "Dickens"ın Londra'sı; kulüblerin, fabrikaların Londra'sı; seyyâhların yaz Londra'sı, kânûn-ı evvelin sisli, dumanlı Londra'sı gibi!..

Avrupa'da Londra'dan daha eski pâyitahtlar varsa da büyüğü yoktur. Londra'nın târihi hakkında ortada dönen rivâyetler bir tarafa bırakılacak olursa, asıl târihi Roma fırkalarının vürûduyla [*gelmesiyle*] başlar. Yedinci asır te'essüsünü idrâk etmiş olan Roma İmparatorluğu uç kemâlini bulduğu bir devirde o zamânki ismi "Levitatya" olan Paris, Sen Nehri'ndeki adacıklardan biri üstünde bulunan küçücük bir köy, Viyana ufak bir Roma ordugâhı idi. "Berlin"in kurulması içün ise dahâ birçok asırlar lâzımdı.

Bugün "City of London" denilen ve pâyitahtın kalbgâh-ı ticâreti olan merkezî Londra; bir eski Britianya köyünün ve Roma kasabasının yerini işgâl eder. Vüs'ati [*genişliği*], takriben bir mil murabba'idir [*dört köşelidir*]. Gündüzün buranın halkı 300.000 kişidir. Geceleyin bu miktarın ancak on ikide biri burada uyur. Çünki burada arâzî ikâmetgâh inşâ edilemeyecek derecede kıymetdârdır. [39]

Buranın kapularından günde bir buçuk milyon adam geçer. Bunun çevresi ile nehrin öte yakasında bulunan beş milyon halkı hâvî "Büyük Londra" 130 mil murabba'î vüsa'atde bir saha işgâl eder. Bu Büyük Londra'nın ötesinde pâyitaht ve şehir polisi idâresinde bulunan 800 mil murabbâ'lık bir sahada ise 7 milyon nüfûs mevcûddur. Sokaklarını hatt-ı müstakîm hâline getirüp biri birine ekleyecek olursak New York'dan San Fransisko'ya ya'ni

97 "Londra", 10 Nisan 1335 [10 Nisan 1919], ss. 39-40.

Bahr-i Muhît-i Atlâsî'nin garb sâhilinden Bahr-i Mühit-i Kebîr'in [*Pasifik Okyunusu'nun*] şark sâhiline vâsıl olur.

Londra'da mevcûd 650 bin binânın 500'ü hoteldir. Hâl-i sulhde bir sene zarfında bu hotellerde yalnız 100 bin Amerikalı sâkin olur. Meşhûr meseldir: "Londra'da Dublin'dekinden ziyâde İrlandalı, Filistin'dekendinden ziyâde Yahûdî vardır."

"East End" denilen Vesitî ile Londra kal'asının hâricinde bulunan şark kısmı sanâyi' mahallidir. Bu havâlide en ziyâde Yahûdiler sâkindir. "West End" denilen garbî Londra küberâ [*büyükler*] yatağıdır. Buranın sâkinleri hakîkî Londralı değildir. Gerçi onlar bu iddi'âdan muğayyir olurlarsa da hakîka bu merkezdedir. Asıl Londra, Newton servet ve azameti, uzun târihî, şeref-i ticârisi şöhret-i mi'mâriyesiyle beraber "East End" ve "West End" denilen bu iki kısım arasında yatar. Londra'ya gelüp ancak beş, on gün ikâmet eden bir yabancının tanıdığı veya tanıyacağı Londra, Thames Nehri sâhilinde "Taver" köprüsünden "West-Minister" köprüsüne kadar imtidâd [*uzanan*] eden takriben bir mil tûlünde dar bir sâhaya münhasır kalır. Fakat bu sâha her vechle o kadar zengindir ki insân, buraya â'id olan intibâ'âtını hülâsa etmek isterse ibtidâ [*başlangıcını*] ve intihâsını [*sonunu*] bulmakdan izhâr-ı aczeder.[40]

Biz burada Londra'ya dâ'ir umûmî bir fikr-i mücmel [özet fikir] verebildik. Hâlbuki bu şehr-i ticâret, san'ât, hayât-ı husûsiyye ve umûmîyye siyâset, idâre-i mülkiyye ve sıhhiyye ve sâ'ire nokta-i nazarlarından ayrı ayrı mütâla'a ve tedkîk edilmeye değer bir kıymeti hâ'izdir. [41]

"Evet" ve "Hâyır"[98]

Lisânımızda pek az harflerden müteşekkil olan bu iki kelime kadar büyük ve kuvvetli kelime daha yoktur. Bunlar, en evvel öğrendiğimiz, en fazla kullandığımız ve mu'amelât-ı umûmîyyede [*genel davranışlarda*] en ziyâde hâ'iz-i kuvvet ve te'sir olan iki kelimedir.

Fi'l- hakîka kim ve nasıl millet olduğumuzu bu iki küçük kelimeciği kullanmanın yolunu bilmekdir ki takrîr edebiliriz [*anlatabiliriz*].

98 "Evet ve Hayır", 24 Nisan 1335 [24 Nisan 1919], Sayı 4, ss. 83-84.

Bize hall teklif edilen her bir mes'ele "evet" yâhûd "hâyır" kelimelerini tam yerinde kullanmak sâyesinde doğru olarak halledilebilir.

Dünyânın her yerinde tekmîl-i kavânîn [*kânûnların bütünlüğü*] ve taşkilât-ı idârenin bu iki küçük kelimeye istinâd ettiği düşünülecek olursa bu kelimelerin ne kadar mühim olduğu lâyıkıyla anlaşılabilir.

Ale'l-husûs meşrûtiyetle idare edilen ve hâkimiyet-i millîyyenin câri [*geçerli*] olduğu memleketlerde bu iki kelime, her şey demektir.

Böyle bir memlekette herkes, umûmî alâkadâr eden her mes'ele hakkında "evet" veya "hâyır" demek hakkını hâ'izdir.

Bilâ-intihâb [*seçimsiz*] dâ'ire-i meb'ûsâna gönderilen vekiller, yalnız bir iş yapmak yâ'nî memleketin ve milletin nef'ine [*faydasına*] hâdim olacak işlerde "evet" demek, zararını mû'eddî olacak [*meydana getirecek*] işler içinde "hâyır" demekle mükellefdir.

Milletimizin idâme-i mevcûdiyeti, her nokta-i nazardan terakkisi, sa'âdeti hülâsa her şey'i, hepimizin bu iki küçük [kelimeyi] doğru yerinde kullanmayı öğrenmekliğimize bağlıdır. Meşrûti idârelerde halkı cebir ve tazyîk sûretiyle iş yaptıracak hiçbir kuvvet yoktur. Bu gibi idârelerde yegâne kuvvet "evet" veyâ " "hâyır" demektir. Bunlardan birisi bir kere söylenebildiği millet ve memlekete â'id her işi yapacak ve bizi idâre edecek hakîkî kuvvet te'sis edilmiş demektir.

Evvelleri evlâdlarını merd ve metîn görmek isteyen babalar "Oğlum! Hâyır demek cesâretini kıran!.." derlermiş. Bugün biz "hâyır" kadar "evet" demek cesâretine de mâlik olmalıyız. Fakat ne zamân "evet" ve ne zamân "hâyır" demek lâzım geldiğini takdîr edecek kadar da bir kafaya sâhip olmak lâzımdır.

Her şeye "evet" demek i'tiyâdında [*alışkanlığında*] bulunan insânlar seciye [*karakter*] i'tibârıyla pek ziyâde za'ifdirler. Bu gibiler, bir def'a her şeye "evet" demeyi hûy edinince, kendilerine ne gibi bir iş teklif edilirse edilsin i'mâl-i fikre [*iyice düşünmeye*] lüzûm görmeksizin âdetâ zâtü'l- hareke bir makine gibi derhâl cevâb-ı muvâfık [*uygun cevap*] verirler.

Çünki onların artık "şahsiyet"leri ve husûsî bir "irâde"leri kalmamış, "hâyır" diyebilmek kuvvetini gâ'ib etmişlerdir.

Ma'ahazâ dâ'imâ "hâyır" demek de doğru değildir. Eğer bunu da hûy ve âdet edinecek olursak, mu'annid [*inatçı*] oluruz ve düşünüp etrâfıyla ihâtaya meydan bulamadan birçok iyi ve hâyırlı işler hakkında "hâyır" deriz.[83]

Belki hepimiz tesâdüf etmişizdir; ba'zı kimseler birçok hayırlı işlere -arzulamadıklarından değil -ancak edinmiş oldukları veyâ i'tiyâda galebe edemedikleri için dâ'imâ [minnet] ederler. Sâdece "hâyır" demiş olmak için "hâyır" demek ale'l- ekser bizi fenâ müz'ic [*usandıran*] bir vaz'iyetde bırakır.

Şimdi meseleyi diğer bir noktadan, ya'nî ferdin mücâdele-i hayâtta muvâfık olması nokta-i nazarından tedkîk edelim.

Hadd-i zâtında zor görünen birçok nâfi' [*faydalı*] şeyler vardır ki bu gibi işlerle karşılaşınca derhâl "evet" dimek lâzımdır. Çünki bu "evet" "azmi" ifâde ider. Bu gibi işler karşısında derhâl "hâyır" diyecek olursak azmimizi kırmış oluruz.

Meselâ tahsil-i ilim, derhâl "evet" diyecek bir şeydir.

Bundan ulûm ve fünûn-ı mevcûdenin [*mevcut ilimler ve bilimlerin*] tekmilini öğrenmeye azim ma'nâsı çıkmaz. Hatta beheme hâl mektebe gitmekte değildir. Fakat her hâlde belki kazanmak her yerde her vakit "evet" denecek bir şeydir.

Tahsîl-i ilimden mâ'adâ "evet" cedveline konulacak dâhâ birçok şeyler vardır. Meselâ: hüsn-i ahlâk, seciye sâhibi olmak, azimkârlık, sadâkat, şefkât, iyi mu'âmele, ...ilâ ahir gibi bunlara mâlik olmak insâna ba'zen pek zor gelir, fakat bir kere "evet" dedikten sonra işin rengi değişir. Bunlar size karşı eskisi gibi kaşlarını çatmaya bedel-i tebessüm etmeye başlar.

"Evet", cetveline mukâbil bir de "hâyır" cetveli vardır ki bu cetvele, hodbinlik [*bencillik*], tembellik, bed-endişlik [*kötü düşüncelilik*], yalancılık gibi birçok şeyler dâhildir.

Birçok insânlar bunların zebûnıdır [âcizidir]. Bu zebûnluk [*acziyet*] bunların kuvvetinden değil, belki bunların "hâyır" demek iktidârını hâ'iz olmamalarından mütevelliddir.

Hulâsa hadd-i zâtında pek küçük olan bu iki kelimenin gerek ferdî ve gerek millî hayâtımızda îfâ etdiği vazifeyi lisânımızda mevcûd diğer binlerce kelimelerden hiç biri yapamaz.

Binâ'en'aleyh "evet" ve "hâyır" kelimelerini yerinde ve lâyıkıyla öğrenmek -gerek ferdî ve gerek ictimâî- en birinci vazifelerimizden birini teşkîl ider. [84]

"Bence bugünün, yarının hattâ gelecek senelerin en mühim mes'elesi İngilizlerin, Fransızların filan bizim hakkımızda verdikleri veya verecekleri kararlar değil

Ancak bizim yek emel ve yek vücud bir hâlde bulunmamızdır."

Ali Şükr Bey

6.

İSTİKBÂL GAZETESİ

İntibâh Levhaları 1[99]

Hemşehrilerim:

Aşağıya nakl edeceğim üç fıkrayı dikkatle ve ibretle okuyunuz. Bu fıkralardan birini Times gazetesinden diğer ikisini Londra'da münteşir Şark-ı Karîb mecmû'asından [*Yakındoğu dergisinden*] nakl ediyorum:

1. Şark-ı Karîb mecmû'asından:

"Yunanlıların Edirne'yi işgali havâdisi te'yid etmiştir. Binâ'en'aleyh ancak beş gün devam eden sefer, bu vecihle parlak bir neticeye isâl edilmiştir [*ulaştırılmıştır*]. Bu kolay ve şâyân-ı hayret seferi ebedî sûretde kapatan ve Türklerin Avrupa'daki ilk pâyitahtı olan Edirne'yi Yunanlılara veren son vak'a Cafer Tayyar'ın Bulgaristan'a firara çabalarken Yunanlılar tarafından esir edilmesi olmuştur. Hem Trakya, hem de İzmir ve havâlisinde Yunanlılar kendilerinin, fevka'lâde şayân-ı i'timâd olduklarını isbât etmişlerdir. Mu'ârızlarının techizât ve intizâm i'tibâriyle fenâ ve düşkün bir vaz'iyetde bulundukları doğrudur. Fakat unutulmamalıdır ki vaz'iyeti lâyıkıyla bilmelerini îcâb eden i'tlâf-ı rü'esâ-yı askeriyyesi [*askerî ileri gelenlerin öldürülmesi*] bu işin bu kadar sür'at ve suhûletle başarılamayacağı kanâ'atinde idiler!... İlh"

99 "İntibâh Lehvhaları", 20 Kânûn-ı Evvel 1336 [20 Aralık 1920], Sayı 199, s. 1-2.

2. Yine Şark-ı Karîb mecmû'asından:

Muzaffer Yunanlılık (Helenizm)[100*]

Bundan bir asra karîb bir zamân evvel "Nikosiya'da" ba'zı adamlar i'dâm ediliyordu. Bu adamlar Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı i'lân etdiği isyânda medhâldâr olmağla müthem edilir [*parmağı olmakla suçlanıyorlar*]. Bunlardan ba'zılarının oğulları terbiye edilmek üzere İngiltere ve Fransa'ya gönderilmişti. İşte bu münevver Yunanlıların evlâd ve ahfâdıdır [*torunları*] ki bugün Türklerden alınacak intikâmın projesini ihzâr ile [*hazırlamakla*] meşgûl bulunuyorlar. Her gün gazeteleri dolduran yazılar hep bu mes'eleye dâ'ir tertibât ve ihzârât etrafında!... Kıbrıs adasının Yunanistan'a iltihâkı ise en belli başlı mevzû'u teşkil ediyor. Yunan ihtirasâtının mantıkında biraz fazlaca acûllüğünün [*aceleciliğin*] mevcûd bulunmasından ziyâde insân matbâ'atının tafra-i fürûşâne olan [*atıp tutatma*] edâsına mütehayyir kalıyor [*hayret ediyor*]!.. Bugün onlar iddi'a ediyorlar ki Yunanistan şimdiye kadar kazandığı ve kazanacağı muvaffakiyetleri, memleketleri, müttefikler ve sulh konferansının teveccühkâr olan merhâmetlerine veya lütûflarına hattâ Venizelos'un şahsiyet ve nüfûzuna değil belki kendi kahramanlıklarına ve hiçbir mu'âvenet [*yardım*] görmeyen kendi kılıcının kuvvetine medyûn [*borçlu*] bulunuyor!.. Kahraman Yunanistan Türk sulhûnü tatbik içün seçilmiş en mükemmel bir âletdir yalnız bu intihâb [*seçim*] bile sulh ve müsâlemet-i cihânın [*dünya barışının*], Yunan kılıcının kudretine istinâd edeceğini isbâta kâfi gelmez mi? İşte bunun içündür ki hakk-ı târihîyyesine istinâden namzed bulunduğu bütün memâliki tekrar zabt ederek anavatanın aguşuna [*kucağına*] atmak vazifesi kahraman Yunan Ordusu'na düşüyor!... Tahlis edilecek [*kurtarılacak*] bu memâlik yalnız Cezâ'ir-i İsnâ Aşere [*On iki Ada*] değil; bütün Şark-ı Bahr-i Sefîd Adaları [*Doğu Akdeniz Adaları*] ve bi'z- zât İstanbul!...dur. "Öyle ise Kıbrıs gençleri ileri!... Bizi bekleyen şân ve şerefden hisseni al!..." Gönüllü kaydı mu'âmelesi sür'atle ilerileyor. Kırk yaşa mütecâviz olan birçok kimseler kabûl edilmek ümidiyle arz-ı hidmet ediyor. Eğer red olunurlarsa "köylerine, kasabalarına gözleri yaşlı olduğu hâlde dönüyorlar, bu mahrûmiyet ailelerine gözyaşı dökdürüyor!.."

3. Times gazetesinden tercüme etdiğim fıkra; Manchester'da mukîm Aleksander Kalinikos adlı bir Yunanlının mezkûr gazeteye

100 * Asıl metin İngilizce gazetenin yazıları. Hayranlık içündeki yazılar Kıbrıs Yunan gazetelerinden iktibâs olunan cümlelerdir.

yazmış olduğu bir mektûbun son parçalarıdır. Bu mektûb evvelce yine aynı gazeteye bir İngiliz tarafından yazılan ve Yunanlılara birkaç gün zarfında kazanmış oldukları muvaffakiyât-ı askeriyyeye pek de, o kadar mağrûr olmamalarını ve fazla sevinmemelerini ihtâr eden diğer bir mektûbun cevâbıdır. Bakınız güya Kalinikos ne diyor?

"Bir Britanyalı nâm müste'ârıyla size mektûb yazan zât "Mütebessim Yunanlılar!" dediği bizlerle istihzâ [*alay*] ediyor. Evet biz gülüyoruz, hem de kahkaha ile!... Neden gülmeyelim?... Gerçi bizim gülmekliğimiz ba'zı Türk gayretkeşlerinin yüzünü ekşitiyor! Fakat ne olursa olsun gülmek bizim hakk-ı sarihimizdir [*açık hakkımızdır*]. Bulgarlar Harb-i Umûmîye'de "Hayalî Bulgar İmparatorluğu'nu!" kimlerin yıktığına pekâlâ vâkıftırlar. Bolşevikler, cenûb Rusya'da Fransız Ordusu'nu kat'î bir inhizâmdan [*bozguna uğramaktan*] kimlerin kurtardığını biliyorlar!... Fransa gibi mu'azzam bir devletin bir avuç Anadolu eşkiyâsından mütâreke talebine mecbûr olduğu bir zamânda öteden beri kendileriyle "Levanten Yunanlılar!..." diye alay edilen Yunanlılar; Mareşal Fuş ve Mareşal Wilson gibi en meşhûr askerî mütehassısların keşifleri hilâfına olarak kıymet-i cengâverâneleri medh edile edile bitirilemeyen Anadolu Türklerini on beş gün zarfında derleyip toparlayıp perişân etmişlerdir! Hem de ne kadar kolay bir şekilde! Binâ'en'âleyh Yunanlılar bugün mağlûb düşmanlarına ve onların teveccühkârlarına can ü gönülden gülmeğe ve onlarla alay etmeğe yerden göğe kadar hak kazanmıştır."

Hemşehrilerim!.. Şimdi bu fıkraları biraz tahlil edelim. Şark-ı Karîb işleriyle en ziyâde iştigâl eden İngilizlerin mürevvic-i efkârı olan [*fikirlerinin propagandasını yapan*] "Şark-ı Karîb" mecmu'ası Yunanlıların Trakya harekâtını anlaşılır derecede bir memnûniyet fakat büyük bir istigrâbla [*şaşkınlıkla*] yazıyor. Memnûn oluyor. Çünkü Yunanlıların bu seri' ve süheyl [*kolay*] muvaffakiyet-i askeriyyesini; esâsı İngiltere Hâriciye Nâzırı "Lord Kürzon" tarafından çizilmiş olan İngiltere Şark-ı Karîb siyâsetinin bir mukaddime zaferi olmak üzere telakki ediyor. İngiltere Şark-ı Karîb siyâsetinin gâyesi, Şark-ı Karîb'de dâ'ima İngiltere'nin âmâline hidmet edecek ve coğrafi vaz'iyeti i'tibariyle de her dem İngiltere'nin dost tazyik ve tehdidi altında bulunacak büyük bir Yunanistan'ın teşekkülü olduğunu bugün cihânda öğrenmeyen kalmamışdır. Hattâ bugün bizim kadar belki de bizden ziyâde İngiltere'nin tazyiki bi'l- hassa tazyik-i iktisâdisi [*iktisadî baskısı*]

altında bulunan Fransa ve İtalya'nın bile Şark-ı Karîb siyâsetine karşı ara sıra gösterdikleri nâ-hoşnudî tavırları onların da bu vaz'iyete temâmıyla vâkıf olduklarını gösterir. İşte "Şark-ı Karîb mecmû'ası" Yunanistan'ın Trakya zafer-i askeriyyesini yalnız bizlere karşı değil, kendi müttefikleri olan Fransa ve İtalya'ya karşı da kazanılmış bir İngiliz muzafferiyet-i siyâsiyyesi şeklinde görmekle memnûn oluyor.

Şark-ı Karîb mecmu'ası, bir yandan da bu hareketin bu kadar sür'atle intâc edilmesine [*neticelendirilmesine*] istigrâb ediyor [*hayret ediyor*]. Çünkü, Şark-ı Karîb mecmu'ası muharrirleri Çanakkal'a'da "Queen Elizabeth" drednotunun 38'lik mermilerine yalnız meşhûn-ı imân ve azm [*imân ve azim dolu*] olan çıplak göğüsleriyle karşı duran Türk'ün me'ser-i şehâmı [*yiğitlik izleri*] karşısında istemeyerek duyduğu hiss-i hürmet ve takdirin elân tesiri altında bulunuyor!... Düşünüyor, İngiltere'nin o mu'azzam mü'essesât-ı fennîyye, mâliyye ve sanâ'iyyesinin müzâheretine [*desteğine*] nâ'il bulunan yarım milyona karîb bir ordu ile dünyânın en muhteşem donanmasının aylarca devam eden muhâcemât-ı şedîdesi [***şiddetli hücûmları***] önünde sâdece sînesini dolduran îmana ve elindeki tüfenge istinâden, ölen fakat bir adım bile geri çekilmeyen Mehmedcik bu sefer nasıl oluyor da beş gün zarfında bir alay-ı palikaryaya[101] [*kabadayı alayına*] teslim-i silâh gafletini kabûl ediyor?!... Mecmû'a her iki düşüncesinde de kendi nokta-i nazarından haklıdır. Bu fecî' vaz'iyeti bir de biz tedkik edelim:

16 Mart târihînde sevgili İstanbul'un işgalinden sonra İngilizlerin işâretiyle mevki'-i iktidâra gelen Ferid Paşa kabinesi, Anadolu'nun ve Trakya'nın İstanbul ile kat'-ı münâsebât eylemiş bulunması [*irtibâtının kesilmiş olması*] hakîkatiyle karşılaşıyor. Bu vaz'iyet-i mühimme karşısında İngiltere'nin oynatmak istediği ikinci "Arabi Vak'ası" rolünü olanca gayretiyle tatbike koyuluyor hepinizin bildiğiniz vecihle satılmış vicdânlardan, vatansız, nâmussuz insanlardan fetvâlar, beyannâmeler alınıyor. Garib değil midir ki bizim içün bir hükümnâme-i i'dâm olan "Sevr" Mu'âhedesi re'sen tertib ve bu mu'âhededeki şerâ'it-i zâlimâneye [*zâlimane şartlara*] muvâfakât etmeleri içün de diğer düşmanlarımızı -Fransızlar ve İtalyanları- şiddete tazyik ve tehdid eden İngilizlerin Torpido Muhârebeleri, tayyâreleri sâlifü'z- zikr [*zikredilen*] fetvâ ve beyannâmeleri gönüllü olarak kucak, kucak Anadolu'ya taşıyor. Şu acı ve iğrenç hakîkat bile ba'zı gâfillerin gözünü açmağa

101 Rum gençleri; ayrıca yiğit, cesur anlamlarını da ihtiva eder.

kâfi gelemiyor. "San Remo" da "Sevr" Mu'âhede-i kâtilesinin hutût-ı esâsiyesi [*öldürücü antlaşmasının esâs hatları*] çizilirken İngiliz tekâlif-i hâ'inânesinin [*haince tekliflerinin*] yalnız bizi değil kendilerinin de şarkda hâ'iz bulundukları menâfi'i [*menfaatleri*] temâmıyla imhâya ma'tûf [*yönelik*] olduğunu derk eden [*anlayan*] Fransız ve İtalyan murahhasları bu teklifi kabûl etmemek içün çalışıyorlar. Hatta bir aralık Mösyö Milran'ın konferansı terk etdiği de şayi' oluyor. Fakat dessâs [*düzenbaz*] "John Boll"[102] ağzındaki piposunu müsterihâne [*gönül rahatlığı ile*] çekerek ırkına has olan soğukkanlılıkla Fransızlara karşı, o aralık "Ruhr" havzasında devam eden Alman iğtişâşâtını [*karışıklıklarını*] gösteriyor ve Fransızlar içün bir hayat ve memât mes'elesi olan "ta'mirât ve tazminât" mesâ'ilini ortaya atıyor. Ve bütün hâl ve tavr-ı müstehziyânesiyle [*alaycı tavrıyla*] "siz bilirsiniz!..." demek istiyor. İşte o kadar. Fransız murahhası içün İngiliz nokta-i nazarını kavlden başka çâre kalmıyor. İtalyanlara karşı ise "yalnız gâlibâ bundan sonra kömür ihrâcına müsâ'de edemeyeceğiz!..." demesi İtalyan mukâvemetini de kırmağa kifâyet ediyor. Bunun üzerine, bizim hükümnâme-i i'dâmımız olan mu'âhede-i sulhiyye esâsâtı [*barış antlaşması esasları*] İngiliz nokta-i nazarına [*görüşüne*] göre tekarrür ediyor [*kararlaştırılıyor*]. Ya'nî İngilizler bize karşı hakîki bir melekü'l- mevt [*ölüm meleği*] sıfatını takınıyorlar. Bunu o zamân birçok Fransız ve İtalyan gazeteleri ceriha-dâr olmuş [*yaralanmış*] izzet-i nefsin te'ellümâtı [*kaygıları*] şeklinde ba'zen gazubane [*öfkeli*] çok def'a müte'ellimâne [*kederlenerek*] bütün cihâna karşı i'lân edip duruyorlardı, düşmanımız oldukları hâlde bize asıl "Azrâ'ilimiz"in İngilizler olduğunu anlatmak istiyorlardı. Hâlbuki yukarıda söylediğim vecihle ba'zı gâfiller, fetvâ ve beyannâme taşıyan İngiliz Torpido muhariblerini memnûn bir nazarla seyr ediyorlardı!... Gerçi İngiliz -Ferid ittifâk-ı mel'anetkâranesi [*melunca ittifâkı*] Anadolu'da arzu etdikleri derecede semere vermedi. Fakat Trakya'nın İstanbul'a muttasıl [*bağlı*] bulunması, bu mel'ûn ittifâkın orada olanca kuvvet-i şeytânetiyle icrâ-yı fi'il etmesine yardım etti. Evet!.. Ankara'da alttan alta işitiyorduk. Dâmâd Paşa kabinesi biraz imâna gelmiş, Cafer Tayyar ile anlaşmış ve ona para, silâh, cephâne ve zâbit gönderiyorlarmış!,,. Ah... İşte o güzelim Edirne'mizin o kıymetdâr Trakya'mızın sükût-u seri'ini bu anlaşmalar, o müheyyâne mu'âvenetler ihzâr etmişti!.. Cafer Tayyar iğfal edilmişti [*kandırılmıştı*]. Ordusu izlâl ve ifsâd edilmişti [*yoldan çıkarılmış ve bozulmuştu*]. İfsâd edilen bir ordu içün

102 Bu dönemlerde kapitalist ve sömürgeci İngiltere'yi temsilen kullanılan karakter.

teslim-i silâhdan ve iğfal edilen bir kumandan için de intihardan veya teslim-i nefisden başka çâre var mıdır? İşte bu çâresizlik karşısında o küçük ordu teslim-i silah etti. *Cafer Tayyar da ikinci şâkî ihtiyâr etti [eşkiya seçildi]. O hâlde pek bâriz bir şekilde tezâhür etmez mi ki Mehmedçiği Yunan kılıncı değil İngiliz âleti* olan kendi hükûmetinin hıyâneti, mel'aneti teslim-i silâha mecbûr etti. Şimdi size Trakya'da Türklük ve Müslümânlık aleyhine ve Trakya'yı İngilizlerin arzusu vecihle Yunanlılara kolaycacık teslim etmek şerefine çalışan mel'ûn ajanlardan birinin maskesi düşmüş olan sîmâ-yı müstekrehini [*iğrenç yüzünü*] göstermek istiyorum. Bu hâ'in, bu alçak Edirne'de "Te'min"[103] adlı bir gazete çıkaran "Nir Mustafa" isminde birisidir. Son zamânlarda elime geçen 1 Kânûn târîhli Akşam gazetesinde bu herife dâ'ir yazılan bir küçük makaleyi ber-vech-i âtî aynen derc [*yazmak*] sûretiyle nazar-ı ibret ve ibtisârınıza [*bâsiret*] veya nefret ve istikrâhınıza [*tiksinmenize*] arz ediyorum:

Akşam'dan: Aman Yarabbi! Biz mahşerde mi uslanacağız?

Edirne eşrâfından ve zenginlerinden Şevket Bey herkesce ma'lûmdur. Şevket Bey'in servetini ve şahsiyetini çekemeyen "Nir Mustafa" kendi gazetesi olan "Te'min" gazetesinde bu zavallı vatandaşına öyle bir tarzda hücûm etmiş ki okurken hayretle "Aman Yârabbi, biz mahşerde mi uslanacağız!" demeğe mecbûr olduk.

"Gökte haber yerde iber [*ibret*] var!" derler. Mütârekeden beri bu makaleden büyük ibrete rast gelmedikti.

Biz hiçbir kelime ilâve etmeksizin, çünkü şeref ve nâmûs kâmûsu bu hareketi tavsif edecek lûgatlerden mahrûmdur, yalnız bu makalenin ba'zı fıkralarını alıyoruz. Makalenin serlevhası [*başlığı*] "Yunan Adâlet ve Medeniyetine Mürâca'ât!"dır. İşte fıkralar:

Şevket, işgalin ferdâsında [*sonrasında*] Yunan hükûmetini de iğfâle şitâb etmiş [*kandırmaya koşmuş*] "kendi idâresindeki komitelerin haber ve tazyikinden kurtulduğu için i'lân-ı şâdmânı eyleyen [*sevincini ilân eden*] halk ile birlikte sekiz on gün bir maymun mukallidliğiyle [*taklitçiliğiyle*] sıçramıştır.

Biraz geçince yine yılan gibi zehir dökmeğe başlamıştır. O zamâna kadar Edirne'ye giremeyen Rûm eşrâfından bir zât ile Müslümân eşrâfından bir zâtın birbirine mülâkî olarak [*sarılıp*]

103 *Bi'l- hassa Yunan İşgali "Temin" vazifesiyle meşgûl olmak için te'sis edilmiş bir gazete!

kucaklaşmalarını görünce heman o Müslümânı kenara çekerek "artık fazla oluyorsunuz, Hristiyanlara bu kadar da muhabbet ibrâzı [*gösterilmesi*] şâyân-ı te'essüfdür!.."

[Ey adâlet neşreden Trakya hükkâmı [*hakimleri*]! Sizden istifsâr ediyorum [*soruyorum*]. Bir kişiyi öldüren bir mücrim cinâyetle müttehem [*itham edilen*] ve mu'âteb olduğu [*azarlandığı*] hâlde hem Trakyalılardan yüzlercesini, hem Yunan işgâl kıt'âtından birçok askeri! helâk eden bu mücrimi başıboş görmeğe nasıl tahammül ediyorsunuz?]

Şevket, Yunanistan'daki fırka-i münâkaşâtını ni'me'l vesile telâkkî ediyor ve sivrilen cür'eti ile saha-i fa'âliyetde ve meydân-ı alâniyete çıkıyor. Yılan mühlikdir. Belki ansızın bir zehir bırakabilir.

Mustafa Kemâl vekili ve Trakya Müdâfa'a-i Milliyye Re'isi sıfatıyla neşr eylediği beyannâmeleri târih sırasıyla neşre başlayacağız. Çünkü Selâmet-i Vatan... Bunu icâb ettiriyor, Allah bizimledir.

Nasıl hemşehrilerim beğendiniz mi? Bu, bir Müslümanın, hatta bir insânın, hatta kan müşâreketine [*kan ortaklığına*] ri'âyet eden bir vahşinin ve hatta hem nev'ini canavarlar karşısında muhâfaza hissiyle mütehassıs bulunan herhangi bir civânın yapabileceği bir denâ'et midir [*alçaklık mıdır*]? Zan edersem bu alçak biz İstanbul'da meclisde iken meclise iştirak eden Edirne meb'ûslarından Şeref ve Fâ'ik Beyler hakkında aşağı yukarı buna müşâbih [*benzer*], fakat bu sefer İngilizlere hitâben jurnaller neşr ediyordu. Hatta bu iki arkadaş 16 Mart'dan sonra İngilizlerin ilk tevkif etdikleri meb'ûslar meyânındadır [*arasındadır*]. O zamân bu yaptıklarını fırka ve muhâlefet nâmına yapıyordu!.. Şimdi ise makâlesinden de anlaşılacağı vecihle vatan, menfa'ât-ı vataniyye nâmına yapıyor!.. Hem de utanmadan "Allah bizimledir!.." diyor!.. Sübhânallâhü'l-azim!..

İntibâh Levhaları 2[104]

Bugün de İzmir mes'elesini tahlil edelim. Fakat burada bu mühim ve ibret-âlûd [*ibretli*] mes'eleyi hakkıyla tahlil imkânını göremiyorum. Çünkü bu hâdisâtın tarz-ı cereyânını hikâye ve muhâkeme içün âdetâ ufak bir târih yazmak icâb eder. İzmir hâdisâtının pek fecî' bir târihi vardır. Bu târih ilk Yunan işgâlinden

104 "İntibâh Levhaları 2", 23 Kânûn-ı Evvel 1336 [23 Aralık 1920], Sayı 200, s.1.

veya düvel-i mü'telifenin ilk müşterek işgalinden epey zaman evvel ta Nureddin Paşa'nın vâliliği zamânından başlar. İzmir hâdisâtı o zamandan bugüne kadar pek fecî' sahneler geçirmiştir. Ma'ahazâ bu fecî' sahneler içinde Müslümanlığa, Türklüğe has küçük büyük birçok hamâset [*kahramanlık*] levhaları da mevcûddur. Fecî' sahnelerin âmil-i mü'essiri [*etkileyici sebebi*] Edirne'de ve Trakya'da ne ise İzmir ve havâlisinde de odur. Yunanlıların Milona geçitlerinde, Dömeke ovalarında denemiş olduğumuz kahramanlıklarının[105] bu işlerle alâkası pek azdır veyâ hiç yoktur.

Geçen makalede bahsettiğim felâket âmillerinin âsâr-ı meş'ûmesi [*bedbaht eserleri*] yalnız İzmir ve Bursa havâlisinde değil, ta Anadolu'nun göbeğinde Yozgat, Zile havâlisinde, Adapazarı ve Bolu nevâhisinde, Konya vilâyetinde de az çok kendini göstermişdir. Ne vakit ki Yunanlılara karşı oldukça ciddi bir ta'arruza teşebbüs edilmişse mutlaka memleketin bir tarafında o mel'ûn mikrobların âsâr-ı izlâl ve iğfâlleri [*hakaret ve tecavüz eserleri*] baş göstermiş bir def'asında Adapazarı ve Bolu havâlisi isyân etmiş; bir defasında da Konya vakay'i-i mü'essifesi [*üzücü olayları*] zuhûr etmiştir.

Ne zamânki Yunanlılar taarruza kıyâm etmişlerdir [*saldırıya kalkışmışlar*]; aynı mikrobların te'siriyle memleketin diğer bir tarafında meselâ Zile ve Yozgat havâlisinde isyân çıkmıştır. Bu isyanları tertib edenlerin gâyesi pek âşikârdır ki cebheyi mümkün mertebe zayıflatmak emeli idi.

Bütün bir cihân-ı hasımâ [*düşman dünya*] karşısında yeni başdan bir idâre te'sisiyle meşgûl olan ve aynı zamânda müte'addid cebhelerde din ve millet düşmanlarıyla çarpışan Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, pek saf olan halkımıza tevcih edilmiş birçok iğfâl ve izlâllere rağmen milletin müzâhereti [*desteği*] sâyesinde her şeyden evvel vahdet-i dâhiliyyeyi [*dâhilî birliği*] te'mine çalışmış ve hamdolsun bugün temâmıyla muvaffak olmuştur. Dâhilî ve hâricî düşmanlara karşı istiklâl ve hayat mücâdelesini ihzâr [*kazanma*] ve idâmeye mecbûr olan hükûmet ilk önce var kuvvetiyle vahdet-i millîyyeyi te'mine çalışmak mecbûriyetinde idi. O zamanki vaz'iyetimiz göz önüne getirilirse bu mühim ve lâzım işi başa çıkarmakla meşgûl olan ve aynı zamânda müte'addid cebhelerde harb eden hükûmetten daha fazlasını beklemek bi't-tabi' ca'iz olamazdı. Hamdolsun bugün vahdet-i dâhiliyeyi te'min etmiş olan hükûmet, Yunan ta'arruzunu temâmıyla durduracak ve

105 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde Yunanlıların mağlup edildiği iki önemli savaşı hatırlatıyor

İnşâ'allah yakında Yunanlıları işgâl etdikleri mübârek topraklardan ebediyyen tard edecek [*kovacak*] kuvvet ihzârına muvaffak olmuş veya olmak üzere bulunmuştur.

İzmir ve Bursa civârındaki Yunan muvaffakiyât-ı askeriyyesinin sırrını Edirne ve Trakya'da olduğu gibi İstanbul'un İngilizlerle müştereken tertib ve tatbike çalışdıkları iğfâl ve izlâl siyâsetinde aramak lâzım geldiğini söylemiştim. Bu husûsu isbât içün vekâyi' veyâ efrâddan misâl getirmeye hâcet yoktur.

İstanbul'un merkez iğfâl ve izlâlinden uzak olan şark cebhemizdeki muvaffakiyetkâr harekât-ı askeriyye ile Maraş, Urfa, Anteb ve Adanalıların harekât-ı kahramanânelerini zikr etmek kâfidir. Ferid-İngiliz propagandası te'sirâtından bi'n- nisbe [*nisbeten*] âzâde kalan bu mevâki'den her ferd vazife-i millîye ve vataniyesini târihî olan sıfat-ı şehâmetlerine [*yiğitlik sıfatlarına*] el-hak lâyık bir tarzda îfâ etmişlerdir. Kahraman şark ordumuzun son zamânlarda icrâ etdiği harekât-ı askeriyyeyi hepimiz bildiğimiz içün bundan bahsetmeyeceğim. Yalnız Maraş, Urfa, Anteb havâlisi vekâyi'ine dâ'ir birkaç söz söylemekten de men'-i nefs edemiyorum [*kendimi alıkoyamıyorum*].

Hemşehrilerim: Hepiniz biliyorsunuz ki Maraş, Urfa ve Anteb sancaklarıyla Adana havâlisi, mütarekeden sonra şerâ'it-i mütâreke hilâfına olarak İngilizler tarafından işgâl edilmişdi. Uzun müddet devam eden harbden pek tabî'i bir sûrette bıkmış, bunalmış olan halk, İngilizlerin bu havâliyi işgaline karşı âdetâ lâ-kaydi [*kayıtsızlık*] ile tavsif edilebilecek [*vasıflandırılabilecek*] bir vaz almışlardı. Bâ-husus âli-cenâb zannettikleri İngiltere siyâsetinden şefâ'ât ve merhamet dilenen hükûmet-i merkeziyenin şerâ'it-i mütâreke hilâfına olarak vukû' bulan İngiliz işgâlini sükût ve sükûn ile karşılaması, halka hiçbir talimât vermemesi; ahâlinin aldığı bu vaz'-ı lâ-kaydîde en mü'essir bir âmil olmuşdu.

İngilizler halkın mutâva'âtkâr olan [*baş eğen*] bu vaz'iyetinden istifâde ederek Müslümanların elinde bulunan her nev' silâh ve cebhâneyi toplamışdı. Bu silâh ve cephâne derci mu'âmelesinden bir müddet sonra İngiltere'nin evvelce harb esnâsında Fransa hükûmetiyle akdetmiş olduğu hâfî [*gizli*] "Sykes-Picot" mukâvelenâmesi[106] icâbâtından olmak üzere bu havâlideki

106 Osmanlı Devleti'nin güneyindeki topraklarının paylaşılması için 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiliz diplomat Mark Sykes ve François Georges Picot'un imzaladıkları gizli anlaşmadır. Buna göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı Ruslara, Güneydoğu Anadolu ve Irak'ın kuzeyi Suriye'nin kıyıları Fransızlara ve Filistin ve Bağda hattı İngilizlere kalıyordu.

İngiliz işgâlini Fransız işgâli istihlâf [*takip*] etti. Fransız işgâlinin bidâyetinde [*başlangıcında*] halk yine aynı vaziyeti muhâfaza ediyordu. Fakat Fransız işgal ordusu içinde bulunan Ermeni askerleri sevdâ-yı intikamla Müslümânlara karşı birçok taşkınlıklar yapmaya başladılar. Müslümânların Fransız kumandanlığı nezdinde yapdığı teşebbüsât, istihzakâr [*alaycı*] mukabelelerle karşılanıyordu. Fransızların bu müsâmaha, hatta müsâdekârlığından istifâde eden Ermeni askerleri taşkınlıklarını ileri götürmeye başladılar.. Artık Müslümânların her şeyini, zâtı, mal ve mülkü, mukaddesâtı en şeni' [*fena*] ta'arruzâta hedef oluyordu.. Ellerinden silâhları alınmış ve kâbiliyet-i müdâfaadan mahrûm bir vaz'iyete ilka edilmiş [*terk edilmiş*] olan Müslümânların yapacakları yegâne iş hükümet-i merkeziyeden mu'âvenet [*yardım*] talebine münhasır [*yönelik*] kalıyordu. Hâlbuki hükümet-i merkeziyye asıl bu işlerin âmili olan hükûmetler elinde bir oyuncak, daha doğrusu bir âlet-i iğfâl [kandırma] ve teskin mâhiyetinde idi. Bu mürâca'atlardan da bir fâ'ide görmeyince halk nasıl bir çâresizlik içinde kaldıklarını acı bir sûrette anlamakla dilhûn oluyorlardı [*içleri kan ağlıyordu*]. Ermenilerin ta'arrûzâtı [*saldırıları*] ise artık her türlü hudûdu aşmağa başlamışdı... Bu Ermeni intikâmcıları artık Müslümânların tahrimgâhlarına [*girmesi yasak olan mekânlarına*]; muhadderât-ı İslâmiyyenin [*Müslüman kadınların*] yıkanmakda olduğu hamamlara kadar ta'arruza başlamışlardı. Bütün bu şeni' ve nefret-engiz [*çirkin ve nefret verici*] tecavüzât-ı çâresizlik içinde çırpınan Müslümânları artık çıldırtacak dereceyi bulmuşdu.

Hamiyyet-i İslâmiyyeleri galeyâna gelmiş, a'sâbı fevka'l-âde gerilmiş olan Müslümânlar; o vakte kadar işgâlin, şerâ'it-i sulhiyyenin takarrürüne intizâren [*kararlarını bekleyerek*] muvakkat [*geçici*] olduğu hakkında te'minât veren Fransızların kal'adaki Osmanlı bayrağını indirib yerine Fransız bayrağını çektiklerini görünce derhâl silâha sarılmış ve yerli Ermenilerden mu'âvenet [*destek*] gören dört bin kişilik bir Fransız-Ermeni kuvvetine ta'arruza başlamışlardır. Fakat nasıl silâh? Ne mertebe-i kahramanâne bir ta'arruz?!..

Mikdârı, genç, ihtiyâr, aksakallı olmak üzere ancak sekiz yüz kişiye bâliğ olabilen bu ketibe-i İslâm'ın [*İslâm askerinin*] başlıca silâhları, sopa, balta, kazma ve av tüfekleriyle bir miktâr da kırık, dökük mavzerden ibâret idi fakat silâhın ne ehemmiyeti var!..Bu küçük fakat kahraman müfrezeyi teşkil eden dilâverlerin sinelerini dolduran azim ve imân kuvveti, dört bin kişilik Ermeni

Fransız kuvvetini ve yerli Ermeni kuvvâ-yı mu'âvenesini [*destek kuvvetlerini*] mağlûb ve perişan etmeğe ve sevgili yurdlarından def ü tard etmeğe [*kovmaya*] kâfî gelmişti!..

Şimdi ricâ ederim bir sancak halkının, hem de pek fakir techizât ile mu'azzam bir devletin her cins silâhla mücehhez kuvvâ-yı muntazamasından sevgili yurtlarını tathir etmelerini [*temizlemelerini*] Edirne ve İzmir vekâyi'-i fecî'ası [*feci olayları*] ile mukâyese ediniz. Ve bu havâlide meskûn halkın mikdârını düşününüz. Her iki halkın da damarlarında cevelân eden [*dolaşan*] aynı kan olduğu hâlde kabiliyet-i müdâfa'a ya'nî yurd, nâmûs ve mukaddesât müdâfa'ası i'tibâriyle aralarındaki fark-ı azimi [*büyük farkı*] neye, ne gibi bir sebeb-i mücbire [*mecburi sebebe*] atfetmek lâzım gelir? Bu sebeb, yukarıdan beri îzâhına çalışdığım "İngiliz-İstanbul" ifsâd ve izlâl [*bozma ve tahkir*] propagandasından başka bir şey olabilir mi?

Bugünkü Vaz'iyet[107]

Son günlerde Anadolu Ajansı'nın verdiği ma'lûmâtdan Paris'de bir konferans akd edileceğini ve bu konferansda Alman terk-i teslihât [*silah bırakma*] mes'elesiyle Sevr Mu'âhedesi'nin ta'dil veyâ adem-i ta'dili mes'elesinin müzâkere edileceğini anlamışdık. Dün gelen İstanbul gazetelerinin neşriyâtı gösteriyor ki Paris Konferansı müzâkerâtını ikmâl etmiş ve ittihâz etdiği mukarrerâtı itmâm için [*aldığı kararları tamamlamak için*] de Londra'da ikinci bir konferans daha akde karar vermişdir.

İstanbul gazetelerinde, Paris Konferansı mukarrerâtını [*kararlarını*] görünceye kadar bu konferansda cereyân edecek müzâkerâtın İngilizlerle, Fransızlar bka arasında ale'l-âde bir pazarlıktan ibâret olacağını ve bi'n-netice Sevr Mu'âhedesi'nin âlî hâle ikba edileceğini zannediyordum.

Fakat hamdolsun bugün zannımda hatâ ettiğimi ya'nî Anadolu'nun gösterdiği dilirâne [*yiğitçe*] mukâvemet semerâtının tahminimin kat kat fevkinde olduğunu görmekle memnûn oluyorum.

Biraz evvel bahsetdiğim pazarlık meselesini izâh edeyim: Ma'lûm ya Düvel-i mü'telife [*İtilaf Devletleri*] bizim sulhumuzun esasâtını kararlaştırmak için «San Remo» da bir başvekiller konferansı akdetmişlerdi. Bu esnâda Almanya'nın "Ruhr"

107 "Bugünkü Va'ziyet", 3 Şubat 1337-1921, Sayı 216, ss. 1-2.

havzasında büyük karışıklar hükm-ferma oluyor [*hüküm sürüyor*] ve Fransa içün âdetâ bir hayât ve memât meselesi şeklini alan ta'mirât ve tazminât mesâ'ili de hâdd bir devreye dâhil olmuş bulunuyordu.

Fransızlar ve İtalyanlar, İngilizlerin de bize kabûl ettirmek istedikleri sulhün, memleketimizi ale'l-âde bir İngiliz müstemlekesi hâline getireceğini,binâ'en'aleyh kendilerine ayrılan payın hiçten ibâret olduğunu görünce i'tiraza başlamış ve kabiliyet-i hayatiyeyi hâ'iz müstakîl bir Türkiye'nin mevcûdiyeti Şark-ı Karib [*Yakındoğu*] ve hattâ umûm-ı cihânın sulh ve selâmeti nâmına lâzım olduğu nazariyesini ortaya sürmüşlerdi.

Fransız ve İtalyanların ortaya sürdükleri ve kabûlü husûsunda ısrar ettikleri bu nazariye mü'teliflerin [*itilaf devletlerinin*] cihân harbi devam ederken bütün âlem muvâcehesinde [*karşısında*] i'lân etdikleri desâtir-i insânîyeye [*insanlık kaideleri*] de tevâfuk ediyordu. Böyle her nokta-i nazardan haklı olan bir iddi'ayı mantıkî münâkaşât ile çürütemeyeceklerini anlayan İngilizler derhal Britanya siyâsetinin meşhûr-ı âlem olan çevirme hareketlerinden birini tatbike kıyâm ederek Fransızlarla pazarlığa girişmişler ve kendilerinin ta'mirât mes'elesinde Fransız nokta-i nazarını kabûl etmelerine mukâbil, Fransızlara da Türkiye sulhüne da'ir olan nokta-i nazarlarını kabul ettirmişlerdi. Hattâ o esnada Tan gazetesi neşretdiği bir baş makâlede İngilizlerden, İngiliz tahakkümünden acı, acı şikâyet etmiş ve kendi hükûmetine de "bir daha pazarlığa zemin teşkil edebilecek birkaç mes'elenin bir arada müzâkere edilmemesine" fevka'l- âde dikkat etmesini tavsiye etmişdi.

Bu seferki Paris Konferansı'nda müzâkere edilecek mesâ'il Sevr Mu'âhedesi'nden başka Alman terk-i teslihâtı ve ta'mirât mes'elesi gibi birkaç mes'eleden ibâret olduğu içindir ki neticenin yine "San Remo" daki gibi Fransız nokta-i nazarının mağlûbiyeti şeklinde tezâhür edeceğini zannetmişdim.

Fakat yine tekrar ediyorum, hamdolsun zannımda aldanmışım. Anadolu'nun birçok gayr-ı müsâ'id şerâ'it altında göstermiş olduğu ve el-yevm göstermekde bulunduğu kahramanca mukâvemet en nihâyet mu'annid [*inatçı*] İngilizlere de kendi mahsûl-ı emel ve ihtirâsları olan "Sevr" Mu'âhedesi'nin şekl-i hazırıyla tatbik edilemeyeceğini ve ölmek istemeyen bir milletin zorla öldürülemeyeceğini anlatmışdır.

Bugün İngilizler "Sevr" Mu'âhedesi'nin ta'dili içün Londra'da in'ikâd edecek [*toplanacak*] konferansa Anadolu hükûmetinin i'timâdını hâ'îz murahhaslar i'zâmına râzı oluyor. Almanlar, Düvel-i Mü'telife murahhaslarıyla karşı karşıya gelüb müzâkere etmek içün pek çok çalışdıkları hâlde bir türlü muvaffak olamamışlardı fakat bugün biz onlar tarafından da'vet edilmiş bulunuyoruz. Anadolu mukâvemetinin henüz bir mukaddime hâlinde bulunan bu semeresi bile acaba içimizde bulunan ve harekât-ı milliyeye yan gözle bakan ba'zı gâfil vatandaşlarımıza hakkı teslim ettirebilir mi?

İhtimâl ki böyle bir zamanda bu su'ali îrad edişimi [***söyleyişimi***] zâ'id [*gereksiz*] görenler de bulunabilir. Hayır hiçbir kuvvet bu su'âl-i zâ'id [*gereksiz*] değildir ve olamaz da!..

Bence bugünün, yarının hattâ gelecek senelerin en mühim mes'elesi İngilizlerin, Fransızların filan bizim hakkımızda verdikleri veya verecekleri kararlar değil ancak bizim yek emel ve yekvücut bir hâlde bulunmamızdır.

Eğer bu meşru' müdâfa'a-i istiklâl ve muhâfaza-i hayât mücâdelesine başladığımız günden beri büyük bir tâlihsizlik eseri olmak üzere yer yer zuhûr eden aykırılıklar, isyanlar olmasaydı bugünkü neticeyi ihtimâl bundan beş altı ay evvel elde etmiş bulunurduk. Esâsen İngiliz siyâseti memleketimizde kendi emeline bilâ-kayd u şart [*kayıtsız şartsız*] hidmet edecek insânlar bulacağını ümit etmeseydi eminim ki insanlığını, şerefini tanıyan hiçbir milletin kabul edemeyeceği böyle bir mu'âhede-i sulhiyyeyi [*barış antlaşmasını*] tertibe cesâret edemezdi. Çünkü ortada cesâretini kıracak birçok evâmil [*sebepler*] vardı. Bu evâmilin en mühimlerinden biri "Âlem-i İslâm" diğeri de yine kendi milletidir. İngiliz siyâseti Âlem-i İslâm'ı halife kuvveti ile kandırmak istemişdi. Kendi milletini de bize â'id hakâ'iki gizlemek ve harbin bidâyetinden beri bizim aleyhimizde yaptırdığı propagandalara germî [*sıcaklık*] vermek sûretiyle susdurmak istemiş ve susdurmuştu.

Âlem-i İslâm'ı kandırmak içün mürâca'at ettiği çâreleri, ya'nî ma'hûd fetvâları, halife orduları ve sâ'ireleri hepimiz az çok biliyoruz.

Bu husûsa dâ'ir uzun uzadıya söz söylemeğe lüzum yoksa da pek yakında haberdâr olduğum bir vak'ayı zikretmeden geçemeyeceğim:

Matbû'ât ta'kib edenlerce ma'lûmdur ki son zamânlarda Fransız ve İtalyan matbû'ât "Sevr" Mu'âhede-i Sulhiyyesi'nin şekl-i hâzırıyla gayr-ı kâbil tatbik olduğunu ve ta'dili icâb etdiğini iddi'aya başlamışlardı.

Fransız ve İtalyan ricâl-i mes'ûlesi de aynı me'alde olmak üzere mükerrer [*tekrarlanan*] beyanâtda bulunmuşlar ve nihâyet Fransız baş vekilinin teşebbüsü üzerine Londra'da bir konferans akd edilmişti. Bu konferansda Fransız ve İtalyan murahhaslarının ısrarına rağmen İngiliz murahhasları kendi nokta-i nazarlarını kabul ettirmişler ve vaz'iyetin inkişâfına intizaren Paris'de ikinci bir konferans daha akdini tekarrür ettirmişlerdi. [*kararlaştırmışlardı*].

İşte yukarıda mukarrerâtından [*kakarlardan*] bahsettiğimiz Paris Konferansı, bu karar üzerine akdedilen konferansdır.

Bu esnâda, ya'nî Londra Konferansı hâl-i in'ikâdda [*toplanma hâlinde*] iken Fransız ve İtalyan murahhaslarının Sevr Mu'âhedesi'ni ta'dil etmek husûsundaki ısrarlarına karşı İngiliz murahhaslarının gösterdikleri mu'annidâne [*inatça*] mukavemeti vatandaşlarına bildirmek **içün** Hind ekâbirinden "Şeyh Müşir Hüseyin Kidvây" Hindistan'a bir telgraf çekmiş. Bunun üzerine İngiltere Hükûmeti derhal Royter Ajansı vâsıtasıyla bu havâdisi tekzib ediyor ve bu vecihle Şeyh Kidvây'ın çekdiği telgrafdan husûle gelecek heyecân ve galeyânın önüne geçmek istiyor. Şimdi bu iki telgrafı tercüme ederek aşağıya dercediyorum.

Şeyh Müşir Hüseyin Kidvây'ın Hindistan'a çekdiği telgraf: Fransa ve İtalya Türk Mu'âhede-i Sulhiyyesi'nin ta'dilinde ısrar ediyorlar. Fakat Lord Kurzon ve Britanya'nın nonkonformist vicdânı buna muhâlefet etmekdedir. [[108]] Çünkü Müslüman İmparatorluğu'nu ve milletini mahva muta'assıbâne [*körükörüne*] azmetmişlerdir.

İngiltere Hükûmetinin Tekzibi:

Hindistan'da neşr edilen bir telgraf havâdisine hükûmet kraliyenin nazar-ı dikkati celb eylediğini ajans Royter İstihbar ediyor. Ve telgraf-ı nazara Fransa ve İtalya Türk Mu'âhede-i Sulhiyesinin ta'dili ve Trakya ile İzmir'in Türkiye'ye i'âdesi husûsunda ısrar ettikleri hâlde Lord Kürzon İngiltere Hükûmeti nâmına Fransa ve İtalya'nın mesâ'isine «İslâm İmparatorluğunu

108 *Nonkonformist: İngiltere'de Protestanlığın resmî ve umûmî olan mezhebinden başka bir mezhebde bulunanlara denir.

ve milleti mahva muta'assıbâne azm etmek dolayısıyla» muhâlefet etmekte imiş.

Resmen i'lân edilir ki bu beyanâtta tek bir kelime hakikât mevcut değildir. Ve bu beyanât her hususta âdî bir yalandır! Bu, pek aşikâr olarak görülüyor ki fenalık yapmaya ma'tuf bir masaldır. Hakikat şu merkezdedir ki müttefik devletler, büyük Britanya, Fransa ve İtalya kat'i bir ittihad dâ'iresinde müştereken hareket etmektedirler.

Hakikât hâli, Şeyh Kidvây'ın telgrafı temâmıyla îzâh ettiği hâlde İngiltere Hükûmetinin baştan aşağı yalan olan tekzib-i resmîsi, Hindistan efkârı umûmiyesinin galeyânından İngiltere'nin ne kadar korktuğunu pek âşikâr olarak gösteriyor.

İngiliz siyâsetinin bu yalancılığını ispat etmek isteyen Lonra'da münteşir "İslâmikniyoz" gazetesini yukarıda tercüme ettiğim telgrafları yan yana derc ettikten sonra o esnâda İngiliz ve Fransız gazetelerinden bir çoğunun Sevr Mu'âhedesi'ne â'id neşrettikleri makaleleri sırasıyla derc ediyor ve İngiliz siyâsetinin yalancılığını pek ayân bir sûretde ortaya koyuyor.

Şimdi İngiltere'nin kendi efkâr-ı umûmiyyesinden de korkmakta olduğunu kısaca izah edeyim:

1. İngiltere bidâyet-i mütarekeden [*mütareke başlangıcından*] beri hiçbir Türk'ün Avrupa'ya, Amerika'ya ve bi'l-hassa İngiltere'ye gitmesine müsâ'de etmemişdir.

2. İngiltere gazetelerinin bizim lehimizde yazı yazmalarına mâni' oldukdan başka, hakâyık-ı hadisâtı [*olayların gerçeklerini*] dâ'ima tahrif sûretiyle aleyhimizdeki şiddetli cereyanı dâ'ima körüklemiştir.

3. Bidâyet-i mütârekede [*mütareke başlangıcında*] memleketimize gelen bir takım İngiliz zâbitleri vaz'iyet-i hakîkiyeyi [*gerçek durumu*] gördükleri içün memleketlerine aleyh de yazılar yazmaya ve bazısı da bizim aleyhimize haksız mutâlebâtını nefretle red etmeğe başlamışlardı.

Kendi siyâsetine mugâyir olan dâ'ima büyümekte olan bu hadisâtı fark edince derhâl hâlis İngiliz zabitlerini değiştirmişler ve yerlerine İstanbul'da İzmir'de doğmuş, büyümüş olan Levanten İngilizleri ikâme etmişlerdir. Bundan başka Türklerle temasın

hakikât-ı hâlin inkişâfı i'tibariyle mûceb [*gerekli*] olabileceği te'siri izale içün de İngiliz zâbitlerini Türklerle temastan men eden bir ordu emirnâmesi neşretmişlerdir.

4. Mütârekenin bidâyetinde bizim nâzırlardan meselâ Artin Cemâl 800 bin Ermeni ifnâ edildi [***öldürüldü***] şeklinde alçaklıklar yaparken ben oğlunda mister Artur Teli nâmında bir İngiliz haftada iki def'a ve sarf-ı hakikâte hidmet emeliyle neşretdiği İngilizce bir gazetede Türklerin hakkını müdâfa'ya çalışıyordu.

Bir İngilizce gazetenin bize â'id hakâ'iki [*hakikatleri*] neşretmesini hazm edemeyen İngiliz siyâseti, biçâre mister Teli'nin gazetesini kapattıktan başka kendisini de İstanbul'dan çıkarmıştır.

Bu hususda gerçi daha birçok misâller ve deliller irâ'e edilebilirse [*gösterilirse*] de İngiliz hükümetinin kendi efkâr-ı umûmiyesinin hakîkate vukûf peyda etmesinden ne kadar ürkdüğünü yukarı ki misâllerde îzâha kâfîdir. Zannederim.

Hülâsa Anadolu'nun bugüne kadar gösterdiği mukâvemet İngiliz siyâsetinin bir buçuk seneden beri ittihâz ettim ki bin türlü tedâbire rağmen hakk-ı istiklâl-i hayatımızı [*bağımsızyaşama hakkımızı*] umûm cihân nazarında meydana çıkarmış ve pek mu'annid olan İngiliz siyâsetini de tebcil-i mecrâya [*hürmet yoluna*] mecbûr etmiştir.

"Demokrasi (halk hükûmetciliği)'nin şekl-i hâzırının mahall-i tevellüd ve mevtını [doğduğu ve yerleştiği yer] İslâmiyet'dir."
Ali Şükrü Bey

7.

TAN GAZETESİ

Halk ve Hükümet[109]

Hükûmetiz bugün şeklen halk hükümetidir. Bu "şeklen" kelimesinin yanını bir de "münevverân-ı memleketin arzusu ve gayesi itibarıyla" cümlesini koyacak olursa, bugünkü vaziyetimizi kabataslak; hakikate pek yakın olarak tasvir etmiş oluruz.

Bu tasvirin, ihtimaldir ki, müfît [*faydalı*] olan halk hükümeti nazariyelerini biraz güçlendirecektir. Fakat ne yapalım ki hakikat budur ve hakikati söylemek bir vazifedir.

Evet herkes memlekete hakiki bir "halk hükümeti" tesisini can-ı gönülden arzu ediyor ve ediyoruz maatteessüf yine teslim mecburiyetindeyiz ki ne kadar şedîd ve samimî olursa olsun bir "arzu" ile o arzunun tahakkuku, fiiliyâta inkılâbı arasında aşılması pek zor olan mânialar vardır. Bu mâniaları ortadan kaldırmak, yolu düzeltmek ve nihayet arzu ettiğimiz şeye vâsıl olmak için çok emekler sarfı icâb eder. Bazılarının günümüzde tasavvur ettiği gibi asırlardan beri devam eden bir şekl-i idareyi bir andai bir iki kanun tedvini suretiyle değiştirmek pek ziyade arzu edilir bir şey olmakla beraber tatbikatta, fiiliyatta; hulâsa hakikatin pek sert olan çehresi önünde imkânsızdır. Alelâde bir elbiseyi değiştirmek bile az çok bir zaman, bir emek sarfını istilzâm eder. Ani olarak yapılan işler; ihtilâlkâr mesai mahsulüdür. İhtilâlkâr mesai ise yapıcı değil daima yıkıcıdır. Yapıcı ve yaratıcı olan mesâi kanun-ı tekâmülün işlemesine adım uyduran "inkılâb" yürüyüşleridir.

Bu ifadelerimi pek âdi bir misal ile izah edeyim:

---

109 "Halk ve Hükümet", 19 Ocak 1923, Sayı 1; Ahmet Demirel, Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi, İstanbul 1996, s. 247-251.

Elbisesini değiştirmek isteyen bir adam, elbise değiştirmek için sarfı icabı eden zaman nazar-ı itibara almayarak bir anda o elbisesinin içinden sıyrılıp çıkmak isterse derhal elbiseyi parça parça etmesi lazım gelir. Parçalamak ise "yıkma"nın mü[te]radifidir [*eş anlamlısıdır*].

Eğer elbise kuvvetli ise mukavemet görür ve epey bir ekmek sarfı icab eder. Şayet giyilmek istenilen yeni biçim elbise henüz yapılmamış, hazırlanmamış ise o adamın hiç olmazsa bir müddet için çıplak kalması zaruri ve tesirât-ı hariciye ile de hastalanması pek muhtemeldir.

Şimdi diğer bir misali ele alalım: Evinin eski olmasından ihtiyacâtına adem-i kifayesinden şikâyet eden bir adam, arzu ettiği şekilde bir ev yaptırmak için icap eden vesâit ve levâzımı tedarik etmeden içinde barındığı evi derhal yıkacak (yani ihtilâlkâr bir hareket yapacak) olursa o adamın bir müddet için açıkta kalması muhakkaktır.

İşte evi yıkmadan evvel ve yıkarken yapılacak yeni ev için icap eden vesait ve levazımı tedarik meselesi bir "inkılâb ameliyesi"dir. Ameliye-i inkılâbı nazar-ı itibara almaksızın icra edilen ani ve fevri hareketler daima zararla çok defa da hüsranla neticelenir.

Şimdi eskimiş bir evi muvaffakiyetle ve makul bir surette tecdid [*yenilenmesi*] için bir takım istihzarât [-ı] zaruri [*zorunlu hazırlıklar*] olunca eskimiş ve hakikaten muhtaç-ı tecid bir "müesses-i idare"yi bahusus pek karışık bir mihanikiyet olan "hükümet idaresini" değiştirmek için ne kadar çok düşünmek ve lüzum izhar etmek lazım geldiği kendi kendine meydana çıkar.

Hatta şu yaptığın mukayese bile yerinde değildir. Elbise gibi, ev gibi maddi şeyleri yıkmak, yapmak; asırlarca devam eden bir idarenin ruh-ı beşerde bıraktığı izleri izâle etmekten pek kolaydır. Evet asırlardan beri devam eden müstebid bir idarenin halka bıraktığı ırsî terakkümâtı [*birikim*] bir evâmîl-i lâzimeyi ihzara matuf mesâi-yi mütemâdiye sayesinde husûlpezîr [*hasıl*] olabilir. bu noktayı da bir misal-i tarihi ile izah edelim.

Dünyada hangi şekilde olursa olsun esaretten fena bir hal mevcut değildir. İnsanları bir tarafa bırakalım, alelâde hayvanlar bile esaretten ne kadar mutazarrır olduklarını [*zarar gördüklerini*], esaretten kurtulmak için ne kadar çalışıp çabaladıklarını her

görmekteyiz. Kopancaya tutulmuş bir kuşun kıvranmasından tutunuz da hayvanat-ı vahşiye mahşerlerinde demir kafesler arkasında bir arslanın bir kaplanın kükreyerek dolaşmasına kadar, alelumum hayvanların esaretten ne kadar müteneffir [*nefret ettiklerinin*] ve muzdarip; hürriyete, serbestiyete ne derece âşık olduklarının binlerce misâlini gözlerimizle görebiliriz.

Hal böyle iken; zencileri esaretten kurtarmak için cemâhir-i müttefika-i Amerika'nın [*Amerika Birleşik Devletleri'nin*] şimal [*kuzey*] ve cenubunda [*güneyinde*] sâkin olan halkın birbirleriyle boğazlaşmasının dereler gibi kan akıtmalarının insanî ve hürriyetkâr olan semeresinden birçok zenci esirlerin istifâde etmek istemedikleri kemâl-i hayretle görülmüştür.

Evet bir çok esirler emr-i kanun ile ıtlak edildikleri [*salıverildikleri*] halde efendilerinden ayrılmak istememişler ve bulundukları hal-i zelil [*alçak durum*] esaretten memnuniyet izhâr etmişlerdir.

Acaba bu esir zenciler hayvanlardan da daha dûn bir seviye-i fikriyede midirler? Şüphesiz değil, onlar da aile-i beşeriyetin efradından idiler. Onların da dimağı vardı. Onlar da hür doğmuşlardı. Onlar da doğdukları zaman, beni beşer için ilk ameliye-yi esaret ve tazyik olan "kundaklama" ameliyesinde ağlamışlardı!

O halde, fıtraten hür doğmuş olan ve büyüdükleri zaman ise en müthiş bir esâret, fevkalade ezici bir tazyik-i istibdat altında bunalmış olan bu insanlar; nasıl oluyor da kanun, hem de kan ile kardeş kanı ile yazılan kanunun kendilerine bahşettiği nimet-i hürriyetten istifade etmek istiyorlardı!..

İşte fıtraten hür doğmuş olan evlad-ı âdemin bu garip, garip olduğu kadar da gayr-i tabii olan hallerindeki avâmili, uzun müddet içinde bulundukları hal-i esaretin ruhlarında bıraktığı izlerde aramak lazım gelir. Bu zavallılar için esâret hayatı tabii bir hayat hükümünü almıştı.

Bu biçareler, efendilerinden ziyade itiyadlarınının esiri idiler!.. Esâretlerin en dehşetlisinin ise "itiyâd" [*alışkanlık*] olduğu bir mütearifedir [*apaçık bilinir*]. Misal mi istersiniz; "tütün" denilen bir avuç otun, zararlarını fiilen tecrübe eden, gören bir çok akıllı muhâkemeli insanlar; bu itiyattan vazgeçmek istedikleri halde bir türlü muvaffakat olamıyorlar!..

Ömürlerinin nihayetine kadar öksürerek; tıksırarak; tıkanarak bir avuç otun; evet bir avuç otun esâreti altında yazıyorlar!..

Demek oluyor ki "itiyâd" hayat ve ef'âl-i beşeriye de en mühim bir âmildir. Bu da uzun müddet devam eden bir idarenin, bir hayat tarzının ruh-ı beşerde bıraktığı izlerdir.

Şimdi bu noktayı böylece tesbit ettikten sonra asıl maksada geçiyorum:

Bugün içimizde "halk hükümetini"; halkın, yine halk tarafından idâre edilmesini isteyen hiç kimse yoktur. Fakat her hangi bir kanun ile, hatta cildler dolusu kanun tedvini ile halk "hükümeti" veya "halk idaresi" bilfiil tesis edilmiş olabilir mi?

Bir kanunun neşr ve ilanı bir anda bütün halkı aklen; irfanen, ahlaken, itiyaden değiştirebilir mi? Değiştirir veya değiştirdi denilse acaba bu ifadeye inanacak dünyada kaç ahmak var bulunabilir?

O halde kendimizi aldatmaya lüzum yok!.. Bizim bugün yaptığımız ve yahut yapmak istediğimiz; memlekette bir "halk hükümeti" tesis etmektir. Bunun için de "halk hükümeti" tesis ettik diye yan gelip oturmaktan ise halkı yetiştirmeye çalışmak lâzımdır. Bu çalışış türlü türlü ve muhtelif itikâmetlerde olabilirse de en mühimi; halka kendisini, benliğini tanıtmak, hukukunu anlatmak, vazâifini göstermek; hulasa halkı yetiştirmek yolunda sarf edilecek mesâfedir.

İşte bunda o halkın bir ferdi sıfatıyla- acizeme bakmayarak- elden geldiği ve aklımın erdiği mertebe- bu vadide çalışmak istiyorum.

Mukaddeme mahiyetinde olan bu makalemi takip edecek olan silsile-yi makâlâtta dermeyan edeceğim mutâlaât ile memleketimizde nazarî değil hakiki bir "halk hükümeti" teessüsüne- karınca kararınca- hidmet etmeye çalışacağım. Mütâlâatımın birçoğunun muhtemeldir ki muhtac-ı münakaşa ve tenkit görebilir. Samimi bir şekilde yapılacak tenkidata şimdiden arz-ı teşekkür ederim.

Halk ve Hükûmet 2: Halk ve Hükûmet[110]

Şimdiye kadar cem'iyet-i beşeriye de iki mebde' [*prensip*] icrâyı hüküm etmiş ve elyevm de etmekde bulunmuştur. Yekdiğerine

110 "Halk Hükûmeti 2", 21 Kânûn-ı Sânî 1339 [21 Ocak 1923], Sayı 2, ss. 3-4.

zıt olan bu iki mebde' cem'iyet-i medeniyenin [*medenî toplumun*] sa'üâdethâlî için aynı derecede lâzım ve zarûrîdir.

Bu iki mebde': "İtâ'at" ve "İstiklâl" mebde'leridir.

"İtâ'at" mebde'î, ferdî irâdenin diğer irâdelere inkîyâdı; "İstiklâl" mebde'î de, ferdî irâdenin diğer irâdeler muvâcehesindeiddi'a-yı mevcûdiyet [*varlık iddiası*] eylemesidir.

Birinci mebde' ifrâta vardırılırsa "istibdâdı" doğurur; ikincisinin ifrâtı ve ale'l-umûm halk arasına yayılması ise "anârşı"de karâr kılar. Birinci mebde'in gayr-ı ma'kûl bir tarzda tevessü' ve inkişâfı [*genişlemesi ve yayılması*], heman tekmîl-i cemâ'atleri idâre-i mutlakaya veya müstebîdeye [*mutlâkî ve istibdad yönetimine*] mahkûm kılmış ve bu tarz-ı idâre pek yakın zamânlara kadar her yerde devam etmişdir. Ma'a hazâ Harb-i Umûmî'nin ân-ı infilâkına [*patlak vermesi ânına*] kadar heman her millet bu şekl-i makdûh-ı idâreyi [*beğenilmeyen yönetim* şeklini] tamamıyla fi'ilen değilse bile şeklen olsun yıkmıştır.

Harb-i Umûmî'nin doğurmağa başladığı yeni, fakat pek azîm inkılâbın ne gibi bir şekl-i idârede karar kılacağı şimdiden kesdirilemezse de herhâlde meydandaki alâ'ime [*alametlere*] nazaran bu cereyân-ı inkılâbın temâmıyla "halkçılık" mecrâsını ta'kîb edeceği pek ayân bir keyfiyettir.

Yukarıda bahsettiğimiz ikinci mebde'in derece-i ifrâta vardırılmış şekli -ki anarşidir- şimdiye kadar cem'iyet-i beşeriyyenin pek ibtidâ'î [*ilkel*] hükûmetlerinde görülmüştür. Bu iki mebde' arasındaki hadd-ı mutavassıt [*ortalama sınır*] ma'kûl ve yâhud her ikisinin biribirine göre tanzîm ve tevzî'ni [*düzenlenmesi ve dağıtılması*] "hür idâre" veya "hükûmet-i avâm-halk hükûmeti" denilen şekl-i idâredir.

Bu idârede nisbeten çok adedde ferdî idâreler, cemâ'at içün müşterek bir idâre teşkîl etmek üzere birleşir ve bu müşterek idâreye herkes kemâl-i şevk ile itâ'at eder. Çünki her ferd; bu müşterek idârenin meydana gelmesinde bir vazîfe îfâ etmişdir.

Bu şekl-i idâre, irâde-i müşterekeyi meydâna getiren her bir ferdî irâdeye müte'allık menâfi'in [*ilgili faydaların*] temâmıyla nazar-ı dikkate alınmasını tekeffül eder [*kefil olur*] ve menfa'at-i umûmîyeyi en iyi tarzda istihsâle vesîle olur. Aynı zamânda cemâ'atin teşebbüsât

ve mesâ'îsinden her ferdin hissesine isâbet eden kısmının o fert tarafından deruhde edilmesini te'mîn eder.

Binâ'en'aleyh insânlar, az çok halkçı bir şekilde olan bu tarz-ı idâreyi tercihte bugün târîhin herhangi bir devresine nazaran daha iyi bir sûretde ittifâk etmişlerdir. Cem'iyyât-ı medeniyyenin [*medeni toplumların*] terakkîsi [*ilerlemesi*] de şüphesiz bu cihettedir.

Kifâyet-i Medenîyye

Halk hükûmeti -ki itâ'at-ı mebde'ine istinâd ettiği kadar, belki daha fazla olarak istiklâl mebde'inin tanınmasına istinâd eder- te'mîn-i muvaffakiyet içün "istiklâl"i hakîkî ve fâ'ideli kılacak şerâ'itin vücûduna arz-ı ihtiyâc eder.

Hür bir cemâ'atin her, hem- bir a'zâsı şehrîlik vezâ'ifinî îfâya her vecihle kadir, ya'nî kifâyet-i medeniyye sâhibi olmalıdır.

Kifâyet veyâ ehliyyet-i medeniyye üç hâssayı [özel kuvveti] ihtivâ eder -dirâyet, idâre-i nefs, vicdân.

Hem-şehri, cemâ'atin menâfi'ni anlamak iktidârını hâ'iz olmalı zâtî irâdesini umûmî irâdeye tâbi' kılabilmeli; cemâ'ate karşı mes'ûliyetini müdrik olmalı, re'y vermek, çalışmak ve icâb-ı hâlindede de harp etmek sûretiyle hidmete âmâde bulunmalıdır.

İşte, bir cemâ'ati idâre eden hükûmetin mükemmeliyeti, o cemâ'atde, yukarıda izâh ettiğimiz kifâyet-i medeniyyenin derece-i mevcûdiyetine tabi'dir. Bir ma'bedî inşâ edeceğimiz taşlar ne kadar iyi ve uygun olursa o ma'bed; o nisbetde mükemmel ve muhteşem olur.

Yukarıda bahsettiğimiz üç hâssadan iki evvelkisi ta'lîm ve terbiye sâyesinde bir dereceye kadar elde edilebilir. Üçüncüsü -ki vicdân ve yahûd vazîfe-i medeniyye hissi, pek nâdir bulunan bir meziyettir.

Hukûk ve Vezâ'if

Kuvvet ve iktidârı hükümdârlardan veya müdîr zümrelerden çekip almak sûretiyle hürriyet-i siyâsiyye içün mücâdele başladığı zamân, icrâ edilen bütün mücadelât ve muharebât, hep "hukûk" nâmına yapılıyordu.

Hukûk nâmına yapılan bütün iddi'âlar; ister "Paym" [John Pym] veya "Hampden" [John Hampden] zamânında İngiltere'de olduğu gibi emsâl-i kadîmeyye [*kadîm örneklere*] müsteniden olsun, ister 1789'da Fransa'da olduğu gibi insânın lâzım-ı gayr-ı müfârık [çok gerekli] olmak üzere bi'z- zât tabî'iyyet-i beşeriyyeden istihrâc edilmiş [çıkarılmış] esâsâta [3] müstenid bulunsun ve yâhûd 1776 târîhinde Amerika'da olduğu gibi her iki esâsa da istinâd etsin, hep hemşehriler içün bir şey koparmak; bir ni'met elde etmek maksadıyla yapılıyordu.

İhtimâl hükûmete iştirâk içün, ihtimâl kuvve-i keyfiyenin ba'zı icraât müstebidesinden istisnâ'iyet veya mu'âfiyet içün ve yahûd vergüde te'mîn-i müsâvat [*eşitliğin temini*] veya serbestî-i din ve mezheb içün yapılan mücâdelâtın hepsinde de esâs, hemşehrilerin kendi hakk-ı sarîhleri ad etdikleri ba'zı şeyleri elde etmek ve elde edince de ya bi'z- zât veyâ kend i nâm ve menfa'atlerine kullanmak veyâ kullandırmak emelidir. Bunun içün de hemşehri; kendisini idâre eden şahsa veya sınıfa karşı durmuş ve "artık bu kadarı yeter, daha ötesi yok!" demişdir.

Bütün bu mücadelâtın feryâd-ı harbî kazanılacak hukûk ve iklil-i zaferi de [*zafer tâcı da*], o hukûkun isti'mâlinden tevvellüd edecek hazz-ı maddî veya ma'nevîdir.

Bu uzun mücadelâtda, iki taraflı olan münâsebet-i medeniyyenin ma'et-te'essüf yalnız bir tarafı nazr-ı dikkate alındı; diğer tarafı ise temâmıyla nazar-ı dikkatden dûr [*uzak*] tutuldu.

Kendisi içün hakk taleb eden herkes, başkaları içün de aynı hukûka ri'âyetkâr olmalıdır. Her kim ki cemâ'atin bir ferdî sadakatiyle kendi irâdesine bir mevcûdiyet iddi'â eder o, yalnız cemâ'atin irâde-i umûmiyyesine râzî olmak değil, belki cemâ'ate hidmet içün uhdesine düşen her dürlü vâzifeyi îfâya da hâzır olmalıdır.

Cemâ'atin ihzâr ve te'min etdiği huzûr ve sükûndan ve sa'âdet-i hâl vebâlden müstefîd olan herkes, zâtî irâdesini cemâ'atin emrine âmâde kılmak lâzımdır. Ni'met-i vekâlet; kuvvet ve mes'ûliyet dâ'imâ beraber gider. Vazîfe ise hakkın lâzım-ı gayr-ı müfârıkdır [*başka bir şeyden ayrılıp bırakılması imkânsız olandır*].

Fakat bu son münâsebet dâ'imâ unutulur. İnsânlar, arzu ettikleri bir şeye nâ'il oldukları zamân bi't- tabî' pek ziyâde memnûn ve

mahzûz olurlar; fakat kendilerine vazîfeleri ihtâr edilince emr temâmıyla bir aks olur. Vermek, almakdan daha zevkli, daha hayırlıdır. Fakat ekseriyet-i halk içün vermek, ale'l- ekser hoş ve mûcib-i memnûniyet görülmez.

Hakîkât-i hâl düşünülürse halk hükûmeti kahramanlarının dimâğını ve dudaklarını "vezâ'if"den ziyâde "hukuk" işgâl etmişdir. Böyle bir hükûmet nazariyesinin ancak hemşehrilerin kifâyet-i aklîyye [*aklî yeterliliğe*] ve asabiyet-i ahlâkiyyelerine [*ahlâkî dayanışmalarına*] istinâd edebileceğini isbât etmek içün uzun uzadıya delil îrâdına lüzûm yokdur.

Umûm veyâ ekseriyet-i a'zâsı tarafından idâresine alâka gösterilmeyen, iştirâk edilmeyen "halk hükûmeti" hakîkî bir halk hükûmeti olamaz; ancak ekseriyet-i azîmeyyi [*büyük çoğunluğu*] bir zümre-i kalîlenin [*az bir sınıfın*] idâre etdiği, sürükleyüb götürdüğü bir hükûmet olur.

Eğer hemşehriler câhil ve ahmak ise, yapılan kânûnlar fenâ olur ve hükûmetin her adımını muvaffakiyetsizlik ta'kîb eder. Eğer herkes cemâ'atin menfa'atini nazar-ı dikkate almaksızın sırf kendi menfa'atini düşünecek olursa, hükûmet ya parça, parça olur ve yâhud şiddet ve istibdâda makarr [*karargâh*] olur.

Halk ve Hükûmet 3: Halk Hükûmetinin Mefkûrevî Şeklî[111]

On sekizinci asrın son kısmıyla on dokuzuncu asrın ilk kısmında tahsîl görmüş insânlarda, halkın yine halk tarafından idâresinin cem'iyet-i beşeriyeyi musâb [*felâkete uğramış*] bulunduğu fenâlıklardan kurtarmak içün başlıca çâre olduğu hakkında umûmî bir i'tikâd mevcûd idi.

Bu bir, tekemmülcü akîdesidir. Bu akîdenin menâbi'nî tedkîk etmek herhâlde câlib-i merâk ve mûcib istifâdedir. Bu akîde; kısmen on birinci asrın istibdâd-ı dinîyyesinin bir aksü'l-amelî idi. Yoksa mevcûd hükûmetlerin ta'ayyün eden [*ortaya çıkan*] kusûrlarının netice-i zarûriyyesi mi idi ki bu kusûrlar ortadan kaldırılınca her şeyin yoluna gireceği kuvviyen ümid olunuyordu? Yâhud ilim ve irfânın ilerilemesi ile beşerin tabî'iyyeti hükmüne râm etmek yolundaki terakkîsinin; kendi sû'iniyât ve i'tiyâdâtı üzerine de

111 "Halk ve Hükûmet 3: Halk Hükûmetinin Mefkûrevî Şeklî", 22 Kânûn-ı Sânî 1339 [22 Ocak 1923], Sayı 3, s. 3.

hâkim olunmasını intâc edeceği [*sebep olacağı*] kanâ'atinin bunda ne dereceye kadar dahli olmuşdu?

Romantisizm rûhunun ilk heyecanâtı ile tabi'ata ve sâdeliğe avdet etmek arzusunun bu bâbdaki te'sirâtı ne derecedir?

Bütün bu yoldaki tedkîkât ve tahkîkât pek uzun süreceği gibi maksadımızla da alâkadâr değildir. Biz bu husûsda söyleyeceğimiz şeyi bu "tekâmmülcü"lerin halk hükûmeti hakkındaki mefkûrelerine ve tabi'at-i beşeriyeyi diğer bir nokta-i nazardan görmelerine müstenid bulunmasıdır: ki bu nokta-i nazarına ne Kurûn-ı Ûlâ'da [*Eski Çağ'da*], ne de Kurûn-ı Vustâ'da [*Orta Çağ'da*] kabûl edilmemişti.

Bunlar, kütle-i beşerin, hiç olmazsa, medenî memleketlerde yaşayanların ehliyetli ve muktedihe r mşehrîler oldukları kanâ'atine sâhibdirler: ya'nî, hıdemât-ı umûmiyyeye [*genel hizmetlere*] dâ'ir bir fikir ve hüküm verebilecek akl-ı selîme mâlik olduklarına makâmâta ehlinî intihâb edecek kadar sâhib-i temyîz ve bâsiret oldukları; ekseriyetin karârını kabûl edecek derecede idâre-i nefse mâlik bulunduklarına; cemâ'atin zararına kendi menfa'atini aramayacak derecede sâdık ve müstakîm bulunduklarına; menâfi'-i âmme [*genelin menfaatleri*] içün zahmete katlanacak; hattâ tehlikeyi göze aldıracak derecede şecâ'at-ı medeniyyeye [*medenî cesârete*] ve halkcılık ruhûna mâlik bulunduklarına kanaat ederler.

Fakat, vukû'ât ve tatbikât herhangi bir memleketde ve mu'ayyen bir zamânda ekseriyet-i azîme-i halkın bu meziyâta sâhib olamayacaklarını ve fi'l- hakîka olmadıklarını meydana çıkardığı hâlde bile bu mefkûreciler ye'se düşmediler.

Hürriyetin ihyakâr kuvvetine olan sarsılmaz i'timâdları, onları her ümîde bel bağlatıyor ve her şey'e inândırıyordu.

Bunlar iddiâ ediyordu ki: "halk, bizim tahmînimizden daha fazla câhil ve daha fazla duygusuz; âmiyâne ta'biriyle "vurdumduymaz" olabilir. Fakat bu hâl, şimdiye kadar kendilerine i'timâd gösterilmemesinden mütevelliddir [*ortaya çıkmıştır*]. Şimdi mâdem ki mukadderâtları kendi ellerine teslîm edilmiştir; herhâlde ehliyetleri tezâyüd eder. Fırsat, az zamânda zekâ ve firâset tevlîd eder. Kuvvet ve iktidâr, hiss-i mes'ûliyeti izhâr ve aşkı ve vazîfeyi ikâd eder [*tutuşturur*]. Halka i'timâd edilirse çok geçmeden o i'timâda lâyık olduklarını isbât ederler."

1789'da Garbî Avrupa'da başlayan bu uzun hürriyet ve milliyet mücâdelesinde bütün muhâribler [*savaşanlar*] hep bu ümîd ile yaşıyorlar ve bütün mesâ'ib-i beşerîyyenin [*insanlığın zor işlerininin*] devâsını hep bu "hürriyet"de görüyürlardı.

Amerika Mefkûrecileri

Amerika Cumhûriyet'inin mü'essisleri bu bâbda pek fazla müfrit değildiler. Bunlar epey zamândan beri "kendilerini idâre" mes'elesini tecrübe etdikleri cihetle bunun, cem'iyet-i siyâsiyyenin hatâyâsı içün şâhiddâr olmadığını anlamışlardı.

Bunlar, za'af-ı beşerî lâyıkıyla tanıyorlardı. Biliyorlardı ki sâha-i siyâsiyâtda ba'zı fenâ adamlar mevcûd olduğu gibi birçok da za'if seciyeli, câhil ve ahmak adamlar vardır. Bunun içün Kânûn-ı Esâsîlerine bu gibi âdemlerin halkı aldatıp yanlış yola sevk etmelerini men' edecek mevâdd-ı mahsûsa koymuşlardı.

Fakat Re'is-i Cumhûr "Jefferson"[112] halkın en münâsîb ve muvâfık olan şey'leri anlayıp yapmakdaki ehliyetine pek büyük bir itimâd besliyordu. Hattâ birçok seneler Amerika'da, en iyi cumhûriyetciler içün bu kanâati beslemek ve izhâr etmek bir vazîfe addediliyordu. En nihâyet, bundan bir nesil evvel Amerika Kânûn-ı Esâsî'nin on dördüncü ve on beşinci ta'dîlini yapanlar bu kanâ'atin pek cesûrâne olan tatbîkâtını mevki'-i fi'ile koymuşlardır.

Avrupa Mefkûrecileri

Avrupa'da on dokuzuncu asrın ibtidâlarında Yunanistan ve İspanya'daki ihtilâlcilere izhâr-ı tevecccüh edenler [*yakınlık göstermeleri*]; Fransa'da 1830 ve 1848 ihtilâllerini icrâ ve tasvîb edenler; Almanya'da meşrûtiyet idâre ve vahdet-i millîyye içün çalışanlar; hep istikbâl içün pek barlak ümitler besliyorlardı. Bunların fikrince mâzide sû'-i idârenin tevlîd etdiği bütün fenâlıklar bir anda ziyâ-yı hürriyet altında zâ'il olacakdı. Uzun zamânlardan beri mesâ'ibzede [*felâketzede*]halkın üstüne; sulh ve silâh içinde bir devr-i uhûvvet ve intizâm ve emniyet-i tâmme içinde bir asr-ı sa'âdet doğacakdı.

112 Thomas Jefferson(1743-1826), Amerika'nın üçüncü başkanıdır. 1801-1809 yılları arasında Başkanlık yapan Jefferson, Amerikan Bağımsızlı Beyânâmesi'nin yazarı olup, Amerika'nın kurucu babaları arasında en önemlilerinden biri olarak da kabul edilir.

Bunlar; kendi kendilerini pek güzel idâre edeceklerdi; çünkü herkes, manfaat-i şahsîyyesini te'mine değil, belki âmmenin hayrına çalışacakdı. Öyle ya!.. Hürriyet vâlid-i fazîlet [*fazîletin babası*] değil mi idi?

İngiltere terakkî perverleri ise; İtalya'da Mazzini'nin[113] şâkirdleri ve Fransa›da Victor Hugo, Lamartine, Levi Bdon kadar bu hissiyâtın zebûnu değildiler. Fakat 1830'dan 1870'e kadar Avrupa'nın en büyük, en kuvvetli zekâları, mütefekkirîn ve muharrirîni arasında en güzel seciyye sâhibi olanların hemân cümlesi, bir ümid bir vaz' almışlardı. Bunlar hür mü'esseseler te'sisinden terakkî ve saâdet-i beşeriyye içün pek büyük kazanclar bekliyorlardı. Acaba tatbikâtda bu intizârlar ne dereceye kadar tahakkûk etmişdir? Bu ciheti, müte'âkib makâlede tetkik edeceğiz.

Halk ve Hükümet 4:Tatbikatta Halk Hükûmeti[114]

Avrupa hürriyetperverânının bundan evvelki makalede izah ve tafsil ettiğimiz intizarları; bir dereceye kadar tahakkuk etmiş ve hür müessesata mâlik olan memleketler halkının şerait-i hayatiyye ve ictimaiyelerinde nisbi bir salâh husule gelmiştir. Bu salâh, yalnız terakkiyat-ı fenniye [*bilimin ilerlemesi*] ve bunun netice-yi tabiiyyesi *[tabiî sonuları*] olan huzur ve asayişin değil, belki daha adilane ve daha insani kavaninin mahsulüdür.

Kimse inkar edemez ki amme-i halkın bugünkü hayatı, eskisine nisbetle daha iyidir. Bu iyiliğin en ziyade; eskisine nisbetle daha iyi olan müessesât-ı siyâsiye mevludu [*yeni doğmuş siyâsi müesselerin*] olduğunu pek az kimse inkar edebilir.

Mahezâ, intizarların büyük kısmı boşa geçmiştir. Gerçi hürriyet Avrupa ve Amerika kıtaları için pek çok şey yapmıştır. Fakat bu yapılan şeyler, intizar edilenlere nisbetle hiç mesabesindedir. Bu hal, kabul edilen şekl-i hükümetteki noksana atfedilemez; çünkü (hükümet-i a'vâma-halk hükümetine) atfedilen noksanlar, kusurlar; bu şekl-i hükümeti yani kabul eden hükümetlerde görüldüğü kadar, halkı epey zamandan beri nâil-i serbesti olan [*özgürlüğe kavuşan*] memleketlerde de görülmektedir. İdare-i mutlâkaya mahsus addedilen:

113 Giuseppe Mazzini (1805-1872), İtalya'nın birliğini ve bağımsızlığını geçekleştirmek içün masonik Corbonari örgütüne katılmış ve ardından Yeni İtalya hareketini başlatmıştı.

114 "Halk ve Hükümet 4. Tatbikatta Halk Hükümeti", 23 Ocak 1923, Sayı 4; Demirel, Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi, s. 259-262.

sunuf-ı halk arasından münaferet, su-iistimal ve irtikâb, israfât, militarizm ruhu, meyl-i isyan ve kanuna adem-i riayet [*uymamak*] gibi bir çok fenalıklar; hür idareler de görülmektedir.

Bunlardan başka yeni yeni fenalıklar da baş göstermiştir. Gerçi bu fenalıkların derecesi, arz ettiği şekil; muhtelif memleketlere göre başka başkadır. Fakat esbâbı her yer için birdir.

Çünkü hemşehriler, hür iradenin taleb ettiği şuurlu bir halkçılık ruhuna faziletkâr bir faaliyete layık olduğu cevapları vermekten aciz kalmışlardır. Her yerde, halk hükümeti nazariyesinin halktan, hemşehrilerden talep ettiği şeylerle ameliyatta [*tecrübelerde*] elde edilen şeyler arasındaki fark, hatta zıddiyet; aynı şurette göze çarpmaktadır.

Meselenin asıl can alacak noktası olan şurasını hiçbir vakit hatırdan çıkarmamalıdır ki; halk hükümeti nazariyesi hemşehrilerden; bir mutlakıyet idaresinin veya oligarşinin talep ettiğine nisbeten daha yüksek seviyede bir akl-ı selim, kudret-ı temyiz [*ayırt etmek kudreti*], hüsn-i niyet ve saadet-i ammeye hasr-ı nefs ister.

Binaenaleyh halk hükümetinin nazara çarpan noktası layıkıyla düşünülürse hemşehrilerin matlup olan seviye-i medeniyeye vasıl olmaktaki [*ulaşmaktaki*] adem-i muvaffakatiyetlerine [*başarısızlıklarına*] müncer olur.

Tabiat-ı beşeriye şimdiye kadar birçok salah [*kurtuluş*] ve tekâmüle [*ilerlemeye*] nâil olmasına rağmen henüz matlub olan gayeden pek uzak bulunuyor. Aynı zamanda kendi kendini idarenin tahmil ettiği [*yüklendiği*] mesuliyet, olanca ağırlığıyla yüklenebilmek bir kuvvet ve metanet peyda edemediği de ayân bir surette görünüyor.

Avrupa'nın hiçbir memleketinde elyevm mevcud bulunan "mutavassıt [*orta*] bir hemşehri", halk hükümetinin talep ettiği evsaf ve mezâyâda [*vasıflarda ve meziyetlerde*] bir hemşehri değildir.

Ekseriyet-i azime-yi halkı [*halkın büyük çoğunluğu*] bu hususta en ileri gitmiş addedilen İsviçre'de bile hemşehrilerin bu fâikiyet-i nisbiyeleri [*ölçülü üstünlükleri*] en ziyade servetin tevlid ettiği su-i temâyûlâta [*kötü meyillere*] adem-i rağbetlerine [*isteksizliklerine*] atfedilmelidir.

Mutavassıt hemşehri

Şimdi, seviye-yi fikriye ve kifayet-i medeniye itibarıyla vasat derecede olan bir adamı ele alalım. Çünkü halk hükümetinde en son merci odur. Her şey binnetice ona dayanır, ona yüklenir. Hükümet onundur. Memurin-i hükümet onun gözü önünde çalışan vekillerdir. Halk hükümetinin kavaid-i esasiyesi, hidemât-ı umumiyetnin veya maslahat-ı ammenin tedvirinde son sözü ona bırakır ve bırakmalıdır da! O hakkını gaib etmek tehlikesini göze almaksızın hiçbir vakit mesuliyetten kaçamaz.

Doğrusunu söylemek lazım gelirse dünyada bir tarzda bir "mutavassıt adam" mevcud değildir. Her ferd; seciyesini diğer fertlerin seciyasından az çok farklı yapan bazı evsaf [*özelliklere*] ve havassa [*hususlara*] maliktir.

Binaenaleyh hiçbir ferdin tavrı, ahlakı evvelinden katiyetle keşf edilemez. Mevcudat-ı hayatiyyeyi, mesela bir meşe ağacını veya kendi yavrularını tetkik edenler bilirlerki dünyada, miyar halinde ne bir meşe ağacı ne de bir kedi yavrusu vardır. Bir kedi yavrusu diğer bir kedi yavrusundan hatta on beş günlük bile olsalar tabiat cihetiyle farklıdır. Maheza biz zihnimizde mutavassıt bir kedi yavrusu çizer ve onun muhtemel tabiatını tasavvur edebiliriz. İşte "ulum-i ictimaiye" [*toplum bilimleri*] denilen ilimlerde; kendi maksatları için mutavassıt bir ferd tasavvur ve tesbit ederler.

Eski Roma avukatları mutavassıt bir ev sahibi icad etmişler ve buna iyi aile babası manasında olarak da "bunuş fater familis" adını vermişler.

Böyle bir adamın kendi mamelikini [*malını ve mülkünü*] tarz-ı idaresi miyâr [*ölçü*] addediliyor ve kanun; başkasının mamelikini idare edenlerden de bu miyara tevfik-i hareketi [*uygun düşen hareketi*] talep ediyordu.

Şimdi bir cemaati ele alalım ve bu cemaati teşkil eden ferdlerin yüzde onunu fevkalade zeki, yüzde onunu fevkalade gabi [*budala*] olmak üzere ayıralım; sonra, geriye kalan yüzde seksenin hepsi için mümkün mertebe doğru olabilecek umumi bir sıfat bulalım. İşte bu sırat "mutavassıt adam"ı gösterir. Gerçi bu sıfat yüze sekseni teşkil eden her ferd için tamamıyla doğru değildir. Bu, o dereceye kadar doğru olabilir ki, iki gaye arasındaki saha-i tahalluf[tehalüf]

[*birbrine uymayan saha*] pek küçük olur ve bu kadarı mekasid-i ameliye için doğru olarak kabul edilebilir.

Yanınızda oturan bir adam, günün bir hadisesi üzerine bir mütalaa dermayan ettiği zaman siz kendi kendinize "tam benim düşündüğüm gibi" diyecek olursanız; o adamı tarif edemediğiniz "mutavassıt adam" için bir numune olmak üzere kabul etmiş olursunuz.

Halk ve Hükûmet 5: İslâm Nazarında Hükûmet Mefhûmu[115]

Bundan evvel, "halk ve hükûmet" nâm-ı umûmîsi altında yazmış olduğum üç makâle halk hükûmetinin, halkcılığın Avrupalılar nokta-i nazarından tedkîkine hasr edilmişdi. O makâlelerde dermeyân etdiğim mütâla'ât, hep Avrupa mütefekkirlerinin bu vâdide söylemiş oldukları sözlerin, yazdıkları yazıların bir hülâsasıdır. Bu makâle ile ve müte'âkib makalâtda nazar-ı İslâm'da hükûmet mefhûmunun ne olduğunu izâh ve teşrihe çalışacağız. Bu makâlede tedkîk edeceğimiz mevzu'a bundan evvelki makâlelere kıyasen "İslâm nazarında halk hükûmeti" demeyerek umûmî bir ifâde ile "İslâm nazarında hükûmet mefhûmu" diyorum.

Çünki ahkâm-ı islâmîyyeye temâmî-i ri'âyet şartıyla teşekkül edecek olan hükûmet, doğrudan doğruya en mefkûrevî şekilde "bir halk hükümeti"dir. Esasât-ı islâmîyye başka şekilde bir hükûmeti kat'iyyen kabûl edemez.

Bu ifâdeme karşı târihde şimdiye kadar gelib geçen ba'zı hükûmât-ı islâmiyyeyi göstermek sûretiyle İslâm hükûmetleri arasında da birçok mutlak ve otokratın hükûmetlerin teşekkül etmiş olduğunu söylemek doğru değildir.

Çünkü yukarıki ifâdeme dikkat edilirse ahkâm-ı esâsiye-i islâmiyyeden ve o esasâta göre teşekkül edecek hükûmetden bahsediyorum. Yoksa bu esasâtı ihmâl ve sû'-i isti'mâl sûretiyle ortaya çıkmış olan hükûmetleri nazar-ı itibara almıyorum.

Mâ'lûm ya, bir ka'ideyi ihlâl sûretiyle ortaya çıkan bir mevlûd: ta'bir-i câ'iz ise -mevlûd-ı gayr-ı tabi'î [*tabiî olmayan şekilde doğan çocuk*]- o kâ'idenin doğru ve muhakk olmadığına delâlet edemez. Avrupa'da halkcılık cerayânının hayât-ı milele [*milletlerin*

115 "Halk ve Hükûmet 5: İslâm Nazarında Hükûmet Mefhûmu", 23 Kânûn-ı Sânî 1339 [26 Ocak 1923], Sayı 7, ss. 3-4.

hayatına] nisbetle ne kadar kısa bir zamân evvel meydana çıkdığını hepimiz biliriz.

Bütün Avrupa, kendisinde ilâhi kudretler tahayyül edilen, krallar, imparatorlar tarafından idâre edildiği bir zamânda İslâmlar, bugün Avrupalıların henüz mefkûrevî bir şekl-i hükûmet addetdikleri en hür, en halkcı bir hükûmete, halkcı değil, halk hükûmetine mâlik bulunuyorlardı. Avrupa'da nâkıs eşkâliyle [*eksik tarzlarıyla*] bugün mevcûd olan halk hükûmetleri en müstebid hükûmetlerden, hükümdârlardan; birçok kanlı ihtilâllerle cebren fakat tedricî sûretde kopartılmış eşkâl-i hükûmetdir. Avrupa milletlerinin bugünkü teşkilât-ı ictimâ'iyeleri ve bu teşkilâta mütenâzır olan mü'essesât-ı siyâsîyeleri ve bu mü'essesâtın istihdâf etdiği [*hedeflediği*] gâyeler; yürüdükleri aykırı yollar nazar-ı i'tibara alınacak olursa Avrupa'da müstâkarr [*yerleşen*] ve tam manâsıyla halkcı hükûmetler teşekkülü içün daha çok uzun zamânlara, daha pek çok inkılâblara lüzûm ve ihtiyâc bulunduğu der-gârdır.

Avrupa milletlerinin, içinde bulundukları şerâ'it-i ictimâ'iyye icâbâtından olarak halk arasında mevcûd sınıf rekâbetleri ve her sınıfın diğerine tahakküm-ü dâ'iyyesinden sarf-ı nazar etmediği ve etmeyecekleri nazar-ı dikkate alınırsa yukarıdaki ifâdemi mübâlağaya hamletmek [*atfetmek*] doğru olamaz.

O hâlde İslâm nazarında hükûmet mefhûmu doğrudan doğruya (halk hükûmeti) demekdir. Çünki İslâm'da (müdebbir [*düşünce ile hareket eden*]) bir sınıf-ı mahsûs yokdur. İdâre edenler idâre edilenlerin meşvereti neticesi olarak intihâb edilen vekillerdir.

Kur'ân-ı Hakim, emâneti ehline tevdi' emir buyuruyor. Ehl olan kendi kendine gelub entrika ile kudret-i mâddiyye ile cebr ve zor ile mevki' gasb edenler değil; ancak cumhûrun meşvereti neticesinde ehliyeti olduğu tebeyyün eden [*anlaşılan*] müntâhab[*seçilmiş olanlar*] ebrâr-ı ümmetdir [ümmetin hayırlı kişileridir].

Şimdi bu husûsda uzun uzadıya kendi nokta-i nazarımı îzâh ve teşrihe lüzûm görmüyorum. Esâsen bu mevzu' üzerinde benim, şunun, bunun bir nokta-i nazarı olamaz. Umûmî olan nokta-i nazar, ma'lûm, sâbit ve ma'a't- te'essüf çok def'a men'idir.

Bu mevzû' üzerine muhtelif lisânlarda yazılmış birçok âsâr mevcûddur. Türkceler içinde en mühimi; e'âzîm-i mütefekkirin-i islâmiyyeden [İslâm'ın büyük mütefekkirlerinden] Sa'id Halim Paşa

merhûmun "İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsîyye" nâmındaki son eseridir. Benim bu makâlem "İslâm'da hükûmet mefhumu" mevzû'u içün bir mukaddime mâ'iyetindedir. Bundan sonraki makâlede, Hind ulemâyı islâmiyyesinden ve Oksford Darü›l-fünûnu me'zûnlarından Hoca Kemaleddin Efendi kardaşımızın beş ay evvel neşr edüb bir nüshasını bana gönderdiği "Hindistan [?]» nâm eserinden bu mevzû'a dâ'ir olan faslı tercüme edüb neşredeceğim. Mukaddime ma'iyetinde olan bu makâleye hâtime olmak üzere; iki sene evvel İngiltere›nin muhtelif şehirlerinde hilâfet komitesinin verdiği bir sıra konferanslar arasında Edinburg›da verilen bir konferansda îrâd-ı nutuk eden hatiblerden Hindli şâ'ire Misis Naydo'nun sözlerinden ufak bir kısmını ber vech-i âtî iktibâs etmekden men'-i nefs edemedim:

"Ben bir Müslümân değilim; ben a'sâr ve edvârın [*eserlerin ve devirlerin*] [3] birbiri üzerine yığıldığı bir devr-i medîdden [*uzun dönemden*] beri hâlis Brahman kanından geldim. Avrupalı müverrihler Brahmanları İslâmiyet'in irsî düşmanları addediyorlar. Hâlbuki: İşte bu def'a târih-şinâsların istintâcı [*bu sonucu*] yanlışdır. İşte bu def'a târih, medeniyetlerinin ve dinlerinin mü'ebbeden [*sonsuza kadar*] aralarını ayırması icâb edenleri birleşdirerek irâ'e-i a'câz eylemişdir [*acziyetlerini göstermiştir*]. Çünkü: Bugün biz, Hindularla Müslümanlar, asırlarca süren mücâdele, kin ve nefret, nifâk ve adâvetlerden [*düşmanlıklardan*] sonra nihâyet kâhir ve gayr-ı mağlûb bir ahenk içinde birleşmişler, müşterek bir nâm-ı millî ateşi içinde yekdiğerine kaynaşarak aynı vatanperverlik, emel ve ümid-i millî alevi içinde tâ yıldızlara doğru yükselmeğe teşebbüs etmişlerdir.

Fi'l- hakîka, biz bugün Türk İmparatorluğu hakkında ittihâz olunan mukarrerâtda hissiyât-ı islâmîyyeye hürmet gösterilmesini taleb ediyorsak bu; köle bir milletin, bir lütûf ve imtiyâz istirhâmı yâhud mahzâ bir ittihâd-ı ticârîyye karşı mükâfât ve ta'vîz talebi değildir. Biz, sizin şu dem buhrânınızda size karşı gösterdiğimiz ulüvv-i cenâb [*cömertlik*] içün mükâfât istemiyoruz, bize mahv ve inkırâz tehlikesi içinde çabaladığınız esnâda size dest-gir [*yardımcı*] olduğumuzdan dolayı ta'viz taleb etmiyoruz.

Hayır! Biz sizden ancak hakk-ı mâderzâd-ı beşeriyetimiz [*insanlığımızın anadadan doğma hakkı*] olan şey'i istiyoruz. Biz adâlet istiyoruz!

Biz şeci' [*cesûr*] bir milletin bütün gururuyla, ancak adâletden başka her şey'i o ta'birât-ı mahsûsanızla "mükâfât-ı civânmerdâne" tesmiye etdiğiniz şeyleri kabûl etmeği reddederek adâlet taleb ediyoruz.

Siz, yâhâd herhângi başka bir millet ne hakka mâlikdir ki: size karşı mahzâ maddî harblerin ve mücâdelâtın netâyicini gâ'ib etmiş olduğu içün bir milletin mukadderâtını ta'yîn edebilsin? Sizin tahrîb ve ifnâ [*yok*] etmek istediğiniz nedir?

Tahrîb etmek istediğiniz şey; bugün sizin de istihsâline uğraşdığınız demokrasinin yegâne mevcûd ve canlı timsâlidir. Çünki; der-hâtır [*hatırda*] ediniz ki: Bugün sizin ancak fikr ve hayâl etdiğiniz şey bundan tam bin üç yüz küsur sene evvel vâsî'[*geniş*] vâhâların münzevî bir mütefekkiri, yıldızlarla istişâre ederek ilk defa olarak insânların kardeş olduklarını ve her ferdin hürriyet ve müsâvâta [*eşitliğe*] istihkâkını [*hakkı olanı*] derk etdiği [*anladığı*] zamân, yalnız fikri ve hayâl edilmiş değil; belki de meydân-ı fiil ve hakîkate vaz olunmuştur. İşte bu zâtdır ki sizin a'mâcasına vusûl ve istihsâle çalışdığınız insâniyet demokrasisini ortaya koydu.

Siz Türk İmparatorluğu'nu mahv etmekden bahsediyorsunuz: Ben kelimelere ve eşkâle karşı lâkaydım: Benim ehemmiyet verdiğim şey' Türk olsun, Mısırlı olsun, Avrupalı olsun, İslâm demokrasisinin şeref ve haysîyetidir. Ben o büyük dînîn şeref ve haysîyetine ehemmiyet veriyorum ki: Terakkiyât [*ilerleme*] ve tekâmülât-ı beşerîyyeye [*insanlığın olgunlaşmasına*] yeni bir kuvve-i muharrike [*hareket kuvveti*] ilâve eylemiştir.Ben bu fâtih ve hâkim-i küll olan imân ve mezhebe ehemmîyet veriyorum ki: Beşerîyetin medeniyetleri için ilim ve irfan nûrunu taşıyarak barbar Avrupa'nın bağrına doğru yürümüşdür.

(Nutkun bu noktası bülend [*yüksek*] alkışlar arasında işidilememişdir.)

Bir zât tarafından söylenildiği gibi bu zarîf ve sevimli medeniyetin en büyük mazharriyâtından biri şudur ki: Bu İran'ın ma'bedlerinden Katolik İspanya'ya kadar tecdîd ve ta'lîm ederek yürümüşdür. (alkışlar)

Ve oradan bir kârbân-ı zafer [*zafer kervanı*] hâlinde... vâdilerden yürüyerek feth ü teshîre [*ele geçirmeye*] geldiği benim Hindistan'ımın, benim nâmımın çocuklarını sevmek ve himâye

etmek üzere burada olmuştur. Siz (İngilizler!) eğer muktedirseniz kendi imparatorluğunuzu muhâfaza ediniz ve bırakınız Türk İmparatorluğu kendi mukadderâtını ta'yin etsin. Siz kim oluyorsunuz ki: Türk İmparatorluğu'nun şu kısmı tecrîd ve tefrîk olunacak ve bu kısmı tahrîb edilecek diyebilesiniz? Bırakınız, Müslümânlar kendi mücâdelelerini fasl etsin! Ânları yaşamak ve ölmek içün kendi hâllerine bırakınız!" [4]

Halk ve Hükûmet 6: İslâm Nazarında Hükûmet Mefhûmu[*kavramı*][116]

Geçen makâlede Hind ulemâsından Hoca Kemaleddin Efendi'nin kitâbından sernâme ittihâz etdiğimiz mevzû'a dâ'ir olan faslı tercüme edeceğimi söylemişdim. Bu faslı ihtivâ eden kitâb esâsen İngilizlere karşı yazılmış olduğu içün hoca, bu faslın baş tarafında İngilizlerin İslâm ve İslâm milletleri hakkında perverde etdikleri [*besledikleri*] yanlış fikirleri, gülünc kanâ'atleri teşrîh ediyor. Gerçi memleketimizde de bi'l- hassâ Garb'a, Garb Medeniyeti'ne fazla temâyül etmiş; Şark'a, Şark Medeniyeti'ne ve bi'l- hassâ İslâm Medeniyeti'ne dâir noksân ma'lûmât sâhibi olanlar yok değildir. Binâ'en'aleyh hocanın, İngilizlere karşı söylediği sözlerden bu gibilerde istifâde edebilirlerse de makâleye tahsîs edilen yerin darlığı i'tibâriyle bu kısımları mecbûrî olarak tercümeden sarf-ı nazar etdim.

Şimdi hocanın ifâdâtından mevzû'a müte'allık [*konu hakkında*] en mühim parçaları ber-vech-i âtî tercüme ediyorum:

"Bir da'vâ veyâ bir usûl (sistem) hakkında hükm vermezden evvel -ister bu bir medeniyet veya daha küçük bir şeyi olsun- onun ne olduğunu lâyıkıyla bilmek lâzımdır.

Müslümanların gürültücü, mes'ûliyet kabul etmez, eli herkesin yakasında ve mensûb bulunduğu medeniyetin mâhiyeti hasebiyle de hilkaten idâreye gelmez bir mahlûk olduğuna karar vermezden evvel bu medeniyetin mâhiyeti hakkında tahkîkâtde bulunmak ve Müslümânlar nazarında hükûmet mefhûmunun ne olduğunu anlamak munsıfâne [*insaflı*] bir hareket olur.

116 "Halk ve Hükûmet: İslâm Nazarında Hükûmet Mefhûmu", 29 Kânûn-ı Sânî 1339 [29 Ocak 1923], Sayı 9, s. 3.

İkinci Halîfe-i İslâm büyük Ömer'e â'id bir fıkra-i târihiyye vardır. Zannederim ki bu fıkrayı kayd etmek maksadımıza temâmıyle hâdim [*hizmet*] olacakdır.

Gassânîlerin emiri "Cebele" nâmında biri, şeref-i İslâm ile henüz müşerref bulunduğu bir sırada Kâ'be-i Mu'azzama'yı tavâf ederken aynı vazife-i dindarâneyi îfâ eden fakir bir hacının mevcûdiyetinden bî-zâr [*rahatsız*] olmuş, çünki tavâf esnâsında bu fakir hacının elbisesi kazara "Cebele"nin libâs-ı şahânesine sürünmüşdü. Bunun üzerine Cebele hiddetlenerek fakire bir yumruk vurmuş ve zavallının dişini kırmışdı. Bu hâdisenin kurbanı olan fakîr ihkâk-ı hak [*hakkının verilmesi*] için büyük halîfenin huzûruna gelmiş.

Hazret-i Halîfe bu vak'ayı kumandanlarından birine şöyle yazıyor:

"Cebele'yi çağırttım ve bir Müslümân kardeşine neden bu yolda fenâ bir mu'âmele yapdığını sordum.

Cebele, fakîrin kendisini tahkîr etdiğini ve onu derhâl orada öldürmekden kendisini; mevki'in kudsiyeti men ettiğini söyledi. Verdiği cevâbın, yapdığı kabâhatın derecesini artırdığını ihtâr ettim ve eğer zarar görmüş olan fakîrden istihsâl-i afv etmezse kânûnun mu'tâd olan cezâsına ma'rûz kalacağını bildirdim.

Cebele cevâb verdi "ben bir emirim; o ise ale'l- âde bir adamdır." Buna Ömer şöyle cevâp verdi:

"Emir ol yâhud olma: her ikiniz de Müslümânsınız ve her ikiniz de nazar-ı kânûnda müsâvîsiniz [*kanun nazarında eşitsiniz*]."

Cebele, cezânın kendisine îrâs edeceği [*sebep olacağı*] haysiyetsizlikden kurtulmak içün derhâl firâr etdi. Fakat Ömer'in sözleri hükûmet hakkında Müslümân mefkûresinin nihâ'î bir hülâsası olmak üzere elân duruyor ki bu da en insânî şekilde bir halkcılık "demokrasi"dir.

İşte, İslâmiyet'de kânûnun şahsa (ferde) karşı olan i'tinâ ve hürmeti bu derecede olup şahsın kânûna olan hürmeti de aynı mertebede idi. Şurasını da der-hatır etmeli [*hatıra getirmeli*], der ki, biz burada kânûn-ı İslâmiyeti aslî ve hakîkî pernsipleri nokta-i nazarından muhâkeme ediyoruz. Tabiî bu âhkâmın, prensiplerin tahrîf edilmiş, ri'âyet olunmamış şekilleri nokta-i nazarından değil.

Müslümanların kânûna, ulû'l-emre olan hiss-i ri'âyet [*saygı hissi*] ve hürmetleri tâ çocukluklarından beri teşvîk ve tenmîyeolunur [*teşvik edilir ve artırılır*]. Kur'ân-ı Hakîm şu me'alde fermân ediyor:

"Allah'ın emr etdiği: anın zât-ı ulûhiyyetinden başkasına hidmet etmeyeceksin ve vâlîdeynine hüsn-i mu'âmele edeceksin. Vâlideynînizden biri veyâ her ikisi sizinle beraber ihtiyâr oluncaya kadar yaşarlarsa anlara söylenip şikâyet etmeyiniz. Anlara hürmetle söyleyiniz. Ve anlara hiss-i şefkatle tevâzu' kanadını uzatınız ve deyiniz ki: Yârabbî onlar beni küçücük iken büyüttükleri gibi sen onlara rahmet.

Rivâyet-i sahîha ile rivâyet olunur ki Hazret-i Peygamber bu vazîfe-i hürmet ve itâ'atin hattâ zenci bir köleden bile diriğ [*yazık*] edilmemesi lâzım gelir buyurmuşdur. Ve fî'l- hakîka bu şimdiki günlerde bu gibi tavsiyeler, pek müfritâne olarak nâ-münâsib görünürse de herhâlde bir hükûmet-i muntazama ve âdile ile kâbil-i tevfîk bir medeniyeti işâr etmektedir [*haber vermektedir*].

Hazret-i Ömer'in sözünde mündemic olan [*yer alan*] prensib, elân bütün ehl-i İslâm'ın kalbinde bir mevki'-i mu'allâ [*yüksek mevki*] işgâl etmekdedir, çünki halk hükûmetciliği -kâbil-i tatbîk ve tatbikî lâzım olmak mâhiyetiyle -Garblılar içün olduğu gibi Şarklılar içün de yeni bir mefhûm değildir.

Demokrasi (halk hükûmetciliği)'nin şekl-i hâzırının mahall-i tevellüd ve mevtını [*doğduğu ve yerleştiği yer*] İslâmiyet'dir. Yek-nazarda bu "bâlâ-pervâzâne" [*atıp tutulan*] bir müdde'â gibi görünür, fakat Kur'ân-ı Kerim ve Peygamber tarafından halkcı bir idârenin temellerini teşkil etmek üzere i'lân buyrulan ve aşağıya derc edeceğim yedi (mebde') [*ilke*] iddi'âmı te'yid ve tevsîk [*isbat*] edecekdir.

Türk düşmanlığı hissî altında hareket edenler ve âhkâm-ı kur'ânîyyeye istinâd eden Türk idâresinin, hâl-i hâzırın müterakkî [*ilerlemiş*] cem'iyetlerine uygun olmadığını iddi'â edenler; bu tarzda saçma bir iddi'âda bulunmadan evvel iki def'a düşünmek mecbûriyetindedirler. Böyle bir iddi'â yalnız onların cehlinî gösterir.

Ben bu gibilere karşı meydan okuyor ve bana idâre esâsları içün İslâm'ın vaz' etdiği (mebde')lerden daha iyisini göstermelerini taleb ediyorum.

Müslümânların kendilerine mahsûs ve "fıkıh" nâmı altında, herhangi bir medeniyetin elhakk [*hakîkaten*] medâr-ı iftihârı [övünme sebebi] olabilecek bir kânûn-ı "mebde'ler"i [*kânûn ilkeleri*] vardır.

Bu kânûn menba'ı [*kaynağı*] Kur'ân-ı Hakîm'dir. Bu kitâb; asırdan asıra değişen ihtiyâcât-ı beşeriyyeye cevâb-ı kâfi [*yeterli cevap*] vermek kudretini hâ'iz olmayan dimâğ-ı beşerin [*insan aklının*] bir mahsûlü değil; kitâbullahdır.

Halk ve Hükûmet 7: Hemşehrîlik[117]

Bundan evvelki makâlelerde [[118]] halkcılığın ve halk hükümetinin Avrupa milletleri nazarındaki tarz-ı telakkîsini ve İslâm nazarında hükûmet mefhûmunun da halkcılık veyâ halk hükûmetinden başka bir şey olmadığını muhtasaran kaydetmiştik. Gerçi İslâm nazarında hükûmet mefhûmunun temâmiyle îzâh edilebilmesi içün daha birkaç makâle yazmağa ihtiyâc vardır. Bu ayrı, derin ve bi'l- hassâ ara sıra gördüğümüz bazı yanlış ve mugâlatâkâr [*yanıltıcı*] yazılar karşısında herhâlde teşrîhî icâb eden pek mühim bir mevzû'dur.

Bu mevzû' üzerinde yapacağımız teşrihâtı -ki ma'lûm, mu'ayyen ve âmmece kabûl edilmiş kat'i eşkâlin ale'l- âde bir tahkîyesinden i'bâret olacakdır.- şimdilik başka ve daha müsâ'id bir zamâna bırakıyorum.

Şimdi bu makâlede "halk hükûmeti"nin istinâd etdiği temelden, ya'nî böyle bir idâre makinesinde her şey demek olan "hemşehrî"den bahsedeceğim.

"Hemşehrî"" kelimesi Fransızca "citoyen" İngilizce "citizen" mukâbili olarak kullanıyorum. Gerçi bu ma'nâda "vatandaş" ta'biri belki daha doğrudur. Fakat bizde "hemşehrî" ta'biri bi'l-hassa halk arasında vâsi' sûretde kullanılmakdadır. Bundan başka Avrupalıların bu makamda kullandıkları kelimelerin manâ i tibariyle de tam mukâbilîdir.

Hemşehrîlik nedir?

Hemşehrîlik cümlemizin mâlik bulunduğumuz büyük bir ni'mettir. Bu öyle bir ni'mettir ki elde etmek içün mesâ'i-i mahsûsa ve yâhud para sarfına muhtâc değiliz.

117 "Halk ve Hükûmet 7: Hemşehrîlik", 8 Mart 1339 [8 Mart 1923], Sayı 42, s. 3.
118 [*] Bu silsilenin altıncı makâlesi "9" numerolu nüshamızdadır.

Gerçi ezmine-i kadîmede [*eski zamânlarda*] hemşehrîlik sıfatını kazanmak içün insânların büyük paralar sarf etdiğini târih kaydediyor.

Hemşehrîliği kazanmak içün müstesnâ bir zekâ ve isti'dâda lüzûm olmadığı gibi bir imtihân geçirmeğe ihtiyâc yokdur.

Bu ni'met-i uzmâ [*büyük nimet*] bizim doğum hakkımızdır.

Avrupalılar içün bu ni'met mâzîde yapılmış birçok ihtilâllerin; sarf edilmiş birçok mesâ'inin mirâsıdır. Hâlâ ba'zı milletlerde aynı toprakda doğan ve yaşayanlar arasında tam ma'nâsıyla hemşehrî olmayan birçok insânlar mevcûddur.

Fakat bizim içün vaziyet böyle değildir.

Yukarıda söylediğim gibi hemşehrîlik, bize doğum hakkımızdır. Çünkü bin üç yüz küsur sene evvel bütün dünyâda ma'nâ-yı ilmî amelîsiyle ilk ve bugün içün de en ma'kûl halk hükûmetinin temellerini kuran şâri'-i a'zamın vaz' buyurduğu esâsât-ı âdile bu hakkı bize doğum hakkı olarak bahşetmiştir.

Bugün hemşehrîlik, ister lâyık olsun, ister olmasın, râyet-i İslâm altında ve hür topraklarımızda doğan herkesin doğum hakkı olarak mâlik bulunduğu en zengin ve en büyük nimetdir.

İşte "halk hükûmeti"nin idâresi her vechle bu hemşehrîye istinâd eder. Binâ'en'aleyh idârenin iyiliği mükemmeliyeti ve lâyıkıyla işleyebilmesi Hemşehrîlerin liyâkatine keyfiyetine ve havâss-ı âlîyesine [*yüksek kişilere*] bağlıdır.

Meşhûr bir mütefekkirin (Karlayl)[119] dediği gibi "bir hükümdârın hükümdârlık mevki'ni doldurması onun tabiî olan rehberlik kâbiliyetinden ileri gelir. En mefkûrevî hükümdâr, kabîlenin veyâ milletin bi'z- zarûre [*ister istemez*] en büyük adamıdır."

Halk hükûmetinde ise hakîkî hükümdar, hemşehrîdir. Binâ'en'aleyh böyle bir idârede hemşehrî pek yüksek evsâf ve kifâyet sâhibi olmak lâzım gelir. Halkcılık her bir hemşehrîye bir hükümdâr mes'ûliyeti izâfe eder.

Bu azîm mes'ûliyet ise; bi'l- hâssa vezâ'if-i siyâsiyyede müstesnâ bir zekâ ve dirâyet ister; vezâ'if-i ictimâ'iyyenin îfâsında ise ciddî ve vicdânî bir sadâkât, kat'i ve serî' bir hareket ister.

119 Thomas Carlyle (1795-1881) İskoçyalı tarihçi ve yazar.

Halkcılık mefkûresi yukarıda saydığım evsâfın hemşehrîlerde mevcûdderecesine göre ya mahkûm-ı sükût [*susmaya mahkûm*] olur yâhud lâyık olduğu makâm-ı bâlâlarını[*yüksek makamı*] bulur.

Millet; zekâ, ahlâkıyât, evsâf-ı ictimâ'iyye [*toplumsal özellikler*], sadâkat-ı âlîyye, mehâkimde tevzî'-i adâlet [*mahkemelerde adaletin verilmesi*] i'tibariyle hiçbir vakit hemşehrîlerin bulunduğu hakîkî seviyenin fevkîne yükselemez.

Mefkûrevî Hemşehrîlik 8[120]

Mefkûrevî bir hemşehrî yalnız zekî ve dirâyet sâhibi değil, belki dâ'imî sûretde vatan perver olandır. Böyle bir hemşehrî için belki vezâ'if-i ictimâ'îyyesini ifâde lâkaydî, tenbellik ve atâlet nefretle telakkî edilecek fazîhalardır [*alçaklığı gerektiren bir şeydirlerdir*]. Böyle bir hemşehrî, âşıkâne bir sadâkatle, mu'allem ve muntazam memleketinin âşıkî ve hâdımidir.

Fakat hiçbir kimse, hükûmeti ile olan münâsebetlerine şahsen vâkıf olmadıkça ve siyâsî vezâ'ifini îfâda ahlâken hassâs bulunmadıkça hiçbir vakit hemşehrîliğin mefkûrevî olan derecesine vâsıl olamaz.

Hattâ daha âlî sâ'ikler mevcûd olmasa bile münevver ve ma'kûl bir menfa'at-ı şahsiyye [şahsî menfa'at] hissî, her bir hemşehrîye vezâ'if-i ictimâ'iye ve siyâsîyesini îfâya tahrîk etmelidir.

Her hangi bir şekilde olursa olsun idârenin veya hükûmetin ferd ile hayâtî bir râbıtası [*bağlantısı*] vardır. Halkçı bir idârede hiçbir kimse umûr-ı idârenin [*idare işlerinin*], umûr-ı hükûmetin [*hükümet işlerinin*] kendisiyle alâkadâr olmadığını iddi'â edemez. Her bir hemşehrî, maddî, fikrî, ictimâ'î hulâsa her türlü menâfi'î nokta-i nazarından devlet ile gayr-ı kâbil-i iftirâk [*ayrılması mümkün olmayacak*] bir sûrette karışmış, bağlanmıştır.

Eğer o hemşehrî mâl ve mülk sâhibi ise vermeye mecbûr olduğu vergilerin mikdârı, hükûmetin ehlîyet [*yetkisi*] ve rû'yeti [*idâre etmesi*] nisbette ma'kûl ve âdilâne bir şekilde takarrür [*kararlaştırılır*] ve te'ayyün eder [*ortaya çıkarırlır*].

Şehrin ahvâl-i sıhhîyesi, sokakların hâli, suyollarının ve lağımların intizâmı, zâbıta kuvvetinin istiklâl ve ehliyeti, hattâ

120 "Mefkûrevî Hemşehrîlik 8", 9 Mart 1339 [9 Mart 1923], Sayı 43, s. 3.

sofraya gelen ekmek ve yemek temizliği ve muvâfık-ı sıhhat olması, sabîler ve çocukların beslenmesi için südün hâlisîyeti, hulâsa hayât ile alâkadar daha birçok şeylerin idâre ve teftîşî şu veya bu tarzda mutlaka hükûmetin vezâ'ifî miyânına dâhildir [*görevleri arasındadır*].

Hemşehrî, neslin yetişmesine ve tarz-ı hayâtının bir şekl-i mahsûs [özel şekil] almasına hâdim olan mekteb, kütübhâne vesâ'ire gibi müessesâtın idâresi ile de şiddetle alâkadardır. Çünki bu gibi müessesât yâ merkezden veyâ mahallî idâreler vâsıtasıyla idâre olunur. O hâlde, hemşehrî bu cihetle de umûr-ı hükûmetle sıkı bir sûrette alâkalıdır.

Görünüyor ki hükûmetin eli, insânların en azîz tuttuğu şeylere emvâl ve emlâke, yurda ve çocuklara hattâ cem'iyet ve âile hayâtının sa'adet-i ictimâ'iyyesine yarayan her bir cihâzına kadar uzanıyor.

Binâ'en'aleyh, iyi bir hükûmetle fenâ bir hükûmet arasında mevcûd olan fark o hükûmetlerin, ferdin ve cemi'yetin her türlü menâfi'ine icrâ ettiği te'sirâtın netâyicinde [*sonuçlarında*] aranmak lâzımdır.

Halkçı bir idârede, idâresi altında yaşadığı hükûmetin iyilik ve fenâlığından doğrudan doğruya hemşehrî mes'ûldür. Eğer memleket gerek umûr-ı dâhiliye ve gerek umûr-ı hâriciyesinde fenâ eller tarafından idare ediliyorsa, yâhud oturulan şehir mürteşî [*rüşvet alan*], irtikâb zümreleri tarafından idâre olunuyorsa kabahât kimindir?

Eğer memlekette yapılan nâfî [*faydalı*] işler rüşvet ve irtikâb dolayısıyla iki veya üç misli para ile yapılıyorsa kimi ayıplamak lâzımdır?

Bi't- tabi' hemşehrîleri değil mi?

Zekî, vazifeşînâs ve memleketi bi- hakkın seven hemşehrîler, hiçbir vakit iş başında olanların irtişâ irtikâbına [*rüşvet alana*] göz yummaz. Çünki işbaşında bulunanlar, ya'nî idâre adamları, hemşehrilerin hâkimî, âmirî değil, belki müvekkil oldukları işleri kemâl-i sadâkatle yapmaya memûr vekillerdir.

Binâ'en'aleyh vezâ'if-i siyâsîyye ve ictimâ'îyyesini ihmâl eden bir hemşehrî doğrudan doğruya kendi kendini aldatmış, dolandırmış olur.

Mefkûrevî bir hemşehrî bütün sevâ'ikin ölçülemez derecede fevkinde olan bir sâ'ikle kendisini dâ'imî sûrette, cem'iyete karşı doğru bir secîye-i şahsîye sâhibî bulunduğunu arz ve ısbât etmek mecbûriyet ve mes'ûlîyeti altındadır.

"Doğruluk bir milleti yükseltir, fenâlık ise bir milleti batırmak için kâfî bir sebebdir." Bir cemâ'atin kendisini terkîb eden a'zânın kıymeti ne ise, ancak o kıymeti hâ'izdir. Bir millet fikren ve ahlâken hemşehrîlerin hey'et-i mecmû'asından fazla bir kıymeti hâ'iz olamaz. Her bir hemşehrî mensûb olduğu cemâ'ate karşı doğru bir şeciye-i şahsiyye sâhibi olmak mecbûriyetindedir. Bir günâhkâr pek çok iyileri, iyilikleri mahveder. Fenâ misâller saçan tek sefîl secîye, her hangi bir cem'iyet için gâyet vahîm bir tehlike menba'îdır. Böyle bir secîye sâhibî olan kimse hâi'z bulunduğu nüfûz nisbetinde cem'iyetin ahlâkî ve ictimâ'î sevîyesini alçaltır.

Vücûd-ı beşerin ma'lûl [*hastalıklı*] ve bulaşık bir uzvû diğer bütün a'zânın intizâmını bozar ve bâdî-i ıztırâb [ızdırabının sebebi] olur, bu vechle bütün sistemin âhengini ihlâl ve hayâtıyetini tenkis eder [*azaltır*]. Fenâlık da tıbkı sârî bir hastalık gibidir. Bunun karşısında hiçbir kimse temâmıyla emîn bir mevki'de değildir.

Çiçek hastalığına musab bir adam gezdiği yerlerde menhûs hastâlığın tohumlarını döker durur. Bu tohumlar en âlî kâşânelerin [*en büyük köşklerin*] bile pencerelerinden içeriye ölüm saçar.

Fenâ fikirli hemşehrî, sakınılması pek zor olan bir tefessüh menba'ıdır [çürümenin kaynağıdır]. Her hângi bir çocuk veyâ adam veyâhud kadın ondan fenâ bir örnek, bir misâl alıp bozulabilir.

Binâ en'aleyh, her şekl-i idâreden ziyâde halk hükûmetinde her bir hemşehrî, mûhiti ne kadar vazî' [*bayağı*] olursa olsun kendisini cem'iyete en iyi bir şekilde mâhiyyette arz mecbûriyetindedir.

Halk ve Hükûmet 9: Mefkûrevî Hemşehri Numûneleri Barbaros Hayreddin[121]

Mefkûrevî bir hemşehrînin asıl olacağını temâmıyle nazarlarda tecsîm [*canlandırılması*] içün ihtimâldir ki hakîkî hemşehrî numûneleri göstermekten ve böyle bir hemşehrînin fezâ'il-i lâzıme

121 "Halk ve Hükûmet 9: Mefkûrevî Hemşehrî Numûneleri Barbaros Hayreddin", 13 Mart 1339 [13 Mart 1923], Sayı 42, s. 3.

ile müzeyyen olan hayâtı tedkîk etmekden daha mü'essir [*tesirli*] bir usûl mevcûd değildir.

Fakat asıl mes'ele böyle bir hemşehrî numûnesi bulup ortaya koymaktır. Ale›l-husûs dehâ-yı fevka'l- âdeleri ecânibin [*yabancıların*] bile taht-ı tasdîkinde bulunan birçok e'âzım-i eslâfın [*büyük seleflerin*] bile sihâm-ı tenkîdden [*tenkîd oklarından*] kurtulamadığı böyle bir devr-i fetretde herkese beğendirecek bir numûne, bir hemşehrî numûnesi bulmak pek zordur.

Gerçi târîhimizde mülk ve millete pek çok hidmetler îfâ etmiş sâyısız hemşehrî numûneleri mevcûddur. Fakat bunların hayâtları temâmıyle mazbût [*kayıt altına*] değildir. Binâ'en- aleyh hayâtlarının her noktası temâmiyle ve herkesce ma'lûm olmayan zevâtı numûne olmak üzere göstermeyi muvâfık bulmadım.

Yalnız şimdilik pek muhterem bir mücâhidi, hakîkî bir hemşehrî, numûnesi olmak üzere göstermek istiyorum ki o da tercüme-i hâlî temâmıyle ma'lûm ve mazbût olan gâzî-i nâmdâr [*meşhur gâzî*] Barbaros Hayreddin Paşa merhûmdur. Belki yanılırım, fakat ben kendi kanâatimce târihimizde bu muhterem mücâhidden daha fedâkâr ve daha fazîletkâr bir zât bilmiyorum.

Aça Ovalı Ya'kub nâmında bir sipâhinin oğlu olan Hızır Re'is (Gâzî Barbaros Hayreddin Paşa) Rodos Şövalyelerinin esir ettikleri büyük kardaşı Oruç Reis ile şehid ettikleri küçük kardaşı İshak Re'is'in intikâmını almak üzere denize çıkmış ve senelerce denizde, karada çalışmak sâyesinde Cezâyir ve Tunus'da büyük bir pâdişâhlık kurmuştu.

Barbaros kurduğu bu büyük ve kuvvetli hükûmeti kemâl-i mehâretle idâre ederken üzerine müte'addîd def'alar saldıran İspanya İmparatoru Beşinci Şarl'ın ordularını ve donanmasını perişân etmiş ve Avrupa'nın Akdeniz kıyılarında bulunan memleketlerini harâbezâra [*viraneye*] çevirmişdi.

Asrının en büyük devlet-i bahrîyyesi olan Venedik'in, o zamân Avrupalılarca nâ-mağlûb addedilen "Andreya Dorya" kumandasındaki donanmasıyla gâlibâne çarpışmış, hülâsa Akdeniz'i baştanbaşa bir Türk gölü hâline getirmişti.

Gerek denizde ve gerek karada en kuvvetli bir devlet hâlini alan Cezâyir ve Tunus'un pâdişahı, mukaddes bir gâye uğruna kılıncının hakkı olan koca hükûmeti Yavuz Sultan Selim'in atebe-i

cihangîrânesine [*cihangirliğine basamağı*] takdîmde bir dakîka bile tereddüd etmeyecek kadar âlî tıynet [*yüksek mizâclı*] bir zât olduğunu isbât etmişdir.

Barbaros Hayreddin, mesâ'î-i fedâkârânesi sâyesinde kurmuş olduğu koca ve zî-kûdret hükûmeti, hâricden hiçbir tehdîde marûz bulunmadığı, dâhilde desâ'isinden [*hîlelerden*] korkulabilecek hiçbir rakîbi olmadığı hâlde sırf ulvî bir mefkûrenin tahkîkî uğrunda hiç düşünmeden Selim-i Evvel'e[122] terk etmiş ve pâdişah iken paşa olmuştur!

Târîh ilminin sahâ'ifi [*sayfaları*] baştanbaşa gözden geçirilecek olursa bu tarzda ulvî olan başka bir levhaya tesâdüf imkânı yokdur fakat bunun aksi olan hûnîn [*kanlı*] levhalara kesretle tesâdüf edilir. Tali'in [*kısmetin*] az, çok lütfûna; muvakkat müsâ'adesine mazhar olmuş birçok kumandanların, mühterislerin hükümdâr olmak içün dereler kadar kan akmasına sebeb oldukları herkesin bildiği hakâyık-ı târihîye cümlesindendir.

Fakat Gâzî Barbaros'un pek âlî-cenâbâne ve fedâkârane olan bu hatt-ı hareketine başka bir misâl göstermek imkânsızdır.

Koca Yavuz'a cesîm bir ordu ile Tih Sahrâsı'nı geçirten, Nil Vâdisi'ni feth etdiren o ulvî mefkûrenin ve bu mefkûre içün Yavuz'un Mısır'da atdığı temel taşının ne olduğunu her Türk, her İslâm pekâlâ bilir. Âle'l- husûs bu uğurda milyonlarca evlâdını fedâ eden Türkler bunları herkesden âlabilir.

İşte aynı mefkûre ile kalbi yanub tutuşan gâzî-i nâmdâr Barbaros Hayreddin Paşa merhûm, derhâl Mısır'a koşmuş ve hilâfeti Türklerin yed-i emîn [*güvenilir*] kudretine alan ve Türkleri "Hâdimü'l Harameyni'ş-Şerîfeyn" yapan ulu hâkâna arz-ı bi'at etmiş ve kılıncı ekmeği olan koca mağrîb hükûmetini o mefkûreci pâdişâha terk ve teslîm etmiştir.

O andan i'tibâren Türk devletinin âle'l-'âde bir paşası olan ve o paşalıkla kanâ'at eden koca gâzî yine denizlere açılarak salîbîlerin muhâcemât-ı bahrîyesine [*Haçlıların deniz saldırılarına*] senelerce göğüs germiş ve her def'asında kazandığı kâhir zaferlerle o mübârek mefkûrenin kuvvetlenmesine, tahakkûk yoluna girmesine yardım etmişdir.

122 Sultan I. Selim 1470-1520 (1512-1520), Osmanlı hükümdârı.

Barbaros'un diğer menâkıbından bahse lüzûm görmüyorum. Akça Ovalı Türkoğlu Türk olan bu millî kahramanın mesâ'i-i zâtiyesi [şahsî çalışmaları] neticesi olarak elde etdiği pâdişâhlığı arzu-yı zâtîyesiyle anavatana ilhâk etmesinden ulvî bir fazîletkârlık numûnesini tasavvûr etmek imkânı var mıdır?

İşte, hakîkî vatan perverler, hakîkî hemşehriler böyle hareket eder. Hakkı olmayan şeylere el uzatmakdan sarf-ı nazar, elde etdiği menâfi'i bile bilâ-tereddüd âmmeye terk etmek, edebilmek fazîletkârlığını gösterir.

Fransız Kavânîn-i Esâsiyesi'nin Muhkemiyeti [*Temel Kanunlarının Sağlamlığı*][123]

Profesör "[?]"*den:*

1789 senesinde [?] (Meclis-i Umûmî) ictimâ'ından beri Fransız Kânûn-ı Esâsî vâzı'ları [*Anayasa koyucuları*], on iki Kânûn-ı Esâsî demişlerdir.

Bu Kânûn-ı Esâsîlerin ihtivâ etdiği mevâddan [*maddelerden*] herhangi birinin ta'dil veya tebdîli [*değişikliği*] hakkında yapılması zarûrî olan, tedkîkât, mu'âmelât ve merâsim pek câlib-i dikkat netâyic [*dikkat çekici neticeler*] arz eder.

Evvelâ: Ancak ikisi müstesnâ olmak üzere, her bir Fransız Kânûn-ı Esâsî'si "muhkemiyet" vasf-ı mümemyizi [*seçilmiş vasfı*] ile tamamlanmışdır. Binâ'en'aleyh hangi siyâsî mektebe mensûb olursa olsun bütün Fransızlar, hükûmetin esâsât-ı siyâsîyyesini [*siyasi esâslarını*], kavânîn vaz'ına salâhiyetdâr [*kanunların konulmasında yetkili*] olan ale'l-âde mecâlisin [*basit meclislerin*] el uzatamayacağı bir mevki'de tutmak fikir ve kanâ'atinde ittifâk etmişlerdir. Bu esâsî kânûnların ta'dil veya tebdîli [*değişikliği*] pek büyük müşekkilâtla [*zorluklarla*] muhâtdır [çevrilmiştir]. Ve âle'l-umûm teklîf edilen ta'dîlât (yenilikler) üzerinde milletin lâyıkıyla düşünerek, mütâla'a ederek esâslı bir kanâ'at peydâ etmesine meydân bırakacak kadar uzun bir fâsıla verilmek mecbûriyeti kabûl edilmişdir.

Bu nokta-i nazardan 1791 Kraliyet Kânûn-ı Esâsî'si bi'l- hâssa câlib-i dikkatdir. Bu Kânûn-ı Esâsî tek meclisden ibâret bir heyet-i

123 "Fransız Kâvânîn-i Esâsîyyesi'nin Muhakkemiyeti", 24 Kânûn-ı Sânî 1339 [24 Ocak 1923], Sayı 5, s. 2.

teşrî'ye [*kanun yapma heyeti*] teşkîl etmişdir. Fakat bu meclise yâhud parlamentoya Kânûn-ı Esâsî'yi ta'dîl içün hiçbir salâhiyet vermemişdir. Böyle bir salâhiyete mâlik olan yegâne hey'et (ta'dîl meclisi) nâmındaki diğer bir meclis olub bu meclisin ictimâ'ını [*toplanmasını*] bir takım kuyûd ve şur'ût [*kayıtlar ve şartları*] ile takyîd [*bağlama*] ve fa'âliyetini tahdîd [*sınırlamak*] içün de baş urulmadık hiçbir çâre bırakılmamışdır. Bu maksadla tedvîn edilen mevâdd-ı kânûnîyye [*toplanılan kanun maddeleri*] aslen şöyledir:

İki sene içün ale'l- âde bir meclis-i teşri' intihâb edilmiştir [*kanun yapan bir meclis seçilmiştir*]. Kânûn-ı Esâsî'nin herhangi bir maddesinde bir ta'dil veya tebdîl icrâsı arzusu, biri birini ta'kiben gelen üç Meclis-i Teşrî'i tarafından izhâr edilmedikce Kânûn-ı Esâsî'de hiçbir tebdîl yapılamaz.

Biri birini müte'âkib ictimâ' eden üç Meclis-i Teşrî'de (parlamento) Kânûn-ı Esâsî'nin herhangi bir maddesinde icrâ edilecek ta'dîl ve ıslâh hakkında aynı kararı ittihâz ederse üçüncü meclisi ta'kib edecek olan dördüncü meclis-i teşrî'nin aded-i a'zâsı [üye sayısı] yeniden 249 a'zâ ilâvesiyle tezyîd edilir ve a'zâsının adedî tezyîd edilmiş [*artırılmış*] olan bu meclis "Ta'dil Meclisi" olur.

Netice istihsâl edinceye kadar Kânûn-ı Esâsî'nin her bir kelimesi ile bağlı olan bu "Ta'dil Meclisi" yalnız ve yalnız kendisinden evvel gelen üç meclis-i teşr'i [*kanun koyan meclis*] tarafından verilen kararın müsned-i ileyhimi [*onlara isnâd edilmiş*] olan mevâd [*maddeler*] üzerinde müzâkere icrâ ve karâr ittihâz edebilir [*karar alabilir*]. Binâ'en'aleyh "Ta'dil Meclisi'nin" salâhiyeti Kânûn-ı Esâsî'nin ancak kısmen ta'diline hasr ve kasr edilmiştir [*zaman ayrılmıştır*]. Bu ta'dil ikmâl edilir edilmez [*tamamlanır tamamlanmaz*] meclise ilâve edilmiş olan 249 a'za derhâl çekilir ve "Meclis-i Ta'dil" yine ale'l- âde meclis-i teşri'î vaz'iyetini [*kanun yapan basit bir meclis durumunu*] iktisâb eder [*kazanır*].

Eğer 1791 Kânûn-ı Esâsî'si mevcûdiyetini muhâfaza etmiş olaydı hâvî olduğu mevâddan hiçbiri altı seneden az bir zamân zarfında ta'dîl edilemezdi. Fakat bu Kânûn-ı Esâsî'yi yapanlar nazarında; ale'l- acele kânûn tedvîninin önüne geçmek içün vaz' edilen bütün bu kuyûd ve şurût [*kayıtlar ve şartlar*] bile düşüncesiz ve mülâhazasız yeniliklere karşı kâfi bir te'minât teşkîl edemiyor. [124]

124 * Kânûn-ı Esâsî mevâddının otuz sene müddetle gayr-ı kâbîl ta'dîl ve tebdîl olduğuna dâ'ir teklif bile der-meyân edilmiş; fakat kabul edilmemişdi, "Eli"nin Fransa Kânûn-ı Esâsîsi. Sâhife 302.

Bunlar, bi'l- hâssa Kânûn-ı Esâsî'nin i'lanından sonra ictimâ' edecek olan ilk iki meclise Kânûn-ı Esâsî'nin herhangi bir maddesi üzerinde bir ta'dîl teklîfi hakkını bile vermemişlerdi. Bundan maksadları ise, hiç olmazsa on sene müddetle (1791-1801) Fransa hükûmetinin temellerini müstâkırr [*sabit*] ve gayr-ı kâbil [*imkânsız*] tebdîl tutmak fikir ve niyeti idi.

1793 Cumhûriyetcileri, hükûmetin temellerini ale'l- âde Mecâlis-i Teşrî'iye'nin hudûd-ı salâhiyyetleri hâricinde tutmak husûsunda (1791) Kânûn-ı Esâsîcileri (Meşrûtiyetperverler) ile müttefik edilir. Fakat ta'dîl husûsunda başka bir usûl kabûl etmişlerdi. 1793 Kânûn-ı Esâsî'ne göre Kânûn-ı Esâsî'de yapılacak ta'dîlât veya tebdilât ale'l-âde bir meclis-i teşrî'inin icrâatına değil belki milletin arzusuna tabi' bırakılmıştı. Cumhûriyet (departmanlarından) nısfından [*yarısından*] fazlasında ibtidâ'î meclislerin yüzde onu tarafından taleb vâki' olursa parlamento bütün departmanlar ibtidâ'î meclislerini ictimâ'a [*toplanmaya*] da'vet ve Kânûn-ı Esâsî'nin ta'dili içün bir Meclis-i Millî akdi meselesini arz mecbûriyetinde idi. Bu ibtidâ'î meclislerin Meclis-i Millî akdiyle ve aleyhinde tezâhür eden ârâsı üzerinedir ki Kânûn-ı Esâsi'nin tâ'dil veya adem-i ta'dili [*değişikliği veya değişlik yapılmaması*] takarrur edebilirdi [*kararlaştırılabilbilirdi*].

Bu ibtida'î meclisleri ta'dîl lehinde karar verdikleri takdirde, ale'l- âde bir meclis-i teşri'î (parlamento) intihâbı [*seçilmesi*] tarzında yayılan bir intihâb üzerinde in'ikâd eden [*toplanan*] bir Meclis-i Millî derhâl işe başlar ve sarf-ı meclis-i millînin intihâb ve in'ikadını mûceb olan [*gerektiren*] Kânûn-ı Esâsî mevâddı üzerinde icrâ-yı müzâkerât ve i'tâ-yı karar eder [*müzâkereler yapılır ve karar verilir*].Kısa bir ifade ile hemşehrilerin ekseriyeti tarafından ihzâr edilen arzu üzerinedir ki Kânûn-ı Esâsî'nin mu'ayyen mevâddını ta'dîl ve ıslâh-ı salâhiyyet mahdûdesiyle [*yetkinin ıslah edilmesinin sınırlanmasıyla*] bir Meclis-i Millî intihâb olunur.

1795 senesinin Cumhûriyet ve Direktuvar[125] Kânûn-ı Esâsîleri de evvelkiler gibi yine Kânûn-ı Esâsî ta'dilâtını müşkil bir iş hâline sokmak nokta-i nazarına göre tertîb ve tanzîm edilmişdi. Meşhûr ve menfûr [*nefret edilen*] "Konvansiyon"[126] gibi müstebid meclislerin meydana gelmesi tehlikesi dâ'imâ göz önünde bulundurulmuştu.

125 1789 Fransız İhtilâli sonrasında teşkil edilen bir meclistir.
126 1792-1795 arasında Fransa'yı idare eden kurucu meclistir.

Ânî sûretde ve yâhud dahâ doğru bir ta'bîrle tepeden inen bir şekilde yapılan yeniliklere karşı ittihâz edilen bütün bu tedâbîri lâyıkıyla anlamak içün (Direktuvar) Kânûn-ı Esâsî›ne göre meclis-i teşri'inin iki kısımdan ya'nî "Eskiler Meclisi" ile "Beşyüzler Meclisi'nden" mürekkep olduğunu hâtırlamak lâzım gelir. Kânûn-ı Esâsî'de yapılacak herhangi bir ta'dîl teklifi mutlaka "Eskiler" Meclisi'nden çıkmak ve "Beşyüzler" Meclisi tarafından da tasdîk edilmek icâb ederdi. Böyle bir teklîf, usûlü vecihle yapıldıkdan ve dokuz sene zarfında üç def'a -her def'ası arasında lâakall [*en azından*] üç sene geçmek şartıyla- tasdîk edildikden sonra bir "Ta'dîl Meclisi" ictimâ'a da'vet edilir. Bu meclis bugün Amerikalıların "Meşrûtî Meclis" dedikleri meclisdir. Bu meclis, müntehab olub hâl-i ictimâ'da [*toplantı hâlinde*] bulunmasını, hiçbir vecihle ale'l- âde Meclis-i Teşrî'inin (parlamento) ve kuvve-i icrâ'iyyenin salâhiyetlerini ta'dîl edemezdi. Bundan başka "Ta'dîl Meclisi"nin salâhiyeti, yalnız Meclis-i Teşrî'î tarafından nazar-ı tedkîkine arz edilen mevâddın ta'dîline mütehassır idi. Bu meclis (Meclis-i Ta'dîl) hiçbir vakit üç aydan fazla hâl-i ictimâ'da bulunamazdı. Yegâne vazifesi de Cumhûriyet Mecâlis-i İbtidâ'iyesi tarafından tedkîk edilecek bir ta'dîlât veya "Islâhât Lâyîhası" ihzârından ibâret idi. Bu vazîfe îfâ edildikten sonra Ta'dîl Meclisi kendi kendine dağılırdı. Kânûn-ı Esâsî Ta'dîl Meclisi'ni hiçbir vecihle umûr-ı idâreye [*yönetim işlerine*] ale'l-âde Meclis-i Teşrî'iyye müdâhale etmemesini kemâl-i ehemmiyetle kaydetdikden başka Ta'dîl Meclisi tarafından teklîf edilen ta'dilât halk tarafından kabûl edilinceye kadar da eski şeklin devam edeceğini âmir bulunuyordu. Konsül ve imparatorluk Kânûn-ı Esâsîleri, Kânûn-ı Esâsî'de yapılacak ta'dilâtı evvel emirde "Senato" karârına; sonra da ârâ-yı umûmîyyenin [*genel olayların*] tarz-ı tecellisine tâbi' tutuyordu. Bu şekil, Napolyon sistemi üzere Kânûn-ı Esâsî'nin ta'dîlidir. Bu tarz, her türlü ta'dilât ve tebdilâtı evvel emirde kûvve-i icrâ'iyye tarafından müntehab bir hey'etin (Senato) arzusuna; sonra da halkın ârâ-yı umûmîyyesine tâbi' tutuyordu.

Ârâ-yı umûmîyye ise kûvve-i icra'iyye tarafından arz edilen ta'dilâtı sâdece kabûl veya redd şeklinde tecelli etmeğe mahkûm idi ki hâkikât-i hâlde hiçbir vakit (red) şeklinde tezâhür etmemiştir. Bu tarza göre teklîf edilen yeniliği münâkaşa veya ta'dîl içün halka hiçbir fırsat verilmiyordu.

1848 Cumhûriyeti, Meclis-i Teşrî'i'nin ale'l-âde salâhiyet-i teşrî'iyyesi dâhilinde ta'dil ve tebdîl edeceği kânûnlarla büyük

müşkilât ve sûret-i mahsûsada ta'dîd [*hazırlanılması*] maksadıyla intihâb edilmiş meclisler ma'rifetiyle ta'dîl edilebilecek kânûnları (Kânûn-ı Esâsî mevâddını) temâmıyla biribirinden tefrîk etmişti [*ayırmıştı*]. Kânûn-ı Esâsî'nin ta'dîl ve tebdîli ameliyesi ise gâyet mükellef ve mufassal [*mükemmel hazırlanmış ve tefarruatlı*] idi.

Ale'l- âde Meclis-i Teşrî' üç sene içün müntehab olup hiçbir vecihle Kânûn-ı Esâsî mevâddını kendiliğinden ta'dîl edemezdi. Ancak son sene ya'nî üçüncü sene zarfında Kânûn-ı Esâsî'nin kısmen veyâ temâmıyla ta'dîli arzusunu izhâr edebilirdi.

Böyle bir karar (ya'nî arzu izharı şeklindeki karar) her bir celse biribirinden lâakal birer ay fâsılalı olmak üzere üç muhtelif celsede ayrı ayrı ittihaz edilmedikce -500 a'za i'ta-yı re'y etmedikce ve i'tâ edilen ârâ'nın dörtde üçü tarafından bu karar tasdik edilmedikce- mu'teber addedilemezdi.

Ancak yukarıda izâh edilen eşkâle muvâfık olarak Kânûn-ı Esâsî'nin ta'dîli lehinde bir karâr ittihâz edildiği takdîrdedir ki bir Ta'dîl Meclisi intihâb olunabilirdi. Bu Ta'dîl Meclisi de yalnız üç ay içün intihâb olunur ve ale'l- âde Mecâlis-i Teşrî'iyye'den fazla adedde a'zâyı ihtivâ eder. Ve ancak kendisini ictimâ'a da'veti icâb etdiren mevâdd üzerine icrâ-yı müzâkere edebilirdi. Ma'ahaza ale'l- âde kânûnlar tedvîni de salâhiyeti dâhilinde idi. Bu takdirce bu meclis, hâl-i ictimâ'da bulunduğu müddet zarfında ale'l-âde Meclis-i Teşri'i makâmına kâ'im olabilirdi [*geçebilirdi*].

İkinci İmparatorluk, birinci imparatorluğun tarzını ihyâ etti ve Kânûn-ı Esâsî'nin ta'dîli tekrâr "senato"nun arzusuna ve halkın ârâ-yı umûmîyesine tâbi' kaldı.

Bugünkü cumhûriyet ise bu husûsda ve birçok cihetce kendisinden evvelki usûllerden temâmiyle başka olan tarzlar kabûl edilmişdir.

Kânûn-ı Esâsî'nin maddeleri yalnız bir kânûnda değil belki 1871 Meclis-i Millîsi tarafından tedvîn edilen müte'addîd Kavânîn-i Esâsîye'de bulunur. Fakat bu kânûnlara, Mecâlis-i Teşrî'iyye -senato ve Meclis-i Meb'ûsân- tarafından ale'l- âde Meclis-i Teşrî' hâlinde îfâ-yı vazîfe ettikleri müddetce ta'dîl veya tebdîl edilemez. Kânûn-ı Esâsî'de meşrûtî bir şekilde ta'dilât icrâsı içün evvel emirde her iki meclis ayrı ayrı Kânûn-ı Esâsî'nin ta'dîli lüzûmuna dâ'ir bir karar vermek mecbûriyetindedir. Her iki meclis tarafından ayrı ayrı

olmak üzere bu tarzda bir karâr verilecek olursa iki meclis birlikde ictimâ' eder. Bu vecihle bir Meclis-i Millî veyâ kongre hâlinde ictimâ' eden meclis, Kânûn-ı Esâsî"nin herhangi maddesini ta'dîl veyâtebdil-i kudret ve salâhiyetini hâ'iz bulunur.

Buraya kadar verdiğimiz izâhâtdan pek ayân sûretde anlaşılır ki Fransız meşrûtiyetcileri umûmiyet i'tibariyle Kânûn-ı Esâsî temellerinin, Mecâlis-i Teşrî'iyyenin arzusuna göre ânî olarak tebdîl veya ta'dîle ma'rûz kalmaması husûsunda müttehidü'l-efkâr bulunmuşlardır.

Cevabım[127]

Râgıb Bey Efendi'nin yukarıya aynen derc edilen tenkidnâmesi, hey'et-i umûmiyesi i'tibariyla (Tan)ın i'lân etdiği mesleğe muvâfık bir şekilde olmamakla beraber ilk olduğu için derc ediliyor.

Kâri'în-i muhteremeye sudâ' [*muhterem okuyculara rahatsızlık*] vermemek içün kısaca tekrâr edeyim ki "Tan"ın mesleği mümkün olabildiği kadar şahsiyâtdan uzak bulunmak, münâkaşât-ı şahsiyyeye sürüklenmesi muhtemel olan yazıları derc etmemektir. Sırf ilmî olan tenkîdâta ise "Tan"ın sütunları dâ'ima açıkdır.

Binâ'en'aleyh Râgıb Bey Efendi'nin lâübâliyâne ifadâtını bir tarafa bırakarak asıl sorduğu sû'allere kısaca cevâb vereceğim:

Râgıb Bey, "Hükûmetimiz bugün şeklen halk hükûmetidir" buyuruyorsunuz. Bu nasıl söz; hükûmetimiz bugün şeklen değil, hükmen, hukûken, siyâseten ve fi'ilen de tâm bir halk hükûmeti değil midir? diyor.

Râgıb Bey Efendi, yine tekrâr ediyorum!

Hükûmetimiz bugün şeklen ve (münevverân-ı memleketin arzusu ve gâyesi i'tibariyle) halk hükûmetidir.

Zât-ı âlilerinin "hükmen, hukûken, siyâseten" diye sıraladığınız sıfatlar da yine (şekl) ifâde eder. (Fi'ilen) kelimesi ise yine çıplak kalıyor.

İfâdemi te'yîd içün size kısa bir misâl:

127 "Cevâbım", 22 Kânûn-ı Sânî 1339 [22 Ocak 1923], Sayı 3, s. 4.

93 Kânûn-ı Esâsîsi[128] otuz küsûr sene salnâmelerin başında kânûn hâlinde durduğu hâlde memleket ve halk en müdhiş bir istibdâd altında[129] inlemiş durmuştur.

Diğer misâl içün de benim makâlemin münderc bulunduğu sayıdaki Meclis müzâkerâtında, memleketin muhtelif aksâmına mensûb (halk vekillerinin) beyânâtını lutfen bir def'a daha dikkatle okumanız kâfîdir.

Tenkidnâmenizde cevâp verilmeğe lâyık diğer bir nokta da "latîfeden kat'-ı nazar [*şakaya bakmadan*] siz halkı hükûmet içün şart olan akıldan, irfândan, ahlâkdan mahrûm mu görüyorsunuz?" sû'alidir.

Hayır, Râgıb Bey, hiçbir vakit halkımızı akıldan, ahlâkdan ve irfândan mahrûm görmüyorum. Bi'l- akis âciz bir ferdî bulunduğum o muhterem halkın ahlâkına, seciyesine hayrân ve meftûnum [*gönül vermişim*]. Ma'a haza uzun müddet, kendine âid idâre işlerine karışdırılmaması ve dâ'imâ yukarıdan gelen emirlerle, cebirlerle, tazyîklerle idâre edilmesi ve henüz bu tarzdaki idareden de kurtulmamış, hülâsa hiçbir ân fırsat verilmemiş, göz açtırılmamış bulunması dolayısıyla kâbîliyet-i idâriyye ve terbîye-i siyâsiyyesindeki noksânı, tecrübesizliği görüyor ve kasdediyorum.

Cevab verilmek icâb eden diğer bir nokta da "üç seneden beri cihânın nazarını üzerine celb ve nihâyet yığınlarla harikâlar teşkîl eden azamet-i ef'âlîyle [*büyük hareketleriyle*] bütün cihânı hayretlere gark eden Türk Milleti'nin hâlâ kabiliyetsizliğinden... İlh" cümlesidir.

Azizîm Türk Milleti yalnız bu sefer değil, 600 seneden, hattâ târîhîn kaydetdiği zamândan beri aynı vâdide birçok harikâlar ibdâ' etmiştir [*ortaya koymuştur*]. Fakat esef edilecek cihet şudur ki Türk Milleti kanı, mâlı bahâsına ibdâ' ettiği bütün bu harikâların semerâtını [*meyvelerini*] müdîrân-ı umûrun [*idârecilerin*] tedbirsizliği, idâresizliği ve ihtirâsı yüzünden lâyıkıyla iktitâf edememiştir [*toplayamamıştır*].

Asıl korkduğumuz ve te'mîn etmek istediğimiz cihet de bu sefer yine böyle olmaması ve zât-ı âlîlerin izâh buyurduğunuz ve üç seneden beri mütemâdiyyen vaadetmekte bulunduğumuz esâsların yine kavlde kalmamasıdır.

128 1876 yılında ilan edilen Kânûn-ı Esâsî'yi kast ediyor.

129 İstibdâdı, Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarını ifade etmek içün kullanıyor.

Netice olarak da "halkı yükseltmek içün olan hülâsanıza ez-cân [*candan*] ve dil-iştirâk ederken... İlh" diyorsunuz. Hülâsadan kasdınızın ne olduğunu lâyıkıyla anlayamadım. Ama ez-cân ü dil-iştirâk edeceğinizi ve add buyurduğunuzdan dolayı arz-ı teşekkür ederim.

Benim yazacağım yazılar birçok mütefekkirînin âsârından iltifât edilmiş ve icâb eden nikâtı [*noktalar*] hâlimize tevfik edilmiş tetebbu'ât semeresidir.

Binâ'en'aleyh yazılarım ifâde-i ulyâları vechle [*yüce ifadeleri üslûbuyla*] "rûhsuz ve ma'nâsız noktaları" câmi' olsa [*bulundursa*] bile yine bir sa'y ve tetebbu' [*çalışma ve araştırma*] mahsûlü olmak i'tibâriyle benim içün bir kıymeti vardır. Kesrli hükümdârlık mes'elesiyle Teşkilât-ı Esâsîye Kânûnu'na â'id mütâla'atınıza şimdilik mevki'-i münâkaşayakoymak nâ-be-mevsîm ve nâ-be-bemahal [*vakitsiz ve uygunsuz*] addediyorum. Hürmetler.

Celâl Nûrî Bey'e[130]

"İnkişâfa Doğru" makâlesi münâsebetiyle:

Etrâfa, şu'ûn-ı câriyeye [*geçerli olan olaylara*] bakıyorumda:

Hâdisât-ı güzeşteden [*geçmiş olaylardan*] gerek ferd, gerek cem'iyyet i'tibâriyle ibret almak kâbiliyetinden âdetâ mahrûm bulunduğumuza hükm edeceğim geliyor!,,.

Görüyorum ki hâlâ ba'zıları, hem de kendilerini zamânın çok ilerisinde, hakîkî münevver, müteceddid addedenler, hiç olmazsa son senelerin felâketlerinden olsun ibret almamışlar!

Bu gibiler nazarında elân, kendi kanâatleri ve yâhûd yukarıdan telakkî ettikleri emir hilâfında kanâ'at sâhibi olanlar mutlakâ düşman, hâ'in-i vatan... ilh addedilmektedir.

Bunun en yeni misâlini, Celâl Nûrî Bey'in 23 Şubat târîhli İleri Gazete'sine yazmış olduğu "İnkişâfa Doğru" ser-levhalı makâlede görmekdeyiz.

Celâl Nûri Bey'in bu makalesini de emsâlleri misillü sükût ile geçiştirmek istemiştim. Çünki Celâl Nûrî Bey'in hayât-ı tahrîriyyesini [*yazı hayatını*] bilenler, hiç olmazsa Mondros

130 "Celâl Nûrî Bey'e Cevâb", 1 Mârt 1339 [1 Mart 1923], Sayı 36, s. 2.

Mütareke'sini müte'âkib Âtî ve İleri gazetelerinde neşr ettiği makalâtı okuyanlar ve bi'l- hassa beş on gün evvelki Meclis-i Millî celselerinden birindeki ibret-âmiz levhayı seyredenler içün başka tarzda harekete imkân yoktur.

Nasıl olsun ki Celâl Nûrî Bey'de sâbit bir kanâ'at; mu'ayyen bir fikir yoktur. Kanâ'atinde, fikrinde sebât olmayan kimselerle **mübâhase** [*konuşma*], münâkaşa imkânı var mıdır?

Celâl Nûrî Bey; kendi ta'bîri vechle emrberdir [*emir alandır*], dâ'ima aldığı emire göre yazı yazar!..

O, yukarıda işâret ettiğim celsedeki i'tirâf-ı alîyyesini vechle zamâna göre yazı yazmağa hülâsa "Rüzgâr horozu" gibi esen rüzgâra tâbi' olmağa alışmış bir muharrirdir.

O, zamân olur memleketde hükümdârdan, hânedan hükümdârîdan başka bir makâm, bir kudret ve kuvvet menba'ı tanımaz!

Zamân olur, bütün kuvvetiyle bu makâmı takviyeye çalışır; hattâ sâlik [*yolunda*] bulunduğumuz dîn-i mübîn icâbâtından olarak en halkcı, en müsâvâtperver [*eşitliksever*] bir memleketde sun'î bir erkân sınıfı icâd etmeğe bile kalkışır.

Zamân olur makâm-ı mu'allâ-yı saltanatın [*saltanatın yüzce makamının*] "soğancı" başılığına râzı olur!

Yine zamân olur, emniyyet-i can ve mâl te'sîsi, ittihâd haydûdlarının elinden halkı kurtarmak içün İstanbul'un İngilizler tarafından işgâlini muhikk [*haklı*] bulur.

Yine zamân olur, memleketdeki siyâseti lâyıkıyla tedvîr [*çevirmek*] içün Meclis-i A'yân'a İtalya'dan a'yân göndermek ister!...

Yine zamân olur, en müfrit bir halkçı ve Halk Fırkası'nın en gür sesli çığırtgânı olur!...

Yine zamân olur, Afife Fikret Hânım, bilemem ne Kâmî Bey ve yâhûd üç başlı bir fakîh olur!

Evet zamân olur, o en hür bir Osmânlıdır; Türkcülerin düşmanıdır; hattâ ba'zen rivâyete nazaran bir ecnebî devlet

mahmîsidir [*himâyesindedir*], şimdi de en koyu Türkcü en koyu bir halkçıdır.

Fakat, Celâl Nûri Bey; sen muharrir ol, feylesof ol, soğancı başı ol, emirber ol, fakîh ol, müctehid ol, ne olursan ol; yalnız ricâ ederim hakîkî vatanperverlerce sâbit kanâ'atlî seciye ve istiklâl-i efkâr [*bağımsızlık fikirleri*] sâhibi zevâta çatma!..

Bak sen yukarıda söylediğim makâlede hiç sıkılmadan, ulu orta şöyle bir hüküm î'tâ ediyorsun [*veriyorsun*]:

"...Fırka-i muhâlefe denilen muhâlif meb'ûsların fikirleri de bir kat daha tavazzuh etdi [*açıklığa kavuştu*]. Şu ikinci nokta gâyet mühimdir. İyice anladık ki Meşrûtiyet'in ilk gününden beri zamân, zamân beliren muhâlefet hep aynı kabaldedir [*vazifeyi yerine getirir*]... İlh.

Ey Celâl Nûrî Bey, demek bugünkü muhâlefette hep Meşrûtiyet'in bidâyetinden beri beliren muhâlefetler gibi... Ya'nî bizlerde Ali Kemâller, Sa'id Mollalar, Refik Hâlidler gibiyiz... Öyle mi?

Celal Nûri Bey, bilmiyorsan öğren ki meclisde bugün muhâlif bir fırka yoktur. Meclis elân postu kurtarmağa çalışan bir hey'et-i âliye-i millîyedir [*yüksek bir millî heyettir*].

Meclisde yegâne ve bütün â'zâca kabûl edilmiş, program "Misâk-ı Millî"dir. Afv edersin hatâ etdim. İstanbul'da bizler Felâh-ı Vatan grubunda bu Misâk-ı Millî'yi ihzâr ve imzâ ederken Hürriyet ve İ'tilâf'a mensûb birkaç zât ile zât-ı âlîleri bu Misâk-ı Millî imzâ buyurmamıştınız!..

Demek oluyor ki bugün meclisde; meclisin esâs vazîfesi -ki Misâk-ı Millî'nin tahakkukudur [*gerçekliğinin anlaşılması*]- i'tibârıyle zât-ı âlîlerinden başka muhâlif yokdur!

Fakat, diyeceksin veya denilecek ki İkinci Müdâfa'a-i Hukûk grubu ne oluyor?

Bu sû'alin cevâbı 9 Şubat târîhli Tan'da bir baş makâle ile verilmişti?

Lütfen o makaleyi bir def'â daha okuyunuz.

Celâl Bey, ben bu makâleyi arkadaşlarıma danışmadan yazdım ve yine onlara göstermeden gazeteye koyuyorum. Belki bu hareketimden dolayı arkadaşlarım, beni mû'âheze edeceklerdir [*azarlayacaklardır*]. Arkadaşlarım, sulh imzâ edilmeden post kurtulmadan mesâ'il-i dâhiliye ile uğraşmak taraftarı değillerdir. Ben de bu fikirde bu kararda müşterekim. Yalnız şu karârlar ve gazetenin bidâyet-i intişârından beri tuttuğu meslek bile yukarıda iktibâs ettiğim gülünç hükmünüzün boşluğunu veyâ bizim hakkımızda vârid olmadığını isbâta kâfidir. Çünkü bizim için endişe-i vatanın; her hissine, herşey'e fâ'ik [*üstün*] olduğunu gösterir.

Ben İstanbul'dan geleli râhatsızım, evden nâdir çıkıyorum ihtimâl ki bu râhatsızlığın a'sâbıma verdiği gerginliğin de size şu cevâbı vermekte -ya'nî arkadaşlarımın benim müşterek bulunduğum nokta-i nazarlarından beni inhirâf ettirmekte [*saptırmasında*]- te'siri olmuştur.

Ben aslen gemiciyim. Sâhil uşağıyım, hattâ â'ile ismim "Re'isoğulları"dır. Halâtlar arasında büyüdüğüm; fırtınalar içinde yaşadığım için, kavâ'id-i nezâkete [*nezâket kurallarına*] pek de vâkıf değilim. Bu cevâbım zannederim ki en nâzikâne yazabildiğim bir cevâptır. Ma'lûm yâ siz mütârekeden sonra ma'hûd [*sözü geçen*] makâleleri yazarken ben Ali Kemâl gibi bir mu'annid [*inatçı*] muhâlife nâmûssuzluğunu zımnen i'tirâf ettirmiştim!

Şimdi sizin cevâbınızı bekliyorum. Yukarıki mecbûrî îzâhdan sonra hâlâ bizi Ali Kemâllerle, Sa'id Mollalarla, Refik Hâlidlerle hem ayâr mı görüyorsun?.. Ricâ ederim çabuk cevâb ver: Cevâbınızın mâhiyetine göre ihtimâl ki dâhâ söyleyecek pek çok sözlerim var.

Bazı Gençlerimizde Dalâlet-i Hissiye [*Dalâlet Hissi*][131]

Geçen akşam umûmî bir yerde birkaç arkadaş oturuyorduk. Yanımda oturan bir genç bana şöyle bir sû'al sordu:

"Birkaç gündür "Tan"a derc ettiğiniz Yemen haberlerinin serlevhasında neden "güzel" sıfatını kullanıyorsunuz?"

Ben bu sû'ale sâdece "güzel olduğu için!" cevâbını verdim.

131 "Ba'zı Genclerimizde Dalâlet-İ Hissiye", 21 Mart 1339 [23 Mart 1923], Sayı 53, s. 3.

Muhâtabım bu cevâpla kâni' olmadı ve "Yemen'in yüz binlerce Türke mezâr olduğunu hâtırlamıyor musunuz?" Sû'aliyle mukâbele etti.

Ben -iyi ya, yüzbinlerce Türk'ün mezârı olması bile Yemen'e "güzel" sıfatının izâfesine kâfi bir sebep teşkîl edemez mi?..

Bu kısa sû'allî cevâblı mükâleme [*görüşme*] icâbâtından olarak bi't- tabi' neticesiz kaldı. Bi'l- âhire odamda yalnız kaldığım zamân düşündüm... Bir hayli düşündüm herhâlde zekî olan bu gence bu tarzda bir sû'al sorduran hâlet-i rûhiyyeyi bulmak, anlamak istedim.

Birçok mülâhaza ve tefekkür neticesinde bulduğum şey'î şu iki kelime ile hülâsa edebilirim:

Dalâlet-i Hissiye!

Bir kaç sene evvel -hâfızam beni aldatmıyorsa- Mu'allim Mehmed Ali Aynî Bey İstanbul gazetelerinden birinde neşr ettiği bir makâle ile Türk gençliğinde âsârı pek bâriz bir sûretde görülen "bedbînî"yi [*kötümserliği*] tahlîl etmiş idi. Muhterem mu'allim bu makâlesinde Türk gençliğinin rûhunu saran bedbînî Tevfik Fikret'in te'sirine atf etmişdi.

Türk gençliğinde bi'l- hâssa Anadolu'nun son seneler zarfında ibdâ' etdiği hârikalar üzerine yine eskisi kadar bedbînî var mıdır, yok mudur? bilemiyorum... Fakat birçok genclerin bugün yukarıda işâret etdiğim "Dalâlet-i Hissiye" ile ma'lûl [*hastalıklı*] olduklarını ma'a't- te'essüf pek kat'î olarak görüyorum.

Bu "Dalâlet-i Hissiye"nin pek ma'lûm olan menâbi'î [*kaynakları*] hakkında şimdilik bir şey söylemeyeceğim.

Her hâlde bu ma'lûm menba'lardan ahz-ı feyz eden [*feyz alan*] genclerin "güzel Yemen" terkibine i'tirâzlarını haklı bulmamak kâbil değildir.

Şimdi birde garbi, garb gençliğini düşünüyorum. Meselâ takrîben on iki sene evvel Liverpool'da dârü'l-fünûnu henüz ikmâl etmiş ve Hindistan'a azimete hâzırlamış olan bir gençle ettiğim münâkaşayı hâtırlayorum.

Fıtraten soğukkanlı olan bu İngiliz genci Hindistan'ın İngiltere içün ne derece lâzım olduğunu, Britanya Adalarındaki halkın yaşaması içün Hindistan'dan sarf-ı nazar etmenin imkânı olmadığını

isbât sadedinde büyük bir harâretle bana neler söylemedi! Yurdunun (İngiltere'nin) yaşaması içün zarûrî olan bu zengin ülkeyi muhâfaza uğrunda her dakîka fedâ-yı nefse amâde olduğunu büyük bir samîmiyet ve harâretle te'mîn ve te'kide [*sağlamlaştırmaya*] çalışıyordu!...

Bu gencin serd etdiği delâ'il [*delîller*] meselâ benim bugün Yemen içün, Yemen'in anayurdumla irtibâtını muhâfaza içün ortaya sürebileceğim delâ'ilin yüzde, hattâ binde biri kuvvetini bile hâ'iz değildi.

Hindistan'ın, İngiltere ile ne ırken, ne lisânen ne harsen [*kültürel*] ve ne de dînen hiç bir alâkası olmadığını teslim ediyordu. "Fakat" diyordu, yurdumun yaşaması içün Hindistan'ın buna lüzum-ı kat'îsî [*kesin olarak ihtiyacı*] var!

Yaşamak ya'nî te'mîn-i hayât hakkı en kuvvetli bir hakk değil midir?"

Bu İngiliz gencinin serd etmiş olduğu delâ'ili kabûl imkânı yoktur... Fakat yurdunun menfâ'ati içün hâzırlandığı fedâkârlığın derecesini nazar-ı hayret ve takdîr ile görmemek de mümkün değildir!..

Şimdi, diğer tarafta dünyânın yine zengin memleketlerinden biri olan Yemen var.. Siyâsetsizlik ve sû-i idâre yüzünden gerçi yüz binlerce Türk çocuğuna mezâr olmuştur. Hattâ orada benim de efrâd-ı â'ilemden birçokları yatıyor... Fakat son zamânlarda bugün taraf olmuş bir ricâl-i siyâsetin tedâbir-i hakîmânesi sâyesinde her zamân içün âsi olan "Yemen" kuzuya dönmüş. En sâdık bir kıt'a-i vatan olmuştu!...

Hattâ Cihân Harbi'nin devâmı müddetince ve bugün bile o sadâkatden zerre kadar inhirâf etmemiş... Hâlâ şânlı hilâlimiz bütün Yemen ülkesinde temevvüc etmekte bulunmuştur [*dalgalanıyor*].

Yemenliler, bizden ayrılmıyor... Ayrılmayacağız diyor... Bunun karşısında zekî bir Türk genci lâkayd ve bi-hiss kaldıkdan başka, yüz binlerce Türk dilâverinin [*yiğidinin*] mezârı olan Yemen'e "güzel" sıfatının izâfesini bile kıskandırıyor!

Her hâlde eminim ki bu genç, ziyâretgâh olmakdan başka hiçbir fâ'ide, hiçbir ma'nâ ifâde etmeyen Gelibolu'daki mezârlık

için Lozan Konferansı'nda İngilizlerin ne kadar uğraştıklarını gazetelerde okumuştur.

Yine eminim ki bu genc "Anzak" isminin Gelibolu'da ölen İngiliz ve müstemlekât efrâdının [*sömürgeler fertlerinin*] te'yîd [*sağlamlaştırılmış*] hâtıraları için kabûl ve takdîs edilen bir âbide olduğunu işitmiştir!

Daha yakın zamâna geliyorum:

Geçenlerde mu'azzam ve mu'accize şeklindeki Anadolu zaferinin ferdâsında [*ertesinde*]; Türk'ün hakk-ı hayât ve istiklâlini müdâfa'a ve istihsâl için Lozan'a giden hey'et-i murahhasamız, bilmem ki ne yaman bir gafletle belki de bu mâkalenin kahramanıolan gencdeki hâlet-i rûhîyyenin aynı bir hâlet-i rûhîyye ile güzel yurdumun bağçe duvarı makâmında olan adaları bilâ-müzâkere [*görüşmesiz*] kısmen Yunanlılara, kısmen de İtalyanlara bırakmıştı!

Hattâ gafletin derecesine bakınız ki Londra Mu'âhedesi'nin bize bıraktığı ve İtalya›nın ise hiç bir vakit iddi'â-yı temellük etmediği [*mülk edinme iddiasında bulunmadığı*] küçük "Me'is – Kastellerizo" Adası bile İtalya'ya bırakılmışdı!...

Konferansdan avdetde vukû'bulan tenkîdât ve ihtârât [*cereyân eden eleştiriler ve ihtarlar*] üzerine bu küçük adacığın bize bırakılması mukâbil projemize konunca İtalyan matbû'âtının [*basınının*] hep bir ağızdan feryâdlarını da acaba bu genc evlâdımız gazetelerde okumamış mıdır?

Finike Sâhili'nde anayurdumuzdan bir taş atma mesâfede bulunan bu mini mini adacığın acabâ ne gibi bir kıymeti, serveti vardır ki İtalyanların âvâz olarak adayı muhâfazaya çalışıyorlar?

İtalyanların Finike ve Karaman havâlisine â'id olmak üzere besledikleri âmâl-i ma'lûme [*bilinen emelleri*] göz önüne getirilirse hey'et-i murahhasamızın gözüne görünmemiş olan bu mini mini adacığın üzerine koparılan gürültünün mâhiyeti kolaylıkla anlaşılır!...

Evet, çok hakperestiz! Verelim... Verelim... Burada Arablar var verelim... Burada Rûmlar var verelim... Öteye İtalyan ayağı basmıştır... Verelim.

Tasfiye için hepsini verelim...

"Dili sâf kalan bülbülün sevinmesi içün" gömleğimiz kalıncaya kadar verelim. Yalnız tasfiye fikrini telkîn eden gâfil rehberlerimiz yaşasın... Var olsun!.. [3]

"Bir gün gelecek ki lambalarımız artık tamamıyla sönecek; fakat o gün biz güneşin aydınlığından pek uzakda bulunacağız."
Ali Şükrü Bey

Dönemin en önemli siyasî aktörlerinden olan Trabzon Mebûsu/Milletvekili Ali Şükrü Bey (1884-1923); aynı zamanda gazete ve dergi yayıncılığı yapmış, kitap telif etmiş ve makaleler kaleme almıştır. Onlarca makalesinde devrinin siyasî durumunu ve toplumsal sorunlarını gündeme getirmiştir. Ağırlıklı olarak tarih, kültür, medeniyet, hukuk, siyaset ve eğitim konularını ele almış; kısacası insana, topluma ve devlete dâir her konuya dokunmuştur.

Elinizdeki bu kitap, Ali Şükrü Bey'in yayınladığı makalelerden daha ziyade tarih, medeniyet ve siyaset hakkında olanları ihtiva etmektedir.

9 786054 925766

TRABZON BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ 1868

www.trabzon.bel.tr